

2019/4

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XLVII. ÉVFOLYAM

Reguly Antal 200

Kitüntetett múzeumok

Akadémia, 2019

Reguly Antal

Nyomt. Fyrelor J.

HONISMERET

XLVII. évfolyam, 4. szám
2019. augusztus

Kiadja a HONISMERETI SZÖVETSÉG
1088 Bp., Múzeum krt. 14–16.

FELELŐS KIADÓ:
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
elnök

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BAKSA BRIGITTA, BARTHA ÉVA
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
FEHÉR JÓZSEF, GÁLNE JÁGER MÁRTA

HALÁSZ PÉTER
HÁLA JÓZSEF, KOVÁCS GERGELY
KOVÁTS DÁNIEL
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
VERES GÁBOR

SZERKESZTI:
HÁLA JÓZSEF

SZERKESZTŐSÉG:

Budapest V., Magyar u. 40.

Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364

Tel/fax: +36 1 327 7761

Internetes elérési cím: www.honismeret.hu

INDEX 25387

E-mail: honismeret25@gmail.com

Megjelenik

az **Emberi Erőforrások Minisztériuma,**

a **Magyar Művészeti Akadémia,**

a **Magyar Nemzeti Múzeum,**

a **Nemzeti Kulturális Alap**

és az **Anyanyelvpolók Szövetsége**

támogatásával.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország bármely

postáján, a hírlapot kézbesítőknél,

www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon +36 1 767 8262 számon, levélben

a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu

WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, +36 1 767 8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

egy évre 2520 Ft, fél évre 1260 Ft

Arculat: Farkas Anna

Technikai szerkesztő: Geiger Annamária

Nyomdai munkák: Opticult Bt., mondAT Kft.

ISSN 0324-7627 (nyomtatott)

ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Andrési Pál erdőmérnök, természetvédelmi mérnök,
mérnök-tanár, Ásotthalom

Blankó Miklós egyetemi hallgató,

Eötvös Loránd Tudományegyetem;

irodavezető, Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda, Budapest

Bodnár Mónika, PhD. etnográfus, muzeológus,
Miskolc/Putnok

Bodó Imre agrármérnök, helytörténész, Dombóvár

Csehné Rákos Judit munkatárs

Vörösmarty Mihály Könyvtár, Székesfehérvár

Dankó Dalma múzeumvezető,

Nemzeti Emlékezet Múzeuma, Budapest

Debreczeni-Droppán-Béla történész,

Magyar Nemzeti Múzeum;

elnök, Honismereti Szövetség, Budapest

Fehér Zoltán, Dr. ny. tanár,

helytörténész, néprajzkutató, Bács

Fülöp László, CSc. ny. főiskolai tanár,

Kaposvári Egyetem, Kaposvár

Gulyás Zoltán, PhD. térképész, Budapest

Gyarmati Tiborné helytörténeti kutató, Ivánc

Halász Péter ny. főtanácsos, Gyimesközéplek

Heilauf Zsuzsanna történész-muzeológus, levéltáros,

intézményvezető, Tomory Lajos Múzeum, Budapest

Hortiné Bathó Edit, PhD. etnográfus, múzeumigazgató,

Jász Múzeum, Jászberény

Horváth Zoltán közművelődési szakember,

okleveles andragógus, Szombathely

Ifj. Kovács Balázs muzeológus,

Nemzeti Emlékezet Múzeuma, Budapest

Karacs Zsigmond helytörténész, Budapest

Kujbusné Mecsei Éva, PhD. főlevéltáros, levéltár-igazgató,

Magyar Nemzeti Levéltár

Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, Nyíregyháza

Lukács László, DSc. néprajzkutató, egyetemi tanár,

Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár

Mándics Mihály, Dr. ny. tanár, helytörténész, Csávoly

Miklós Péter, PhD. főiskolai docens, Szeged

Molnár Gyula, Dr. biológia-kémia szakos tanár,

c. egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem, Szeged

Oroszi Sándor, DSc. erdőmérnök, ny. muzeológus, Karcag

Paládi-Kovács Attila, DSc. néprajzkutató, akadémikus,

professor emeritus, Budapest

Pálmány Béla, PhD. történész, ny. levéltárvezető, Budapest

Pálmány Lilla újságíró, Budapest

Pátkai J. Róbert ny. evangélikus püspök, London

Petheő Judit, Dr. ny. közgazdász, tanár, Debrecen

Ruttkay-Miklán Eszter, PhD. néprajzkutató,

múzeumigazgató, Reguly Antal Múzeum

és Népi Kézműves Alkotóház, Zirc

Selmeczi Kovács Attila, DSc. etnográfus, Göd

Silling István, DSc. ny. egyetemi tanár, néprajzkutató,

Kupusztina

Szabó Zsófia Lilla művészettörténész,

Tomory Lajos Múzeum, Budapest

Szatmári István magasépítő mérnök,

műemlékvédelmi szakmérnök, Nyíregyháza

Takács Péter, DSc. történész, Nyíregyháza

Vándor Anna középiskolai tanár

ny. kulturális programigazgató, Budapest

A borítón: *Reguly Antal Tyroler József acélmetszetén, Barabás*

Miklós rajza után (Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi

Képcsarnok; a Reguly Antaltól megemlékező cikkekhez)

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

250 éve született Alexander von Humboldt

- Maga egy egész akadémia! Alexander von Humboldt magyar kapcsolatairól,
születésének 250. évfordulóján (*Lukács László*)3
Humboldt-emlékmű a Magyar Nemzeti Múzeum kertjében
(*Debreczeni-Droppán-Béla*)17

200 éve született Reguly Antal

- Emlékezés a kétszáz éve született Reguly Antalra (*Selmeczi Kovács Attila*) 22
Reguly Antal, az uráli vidékek magyar térképezője (*Gulyás Zoltán*)25
Kiállítás az Urálban Reguly Antalról (*Ruttkay-Miklián Eszter-Vándor Anna*)..... 29

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

- Kodolányi János*: Egy tragédia kulcsszava: egyke33
Itt éltek előttünk. Honismereti vetélkedő középiskolásoknak
a székesfehérvári Vörösmarty Mihály Könyvtárban (*Csehné Rákos Judit*).....35

FÓRUM

- A Jászkunság 1699-ben. Egy történelmi munkáról – kritikával (*Karacs Zsigmond*)37
Közművelődés és honismeret a módosított kulturális törvény tükrében
(*Horváth Zoltán*)39
„Őshonos albertfalvai vagyok...”. Beszélgetés Sümegh László történésszel,
albertfalvai lokálpatriótával (*Pálmány Lilla*)..... 41

SORSKÉRDÉSEK

- Szent István-i örökség az európaiság jegyében (*Pátkai J. Róbert*)45
„Magyar gyermeknek magyar iskolában van a helye!”
Száz esztendeje született Dani Gergely, Gyimesbükk esperesplébánosa (*Halász Péter*) 48

KÖZ-GYŰJTEMÉNYEK

- „Az Év Múzeuma 2019” és „Az Év Kiállítása 2019” pályázat eredménye..... 51
Két kitüntetett múzeum
A Nemzeti Emlékezet Múzeuma (*Dankó Dalma-Iffy. Kovács Balázs*)53
A Tomory Lajos Múzeum díjazott kiállításáról
(*Heilau Zsuzsanna-Szabó Zsófia Lilla*).....58

TERMÉS

- Egy Bécsben tanuló magyar diák végrendelete 1521-ből (*Fülöp László*)61
A magyarországi bunyevácokról és címerükről (*Mándics Mihály*)67
Ócsai Balogh Péter (1748–1818) az 1790–1812 közötti rendi országgyűlések
egyik vezető elméje (*Pálmány Béla*)..... 69
Emlékezés gróf Sigray Antalra (*Gyarmati Tiborné*)73

KRÓNKA

A LXVII. Országos Honismereti Akadémia.

Nyíregyháza, 2019. július 7.–július 12.

A nemesség kötelez. Ünnepi megnyitó (<i>Debreczeni-Droppán Béla</i>).....	77
A Honismereti Akadémia kitüntetettjei	
Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérem kitüntetésben részesültek	81
Honismereti Munkáért Emlékéremmel kitüntetettek	85
Honismereti Emléklappal kitüntetettek	88
A szekcióülések beszámolói	
1. szekció. A nemesség mecénás tevékenysége (<i>Kujbusné Mecsei Éva</i>)	90
2. szekció. A nemesség és a jobbagység (<i>Takács Péter</i>).....	92
3. szekció. A nemesség épített öröksége (<i>Szatmári István</i>)	95
Kopjafát avattak Lápfőn Sobri Jóska emlékére (<i>Bodó Imre</i>)	96
Petőfi Sándor oldalági rokonainak második találkozója (Kiskunfélegyháza, 2019. május 18.) (<i>Petheő Judit</i>)	98
In memoriam	
Búcsú dr. Gulyás Éva néprajzkutatótól (1946–2019) (<i>Hortiné Bathó Edit</i>)	99
Elhunyt Vecsernyés János, Újszentiván helytörténésze (<i>Miklós Péter</i>)	101

KÖNYVESPOLC

Korszerű nyelvjárási értéktár a Vajdaságból (<i>Silling István</i>)	102
Rétgazdálkodás a Nagykunságban (<i>Oroszi Sándor</i>).....	103
Civilizációs károk a hazai élővilágban (<i>Molnár Gyula–Andrési Pál</i>)	105
Legújabb tájszótárunk (<i>Paládi-Kovács Attila</i>).....	106
Könyv Szirmáról és kastélyáról (<i>Bodnár Mónika</i>)	108
A banki hang szótárra „átültetve” (<i>Blankó Miklós</i>).....	109
A régi bácsalmási tanyavilág (<i>Fehér Zoltán</i>).....	111

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA (Összeállította: *Halász Péter*)

112

Tisztelt Szerzőink!

Kérjük, hogy a folyóiratunkba szánt írásaitak lehetőleg elektronikus úton egyszerű Word formátumban szíveskedjenek megküldeni a honismeret25@gmail.com címre. Továbbá kérjük, hogy a terjedelem kötöttségére való tekintettel a megküldött írás ne haladja meg a 4–5 oldalt (10–15 ezer leütést), az esetleges hivatkozások esetén lábjegyzetelést kérünk, a képmelléleteket szintén elektronikusan, lehetőleg 300 dpi felbontásban kérjük megküldeni. Aszerzői korrektúrát szintén elektronikus úton küldjük meg.

Lapzárta minden páratlan hónap 5-én, megjelenés minden páros hónap 10-én. A közlésre szánt cikkeket a szerző nevének, titulusanak és címének feltüntetésével tudjuk fogadni. Kérjük, hogy a lábjegyzeteket vagy irodalomjegyzéket tartalmazó írások esetében a hivatkozások, bibliográfiai adatok legyenek hiánytalanok, pontosak és azok a Honismeretben használt formában készüljenek! Ellenkező esetben a cikket nem áll módunkban elfogadni!

a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

Honismeret Szerkesztősége (1053 Budapest, Magyar u. 40.),

Magyar Nemzeti Múzeum Könyvesboltja (1088 Budapest, Múzeum krt. 14–16.)

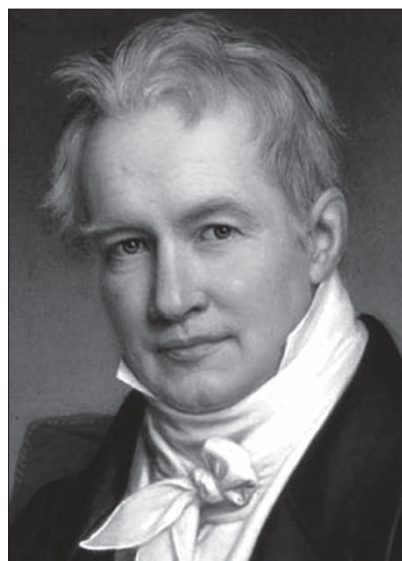
250 éve született Alexander von Humboldt

Maga egy egész akadémia!

Alexander von Humboldt magyar kapcsolatairól,
születésének 250. évfordulóján

Báró Alexander von Humboldt (1769–1859) visszatérése öt évig tartó amerikai útjáról 1804-ben jelentős tudományos és társadalmi eseménnyé vált. Párizsban, Európa tudományos fővárosában, az akadémiaán, az Institut de France fizikai és matematikai osztályán tudóstársainak bemutatta az expedícióról hozott gazdag gyűjteményeit, mérési adatait, az új térképeket. A francia akadémikusok az új ismereteket rendkívül átfogóaknak és pontosaknak találták. Humboldt érdeklődési körének sokoldalúsága, az úton szerzett ismeretek bősége, mélysége annyira elragadtatta gróf Berthollet-t, a híres orvost és vegyészt, Napóleon egyik kegyencét, aki éppen nem volt a német geográfus, természettudós, utazó barátja, hogy így kiáltott fel: „*Cet homme réunit toute une Academie en soi!*” (Ez az ember maga egy egész akadémia!)

Mint Humboldt-ösztöndíjas 2018 nyarán levelet kaptam Bonnól, a Humboldt Alapítványtól, amelyben Georg Scholl, az alapítvány *Humboldt Kosmos* című folyóiratának főszerkesztője a következő évben esedékes Humboldt ünnepi évre hívta fel figyelmünket: kifejezte, hogy az alapítvány a világ számos országában tevékeny ösztöndíjasaival együtt szeretne ünnepelni. E célból 2019. január elsejétől honlapján megnyitotta a www.humboldt-heute.de weboldalt, ahol *Humboldt, egy örök idol* titkát igyekeznek megfejteni. Az alapítványi folyóirat 109/2018. száma is e kérdéskörrel foglalkozik, ahol cikkében Rüdiger Schaper a 2018-ban megjelent *Alexander von Humboldt - Der Preuße und die neuen Welten* (Alexander von Humboldt - A porosz és az új világok) című életrajz szerzője, értékeli az ünnepelt tudományos teljesítményét. A szerkesztőség körkérdésére (*Humboldt ma, mit jelent neked?*) az alapítványhoz kapcsolódó prominens személyiségek válaszait közlik: köztük van a képzési és kutatási miniszterasszony, a Humboldt Alapítvány elnöke, a külügyminiszter és egy portugál-brazil biológus, Humboldt-ösztöndíjas hölgy is.

*Alexander von Humboldt,
Joseph Stieler festménye, 1843*

1 Vécsey 1967. 8–9.

Mindezek arra indítottak, hogy Alexander von Humboldt életművét magyar szemmel áttekintsem. Kutatás közben derült ki, hogy nem teljesen járatlan ösvényen indultam el: a közelmúltban jelent meg Sz. Kristóf Ildikó figyelemre méltó tanulmánya: *Alexander von Humboldt és Magyarország – Egy romantikus természettudós jelentősége a magyarországi egyetemes néprajzi érdeklődés kibontakozásában*, amelyben Humboldt munkásságának magyar vonatkozásaival, a korabeli Magyarországgal kapcsolatos ismereteivel és annak etnológia- és antropológiatörténeti vonulatával foglalkozik.²

Bertholet csodálatát sokoldalúságával nyerte el, amely nemcsak Franciaországban, hanem Németországban, sőt, Magyarországon is hatott. Kortársa, Goethe mondta róla 1826. évi weimari találkozásuk kapcsán: „Humboldt Sándor ma reggel nálam töltött egy pár órát. Micsoda ember az! Oly régóta ösmerem, s mégis most újra bámulnom kell őt. El lehet róla mondani, hogy ismeretekben s eleven tudásban nincsen párja, s oly sokoldalúság, milyennel még soha nem találkoztam! Bármit érintsen is az ember, ő mindenütt otthon van s szellemi kincseivel eláraszt bennünket. Olyan ő mint egy sokcsövű kútforrás, hol mindenütt csak oda kell tartani az edényt s hol mindig megújítólag s kimeríthetetlenül ömlik élénkbe. Még néhány nap itt marad ő, s érzem úgy leszek vele, mintha éveket éltem volna le.”³

Sokoldalúságát Almási Balogh Pál (1794–1867), a művelt orvos, a Magyar Tudományok Akadémia rendes tagja is kiemelte az akadémiai közgyűlésen 1859-ben mondott emlébeszédében: „Humboldt már első ifúságától fogva különös vonzalommal viseltetett a természet szépségei iránt, s alapos tanulmányozásai, kitűnő tanítók vezérlete mellett, mind inkább kifejtették lelkében azon magas eszmét, hogy a természetet ne csak egyes részleteiben, hanem egész egyetemiségében fogja fel. És így nem volt a természettudományoknak oly ága, melyben ő ne igyekezett volna alapos ismereteket szerezni. Beútatza Európa bérceit, megvizsgálta bányáit, hogy Európa földhéjával megismerkedhessék. Gazdag ismereteket szerzett a fűvészeti, physikai és chemiai tudományokban. De ismereteinek szaporodása mind inkább fölébreszté benne a vágyat, a természet vizsgálására Európán kívüli tartományokban is.”⁴

Sokoldalúságát napjainkban is kiemelik: a Wikipédia *Humboldt* címszava 22-féle „foglalkozását” sorolja fel: geológus, felfedező, botanikus, geográfus, titkos tanácsos, kamarás, óceanográfus, demográfus, vulkanológus, utazási író, tudományos író, meteorológus, polihisztor, patrónus, zoológus, természettudós, esszéíró, mineralógus, csillagász, klimatológus, etnológus, tudós. Közülük néhány „foglalkozás” fedi egymást, de ha ezeket kihagyjuk, akkor is legalább 13 tudományterületen működött. Humboldt volt az utolsó az európai tudósok közül, aki a természeti ismeretek egészét átfogta, áttekintette. Goethe nem véletlenül nevezte őt „új Arisztotelész”-nek.

Munkásságában a fiatalkori hazai, európai elméleti és gyakorlati felkészülést követően jelentős mérföldkő amerikai utazása, az expedíció eredményeinek feldolgozása, publikálása Párizsban 1827-ig, oroszországi, ázsiai utazása (1829–1830), berlini előadássorozata, amely *Kosmos*ának alapját képezte. Különleges képességeit Vécsey Zoltán így foglalta össze: „Ahhoz a rendkívüli feladathoz, amelyre amerikai útjával vállalkozott, különleges képességekre volt szükség. Arra a gyors áttekintésre, amely még a jelentéktelennek tűnő dolgokat sem mellőzi, de a részleteket sohasem elszigetelten látja, hanem a nagy összefüggések keretében szemléli. Szükséges volt ehhez az a határtalan szorgalom, amellyel kezdettől fogva a legkülönbözőbb ismereteket igyekezett megáévvá tenni. Szükség volt a szellem rendező

2 Sz. Kristóf 2017. 987.

3 Almási Balogh 1860. 16.

4 Almási Balogh 1860. 4–5.

tisztaságára, amely mindig uralkodott az óriási terjedelmű anyagon, és szükség volt arra a bámulatos emlékezőtehetségre, amely sohasem hibázott. Sohasem érte be azzal, amit maga látott, tapasztalt, észleletét nyomban szembesítette azzal, amit korának ismerete az észlelt jelenségről tudott, s az individuálist mindig bevonta az általános keretébe.⁵ Felismerte, hogy az elméleteknek tapasztalatokon kell nyugodniuk, és hogy a természeti jelenségeket egymáshoz való kapcsolatokban kell vizsgálni: a kőzetet a talajjal, a talajt a növényzettel kapcsolatban. Ez az új szemlélet, módszer tükröződik amerikai útleírásának és minden munkájának lapjain.⁶

Harminc kötetben foglalta össze az amerikai utazás anyagát, eredményeit 1805–1834 között publikálta részben francia, részben latin nyelven. Köztük két térképalbum és egy képalbum jelent meg. Gyűjtött anyagukat 18 kötetben dolgozták fel, amelyekből 14 a növényföldrajzi kötet a növények leírásával, 1250 rézkarccal. A tulajdonképpeni útleírás 1814-től kezdve három kötetben, franciául jelent meg. Németül 1859–1861 között adták közre négy kötetben.⁷ E német kiadásból válogatta, fordította, bevezetéssel, függelékekkel és jegyzetekkel látta el Vécsey Zoltán geográfus *Az Orinoco vadonában* című, 1967-ben magyar nyelven megjelent könyvet.⁸ A magyar olvasó ebből értesülhet a legrészletesebben a „második Kolumbusz” amerikai útjáról.

Az arisztokrata neveltetésű Humboldt a modern nyelvek közül német anyanyelvén kívül beszélt franciául, angolul, spanyolul és olaszul. Szakértőként szól hozzá a Venezuelában Új-Andalúzia és Új-Barcelona tartományban, a Caripe hegyeiben lakó bennszülöttek, a csajmák és más népcsoportok nyelvi problémáihoz: „Az amerikai nyelvek annyira más felépítésűek, mint a latin testvéryelvek, hogy a jezsuiták az újhitűek számára a spanyol helyett indián nyelvet, mégpedig a kecsuát [az inka birodalom nyelvét, L. L.] és a gvaranit vezették be. Ezekkel a nyelvekkel igyekeztek a szegényebb, nehézkesebb, mondatszerkesztésben nem olyan szabályos nyelvjáráásokat kiszorítani. A csere nehézség nélkül ment végbe; a különböző törzsbeliek igen tanulékonyaknak bizonyultak, és ezek az általánossá tett amerikai nyelvek kényelmes érintkezési nyelvvé váltak a misszionáriusok és az új hitre térítettek között...

Ha a jezsuiták rendszerét követik, a már amúgy is szélesen elterjedt nyelvek köznyelvvé válnak. A misszionáriusok elsajátíthatnák ezeket, és ezáltal sokkal közelebb férközhetnek a bennszülöttekhez, akiket kormányoznak. A tucatnyi népcsoportból összeverődött missziók igazgatásában felmerült sok nehézség a nyelvzavarral együtt eltűnne. A kevésbé elterjedt nyelvjáráások elhalnának, és az indiánok egy amerikai nyelv használatával megőrizhetnék egyéniségüket és nemzeti arculatukat...

Hogyan is csodálkozhatnánk azon, hogy a csajmák, a karibok, a szalivák vagy otomakók oly kevésbé haladnak a spanyol ismeretében, ha meggondoljuk, hogy 500–600 indiánnal szemben egyetlen fehér, egy misszionárius áll, és ennek a legnagyobb fáradságába kerül egy árva gubernadort, alcaldét vagy fiscalt tolmáccsá képeznie. Ha a misszionáriusi kormányzat helyett az indiánokat más úton tudnák civilizálni, ha az újonnan alapított községekbe fehéreket telepítenének le, ahelyett, hogy távol tartják őket, akkor az amerikai nyelveket hamarosan kiszorítanák az európaiak, és a bennszülöttek egész sereg új képzetel, a kultúra gyümölcseivel ismerkedhetnének meg. Ez esetben természetesen nem lenne szükség általános nyelveknek, például az inkának, a gvaraninak bevezetésére...

5 Vécsey 1967. 9–10.

6 Vécsey 1967. 13.

7 Humboldt–Bonpland 1815; Humboldt 1861.

8 Humboldt 1967.

A bennszülöttek és spanyolok közti gyakori érintkezésnek az volt a következménye, hogy számos amerikai szó nyomult be a spanyol nyelvbe. Ezek között sok olyan dologra vonatkozik, amelyek az Újvilág felfedezése előtt ismeretlenek voltak, és ma már aligha gondolunk barbár eredetükre (pl. szavanna, kannibálok). Csaknem valamennyi a Nagy-Antillák nyelveiből való; hogy csupán néhány szót említsek: maiz, tabaco, kanoa, batata, kacika, balza, conuco stb.”⁹

Humboldt az Orinoco mentén élő indiánok italairól, ételeiről rendszeresen tudósít. A majpure indiánok sejepálmából készített tápláló italáról olvashatjuk: „Banánt és maniokot természetnek, kukoricát azonban nem. Miként az Orinoco mellett élő legtöbb törzsnek, a majpure indiánoknak is vannak olyan italaik, amelyeket táplálóknak lehet tartani. Egyik, messze földön híres italukat a misszió közelében, az Auvana partján vadon növevő pálmából készítik. Ez a fa a seje, egyetlen fürt virágait 44 000-re becsültem, termése mintegy 8000 volt; ezek nagyobb része éretlenül hull le. Kicsiny, húsos, csonthéjas termés. Néhány percre forró vízbe dobják, hogy a mag elváljon a cukorédes hústól, és a húst nyomban szétzúzzák és szétmorzsolják egy nagy edényben. A hideg főzet világossárga folyadék, íze a mandulatejre emlékeztet. Olykor papelont, vagy nyerscukrot adnak hozzá. A misszionáriusok állítása szerint a bennszülöttek az alatt a 2–3 hónap alatt, amíg a seje levét isszák, szemmel láthatólag meghízhatnak. Kasszava-cipót tördelnek bele. A piachék, vagyis indián kóklerek az erdőbe mennek, és a sejepálma alatt megfűjják a botulót (a szent kürtöt). »Ezzel – mondják – kényszerítik a fát, hogy a következő évben bő termést adjon.« – A nép megfizet ezért a szertartásért...”¹⁰

Humboldt a majpure indiánok állattartásáról, papagájéveséről is hírt ad: „Manapság az a zsenge kultúra, amelyet a spanyol szerzetesek ültettek, újból visszafejlődik. Gili páter beszámol arról, hogy a határexpedíció idején a földművelés az Orinoco mellett gyökeret kezdet verni, az állatállomány (különösen a kecskék) Maipuresben jelentősen megnőtt. Utunkon azonban sem ebben a misszióban, sem egyetlen más faluban ilyeneket nem találtunk; a tigrisek felfalták a kecskéket. Csak a fekete és fehér sertések tartottak ki, a ragadozók ellenére. Nagy érdeklődéssel figyeltük meg az indián kunyhók körül a guacamayákat, vagyis a szelídített arákat, amelyek a mezőkön körben repdestek, mint minálunk a galambok. Ez a legnagyobb és legpompásabb, arcán nem tollas papagájfajta, amelyet utunkon láttunk. Farkával együtt 72 centiméter hosszú. A cahuei (így nevezik itt a madarat) húsát gyakran fogyasztják, bár fekete és kissé kemény. Az arák, amelyeknek tollazata a legégőbb színekben, bíborvörösben, kékben és sárgában ragyog, igazi ékességei az indián baromfiudvarnak... Már Kolumbusznak is feltűnt az a szokás, hogy a bennszülöttek a papagájokat, a tyúk-nemtől oly távol álló család madarait felnevelik. Megfigyelte, hogy az Antillák bennszülöttei tyúk helyett arákat vagy nagy papagájokat ettek.”¹¹

Táplálkozásukban még ennél is különlegesebb a földéves (geofágia), amit Humboldt a Felső-Orinoco mellett élő otomakó indiánoknál tanulmányozott. Az Orinoco és mellékvízeinek áradása idején a mély folyóvizekben nehéz a halászat, ilyenkor az otomakók csaknem teljesen felhagynak vele, földet esznek: „A 2–3 hónapig tartó áradások idején az otomakók hihetetlen mértékben nyelik a földet. Kunyhóikban 1–1,3 méter magas, piramiszerű halmokban láttuk a 8–10 centiméter átmérőjű, agyagból gyúrt golyókat. A föld, amelyet az otomakók esznek, nagyon finom, nagyon zsíros agyag; sárgásszürke, és minthogy egy

9 Humboldt 1967. 123–125.; gobernador – kormányzó, alcalde – polgármester, fiscal – jogtanácsos, államügyész, maiz – kukorica, tabaco – dohány, kanoa (canoa) – indián csónak, kenu, batata – édes burgonya, kacika (cacique) – indián törzsfőnök, balza (balsa) – tutaj, komp, conuco – kicsi termőterület.

10 Humboldt 1967. 325–326.

11 Humboldt 1967. 328–329.

kissé tűzön pirtítják, keményedő kérge kevéssé vörösbe játszik. Ezt a színezetet az agyagban levő vasoxid okozza. Az indiánok téli készletéből egy kis mennyiséget magunkkal vittünk... Párizsban megvizsgáltuk a magunkkal hozott golyókat, és azokban semmiféle szerves anyag nyomát nem találtuk. A vad szemében minden tápláló, ami éhségérzetét csillapítja. Ezért, ha megkérdezik az otomakótól, hogy miből él az alatt a két hónap alatt, míg a folyó a legjobban megdagad, agyaggolyóira mutat. Fő táplálékának mondja, mert ebben az időszakban ritkán jut gyíkhöz, páfránygyökérhez vagy a víz felszínén sodort döglött halhoz. Ha már az indián két hónapon át szükségből eszik földet (mégpedig naponként 375–625 grammnyit), úgy az év többi részében is él vele. A száraz évszakban, amikor a legkiadósabb a halászat, poya-gyurmáját szétmorzsolja, és ételébe némi agyagot kever. A legfeltűnőbb az, hogy az otomakók nem soványodnak le, amíg ilyen jelentős mennyiségben fogyasztanak földet. Ellenkezőleg, nagyon erőteljesek, és hasuk egyáltalán nem feszült, nem felpuffadt... A forró égőben mindenütt igen sok egyénnél, gyermekeknél, nőknél, olykor azonban felnőtt férfiaknál is rendellenes, csaknem ellenállhatatlan ösztönt figyeltem meg a földévésre.”¹²

A brazíliai határ közeléből az amazonok kövére figyel fel: „A Rio Negro melletti indiánoknál néhány olyan zöld követ láttunk, amelyek »amazonok köve« néven ismertek; az indiánok egy régi monda alapján ugyanis azt állítják, hogy a »férfiak nélküli asszonyok« országából (asszonyok, akik magukban élnek) származnak. A babona e köveknek nagy fontosságot tulajdonít, amulettként hordják a nyakon, mert a néphit szerint idegbajok, lázak és mérges kígyók marása ellen védelmez. Ezért évszázadok óta az Orinocótól északra és délre élő indiánok körében kereskedelmi cikk volt. A karibok révén vált ismertté Guayana partja-in, lelőhelyét azonban már nem ismerik... A guayanai zöld kő története szoros kapcsolatban van azokkal a harcias asszonyoknak a történetével, akiket a XVII. század utazói az Újvilág amazonjainak neveztek.”¹³ A realitások talaján álló Humboldt tagadja a mondabeli amazonok létezését: „... de lehetséges, hogy Amerika különböző vidékein a férfiak által rájuk kényszerített rabszolgamunkában elfáradt nők, a szökevény négerek módjára, egy palenquében [rőzséből, gerendákból készített fallal körülvett indián telepen, L. L.] verődtek össze; hogy függetlenségük megőrzésének vágya harci erényeket fejlesztett bennük; hogy egy közelben élő baráti hordából férfiak látogattak hozzájuk...”¹⁴

Berlinbe költözésének évében, 1827-ben elkezdte, 1828-ban folytatta előadásait. Összesen 61 előadásban foglalta össze nevezetes utazásainak, kutatásainak eredményeit. Három évvel korábban hasonló előadássorozatot tartott Párizsban. A Berliini Egyetemen elhangzott előadásai osztatlan sikert arattak, azokat meg kellett ismételni az énekekadémia nagytermében. Előadásai nyomán született meg Kosmosának eszméje, amelynek első kötete 1845-ben, a negyedik 1858-ban jelent meg. Királyának, IV. Frigyes Vilmosnak dedikálta.¹⁵ A világegyetem természeti leírása, Almási Balogh Pál emlékbeszédének szavaival: „... a legszebb nyelven s a legvonzóbb s ízletesb alakban, a természetet egész élettéjében s fenségesség nagyságában mint egy szabályszerű egészet rajzolá.”¹⁶ Almási Balogh emlékbeszédében arról panaszkodott, hogy a Kosmos az a mű, amelyet „... fájdalom, hiában keresünk édes anyai nyelvünkön írt könyveink sorában”.¹⁷ Panaszja alaptalan, mert Ráth Mór kiadásában 1857-ben magyarul is megjelent a nagy mű, Humboldt Sándor: *Kozmosz. A világ egyete-*

12 Humboldt 1967. 428–430.

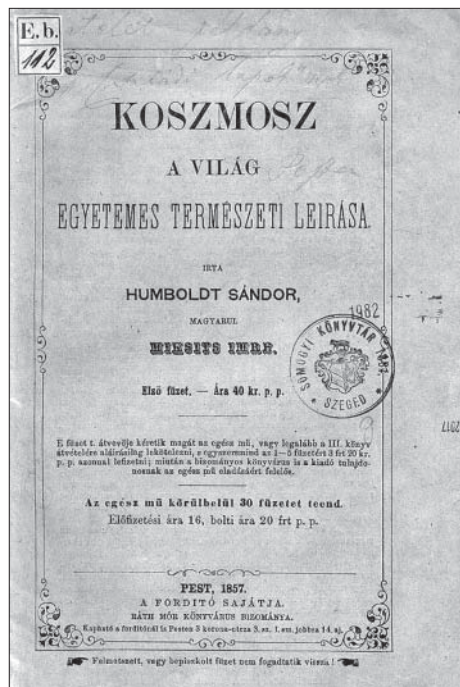
13 Humboldt 1967. 371–372.

14 Humboldt 1967. 374.

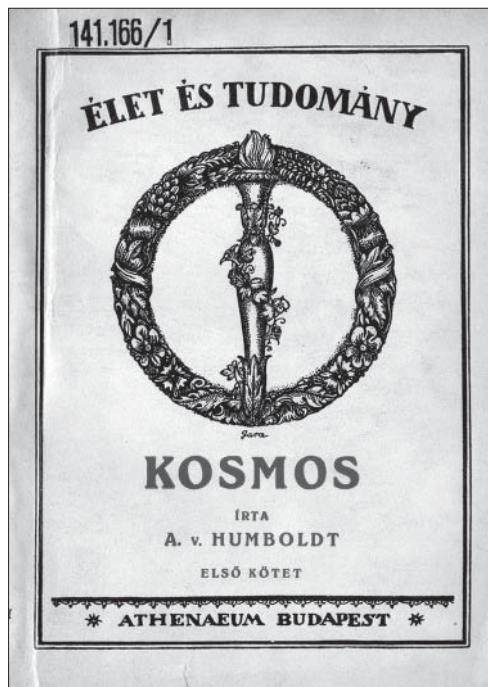
15 Humboldt 1845/1858.

16 Almási Balogh 1860. 17, 25.

17 Almási Balogh 1860. 26.

A „Kosmos” első magyar nyelvű kiadásának borítólapja, 1857

A „Kosmos” második magyar nyelvű kiadásának borítólapja, 1925

mes természeti leírása. 3. könyv. Fordította: Miksits Imre. Pest, 1857. Újabb magyar nyelvű kiadására az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság vállalkozott: A. v. Humboldt: *Kosmos*. I–II. Fordította: Fülöp Zsigmond. Budapest, 1925.

A *Kosmos* Humboldt munkásságának összefoglalása, benne oroszországi utazásának eredményei is visszatükröződnek, amikor az 1829-ben bejárta Urál és Altáj vidékéről, népeiről ír: „Ha az iráni-fennsíkról Turánon át északra az Európát és Ázsiát elválasztó Ural-láncolatához megyünk át, akkor a finn néptörzs őshazájába jutunk; mert az Ural éppúgy ősfinn, mint ahogy az Altai őstörök föld. Az Európa különböző részein letelepült finn törzseknél nagyszámú népdalt gyűjtöttek össze, melyekben Grimm Jakab szerint eleven természetérzés nyilvánul meg, amelyet csak az indus költészetben találunk. Egy majdnem háromezer versből álló régi eposz a finnek és lappok közötti harc körül forog és egy Vaino-nak nevezett isteni hős sorsa körül. Szellemi művelődésében és érzéseinek irányában, aszerint, amint ezeket az elkorcsosító szolgátság vagy harcias vadság vagy a politikai szabadságra való törekvés határozták meg, kevés néptörzs mutat változatosabb és bámulatosabb fokozatokat, mint a finn törzs és nyelvkonai. Emlékeztetünk azokra a békés falusi emberekre, akiknél ezt az eposzt fölfedezték, a mongolokkal sokáig összetévesztett hunokra és egy nagy és nemes népre, a magyarokra.”¹⁸ Magyarként, a herderi jóslat árnyékában, jó olvasni ezeket a sorokat. Kortársait, a szintén Berlinben alkotó Grimm testvéreket Humboldt nemes barátainak nevezi, a középkori német irodalomra vonatkozó kutatási eredményeiket jól ismeri.¹⁹ Az „ujjonnan

18 Humboldt 1925. I. 115–116.

19 Humboldt 1925. I. 107.

felfedezett finn eposz” címét (*Kalevala*) nem említi, azon örvend, hogy szereplői közel állnak a természethez.²⁰

Jogosan merül fel a kérdés: a nagy és nemes népként említett magyarokkal és országukkal volt-e kapcsolata? Nagy utazásának tervezése során 1796-ban egyik lehetséges úti célként Magyarország is megfordult a fejében.²¹ Főbányamesterként 1792–1795 között sokat utazott, megfordult Magyarországon is, de erről az útról – Vécsey Zoltán szerint – csak gyér adataink vannak.²² E gyér adatokat emlékbeszédében Almási Balogh Pál már 1859-ben számba vette: „... báró Podmaniczky Józsefnek társaságában a pozsonyi hegyről vetett egy pillanatot áldott hazánk földjére s az előtte elterülő tájképet a Mississippi tájkékához hasonlította... Rosty Pál, ki Mexicót, alsó Orenocót és Caracast beútaza a legfeltűnőbb tájképeket fényképezvén, szép művének egy példányával a tudományok királyának kedveskedett. Humboldt örök hálája emlékéül egy nyílt levelet adott át szerencsés hazánkfiának francia nyelven, melyben őt, mint ismereteljes utazót, mindenki pártolásába ajánlja. Nagy örömet szerzett neki, báró Prónay Gábornak díszmunkája, mely – mint hozzá intézett megköszönő levelében mondja – pompás néptörzsökök által lakott hazánk népéletének természetű rajzait adja.”²³ Prónay Gábor *Vázlatok Magyarhon népéletéből* című, Pesten, 1855-ben németül és franciául is megjelent könyvéről van szó, amit Humboldt királyának, IV. Frigyes Vilmosnak is a figyelmébe ajánlott.

Rövid magyarországi látogatása során a Mosoni-síkságon képet alkothatott a Kárpát-medence füves pusztáiról, később útleírásaiban összehasonlíthatta ezt a Föld sztyeppvidékeivel: „Kontinensünk délkeleti részén, Magyarországon a Duna–Tisza közén, Oroszországban a Dnyeper, Don és Volga közt vannak nagy legelőterületek, amelyeket a víz hosszú-hosszú időn át egyengetett el, és körös-körül a horizontot határolják. Ahol a magyar Alföldön utaztam, Pozsony és Sopron között, megragadja a képzeletet a délibáb folytonos játéka, de a síkság legtágabba keleten terül szét Cegléd, Debrecen és Titel között. Zöld tenger ez, amelynek két kapuja van, az egyik Esztergom és Vác, a másik Belgrád és Vidin között.”²⁴ Ide kapcsolódik Sz. Kristóf Ildikó tanulmányának egyik fontos megállapítása: „Humboldt munkái Magyarországnak legtöbbször ezt a lapos, síksági voltát hangsúlyozzák... Az idézett leírásokban az a jellegzetes Magyarország-reprezentáció típus érhető tetten, amelynek megfelelően országunk nem más, mint nagyjában-egészében pusztá, térben egymás után következő puszták sora. Humboldt munkáinak óriási európai popularitása minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy ez a reprezentáció-típus széles körben elterjedjen és legitimációt nyerjen a 19. század során.”²⁵ Tegyük hozzá, hogy ez a megítélés átélte a XX. századot és az új ezredfordulón is létezik. Esszéje a sztyeppokról és a sivatagokról magyar fordításban is megjelent.²⁶

Humboldt nál, bár ritkábban, hegységeink is említésre kerülnek. Oroszországi expedíciójáról szóló, háromkötetes *Asie centrale...* című, 1843-ban megjelent könyvében a kontinensek magasságával foglalkozó fejezet Európát tárgyaló részében Magyarország példáján a hegységek és az alföldek közötti tengerszint feletti magasság különbségeit, annak változékony voltát mutatta be. Az *Altáj-hegység rendszere* című fejezetben az ércelőfordulások

20 Humboldt 1925. I. 121–122.

21 Wulf 2017. 59–60.

22 Vécsey 1967. 14.

23 Almási Balogh 1860. 27–28.

24 Humboldt 1967. 225.

25 Sz. Kristóf 2017. 997–998.

26 Humboldt 1981. 103–122.

számbavételénél az észak-magyarországi Felvidéket, Selmecbánya arany-ezüstérc-lelőhelyét is említette – egy fél mondat erejéig.²⁷

Sz. Kristóf Ildikó Humboldtnek két magyarországi útjára derített fényt: „Az első 1797 augusztusára tehető. Humboldt ekkor augusztustól októberig Bécsben tartózkodik, s egyik levelének tanúsága szerint valószínűleg augusztus közepén utazik keresztül Magyarország északnyugati csücskén, Bécsből Sopronba. A második út pedig 1811. október végére-november elejére tehető, amikor (Wilhelm fivérével együtt) az osztrák császári pár meghívására Pozsonyba utazik, hogy tisztelgő látogatást tegyen náluk.”²⁸

Humboldt a Német Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlésének elnökeként részt vállalt e jelentős tudományos és közművelődési rendezvénysorozat sikerében. A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseit 1841–1912 között rendezték, de magyar tudósok már korábban részt vettek a németországi vándorgyűléseken. Kubinyi Ferenc, Zipser Keresztély András, Radvánszky Antal és báró Prónay Gábor 1833-ban a boroszlói vándorgyűlésen találkoztak, beszélgettek Humboldttal, aki kijelentette: Kőrösi Csoma Sándor egy volt a világ legnagyobb tudósai közül.²⁹ Zipser professzort Boroszlóban a vándorgyűlés ásvány- és földtani szakosztályának elnökévé választották.

Humboldt 1796-tól addig példa nélküli alaposággal készült fel nagy utazására. A tükörszextáns és a távcső kezelését báró Zách Ferenc Xavér (1754–1832) pozsonyi születésű csillagász, geodéta ismertette meg vele. E műszerek használata szükséges ahhoz, hogy a Nap és a csillagok magasságát pontosan megmérhesse, ami a földrajzi helyzetmeghatározásnak, a pontos térképrajzolásnak elengedhetetlen feltétele. Zách a Royal Society (1784), a Magyar Tudományos Akadémia tagja (külső 1832) volt. 1786-tól II. Ernő szász-coburg-gothai herceg szolgálatában Gothában végzett csillagászati megfigyeléseket. 1792–1804 között az ő tervei szerint épült, a legmodernebb műszerekkel felszerelt, Gotha melletti Seeberg obszervatóriumát igazgatta. Humboldt tanácsadójának javaslatára Londonból műszereket szerzett be: amerikai útjára mintegy 40, a legnagyobb pontossággal működő műszert vitt magával, amelyekkel 257 csillagászati helymeghatározást és 453 magasságmérést végzett. Feltűnő pontosságúak ezek alapján végzett térképkorrekciói.³⁰

Humboldtot Európa számos országában kitüntették. Tagjává választotta a Francia Tudományos Akadémia (*Institut de France*), a Berlieni Porosz Királyi Tudományos Akadémia (*Königlich Preussische Akademie der Wissenschaften zu Berlin*). Királya megkülönböztetett megbecsülésben részesítette, titkos tanácsosává, kamarásává nevezte ki. Berlinbe költözése után, 1827-től évi 10 000 frank évjáradékot utaltatott számára. A Magyar Tudományos Akadémia 1858-ban külső tagjává választotta. Ebből az alkalomból Humboldt az Akadémia elnökéhez, gróf Dessewffy Emilhez intézett francia nyelvű levelében nagyra értékelte Magyarországot: „Gróf Úr! V. E. tisztelt meg 1859. január 20-án kelt levelével, hogy a Tudományos Akadémia nagylelkűen levelező tagjává választott. Fogadja kérem köszönetemet azért, hogy illusztris testületük felajánlását életre szóló köszönettel fogadjam. Boldog vagyok, hogy egy ilyen özönvíz előtti öreg utazó magára vonhatta a nemes Magyarország, amely a haladó gondolatok és a tudomány kultúrájának mindenkori támogatója, ezen intézetének figyelmét. Elnök Úrnak legmélyebb tisztelettel az Ön alázatos és odaadó szolgálója: Báró Alexander von Humboldt.”³¹ (Demeter Zsófia fordítása)

27 Sz. Kristóf 2017. 997.

28 Sz. Kristóf 2017. 1004.

29 Almási Balogh 1860. 28.

30 Vécsey 1967. 16–19.

31 Glatz 2003. III. 1464.; Almási Balogh 1860. 3.

Halálát követően így hangozhatott el 1859. december 19-én Almási Balogh Pál emlékbeszéde Humboldt Sándor levelező tag felett, amelyet 1860-ban Budán, a császári és királyi egyetemi nyomdában kinyomtattak. Almási Balogh ebben egy lezárt, hatalmas életművet értékelt: *„Humboldt minden szellemi érdekek fáradhatatlan képviselője volt. A természettudományokra nézve egy új iskola alapítója volt ő, mely nem speculációk s természetphilosophiai ábrándok és fellengzések, hanem pozitív tényekből folyó tiszta tapasztalás s matematikai alapra fektetett lehozások által igyekszik az igazság kipuhatólására. S így ő új irányt adott a kornak a természet vizsgálásában. A természeti tudományokat ő mindig az emberiség összes életével s a művelődés történetével hozta összefüggésbe. Mindenütt igyekezett bebizonyítani a természet örök befolyását az életre s a népek sorsára. Ő mindig és mindenütt s minden irányban csak az igazságot kereste, hihetetlen lelki energiával, s fáradhatatlan vizsgálódásainak eredményét mindig az emberiség közönséges kulturájára igyekezett fordítani. Azon magas állásponttól, honnan ő a világegyetemet, mint egységet tekintette, az emberiség legmagasb érdekeinek mindig hatalmas előmozdítója, s a zsarnokság és elsötétítés elleni küzdelmeiben fáradhatatlan volt.”*³²

Gondolatai közül számos a mi ezredfordulónk Európájában is időszerű. Kosmosában olvashatjuk, hogy a római uralom tartósan ható egyesítő és összeolvasztó erővel rendelkező Európa számára, még bukását követően is. Utóda, sok tekintetben hagyományainak átörökítője: *„A kereszténység különösen sokkal járult ahhoz, hogy az emberi nem egységének a fogalma kialakuljon; evvel jótékonyan hatott a népek »emberiesítésére« erkölcsében és berendezkedéseikben.”*³³

Humboldt eszméi, művei magyar geográfusok, etnográfusok több nemzedékére is hatottak, napjainkban is hatnak. Gróf Teleki Pál (1879–1941) földrajzprofesszor, kultuszminiszter, miniszterelnök a Magyar Tudományos Akadémián 1917-ben elhangzott székfoglaló előadásában kiemelte Humboldt jelentőségét a földrajzi gondolat történetében: *„Ha számos tudománnyal látszott is foglalkozni, munkássága egészében, összefüggésében elsősorban geográfiai, mert nagy elméjében mindaz, amit más tudományok módszereivel a Földnek egyes jelenségeiről megismert, egységes képpé, az életet megértő szintézissé alakulnak, amely ismét alapja, forrása lett analitikus munkája további irányításának... Az egyes jelenségeket csak azért választja külön, hogy azt hasonlókkel összehasonlítva, végig követve, amennyire ismerete megengedte, a Földön való elterjedésében, azt ismeretelméleti értékében emelve, gazdagítva helyezze vissza a világnak, a környezetnek, a látottaknak elméjében egybefolyó képébe, amelynek mását Kosmosában és gyönyörű tájleírásaiban reánk hagyta. Mert az egyes faktoroknak kiragadása, analitikus vizsgálata nála mindig annak a teljes tudatában történik, hogy az a faktor, az a jelenség a körülöttünk lévő világnak, a körülöttünk lefolyó életnek része. Minden jelenség kapcsolatát felismeri a többiekkel s a föld, a vizek, a klíma, a növény, állat és ember előtte egy képpé folynak össze. Humboldt amellet, hogy az úgynevezett általános földrajznak egyes ágait, azóta régen egymástól különvált önálló tudományokat művelte s fellendítette, a regionális földrajz, a tájismeret egyik legnagyobb mestere is. De a geográfiának legnagyobb összefoglaló gondolata az volt nála, hogy az összes jelenségek, amelyek megértéséhez csak területi avagy kategóriák szerint való szétbontás útján juthatunk, egységét felismerte.”*³⁴ Humboldt megalapítója a megfigyelt jelenségek analízisé-

32 Almási Balogh 1860. 26.

33 Humboldt 1925. II. 32–33.

34 Teleki 1996. 50–51.

és a kategóriákba foglalt jelenségek szintézisén alapuló összehasonlító módszerű földrajz-tudománynak.³⁵

Cholnoky Jenő (1870–1950), a Budapesti Egyetem földrajzprofesszora, Humboldthoz hasonlóan, műveivel, ismeretterjesztő tevékenységével Magyarországon széles rétegek érdeklődését keltette fel a földrajz iránt. A *Föld és élete – Világrések, országok, emberek* című könyvsorozatának Amerika-kötetében foglalkozott a mexikói műveltség eredetével: „Keresték a mexikói műveltség eredetét az állítólag elsüllyedt Atlantiszon. Aztán a bibliai emlékekre gondoltak, majd Humboldt Sándor a kínaiakra és a japániakra gondolt, s ezt megerősíteni látszik az azték hagyományok egyike, hogy a mexikóiakat valami tengerentúlról jött, Kvecalkoatl (Quetzalcoatl) nevű bölcs tanította volna a földművelésre, állami berendezkedésre, erkölcsi törvényekre. Ez a bölcs megígérte, amikor megint eltávozott, hogy ismét vissza fog térni. Várták őt, mint mi a Messiást, s amikor Cortez megérkezett a tengerentúrról, csodálatosan fölényes tudással, fegyverzetel, soha nem látott lovakkal, vaskardokkal, dörögő puskákkal és ágyúkkal, akkor teljesen meg voltak győződve, hogy a várva-várt Messiás érkezett meg jutalmazni és büntetni.”³⁶ Ugyanitt számba vette azt a nyolc mexikói vulkánt, amelyeknek kitoréséről határozott emlékeink vannak: „Gyors kifejlődésű, de már elhallgatott vulkán a Jorullo, a Balsas folyó medencéjében. Úgyszólván egyetlen kitoréssel, hirtelen keletkezett, 1759-ben, a megrémült lakosság szemeláttára, olyan helyen, ahol eddig a nép nem tudott vulkánosságról, csak a geológusok mondhatták volna meg az ott található régi bazalt-láváról, hogy máskor is volt már vulkáni kitorés. A Jorullo kitorése azért klasszikus, mert még az élő tanúk jelenlétében, 43 évvel később látogatta meg Humboldt s mint hirtelen keletkezett, hólyagszerű dudorodást írta le, persze tévesen, mert ez is csak olyan kráter körül felhalmozódott láva- és hamutömeg, mint a többi.”³⁷

Humboldt növényföldrajzi munkásságát emlékbeszédében Almási Balogh Pál nagyra értékelte: „Humboldt amerikai útjának egyik nevezetes gyümölcse volt a növények földirati elosztásáról nevezetes tan megalapítása, melyről első német nyelven írt munkája 1805-ben jelent meg, s mely később egy latin nyelven írt munkában nagyobb kifejtést nyert. Ezen nagy érdekű tanban, Humboldt a növények elterjedésének törvényeit adja elő, gazdag tapasztalataira s figyeleteire alapítva. Megmutatja azon benső összefüggést, melyben a növények vannak az éghajlattal s a helyzet magasságával, s előadja azon számarány főpontjait is, mely a plánták bizonyos helyeken elterjedésében létez.”³⁸

1970–1975 között a Debreceni Egyetem történelem–földrajz–néprajz szakos hallgatójaként földrajzprofesszoromtól, Kádár Lászlótól (1908–1989) gyakran hallottam Humboldtról. Kádár László Cholnoky Jenő tanítványa, Teleki Pál tanársegéde volt. Növényföldrajzi óráin sűrűn idézte, a szakterület kézikönyvévé terebélyesedő tankönyvében (*Biogeográfia*) több művére is hivatkozott. Bevezetőjében a bioszféra szerepéről a földrajzi burokban a Kosmosra utalt: „A bioszférának a földrajzi burokban betöltött fontos szerepe, ami A. v. Humboldt »Kosmos«-ában oly világosan tükröződik, a geográfiában a múlt század közepe óta elhomályosult. Csak a legutolsó évtizedekben jutottunk el oda, hogy a legkiválóbb geográfusok munkáiban ismét egységes képbe olvad össze a szerves és a szervesetlen világ a földrajzi burok életében.”³⁹ Kádár professzornál a zóna és a táj fogalmak tisztázásánál ugyancsak Humboldt kerül előtérbe: „A szintetikus földrajztudomány megalapozója A. v.

35 Teleki 1996. 53.

36 Cholnoky 1935. 62.

37 Cholnoky 1935. 209.

38 Almási Balogh 1860. 15.

39 Kádár 1965. 12.

Humboldt a növényzeten keresztül ismerte fel a földfelszín egységes részekre való tagolódását, és ez egységnyi részeket asszociációnak, »társulásnak« nevezte, kifejezésre juttatva ezzel azt, hogy az azonos kereteken belül élő növényfajok egymáshoz viszonyított arányszáma azonos... Humboldt művében azonban tájról szó sem esik, csak zónáról... Az egész XIX. századnak el kellett telnie ahhoz, hogy Humboldt útmutatásai nyomán fejlődésnek indult természettudományok, elsősorban a növénytan, talajtan és állattan analitikus eredményei nyomán a földrajztudomány is elindulhasson a humboldti szintézis felé.⁴⁰

A földévs Humboldt révén került be a magyar néprajzi irodalomba a venezuelai otomakó indiánok köréből. Néprajztudósaink közül előbb Bátky Zsigmond, majd Römer Béla, a közelmúltban Hála József tanulmányai dolgozták fel, mutatták be a minden kontinenst érintő és a magyarországi geofágiát.⁴¹ A témával több hazai újság is foglalkozott a XIX. század folyamán.⁴² Hála József mintaszerű tanulmányában áttekintette azokat az ásványi anyagokat (ásványt, kőzetet, földet), amelyek fogyasztásáról Magyarországon tudunk. A *mennykő* porrá tört darabja pálinkába, vízbe keverve nyavalyatörés, hideglelés ellen volt hatásos orvosság. A barlangi képződményeket, porított *cseppköveket* vérhasban szenvedőknek adták. Ősmaradványok, sárkánycsont, sárkányfog porrá törve és beszedve izzasztásra alkalmas. Az ehető földek közül Abasárról (Heves m.) egy pincéből származó földet (*Terra fulonum*) említi, amelyről azt tartották, meg lehet enni minden káros következmény nélkül. Ártalom nélkül ették is az ilyen földet a kárpáti cigányok. 1875-ben egy budapesti gyógyszerész vizsgálta meg azt a Csesztvéről (Nógrád m.) származó „sárgás-fehér, porhanyós földnemet”, amelyet éhínség idején fogyasztottak. Meglepő, hogy a geofágiát ma is gyakorolja egy fiatal édesapa, aki két gyermekét is szeretné beavatni a földévs titkaiba.⁴³

Alexander von Humboldt emlékét napjainkban is őrzi, fenntartja az 1826-ban alapított Herendi Porcelánmanufaktúra *Humboldt-mintája*. A XIX. század második felében számos fejedelmi és főúri asztalon terítettek herendi porcelán étkezéslettel, köztük Viktória királynőnél Windsorban, Ferenc József császárnál Schönbrunnban, vagy Erzsébet királynénál Gödöllőn.⁴⁴ Fischer Mór, a Herendi Porcelánmanufaktúra tulajdonosa porcelánjaiból szívesen ajándékozott pártfogóinak, múzeumoknak. Tisztelete jeléül 1857-ben Alexander von Humboldtnak 88. születésnapjára egy láda mives herendi porcelánt küldött Berlinbe. Az ajándékot az ünnepelt meleg hangú, német nyelvű levelében köszönte meg: „*Hol lelhetnék szavakat mélyen tisztelt uram, melyekkel tisztázhatnám magam benső hálám késlekedése miatt, mellyel adós vagyok Önnek a 88. születésnapom alkalmából oly nemes módon kifejezett jókívánságaiért, a messzi távolból való tisztelő megemlékezésért és az Ön nagy és hazafias műveinek jellegzetes bájosan egyszerű, sikeres megformálásáért. Önigazolással azt a fájdalmat hozhatom fel, melynek oka - lévén szó nyilvánosságra hozott hírről - Ön előtt sem maradhatott rejtve. Az általános szomorúság engem különösen letört ama veszély fájdalmas napjaiban, mely a mi szelleműs, hozzám mindig oly kegyes, szeretetreméltó királyunk életét fenyegette; engem, akinek ágya előtt nemrég még ő állt, amikor egy idegösszeroppanás miatt halottnak hittek. E hónap 10. napja óta újra hihetünk a gyógyulásban, a javulás szépen halad és könyörgünk a Mindenhatóhoz, hogy semmiféle visszaesés be ne következék.*

A művészetet kedvelő és értő von Koller báró (apja pompás etruszk vázagyűjteményének megvásárlására engem rendelt Csehországba az azóta elhunyt porosz király) szemtanúja volt

40 Kádár 1965. 88–89.

41 Bátky 1907; Römer 1975; Hála 2006.

42 Ehető föld. Székesfehérvár és Vidéke VIII. 23. 1880.

43 Hála 2006. 242–246.

44 Ruzicska 1938, 15.; Ruzicska 1939. 19–20.; Vadas 2004. 8, 82. és a 31–35. kép, 85. és a 82 kép.

annak a nagy örömmek, melyet az Ön szép születésnap ajándéka okozott nekem – amit azóta a házamban már sokan megcsodáltak. Az a szeretetreméltó mód, amellyel Ön, drága ember, a saját készítésű ajándékot át tudja nyújtani, lehetővé teszi, hogy azt a szégyenkezés legkisebb nyoma nélkül elfogadhassam. Hogy arra emlékeztessenek, micsoda csodálattal töltöttek el engem ezek a tárgyak, elmesélem, hogy 22 évesen Klapproth-tal, a neves kémikussal együtt a Berliini Király Porcelángyár műszaki részlegének alkalmazottja voltam; hogy én még folytattam kísérleteket a porcelánföld gépi formázásával kapcsolatban; hogy abban az örömben lehettem részem, hogy az 1829-ben I. Miklós cár megbízásából szervezett szibériai expedíció során, a Dzsaiszan-tó után a kínai dzsungelbe hatolva, a Shi nevű kínai tartomány egyik völgyében, Csugucsaug mandzsúr várostól északra, egy katonai táborban tiszta porcelánföldet láthattam. Alexander Brogniard-ral, Sèvres igazgatójával és Stanislav Julien-nel, a porcelángyártásról szóló kínai művek fordítójával való régi barátságom lehetővé teszi számomra, hogy átérezzem az Ön produktumai iránti általános érdeklődés fontosságát; domborműben, a formák finom vékonyságában, az utánzott régi festészet színezésében és ízlésében sohasem láttam hasonlóan tökéleteset, mint aminőket az Ön nagy herendi intézménye hoz létre, csészék, tányérok, a váza hálószerű áttörése, mindez egyaránt megtéveszti a szemet és hálaérzetem oly bensőséges, mint nagyrabecsülésem, mely az esztétikus ipartevékenység nemes és szerencsés előmozdítójának kijár.

A beteg állapota lehetővé teszi, hogy jövő héten Berlinbe menjek és ott átadjak a Követ Úrnak, von Koller bárónak az Ön számára egy csomagot az én nagyméretű, élethű arcképpel. Vagyok annyira büszke, hogy azt higgyem, a minden utazók legöregebbjének, egy már csaknem özönvízelőtti embernek kezétől származó ajánló soroknak örülni fog.

Hálás, baráti tisztelettel az ön alázatos

A. Humboldtja

Potsdam, Városi Kastély, 1857. október 12. éjszaka

Elnézést a hibás és nehezen kibetűzhető kézírásért.”⁴⁵ (Kőhegyi Orsolya fordítása)

**A Herendi Porcelánmanufaktúra
„Humboldt-mintás” kávékészlete
(Herendi Porcelánművészeti Múzeum, lelt. sz.: 67.760.)**

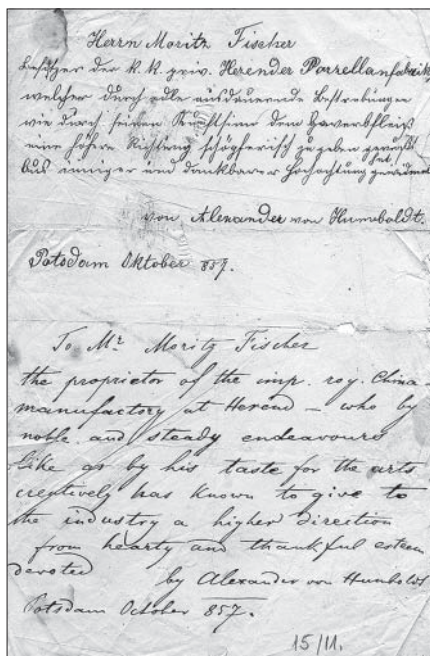
Humboldt hosszú, német nyelvű köszönőlevelét Ruzicska Ilona 1938-ban még „a herendi gyár irattárának” okmányaiból közölhette, magyar fordítása Balla Gabriella könyvében jelent meg 2003-ban. Innen idézhettem, az autográfot eredménytelenül kerestem. Viszont rábukkantam a Veszprém Megyei Levéltárban Humboldt német és angol nyelvű „*papír alapon*” is megküldött dedikációjára, amit ed-

45 Balla 2003. 101–102.; Ruzicska 1938. 79–80.

dig csak német nyelvű változatban ismertünk arcképéről. Angol nyelvű változata így hangzik: „Fischer Mórítz úrnak a herendi császári és királyi porcelánmanufaktúra tulajdonosának, aki nemes és kitartó törekvéseivel, valamint művészi érzékével egy magasabb irányt adott az iparnak. Szívélyes és tiszteletteljes üdvözlettel: Alexander von Humboldt. Potsdam, 1857 októbere.”⁴⁶ (Lukács Miklós fordítása)

A köszönőlevéllel Humboldt saját félalakos portróját, egy 1854-ben készült 330x270 mm-es könyvmatort is elküldött Fischer Mórnak. Jobb alsó sarkában német nyelvű dedikációval. Fischer Mór Humboldt arcképét fehér alapon barnával és arannyal porcelánra festette, és a herendi gyár termékeivel együtt 1873-ban bemutatta a bécsi világiállításon. Unokája, Farkasházy Fischer Jenő, utóda a herendi porcelángyár élén, a Humboldt porcelánképet 1899-ben ajándékozta a budapesti Iparművészeti Múzeumnak. A kerámia- és üveggyűjteményben őrzik (lelt. sz.: 6540). Mérete: 78x64 cm.⁴⁷

Milyen porcelánokat tettek a Humboldtnak küldött ládába? Herendi hagyomány szerint egy kétszemélyes kávékészletet kapott. Díszítésének névadója: Humboldt. A Humboldt-mintát, ma is festik: „A neorokokó stílusú Humboldt dekorral díszített porcelánok – a gyári előírásoknak megfelelően – pasztellrózsaszín fondos felületét csillogó aranyrács szövi át, amelynek keresztpontjait türkizkék fényű gyöngyök hangsúlyozzák ki. A ragyogó aranyrács ovális medallionokat keretez, amelyeket puttókat ábrázoló festmények díszítenek. A lány pasztelszínekkel megfestett, aranylóan derengő felhőkön üldögélő, fekvő vagy könyöklő, kecses alakok Raffaello angyalkáit idézik emlékeztünkbe, göndör fürtjeiket virágfüzér koszorúzza, meztelen, szárnyas gyermektestüket rózsaszín és égszínkék lepkék takarják szemérmesen. A könnyed ecsetvonásokkal ábrázolt, kicsiny puttók hegedűn, lanton, vagy furulyán játszanak, kezükben könyvet, virágzó ágat, hófehér galambot vagy éppen a dicsőség babérkoszorúját tartják elgondolkodva. A Humboldt minta nemesen egyszerű, klasszikus vonalvezetésű edényeket díszít, az aranytól ragyogó kiöntők, fülek és ékkölként csillogó gombok tökéletesen illeszkednek a könnyed hatású dekorhoz.”⁴⁸ Ez a szép minta a Humboldtnak ajándékozott kétszemélyes kávékészlet mellett dísztárgyakra, empire formavilágú vázákra is rákerül.⁴⁹

**Alexander von Humboldt
német és angol nyelvű dedikációja
Fischer Mórnak, 1857
(MNL VeML XI. 46. a. 1.53. tétel)**

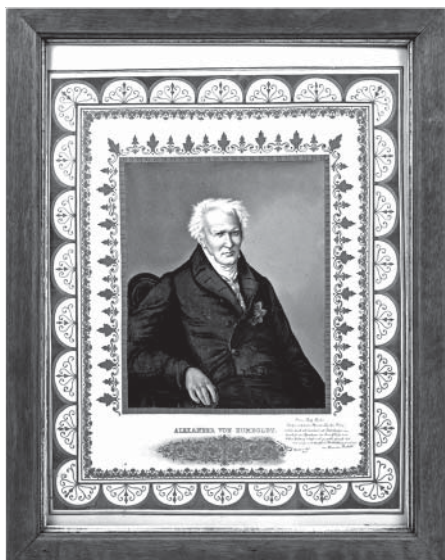
Lukács László

46 Balla 2003. 289.; Ruzicska 1938. 70.; A Herendi Porcelánművészeti Múzeum Adattár, lelt. sz.: 67.1379.1. A német és angol nyelvű dedikáció rendelkezésemre bocsátását Jakab Rékának és Márkusné Vörös Hajnalkának, a Veszprém Megyei Levéltár munkatársainak köszönöm.

47 Ruzicska 1938. 17. 70. A porcelánkép adatait Balla Gabriella főosztályvezetőnek, a tárgy fotóját az Iparművészeti Múzeumnak köszönöm.

48 Herend Herald 2002/4. 14. szám; Balla 2003. 103.; Vadas 2004. 83. és a 49–53. kép.

49 Köszönettel tartozom dr. Kőrös Endrének, a Herendi Porcelánművészeti Múzeum Alapítvány elnökének a „Humboldt-mintás” herendi porcelán megismeréséhez nyújtott segítségével és a Herendi Porcelánművészeti Múzeumnak a rendelkezésemre bocsátott fényképekért.

*Humboldt portréja
herendi porcelánképen, 1873*
(Iparművészeti Múzeum, Budapest,
lelt. sz.: 6540., Kolozs Ágnes felvétele)

utószó, bev.: *Salyámosy Miklós*. 103–122. Budapest; *Alexander von Humboldt–Aimé Bonpland*, 1815: *Reise in die Aequinoctial. Gegenden des neuen Continents in den Jahren 1799, 1800, 1801, 1802, 1803 und 1804*. I. Stuttgart-Tübingen; *Kádár László*, 1965: *Biogeográfia. A Föld és a földi élet*. Budapest; *Römer Béla*, 1975: *Geophagie - ein Jahrhundertealtes Problem der Völkerkunde*. Acta Ethnographica XXIV. 247–293. Budapest; *Ruzicska Ilona*, 1938: *A herendi porcellán*. Budapest; 1943: *A magyar porcellán*. Officina képeskönyvek 8. Budapest; *Sz. Kristóf Ildikó*, 2017: *Alexander von Humboldt és Magyarország. Egy romantikus természettudós jelentősége a magyarországi egyetemes néprajzi érdeklődés kibontakozásában*. Századok CLI. 987–1006.; *Teleki Pál*, 1996: *A földrajzi gondolat története*. Budapest; *Thomas, M. Z.*, 1964: *Humboldt amerikai utazása*. Budapest; *Vadas József*, 2004: *Herend. Virágzó manufaktúra az ezredfordulón*. Veszprém-Budapest; *Vécsey Károly*, 1967: *Alexander von Humboldt (1769–1859)*. *Alexander von Humboldt: Az Orinoco vadonában*. 7–28. Budapest; *Wulf Andrea*, 2017: *A természet feltalálója. Alexander von Humboldt kalandos élete*. Budapest.

Irodalom. *Almás Balogh Pál*, 1860: Emlébeszéd a Humboldt Sándor lt. felett. Buda; *Balla Gabriella*, 2003: Herend. A Herendi Porcelánmanufaktúra története. Herend; *Bátky Zsigmond*, 1907: A földévről. Természettudományi Közöny XXXIX. 129–132.; *Cholnoky Jenő*, 1935: A Föld és élete. Világrészek, országok, emberek. IV. Amerika. Budapest; *Glatz Ferenc* (szerk.), 2003: A Magyar Tudományos Akadémia tagjai. I–III. Budapest; *Hála József*, 2006: Kőfőzés, kősütés és kőevés. Ásványok, kőzetek, emberek. Történeti és néprajzi dolgozatok. 239–255. Budapest; *Humboldt, Alexander von*, 1843: *Asie centrale, recherches sur les chaînes des montagnes et la climatologie comparée*. I–III. Paris; 1845/1858: *Kosmos. Entwurf einer physischen Weltbeschreibung*. I–IV. Stuttgart; 1859–1861: *Reise in die Aequinoctial-Gegenden des neuen Continents*. In deutscher Bearbeitung von Hermann Hauff. Stuttgart; 1925: *Kosmos*. Ford.: *Fülöp Zsigmond*. I–II. Budapest; 1967: *Az Orinoco vadonában*. Klasszikus útleírások IX. Vál., ford., bev., a függelék és jegyz. írta: *Vécsey Zoltán*. Budapest; 1981: *Sztyeppekről és sivatagokról*. Kultusz és áldozat. A német esszé klasszikusai. Vál.,

Humboldt-emlékmű a Magyar Nemzeti Múzeum kertjében

A világ hamarosan valaha élt egyik legnagyobb természettudósának, Alexander von Humboltnak ünnepli születése 250. évfordulóját. Így lesz talán ez hazánkban is a tiszteletére rendezendő konferenciákon, emléküléseken. Ezen írás azonban egy javaslat is arra nézvést, hogy lokális (koszorúzási) pontja is lehetne e kerek évforduló megünneplésének: a pesti Múzeumkertben.

A Magyar Nemzeti Múzeum parkjának északkeleti szegletében ugyanis áll egy egyszerű köemlék, már jórészt olvashatatlan latin felirattal, melyen azonban Alexander von Humboldt neve még kivehető Washington elnökével egyetemben, akinek vezetékneve a felirat első sorát adja. Az első látásra sokaknak talapzatnak tűnő kő ezért róla kapta a nevét: *Washington-kő*. Pedig, ha a kőre vésett szöveg terjedelmét nézzük, akkor inkább Humboldt nevét kellene viselnie, hiszen míg az első amerikai elnök neve alatt három sor szerepel, addig a nagy természettudósnak tizenegy sort szentelt az állíttató Kubinyi Ferenc.

AZ EMLÉKÁLLÍTÓ

Az emlékkövet tehát felsőkubini és nagyolaszi Kubinyi Ferenc (1796–1874) jeles reformkori politikusunknak köszönhetjük, aki már az első reformországgyűlésen ott volt mint a távollévők követe, majd 1835-től már Nógrád vármegye választott követeként vett részt a diéta munkájában. A következő egy évben sok jelentős felszólalás köthető a nevéhez: többek között ő tett javaslatot az országgyűlésnek a Nemzeti Múzeum új (ma is álló) hajléka számára szükséges 500 000 Ft-os összeg megajánlására. Miután ezt az indítványt a követek 1836-ban elfogadták, a következő évben el is kezdődhetett a nagy építkezés és mire az befejeződött, Kubinyi Ferenc öccse, Ágoston vezette az intézményt. Az 1840-es évek elejétől halálukig szinte semmi olyan nem történt a magyar tudományos közéletben, amelyben e testvérpár ne vett volna részt. A két Kubinyi például fontos szerepet vállalt a Magyar Természettudományi Társulat megalapításában csakúgy, mint a Magyarhoni Földtani Társulat és az Országos Régészeti és Embertani Társulat létrehozásában. Előbbinek az alakuló ülését a vidéfalvi Kubinyi-kastélyban tartották és a geológusok e szervezetének Ferenc egy ideig elnöke is volt. Emellett még paleontológusként, azaz az őslénytan kiváló szakértőjeként, valamint régészként is számon tartja őt a tudománytörténet, hiszen példának okáért a magyar ősrégészeti kutatás az ő kisterenyei ásásával kezdődött. Munkásságának elismeréséül az Akadémia 1841-ben levelező, 1858-ban tiszteleti tagjává választotta.

*Kubinyi Ferenc,
Franz Eybl litográfiája, 1843
(Magyar Nemzeti Múzeum,
Történelmi Képcsarnok)*

Kubinyi Ferenc a reformellenzék jeles alakja volt, akit Vahot Imre a következőképpen jellemezett: „Előadása igen valós, alapos, ő az ellenzék egyik legszilárdabb jellemű tagja.” Az 1847. évi országgyűlés idején már a közvélemény szemében is elismert, kedvelt politikus, aki a titkosrendőrség figyelmét is felkeltette. Született például olyan besúgó jelentés, amelyben egyenesen az országgyűlés egyik vezéralakjaként szerepelt. 1848-ban a népképviselői országgyűlésen Losonc város követeként vett részt és a szabadságharc alatt mindvégig a tevékeny képviselők közé tartozott. Világos után őt is perbe fogták, majd 9 évi várfogságra ítélték. Nem kellett azonban letöltenie teljesen büntetését, mert József nádor özvegyének és bécsi természettudós barátai, valamint öccse közbenjárásának köszönhetően 1852-ben kegyelmet kapott. Ezt követően – a rövid 1861. évi országgyűlés tartamát kivéve, amelyen a Határozati Párt képviselőjeként tért vissza a politikába – élete végéig történeti és természettudományi kutatásaival foglalkozott. E tevékenységének említésre méltó eredményeként tartjuk számon 1862. évi isztambuli kutatóútját, melynek során Henszlmann Imrével és Ipolyi Arnoldddal számos Corvinát fedezett fel és hozott haza. Publikációnak felsorolásától e cikk keretei között el kell tekintenünk, de e lapban nem hagyhatjuk ki 1853–54-ben megjelent, *Magyarország és Erdély képekben* című 4 kötetes, Vahot Imrével együtt szerkesztett sorozatának megemlítését, melynek kötetei máig a magyar honismereti irodalom legfontosabb és legigényesebb darabjai közé számíthatnak. Kubinyi Ferenc 78. születésnapja után egy héttel hunyt el Budapesten.¹ Emlékét és nevét több fosszilis állatfaj mellett közterületek és a szécsényi múzeum őrzi.

TITOKBAN ÁLLÍTOTT EMLÉKMŰ

A Múzeumkertben ma is látható, (Washington mellett) Humboldtnak emléket állító követ olyan ember készítette, aki személyesen is ismerte a példaképévé vált tudóst. Almási Balogh Pál (1794–1867) orvos, nyelvész írta Humboldtról szóló akadémiai emlékbeszédében, 1859-ben – ugyanis a világhírű természettudóst halála előtt fél évvel a Magyar Tudományos Akadémia külső tagjának választotta –, hogy Kubinyi Ferenc 1833-ban többször is találkozott és beszélgetett Humboldttal, amikor mások mellett Zipser Keresztély Andrásal (1783–1864) a német orvosok és természetvizsgálók boroszlói nagygyűlésén vett részt. Az egyik beszélgetésük alkalmával Humboldt Kőrösi Csoma Sándort a világ egyik legnagyobb tudósának nevezte.² Kubinyi tiszteletét néhány évvel ezután úgy fejezte ki nagynevű kollégája felé, hogy az Ipolytarnócon 1836-ban általa feltárt és meghatározott miocén kori ősfá kövületét *Petraefactum giganteum Humboldt*nak, azaz *Humboldt óriás kövület*nek nevezte el.³ Több mint két évtizeddel később, 1858-ban pedig köemléket állított tisztelete jeléül az akkor még élő természettudósra.

A már említett akadémiai emlékbeszédből az is kiderül számunkra, hogy Kubinyi eredetileg váci villájának kertjében állította fel a mementót, mégpedig – ahogy ezzel kap-

1 Kubinyi Ferenc tudományos és politikai működésére részletesebben lásd: *Nendtvich Károly*: Kubinyi Ferenc és Ágoston. Életrajzuk. Értekezések a természettudományok köréből. 7. k. 1876. 12. sz.; *Praznovszky Mihály*: Kubinyi Ferenc (1796–1874). In: *Reformgondolkodás Magyarországon a XIX. században*. Salgótarján, 1989. 81–146.; *Kecskeméti Tibor*: Kubinyi Ferenc életútja, földtani és tudományos szervező munkássága. In: *Ósmaradványok nyomában*. Ipolytarnóc földtani megismerése. 1. köt. Szerk.: *Guba Szilvia–Szarvas Imre*. Eger, 2016. 23–52.

2 *Almási Balogh Pál*: Emlékbeszéd Humboldt Sándor lt. felett. A Magyar Tudományos Akadémia Évkönyvei. 9. k. 1848–1859. A Magyar Tudományos Akadémia 1859. dec. 19. tartott ünnepélyes köz ülésének tárgyai. Buda, 1860. [34–68.] 59.

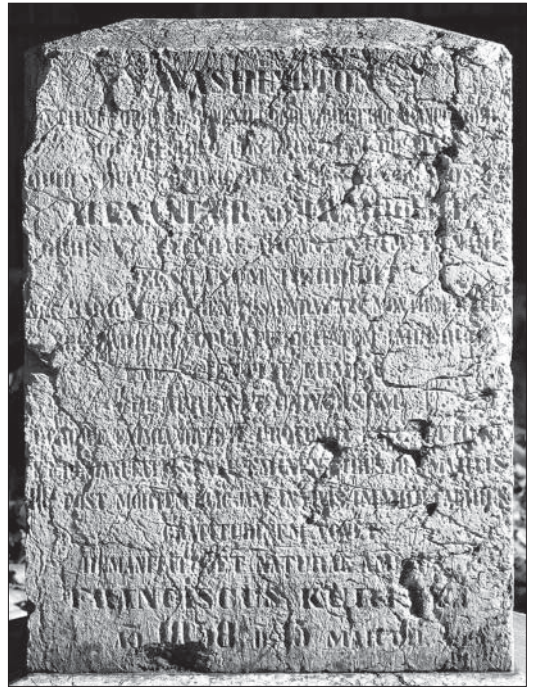
3 Erről részletesebben lásd: *Marton Ferenc*: Magyarország legöregebb „fája”, az ipolytarnóci ősfenyő. Erdészettörténeti Közlemények 18. évf. 1990. [70–80.] 71.

csolatosan Almási Balogh Pál akadémikus fogalmazott: „... a köz-szabadság két nagy hőségnek, Washingtonnak és Humboldtnek a nevét és emlékét egy négy lábnyi magasságú tatai szürke márvány koczkába vésett szép latin felirással kívánta örökíteni”.⁴ Tehát Kubinyi nem a Múzeumkertben, a forradalom kertjében helyezte el a magyar „köz-szabadság” emlékművét, hanem váci villájának kertjében, tette ezt azért vidéken és magánterületen, hogy lehetőleg titokban maradhasson a dolog és így ne legyen baja belőle neki, aki börtönt is viselt 1848–49-es szerepéért és azoknak se, akik részt vettek a megemlékezésen, merthogy nem egyedül helyezte el kertjében az emlékkövet, az több mint valószínű. Jelenleg erre vonatkozó források hiányában arra gondolhatunk csak, hogy Kubinyi Ferenc az emlékkövön szereplő (évfordulós) napon a közeli, március 21-i születésnapjának megünneplése ürügyén láthatta vendégül barátait.

A Washington–Humboldt-emlékkő közterületen való elhelyezését nyilvánvalóan nem engedélyezték volna a hatóságok és nem feltétlenül azon két személy miatt, akiknek a köemléket dedikálta. Az emlékállítás kőbe vésett dátuma miatt vált volna ez lehetetlenné, hiszen a Kubinyi Ferenc által készített emlékkő utolsó sorában a következő véset szerepel: A[NN]O 1858 D[IE] 15 MARTII. Ez pedig egyértelmű utalás az 1848-as pesti forradalom napjára, éppen annak 10. évfordulóján. (Egyértelmű azért is, mert ha szobrokra, emlékjelekre felkerül az avatás, felállítás dátuma, akkor szinte minden esetben csak az évszáma szerepel rajta, a hónapja és napja nem.)

A 48-AS FORRADALOM ELSŐ EMLÉKJELE

E dátum azonban más megvilágításba állíthatja a Washington nevet. George Washington (1732–1799) a függetlenségi háború amerikai főparancsnoka, győztes hadvezére volt, aki a függetlenség kivívása után az Amerikai Egyesült Államok első elnöke lett (1789–1797). Halála után személyének jelentős kultusza alakult ki Amerikában, majd az 1830-as évektől Magyarországon is egyre erősebbé vált a tisztelete. Később, a 1848–49-es szabadságharc idején az angol uralommal szembeni, XVIII. század végi amerikai szabadságküzdelem párhuzamba került a magyar függetlenség kivívásáért folytatott harccal. Ez az amerikai–magyar párhuzam nemcsak nálunk jelentkezett, hanem 1849 után az Egyesült Államokban is, elsősorban Kossuth Lajos híres 1851–52-es amerikai körútja alkalmából mutatkozott meg látványosan. Kossuthot mindenhol hatalmas tömeg várta, New Yorkba érkezésekor,

A Washington–Humboldt-emlékkő felirata
(Rosta József felvétele)

⁴ Ua. 59–60.

1851. december 6-án 100 ezer amerikai fogadta ovációval. A *The Sun* című lap az esemény kapcsán leírta, hogy ez alkalommal a Broadwayen az Amerika Múzeumot képekkel és zászlókkal borították be, az egyik Kossuth-portré alatt pedig a magyar és az amerikai zászló a következő felirattal volt látható: „Kossuth, the Washington of Hungary” (Kossuth, Magyarország Washingtonja).⁵ E megjelölés aztán számos Kossuth tiszteletére 1852-ben és 1853-ban vert amerikai érmén is megjelent, melyből aztán több változat is készült.⁶ A Washington–Kossuth, azaz az amerikai elnök és magyar kormányzó-elnök (a két szabadsághős) közötti megfelelés Magyarországon is működhetett, még ha nem is széles körben. Az emlékkövet készíttető Kubinyiról, valamint politikus és tudós környezetéről min-

Az emlékkő eredeti helye, az egykori Kubinyi-villa épülete és kertje az 1883-as kataszteri térképen (Vác Város Levéltára)

a hivatalos szervek előtt is ismeretessé válhatott, hiszen fellebbentette róla a fátylat a Humboldt halála után tartott és nyomtatásban is napvilágot látott akadémiai emlékbeszéd. Az emlékkő aztán 1865-ben plasztikusan is bemutatásra került a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók XI. nagygyűlésén, amelyet augusztus 28. és szeptember 2. között tartottak Pozsonyban. Ennek során, a Grassalkovich-palotában rendezett kiállításon volt látható mint „Humboldt Sándor tiszteletére még életében ... emelt, sűrű márványból készült em-

denesetre feltételezhető, hogy ismerték az említett párhuzamot. Ennek alapján kijelenthetjük, hogy a Nemzeti Múzeum kertjében ma is álló, Washingtonról elnevezett emlékkő tulajdonképpen Kossuth titkos emlékműve.

A Kubinyi váci, pontosabban a Vác melletti Papvölgyben fekvő (azóta elpusztult) villájának a kertjében⁷ felállított emlékkő később aztán a fővárosba, a Nemzeti Múzeum kertjébe került. Ennek pontos időpontja egyelőre nem ismeretes, de lehetséges, hogy felállítása után egy-másfél évvel, már 1859-ben megtörtént az átszállítás a fővárosba, hiszen Kubinyi Ferenc ekkor adta el említett villáját Degré Alajosnak.⁸ A Humboldt-nak is emléket állító követ a testvére által vezetett Nemzeti Múzeumba vitethette, de kerti elhelyezésére aligha kerülhetett ekkor még sor. Kubinyi Ágoston finoman szólva sem tartozott a forradalmárok közé és nem kockáztathatta pozícióját azzal, hogy engedélyt kérjen egy olyan emlékkő elhelyezésére, amit a forradalom tízedik évfordulójára datáltak. Még akkor sem, ha annak létezése

5 Balla Antal: Kossuth Lajos diadalutja Amerikában. Pesti Hírlap 50. évf. 1928. márc. 11. 59. sz. 33–35.

6 Amerikai Kossuth-érmék. Vasárnapi Ujság 48. évf. 1901. márc. 24. 12. sz. 186. Lásd még: Vasárnapi Ujság 41. évf. 1894. ápr. 15. 15. sz. 253.

7 Kubinyi Ferenc egy rövid ideig birtokolta az 1840-es években Császár Ferenc által építtetett papvölgyi kastélyt, illetve villát, amelynek kertjében először állt a Washington–Humboldt-emlékkő. Ezúton is köszönöm Horváth Ferenc váci levéltárigazgatónak a villa meghatározásában nyújtott segítségét.

8 Tragor Ignác: Vác története 1848–49-ben. Vác, 1908. 324.

*lék mintája.*⁹ Elmondhatjuk tehát, hogy az ismertett emlékmű első említései kimondottan Humboldt nevéhez fűződnek.

Múzeumkerti elhelyezésére valószínűleg a kiegyezés utáni időkhöz várnunk kellett. 1869 után már az a Pulszky Ferenc (1814–1897) igazgatta a nemzet múzeumát, aki az 1830-as évektől barátja és a reformellenzékben harcostársa volt Kubinyi Ferencnek és az 1848–49-es forradalomban és szabadságharcban is tevékeny szerepet játszott.

Az egyszerű emlékkő később teljesen elfeledve állt a kertben, mígnem 1933-ban a *Budapesti Hírlap* hasábjain Gyarmathy Sándor, a Magyar Rádió első rendezője (Gy. S. monogrammal) *Ismeretlen Washington-emlék* címmel nem írt róla egy figyelemfelhívó cikket, indítványozva rendbetételét is.¹⁰ Ez, a magántulajdonban fellelt korabeli fotókat szemügyre véve, meg is történhetett.¹¹ Ezt követően azonban újra feledésbe merült, amit az is segített, hogy az utóbbi évtizedekben bokrok és tisztafák takarták el. Ennek vetett véget a 2018–2019-ben lezajlott történetikert-rekonstrukció, amely a környezetét kitisztítva biztosította láthatóságát.¹² A park külső sétányának visszaállításával az eredeti helyén meg hagyott egyszerű emlékmű immár nem „láthatatlan” többé.

A múzeumkerti Washington–Humboldt-emlékkő tehát, amilyen jelentéktelennek tűnik, olyan jelentős: egyrészt első ismert és fennmaradt emlékjele kokárdás forradalmunknak, másrészt George Washingtonnak és Alexander von Humboldtnak is első magyarországi emlékműve. A világhírű természettudósnak mellesleg az egyetlen (míg Washingtonnak nem, hiszen 1906-ban egészalakos szobrot kapott a Városligetben) hazai emlékhelye ez, de hogy igazán azzá váljon, ahhoz megemlékezések, ünnepi alkalmak kellenek. Idén szeptemberben erre jó alkalmat nyújthat Humboldt születésének 250. évfordulója.

A sokak számára szobortalapzatnak tűnő emlékkő 1949 körül (Az eredeti fotó Tasnádi Andrásné Böhöm Edit tulajdonában)

Debreczeni-Droppán Béla

9 A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1865. Augusztus 28-tól Szeptember 2-ig Pozsonyban tartott XI. nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai. Szerk.: *Kanka Károly* és *Rómer Flóris*. Pozsony, 1866. 262. A nagygyűlésen ki volt még állítva Ligeti Antal olajfestménye a Humboldtról elnevezett ipolytarnóci megkövült fáról (uo. 263.). Ezúton mondok köszönetet Szentmártoni Szabó Géának, hogy felhívta a figyelmemet erre.

10 Gy. S.: *Ismeretlen Washington emlék* Budapest. *Budapesti Hírlap* 53. évf. 1933. szept. 24. 217. sz. 4.

11 Tasnádi Andrásné Böhöm Edit, Budapest Baross utcai lakos bocsátotta rendelkezésemre azokat a fotókat, amelyen Katalin húga még kisgyermekként (1949 körül) szerepel az emlékkövön állva és ülve.

12 E sorok írója 2016-ban az *ujkor.hu* történelmi portálon hívta fel újra a figyelmet az elfeledett emlékműre, először bemutatva annak történetét és jelentőségét: <http://ujkor.hu/content/1848-marcus-15-ismeretlen-emlekmuve>

200 éve született Reguly Antal

Emlékezés a kétszáz éve született Reguly Antalra

*Reguly Antal mellszobra,
Domonkos Béla alkotása
(Magyar Földrajzi Múzeum, Érd)*

Reguly Antal 1819. július 11-én Zircen született, éppen abban az esztendőben, amikor Kőrösi Csoma Sándor elindult Belső-Ázsiába a magyarok őshazáját felkutatni. És negyedszázad múlva ővele robogott az Urálon túli végeláthatatlan hómezőkön az iramszarvasok vontá bérelt szán, hogy végigjárja a szibériai finnugorok lakóhelyét, felgyűjtse nyelvüket és folklórujukat, kutassa ősi kultúrujukat.

Jogi tanulmányainak bevégzése után nyugat-európai tanulmányúttján a stockholmi királyi könyvtárban megismerkedett a svédországi száműzetésben élő Adolf Ivar Arvidsson (1791–1858) finn költővel, aki ráébresztette hivatására. 1839 őszén lépett finn földre, két tartalmas évet töltött ott, kitűnően megtanult finnül, amiben Matthias Alexander Castrén (1813–1853) finn nyelvész is segítette. Foglakozott a *Kalevala* fordításával, bejárta Karéliát és a Lappföldet. Nyelvi és etnográfiai kutatásai alapján a helsinkiorsói finn tudományos társaság tagjai közé választotta. A finn főváros előkelő társaságainak rajongott vendége azonban elhatározta, hogy felkeresi a szibériai

finnugorokat. 1841. június 11-én megérkezett Szentpétervárra, ahol azonnal befogadták a magas rangú társadalmi és tudományos körökbe. Folyamatosan képezte magát, legjelentősebb mestere Karl Maximovics Baer (1792–1876) akadémikus, neves antropológus, a szentpétervári néprajzi múzeum alapítója volt. Tőle tanulta meg az egyes antropológiai típusok meghatározásához szükséges koponyamérés módszerét, és az élő személyek arckoponyájáról való gipszmintavétel technikáját. Ezenkívül számos tudományterületen képezte magát, tanulmányozta a különböző finnugor nyelveket, egyben megtanult oroszul. Időközben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai sorába választotta és támogatta kutatóútját.

Kétévi felkészülés után 1843 őszén elsőként jutott el az Urálon túli vogulok földjére, a telet Vszevolodszkojében töltötte. Hatalmas nyelvi és folklórantanyagot gyűjtött, dallamlejegyzéseket készített, antropológiai méréseket végzett. Tanulmányozta a Konda-folyó melléki vogulokat, bejárta az Urál északi részét. 1844 októberében érkezett az északi sarkkör közelében fekvő Obdorszkba (ma Szalehard) a másik nagy népcsoport, az osztjákok központjába. Az egész telet néprajzi gyűjtéssel töltötte, nyolcvan ív terjedelmű népköltési anyaggal tért vissza Kazanyba, kimerülve a megfeszített munkától. A Magyar Tudományos Akadémia megbízására még betegen kutatta a Volga környéki mordvinok, csuvasok és cseremiszek nyelvét és néphagyományát.¹

¹ Részletesebben l. *Selmeczi Kovács Attila: Százhetvenöt éve született Reguly Antal.* Honismeret 1994. 4. sz. 13–16.

1846. augusztusban érkezett vissza Szentpétervárra, ekkor felkérték uráli térképének elkészítésére. Utazásai során óriási kiterjedésű területet járt be, több ezer kilométernyi utat tett meg alig három esztendő alatt (1843–1846 között). Reguly térképészeti tevékenységének megbecsüléséről és emlékének őrzésétől tanúskodik, hogy 1990. július 30-ától a Sarki-Ural egy korábban névtelen csúcsa az ő nevét viseli.² Újabban pedig geográfusok egész sora foglalkozik térképészeti munkásságával.

1849 májusában végleg hazatért, a pesti Egyetemi Könyvtár könyvtárosa lett. Utazásának pártfogói és az Akadémia vezetői azt várták tőle, hogy szibériai útjának nyelvészeti anyagát feldolgozza és szóljon a néprokonságról. Az 1850-ben tartott akadémiai székfoglalójában azonban a néprokonság kérdésével kapcsolatban csupán a további alapos kutatómunka szükségességét emlegette, a néprokonságról nem nyilatkozott. Az évek múlásával azonban semmi látványos eredménnyel nem hozakodott elő, 1858. augusztus 23-án súlyos agyvérzés kioltotta az életét. Tudós kortársai és a nyelvtudomány képviselői életének utolsó évtizedét tétlenséggel, betegségével, mintegy haldoklásával illették, szemben szibériai útjának aktivitásával.

Amiről tudós kortársai egyáltalán nem vettek tudomást, hogy hazatérése után azonnal az újabb tudományos ismeretek megszerzésére törekedett, ami mellé az ekkor még rendkívül bonyolult fényképezést is elsajátította. Az alapos felkészülés után 1857. szeptember elejétől másfél hónapos gyűjtőutat tett meg Észak-Magyarországon a Karancs-vidéki és a Mátra környéki palócoknál. Tekintélyes méretű anyaggal tért vissza a hathetes gyűjtőútról: a Fülek környéki 12 helységről 40, a Heves megyei 6 helységről 46 részletes antropológiai mérést és leírást, a vizsgált személyekről 96 fényképfelvételt készített. Félszáznál több települést bejárt, melyek mindegyikében alapos néprajzi feljegyzéseket vagy megfigyeléseket rögzített több mint 300 oldalnyi terjedelemben.

A palócoktól való visszatérése után következett be az a váratlan fordulat, amire szakmai környezete egyáltalán nem számított, és amiről mind a mai napig egyetlen szaktudomány sem kíván tudomást venni, noha kezdetől azt várták Regulytól, hogy nyilatkozzon a néprokonság kérdésében. Amint erről Toldy Ferenc (1805–1875) tanúbizonyságot tett: *„s jól emlékezem ez úton módosult s határozottan kifejezett azon meggyőződésére, mely szerint a magyar népségnek minden ágai teljesen a kaukazi fajtához számítandók.”*³

Joggal feltételezhetjük, hogy a szibériai anyagának feldolgozását folyamatosan szorgalmazó hivatali elöljárója szemében a palócoknál tett kutatása kevésbé fontos szünidei utazásnak minősült, és ezért is merült azonnal feledésbe az egyáltalán nem csekély palócföldi gyűjtési anyaga.⁴ Ez egyben arra is magyarázatul szolgál, hogy ezen útját követően miért került sorra olyan sürgősen, már november elejétől Hunfalvy Pállal, akit Toldy bízott meg, vogul gyűjtésének feldolgozása, illetve nyomdai előkészítése. Mindenesetre tény, hogy Reguly nem tért ki tovább a közös munka elől, hanem a következő év májusáig megszakítás nélkül dolgozott az anyag rendezésén. Halála előtt alig három héttel, 1858. augusztus 6-án a következőket írta egyik levelében: *„Egészségem hála Isten most jó, és uráli utam kidolgozása annyira haladott, hogy nem kétlem tavaszra nyomtatását megkezdeni, négy kötet lesz.”*⁵

2 Kubassek János: Reguly útján a Sarki-Uralban. Föld és Ég XXV. (1990) 12. sz. 372–377.

3 Toldy Ferenc: Reguly utolsó évei (1849–1858). Magyar államférfiak és írók. II. Összegyűjtött munkái. II. Pesten, 1868. 391.

4 Az MTA Kézirattárában őrzött palóc jegyzeteire elsőként Balassa Iván (1917–2002) hívta fel a szaktudomány figyelmét (Balassa Iván: A Néprajzi Múzeum kapcsolata az orosz néprajztudománnyal. Ethnographia LXVIII. [1952] 177.)

5 Reguly Antal Zsoldos Ignáchoz. MTA Kézirattára. Történelm. 2-r. 258. II/XXI.

Idestova fél évszázada, hogy Reguly Antal palóc jegyzeteinek közreadásával és hazai kutatásainak ismertetésével⁶ igyekszem felhívni a szakmai közvélemény figyelmét élete utolsó évtizedének éppen olyan jelentős szaktudományos munkásságára, mint ami szibériai kutatóútját jellemezte. Ugyanis a kortársi feljegyzésekből és megemlékezésekből az a következtetés szűrhető le, hogy Reguly hatalmas finnugor gyűjtési anyagát a hazai népcsoportokkal való összehasonlító néprajzi vizsgálat révén kívánta feldolgozni, és ennek alapján eldönteni a néprokonság kérdését. Erről a szibériai kutatóútját fél évszázaddal később végigkövető Pápai Károly (1861–1893) antropológus a következőképpen szólt: „*Pedig Reguly nem kevésbé tartotta fontosaknak néprajzi vizsgálatait ugy általános, mint a rokonsági szempontból. Néprajzi eredményeit külön két munkában volt szándéka megírni, az egyik az »összes finn néptörzsekről« szoltott volna, a másik az uralontúli ugorokról, azok költészetéről, mindenütt tekintettel a magyarságra.*”⁷ És ha ehhez hozzávesszük a levelében említett négy kötetet, akkor meglehetősen alaptalannak tűnik az a közhellyé kövesült vélemény, hogy nem volt képes szibériai gyűjtésének önálló feldolgozására, és csak a halála előtti évben kezdett hozzá Hunfalvyval a munkához, ami azonban aligha tette volna lehetővé több kötet megjelentetését. Tehát a nyelvtudományon kívül a néprajznak is jut még bőségesen feladat Reguly szibériai hagyatékának feltárásában.

Annak ellenére, hogy palóc kutatásának anyaga kiadásra került, annak antropológiai és néprajzi értékelése még várat magára. Ugyan az alapvető szerepét betölti, mert mind több ide vonatkozó publikáció említi meg a palóc kutatásának tényét, azonban a másfél évszázados megrögzült közhely még mindmáig érezteti hatását. Ennek a szemléletnek megváltoztatására az utóbbi években újabb esély nyílt, amikor Szij Enikő Reguly életpályájának vizsgálata, valamint az MTA Kézirattárában őrzött levelezése életrajzi és kortörténeti adatainak feltárása révén alapvető cáfolatát nyújtja az általa találóan nevezett „*haldoklás-elmélet*”-nek, rávilágítva arra a sokrétű társadalmi tevékenységre és kapcsolatrendszerre, amely Reguly hazatérése utáni éveit valóságosan jellemezte.⁸

Végezetül hazai kutatásainak honismereti jelentőségéről kell megemlékeznünk. Nemcsak azért, mert két évtizeddel megelőzte a legjelentősebb palóc kutatónak tartott Pintér Sándor munkásságát, nemcsak azért, mert korát magasan meghaladó komplex szemléletet és módszert érvényesített palócföldi kutatóútja során, hanem azért is, mert a hazai tudományos kutatás területén elsőként végzett antropológiai méréseket és elsőként készített fényképfelvételeket.⁹ Reguly Antal figyelmét semmi sem kerülte el, ami a kutató terület népéletére jellemző volt, vizsgálatának középpontjában következetesen az etnikus jellemzők feltárása állt. Palóc jegyzeteiben a népélet legkülönbözőbb területeiről készített szemléletes leírásokat, éles szemű jellemzéseket, melyek egy-egy település vagy tájegység hagyományos kultúráját a maga teljességében, élő hagyományvilágában mutat-

6 *Selmeczi Kovács Attila*: Reguly Antal palóc jegyzetei 1857. Dolgozatok a Palóckutatás körében. Eger, 1975. 159 p.; *Selmeczi Kovács Attila*: Reguly Antal hazai néprajzi kutatásai. Ethnographia LXXXV. (1974) 611–618.; *Reguly Antal*: Magyarországi jegyzetek. Szerkesztette és közreadja: *Selmeczi Kovács Attila*. Series Historica Ethnographiae 8. Néprajzi Múzeum, Budapest, 1994. 198 p.

7 *Pápai Károly*: A vogulok és osztjákoknál. Ethnographia I. (1890) 118.

8 *Szj Enikő*: Reguly Antal életpályája. Nyelvtudományi Közlemények 106. (2009) 283–289.; *Szj Enikő* (szerk.): Reguly és a tudomány „zománca”. Életrajzi és kortörténeti adalékok 1. Bibliotheca Regulyana 6. Budapest, 2013. 507 p.

9 Vö. *Selmeczi Kovács Attila*: A palócok kutatása a kezdetektől napjainkig, különös tekintettel Reguly Antal tevékenységére. A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXVI. (2002) 277–286. Balassagyarmat–Salgótarján.

ja be. Palóc jegyzeteinek honismereti szerepére elsőként Csáky Károly figyelt fel, és tárta a nagyközönség elé a *Szülőföldi vallomások* című kötetében.¹⁰ Reguly Antal palócföldi néprajzi jegyzeteinek honismereti szempontból is értékelt újbóli kiadása születésének bicentenáriuma alkalmából méltó tisztelgés lenne a hazai néprajzkutatás nagy tudósának emléke előtt.

Selmeczi Kovács Attila

Reguly Antal, az uráli vidékek magyar térképezője

Reguly Antal (1819–1858) nevének említésekor a legtöbb embernek a magyar nyelvrokonosság kutatása, a finnugor népek körében végzett páratlanul gazdag nyelvészeti és néprajzi gyűjtőmunka jut először az eszébe. Kevésbé közismert, hogy Reguly a földrajz és a térképészet területén is kimagasló eredményeket ért el: a saját terepi vázlataira támaszkodva 1846-ban elsőként készítette el az Urál hegység északi vidékeinek részletes térképét. Az idei évben, július 11-én ünnepeltük a sokoldalú magyar tudós születésének kétszázadik évfordulóját. Jelen tanulmányomban röviden ismertetem Reguly oroszországi térképezését, illetve bemutatom a nevezetes uráli térképét, melynek megalkotásával a zirci születésű fiatalember a nemzetközileg jegyzett kartográfusok közé emelkedett.

REGULY A TEREPEN

A magyarok eredete iránt érdeklődő Reguly 1841 júniusában azzal a szándékkal érkezett meg Szentpétervárra, a korabeli Oroszország tudományos életének központjába, hogy minél többet megtudjon az Urálban élő finnugor népekről. A szentpétervári akadémikusok szívélyesen fogadták az ifjú magyar utazót, és miután meggyőződtek tehetségéről, szorgalmáról és elhivatottságáról, arra biztatták, hogy személyesen keresse fel az Urál északi területeit, amelyek az európai ember számára addig jórészt ismeretlenek voltak. A körvonalazódó uráli expedíciót az oroszországi tudományos körök támogatták volna, azonban Reguly nem fogadta el az irányukból érkező pénzügyi segítséget. Mindenképpen magyar megbízásból kívánta véghezvinni terveit, hogy ezzel is hazájának hasznára váljon. Céljai és reményei mellett ugyanakkor kétségek és állandósuló anyagi nehézségek gyötörték. Végül több mint kétéves szentpétervári tartózkodást követően, a Magyar Tudományos Akadémia támogatásának ígéretével – amely összeghez csak jóval később, részletekben jutott hozzá –, valamint pártfogóinak személyes kölcsöneivel elindult az Urál felé.

Reguly szűkebb értelemben vett uráli és nyugat-szibériai utazása – amelynek kiindulási és végpontja egyaránt Perm város volt – 1843. november 7-én vette kezdetét és 1845. március 12-ig tartott. Az utazás során Reguly számos helyen megfordult az Urálban és az azzal szomszédos területeken. A zord időjárással és a szűkös anyagi körülményekkel dacolva alig másfél év alatt – saját számításai szerint – mintegy 10 ezer kilométernyi utat tett

10 Csáky Károly: Reguly Antal palóc gyűjtéséről. Szülőföldi vallomások. Madách, Bratislava, 1989. 75–83.

meg, és különböző helyeken hatszor kelt át a hegyláncon. Eljutott az Ob folyó torkolatának környékére, valamint a Jugor-félszigeten haladva a Kara-tenger partját is elérte. A Reguly állomáshelyéül szolgáló jelentősebb települések között említhető meg a sótermeléséről ismertté vált Szolikamszk, a vásáraitól nevezetes Irbit, az akkoriban Szibéria fővárosaként is emlegetett Tobolszk, valamint az Ob alsó szakaszán abban az időben fontos kereskedelmi központnak számító Berjzovo, Muzsi és Obdorszk (a mai Szalehard). A Reguly által bejárt és térképre vitt területek nagysága meghaladja az 1,1 millió km²-t, ami a mai Magyarország területének közel tizenkétszerese!

Az uráli vidékeket járva Reguly nem csupán utazott, hanem emberfeletti munkával igyekezett minden információt dokumentálni, amelyet a felkeresett területekről és az ott lakó népekről (hantik, manysik, komik, nyenyecsek stb.) megtudott. Terepi munkája keretében legfőképpen nyelvészeti kérdésekkel, szótárak összeállításával, néprajzi és népköltészeti anyagok gyűjtésével foglalkozott. Bár kutatásai középpontjában nem a földrajzi szempontú vizsgálódás állt, ezen a téren is tekintélyes mennyiségű és kiváló minőségű anyagot gyűjtött össze. Ezek közül is kiemelkedő jelentőségűek a terepen megrajzolt térképészeti vázlatok. Felvetődik a kérdés, vajon mi készítette Regulyt arra, hogy térképező tevékenységet végezen? A vázlatok elkészítését két okból is szükségesnek tartotta. Egyrészt a terepen mozogva hamar szembesült az uráli területekről addig megjelent térképek hiányosságaival, pontatlanságaival, és ezeket javítani kívánta. Másrészt – és ami a legfontosabb – az általa feljegyzett néprajzi és nyelvészeti jellegű információkat igyekezett a földrajzi térben is elhelyezni, márpedig ennek leglátványosabb formája a térkép.

A térképezést Reguly mérőeszközök nélkül, a terepi objektumok egymáshoz képest történő felvételezésével hajtotta végre. Mindig csak az előtte álló kisebb területrészek – többnyire egy-egy folyószakasz vagy hegycsoport – áttekintésére, és az ott megtalálható terepelemek szomszédsági viszonyainak leírására törekedett. Az objektumok pontos földrajzi helyzetének meghatározása nem szerepelt a céljai között, az etnográfia szempontjából elegendőnek tartotta a közelítő pontosságot. Reguly a földrajzi adatokat részben a saját megfigyelései alapján, részben pedig a helyi lakosok közléseire támaszkodva jegyezte fel. Az adatgyűjtés eredményességéhez nagyban hozzájárultak Reguly egyéni képességei, jellembeli tulajdonságai, valamint az a tény, hogy ő nem gyarmatosító szándékkal érkezett az ismeretlen vidékekre. Szorgalma és kivételes nyelvérzéke révén mindenütt könnyedén meg tudta magát értetni a helyiekkel. Kitűnő kapcsolatteremtő képességének köszönhetően gyorsan elnyerte az őslakosok bizalmát, akik készséggel osztottak meg vele minden információt, és amiben csak lehetett, a segítségére voltak.

Regulynak szokása volt, hogy a felvételező munkálatokhoz mindig alapos felkészülést követően fogott hozzá. A nagyobb településeken időzve részletesen tanulmányozta a rendelkezésére álló földrajzi és kartográfiai anyagokat, továbbá igyekezett olyan embereknél tudakozódni, akik korábban – ha csak érintőlegesen is – már megfordultak az általa bejárni kívánt vidékeken. Az előzetesen megszerzett ismeretek birtokában – amellet, hogy ezáltal lényegesen könnyebben tájékozódott a terepen – az őslakos adatközlőknek már előre megfogalmazott, konkrét kérdéseket tudott feltenni az egyes terepelemek elhelyezkedésével kapcsolatban, mindez pedig jelentősen megnövelte munkájának hatékonyságát.

Az uráli és nyugat-szibériai utazásból, illetve az azt követő Volga-vidéki gyűjtőútjáról Reguly 1846. augusztus 25-én érkezett vissza Szentpétervárra. Közel egy hónapos tartózkodás után már készen állt tovább folytatni az útját Magyarország felé, amikor a helyi tudományos körök részéről Karl Baer (1792–1876) és Friedrich Georg Struve (1793–1864) akadémikusok – az egy évvel korábban megalapított Orosz Földrajzi Társaság képvise-

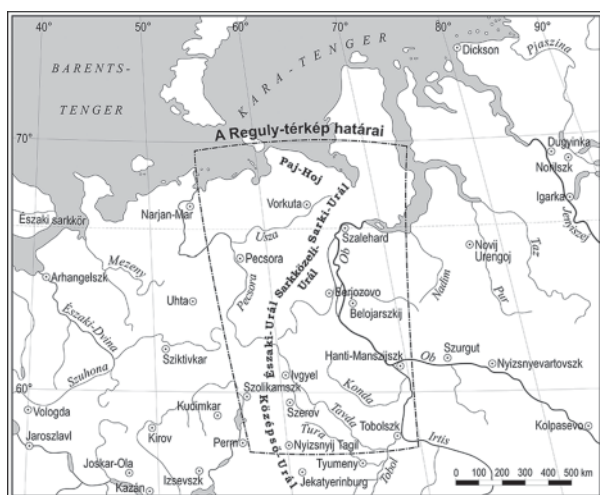
letében – felkérték, hogy maradjon még a városban, és az utazása során gyűjtött földrajzi anyagokat dolgozza fel náluk. A tudósok azzal érveltek, hogy Reguly más országban híján volna a szükséges segítségnek, másrészt az uráli vidékek ismerete sehol nem találhat nagyobb érdeklődésre, mint a helyi tudományos élet fellegvárában, Szentpéterváron. Reguly belátta, ha rögvést elhagyja Oroszországot, akkor a nyelvészeti feladatai miatt még hosszú ideig nem lesz alkalma arra, hogy a geográfiai munkáival foglalkozzon, ezért elfogadta a felkérést. Hazatérését későbbre halasztotta, és hozzáfogott a feldolgozási munkálatokhoz. Ennek eredményeként készült el az Urál északi vidékeit bemutató kéziratos térképe.

REGULY URÁLI TÉRKÉPE

Reguly térképészeti munkásságának leglátványosabb eredménye kétségtelenül maga a kéziratos térkép, amely több szempontból is egyedülálló alkotás. A térképet Reguly döntően a saját terepi vázlatai alapján készítette el, emellett – mivel a felvételezés mérészközök nélkül történt – a térkép matematikai alapjának megteremtéséhez régebbi kiadású kartográfiai műveket, illetve csillagászati módszerekkel korábban meghatározott pontokat is felhasználta.

A körülbelül 1 : 1 250 000 méretarányú, német nyelvű, esztétikailag is igényesen kidolgozott térkép címe: *Ethnographisch-geographische Karte des Nördlichen Ural Gebietes entworfen auf einer Reise in den Jahren 1844 und 1845 von Anton v. Reguly. St Petersburg 1846.* A térkép szembetűnően nagy területet ábrázol, kivágata az északi szélesség 58°-ától nagyjából a 70°-ig, a felső ívén a keleti hosszúság 54°-ától 76°-ig, az alsó ívén a keleti hosszúság 58°-ától 73°-ig terjed (a hosszúsági fokértékek itt a greenwichi kezdőmeridián szerint értendők, a térkép kezdőmeridiánja a ferrói). A hegyvonulatok közül megjelenik rajta a mai értelemben vett Középső-Urál, az Északi-Urál, a Sarkközeli- és a Sarki-Urál, illetve az utóbbi folytatásának tekintett dombvidék, a Paj-Hoj. A térkép északi határa egészen a tengerparti területekig nyúlik. Nyugaton a Pecsora, délen a Csuszovaja, a Tura és a Tavda folyók vidékei, keleten pedig a számtalan mellékágra szakadó Ob folyó jelenti a határt.

A kéziratos alkotás a hegyvidékeket igen szemléletes módon, ún. szintörléses domborzatábrázolással mutatja be. Tartalmi elemeit tekintve a térkép meglehetősen gazdag. Reguly nagy mennyiségben vett fel vízfolyásokat, állóvizeket, és arra is törekedett, hogy a térképre valamennyi lakott település felkerüljön. Szerkesztői alaposágát bizonyítja az is, hogy sok helyütt az időszakos lakóhelyként szolgáló vadászkunyhókat és a rénszarvaspásztorok sátrait is feltüntette. A térképi tartalom részét képezi még a fontosabb utak ábrázolása, továbbá a helyi etnikumok lakóterületét jelölő határvonalak. Ugyan-

Reguly uráli térképének határai
(Szerkesztette: Gulyás Zoltán)

csak vonalak szemléltetik a földművelés, az állattenyésztés és bizonyos növényfajok területi kiterjedésének határait. Reguly egy igen élénk, vörös színű vonallal a saját útvonalát is berajzolta, az ahhoz kapcsolódó dátumokkal együtt. A térképlap jobb szélén betétként egy melléktérkép is helyet kapott, amely kétszeres nagyításban mutatja be az Urál hegység legmagasabb csúcsainak vidékét.

REGULY TÉRKÉPI MUNKÁINAK JELENTŐSÉGE

Napjainkban Reguly térképének négyféle, különböző színvonalú változatával találkozhatunk, amelyek mindegyike meglehetősen ritkának vagy egyedinek számít. Az eredeti kéziratos térképet ma is készítésének helyén, Szentpéterváron őrzik. A Reguly-térkép kőnyomatos változata még ugyanabban az évben napvilágot látott, az eredetitől eltérő domborzatábrázolással. A kéziratos térkép litografálását – amely ugyancsak Szentpéterváron történt – az indokolta, hogy az Orosz Földrajzi Társaság az Északi-Urál alapos megismerése céljából tudományos expedíciót szervezett, amelynek tagjai Reguly terepen gyűjtött anyagait is hasznosítani kívánták a munkájuk során. A sokszorosított térképből az expedíció valamennyi tagja kapott egy-egy példányt. A kőnyomatos térkép egy fennmaradt példánya Reguly nyolc terepi vázlatával együtt ma az MTA Könyvtárának Kézirattárában lelhető fel. A Budapesten őrzött példány nyomán a XX. században a térképnek további két – kisebbített méretű – változata is megjelent: az egyik 1906-ban a Magyar Földrajzi Társaság kiadásában, a másik 1983-ban az ELTE Térképtudományi Tanszékének gondozásában.

Az uráli terepmunkát végző Reguly számos új földrajzi ismerettel szolgált az addig nagyrészt feltáratlan vidékekről. A XIX. századi orosz kartográfia jeles alkotásai között több olyan térkép is található, amelyek készítői közvetlenül hasznosították Reguly földrajzi és térképészeti eredményeit. Az Ernst Hofmann (1801–1871) ezredes vezetésével 1847–1848-ban megvalósított északi-uráli expedíció számára a Reguly-térkép nem csupán a terepi tájékozódást segítette, hanem a saját térképük összeállításához is nagyban hozzájárult. Reguly földrajzi anyagait ugyancsak nagy eredményességgel használta Peter Köppen (1793–1864) akadémikus az Európai-Oroszország 1851-ben megjelent néprajzi térképének megalkotásához. A szerző az észak-uráli területekre nézve Regulytól vette át a topográfiai információkat és az ottani népek lakóterületét jelző határokat. Vlagyimir Iszlavin (1818–1895) etnográfus, a cári földművelésügyi minisztérium tisztviselője a szamojédek életét bemutató könyvéhez mellékelte térképen a tundra keleti oldalát – a magyar utazóval való személyes ismeretségének köszönhetően – Reguly térképe alapján rajzolta meg.

Reguly úttörő uráli térképezése nemcsak kartográfia-történeti szempontból, hanem a nyelvészet és a néprajz oldaláról nézve is komoly tudományos teljesítmény. Térképi munkáinak legfőbb jelentősége a bőséges névanyagukban rejlik: a nyolc terepi vázlat összesen 2279, a kéziratos térkép pedig mintegy 2000 filológiai adatot – földrajzi neveket, magyarázó megírásokat és távolságadatokat – tartalmaz. Reguly térképes névgyűjtése valóságos értékmentő munka, mivel az adatközlői révén a terepi objektumok elnevezéseit sok esetben olyan nyelveken rögzítette, amelyek akkoriban még nem rendelkeztek írásbeliséggel. A nevek csupán szájhagyomány útján terjedtek, így jóval gyorsabban bekerülhettek a köztudatból. Ennél fogva ezek a kartográfiai művek még manapság is rendkívül értékes, első kézből származó források az uráli vidékekhez kapcsolódó filológiai kutatások számára.

Földrajzi és térképészeti érdemeinek elismerését jól mutatja, hogy Reguly nevét napjainkban egy 1711 m magas hegycsúcs is viseli az Urálban.

Felhasznált irodalom. *Gulyás Zoltán*: Reguly Antal térképészeti munkássága. Doktori értekezés (kézirat), ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék, Budapest, 2016; *Szj Enikő* (szerk.): Reguly és a tudomány „zománcza”. Életrajzi és kortörténeti adalékok 1. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2013; *Borbély Andor*: Reguly Antal térképének szerepe az Észak-Ural megismerésében. Földrajzi Közlemények III. (LXXIX.) (1955) 3. sz. 231–242.; *Klinghammer István–Gercsák Gábor*: Reguly Antal észak-uráli térképezése. Magyar Tudomány 2009. 7. sz. 858–865.; *Márton Máttyás*: Reguly Antal és az Északi-Ural térképe. Geodéziai és Kartográfia 2009. 11. sz. 20–30.

Gulyás Zoltán

Kiállítás az Urálban Reguly Antalról

2019-ben emlékezünk Reguly Antal születésének 200. évfordulójára, 2018. december 4-én pedig 175 éve volt annak, hogy átkelve az Urál hegységen Reguly megkezdte manysi tanulmányait. A kerek évfordulók mindig jó alkalmat teremtenek arra, hogy összegezzük tudásunkat, átnézzük, mit is lenne jó még megtudni, valamint felhívjuk a figyelmet egy kutató, egy kutatás, egy esemény fontosságára. Így történt ez most is. Az évfordulók alkalmából sikerült egy évek óta dédelgetett álmot valóra váltanunk: emléket állítanunk Reguly Antalnak manysi terepkutatása helyszínén. Az Ivgyeli Helytörténeti Múzeumban 2018. december 3-án nyílt meg *Az Ivgyeli járás magyar kutatói* című állandó kiállítás, mely a megújult múzeum manysi termében kapott helyet. Az alábbiakban e kiállítás létrejöttének részleteiről és tartalmáról számolunk be.

AZ ELŐZMÉNYEK – VÁNDOR ANNA EXPEDÍCIÓI AZ IVGYELI MANYSIKHOZ

Az Ivgyeli járás magyar kutatói című kiállítás története 2014-ben kezdődött, ám az előzmény jóval régebbi. Az, hogy kimerészkedtem a Hanti–Manysi és a Jamali Nyenyec Autonóm Körzetből – mindkét helyen rengeteg ismerősöm volt, tehát tökéletes biztonságban tudtam magam –, a közelmúltban elhunyt nyelvésznek, Székely Gábornak köszönhető. Olyan lenyűgöző beszámolót tartott a Reguly Társaságban a Szverdlovszk megyéhez tartozó Ivgyeli járásban folytatott terepmunkájáról, hogy tudtam: megvalósítható a régi álmom. Ez pedig azért fűzött az ivgyeli manysikhoz, mert igazából engem akkor már évek óta a „kihalt” nyugati manysik izgattak, az a tény, hogy áttelepültek az Urál keleti oldalára. Mikor? Miért? Mi történt velük ott és mi lett velük itt? És Székely Gábor beszámolójában elhangzott a varázsszó: Bahtyiarov. Ez ugyanaz a név, amit Reguly legfőbb manysi segítője viselt... Az a név, amelyet Munkácsi Bernát, némi tünődéssel a hangjában, perzsa eredetűnek gondolt... Schmidt Éva szerint meg viserei... Hogy kerül egy perzsa név viselője mindentudó nyugati manysiként az Urál keleti oldalára?

Elindultam tehát, sőt, meg is érkeztem Ivgyelbe, és nyomban akkorát estem éjjel 3-kor a jéggé fagyott pályaudvaron, hogy elájultam, elől a jég összetörte az arccsontomat, hátul a huszonkilós hátizsák adta a másikat. De ebből már tudtam, hogy sikeres utam lesz, mint mindig, amikor valami sérülés a kezdet.

A röntgen után jókora kék folttal a szemem alatt egyenest a múzeumba mentem, hiszen a zsebemben volt a megnyugtató orvosi vélemény. Beleszédültem a látványba. Minden addig

tapasztalttól eltérő viseletek, életem első (és utolsó) sámánbotja mellett egy leesett repülőgép pilótaülése sámántrónná alakítva, tenyérnyi fekete-fehér családi fotók – napok alatt is nehezen befogadható új információtömeg a kedves igazgatónő megtisztelő figyelme és lenyűgöző hozzáértése jóvoltából. „Agyonfotóztam” az anyagot, megígértem, hogy elküldöm a képeket (fel is adtam, de sosem érkezett meg), és tudtam, itt még lesz dolgom. Az egyhetes anyaggyűjtést most nem részletezem – pazar volt, így búcsúzáskor már mindhárom Bahtyiarov mámocskának szólított, nekem meg potyogott a könnyem.

Amikor 2014-ben sikerült újra Ivgyelbe eljutnom, a múzeum már öt éve szorongott két ablaktalan szobában a régi épületük többször félbemaradt felújítása miatt, az igazgatónőt alig ismertem meg, annyira megviselték a közbülső történések, viszont napokon keresztül beszélgettünk, egyre nagyobb izgalommal. Most én is meséltem, főként az itt járt magyar kutatókról, hiszen nemcsak Reguly kezdte itt a terepkutatást 1843-ban (a város akkor még nem is létezett, csak Persini jurti, amely ma Ivgyel egyik városnegyede), hanem a nyelvész-etnográfus Munkácsi Bernát és a fizikai antropológus Pápai Károly is. A két utóbbit Vera Bellengyir asszony nem ismerte. Így fogalmazódott meg aztán a helytörténet iránt elkötelezett igazgatónő igénye: legyen kiállítás! Ismerhessék meg a helyiek is azokat a magyarokat, akik elsőként érdeklődtek e hely iránt. Amint véget ér a felújítás... És kaptunk 2x2 métert. Ezt „turbóztuk” fel a visszaköltözésig eltelt további négy évben úgy, hogy a bevezető (vagyis széltében 80 cm) legyen állandó, a három kutatót külön-külön bemutató rész pedig a maradék 120 centin cserélgethető legyen. A többes számmal azt jelzem, hogy nyomban a hazaérkezésem után felkértem Ruttkay-Miklián Esztert társrendezőnek. (V. A.)

A KIÁLLÍTÁS ANYAGA

Meglehetősen nehéz feladat úgy tervezni egy állandó kiállítás részletét, hogy sem az épületet, sem a kiállítás többi részét nem ismerjük – ráadásul témánk: Reguly Antal manysi kutatásai és annak feldolgozása, Munkácsi Bernát és Pápai Károly további gyűjtései jóval tágabbak 2x2 méternél. Sőt, a 2x2 méterről azt sem tudtuk, hogy alapterületként vagy fal-méretként értelmezzük. Mivel frissen felújított épületről volt szó, így próbáltunk modern eszközöket bevetni, de az Ivgyeli Helytörténeti Múzeum nem szeretett volna audiovizuális eszközöket, így ebben az irányban nem tudtuk növelni a megjeleníthető információ mennyiségét. Maradt a klasszikus tablókiállítás lehetősége, lényegre törő szövegezéssel.

Hosszas töprengés után, annak tudatában, hogy csak sík falfelületben gondolkodhatunk, négy molinót készítettünk. Az első bevezető, összegző szöveg és térkép a három kutató útról, életrajzokkal, portrékkal. A térképet dr. Gulyás Zoltán készítette, aki Reguly Antal térképészeti munkásságának szakértője. A további három molinó egyesével mutatja be a három kutató útját és tevékenységét. A Reguly-anyagot Ruttkay-Miklián Eszter, Munkácsi és Pápai anyagát Vándor Anna állította össze. Ezenkívül kikerült Reguly Antal Észak-Urál-térképének másolata, Pápai Károly antropológiai mérésének anyaga füzetformában, Munkácsi szótári előkészületének kéziratából a *jávorszarvas* jelentésű idézetcsoport, valamint egy társasjáték Reguly Antal szibériai gyűjtőútról.

Az Ivgyeli Helytörténeti Múzeum kétszintes gerendaépület, melynek a földszintjén található a kiállítási helyiségek. Ezek egymásba nyíló termek, melyeken körbehaladunk az épületen. Külön terem szól a helyi manysik kultúrájáról. A terem egyik falát hatalmas tájfotó borítja, előtte lábaskamra és sátor imitációja, tárgyakkal. A többi falon archív fotók és tárgyak szemléltetik a lozvai manysik életét (a manysik és hantik néprajzi csoportjai lakóhelyük fő folyójáról – jelen esetben a Lozva folyóról – kapják nevüket). A tájfotóval

szemben lévő falat a múzeum teljes egészében átengedte az általunk összeállított anyagnak, amely – aggályainkra rácsafolva – szerves egészé állt össze a már meglévő anyaggal.

A kiállítás fő célja az volt, hogy a helyi lakosság megismerhesse a náluk (őseiknél) járt magyar kutatók munkásságát és gyűjtéseit, így a válogatás során a helyi adatok (települések, családnevek, személyek) kapták a prioritást. Az életrajzok rövid bemutatása mellett ez Reguly Antal esetében az ivgyeli területen eltöltött idő naplójegyzeteit jelentette, Munkácsi Bernát esetében a Reguly-hagyaték feldolgozásában segítséget nyújtó manysikat, Pápai Károly esetében pedig a fizikai antropológiai mérések alanyait. A tablókon a szöveges anyagok mellett portrék is szerepelnek, valamint fényképeket mutatunk be a kéziratos anyagokról és a tárgygyűjtésről is. (R-M. E.)

A KIÁLLÍTÁS MEGNYITÁSA

2018. december 2-án hajnalban értem Ivgyelbe, ahol a múzeum munkatársai az előre megküldött adatok alapján precízen előkészültek a kiállítás fogadására, így aznap el is készültünk vele. A december 3-i megnyitó szervezése azonban kicsit hiányos volt, hiszen éppen a számunkra fontos célközönség – a lozvai manysik – nem értesültek a hónapokkal korábban megtervezett eseményről. A kiállítás tervének megszületése óta, a felújítás után igazgatóváltás is volt az intézményben, ez okozhatta ezt a problémát. Kérésemre az új igazgató, Jelena Hohlova azonban megpróbálta megoldani a problémát, így végül a kiállítás első látogatója a legendás Alekszandra Vasziljevna Anyamova lett (első férje egy fiatalon elhunyt Bahtyiarov volt), második házasságából született fiával, Valerijjal és leányával, Ányával. Bár a megnyitóra nem tudtak eljönni, a felszerelés délutánján megjelentek a múzeumban. A megnyitóra pedig meghívásomra eljött a közeli (de jelenleg más járáshoz tartozó) Vszevolodo-Blagodatszkójéból – ahol Reguly annak idején megszállt – az önkormányzat vezetője és a múzeum igazgatónöje is.

Noha magam nem jártam korábban Ivgyelben, az Anyamov családdal, élén Sura nénivel már találkoztam. 1999 augusztusában volt az a történelmi pillanat, amikor a Hanti-Manysi Autonóm Körzet hanti és manysi szervezetei meghívták a Szverdlovszki területhez tartozó lozvai manysik képviselőjét egy hanti-manszijszki rendezvényre. Jellemző volt a helyzetre, hogy a hanti és manysi résztvevők között Schmidt Éva tudott tolmácsolni – ő volt az, aki mindkét nyelvet beszélte.

Rutkay-Miklán Eszter Alekszandra Anyamovával és családjával a kiállítási tablók előtt

Az Anyamov család központi szerepet játszott az utóbbi időben az ott járt magyar (és nem magyar) kutatók munkájában is, Székely Gábor értékes nyelvi, Vándor Anna néprajzi adatokat gyűjtött tőlük. Az ivgyeli múzeumban is a tárgyak és a fotók jelentős része – mint ez ottjártukkor kiderült – tőlük származik, több kiállított viseleti darab például Sura néni keze munkája, az egyik kiállított fotón pedig Ánya lányával együtt látható.

*Ruttkay-Miklián Eszter
a megnyitón a manyisi gyerekekkel*

*Manyisi gyerekek
a Reguly-társasjátékkal játszanak*

A kiállítás megnyitóján a számomra legkedvesebb vendégek a lozvai manyisi gyerekek voltak, akik az Ivgyel melletti Polunocsnojében lévő bentlakásos iskolában tanulnak. Az utóbbi 1–2 évben Hanti-Manszijszkból Gyina Vasziljevna Geraszimova jár hozzájuk a manyisi nyelvet oktatni, helyi tanerő nincs. A gyerekek között a Regulyval foglalkozók számára oly kedves Bahtyiarov és Jurkina nevek is előfordultak, így az ő figyelmüket külön felhívtam a budapesti Néprajzi Múzeumban őrzött, Reguly által gyűjtött tárgyakra, amelyet őseik készítettek. Jó felvezetés volt a kiállítás előtt a gyerekek számára a zirci Reguly Antal Múzeum társasjátéka, mely Reguly Antal Észak-Urál-térképét használva alapul mutatja be a kutató útját. A gyerekek rajzokkal és kézimunkákkal készültek a megnyitóra – rajzaik a Reguly Antal Múzeumba kerültek.

A megnyitón Vera Bellengyir, a kezdeményező igazgató asszony is szót kapott, ezzel zárva a többéves álmódosítás-tervezés munkáját. (R-M. E.)

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ahhoz, hogy ez a kiállítás létrejöhessen, szükséges volt az Ivgyeli Helytörténeti Múzeum kitartó érdeklődése a magyar kutatók iránt. A kiállítás anyagába a Néprajzi Múzeumból, az MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményéből, a Zsidó Múzeum gyűjteményéből, továbbá Vándor Zsuzsa jóvoltából a Munkácsi-hagyatéknak a családnál maradt részéből kerültek fotómásolatok. A kivitelezést a Reguly Antal Múzeum és Népi Kézműves Alkotóház és a Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezete finanszírozta, a helyszínre juttatást (Ruttkay-Miklián Eszter kiutazását) is ez utóbbi szervezet, valamint a Klebelsberg Kunó-ösztöndíj tette lehetővé. A térképészeti munka Gulyás Zoltán, a grafikai kivitelezés Kaszás Eszter munkája. Ezúton is köszönjük mindannyiuk segítségét!

Ruttkay-Miklián Eszter–Vándor Anna

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Kodolányi János: Egy tragédia kulcsszava: egyke¹

[...] A magyar nép demokratikusabb és őszintébb a világ minden más népénél talán. Sehol olyan romboló ellenhatást nem váltott ki az, hogy kétféle magatartás szükséges az életben: más a szavazóurna előtt és más meghitt körben, más a főszolgabíró előtt és más a pap előtt, más az iskolában és más otthon a családban. Ez a hazugság belopózott mindenüvé, destruált mindent. A magyar paraszt nem tűr morális gyámságot felülről. *Ha el kell tűrnie: inkább hazudik.* [...]

Így tehát az egykének *vannak erkölcsi okai* abban az értelemben, ahogy az erkölcsöt én értelmezem.

Ha az ember nem élhet olyan erkölcsi életet, amilyent az egészséges ösztönei megszabnak neki, ha kénytelen elnyomni magában azokat a tendenciákat, amelyek szexuális életét ösztöneinek megfelelően irányítják, neurózisok keletkeznek. A nép életében ezek a neurózisok, annak igazolásául, hogy a hazugság öl, a legsúlyosabb mértékben megvannak. Egykés vidékeken harmonikus embert találni annyi, mint fehér hollót. *Nőknél frigiditásban, férfiaknál homoszexualitásban és perverzításokban nyilvánulnak meg ezek a neurózisok s okozzák azt, hogy a házasság részint nem is kívánatos számukra, részint szerencsétlen, részint pedig csökkentik a munkaképességet, az egyenletesen működő energiákat, s alkoholizmusra, a kenyérnek más úton: adásvétellel, kártyával stb. való megszerzésére ösztökélnek, s aláássák az emberek közötti jó viszonyt, gyűlölködésben, irigységben, perlekedésben, zaklatásokban robbanván ki. Hiába prédikálja a pap, hogy szeressétek egymást, az abnormális ember számára ez csak arabus beszéd. Hiába oktat a tanító békességre, egyetértésre, a neurózissokkal szaturált nép saját hibáján kívül ugyanolyan marad. Elvesztvén morális ítélőképességét, elveszti etikai tudatát is. Az egykés vidékek melegágyai a legsúlyosabb neurózissoknak, amelyeket csak táplál a gyermektől való védekezés drasztikus módja a szexuális érintkezésben. A malomkövek, melyek a nép lelki energiáit őrlik, szaporodnak, s ebben a forgásban nincs megállás. [...]*

Az egykés vidékek durva, kegyetlen és gyűlölködő atmoszférája tehát *nem oka az egykének, hanem egy tipikusan egykés-neurotikus népréteg morális érzésének kifejezője.*

Abban, amit itt elmondottam, benne van a megokolása annak is, hogy miért züllött le a régi magyar családi élet. Benne van az is, hogy mi a vallástalanság oka. Logikusan következik tehát, hogy sem azzal, hogy az agglégényeket megadóztatjuk, sem azzal, hogy a válá-

¹ 120 éve született és 50 éve hunyt el Kodolányi János (1899–1969) Kossuth-díjas író, az úgynevezett népi írók kiemelkedő képviselője. Közleményünk forrása: Kodolányi János: A hazugság öl. Bp., 2003. Az előszót és a jegyzeteket Szigethy Gábor írta. Eredetileg memorandum volt Huszár Károlyhoz, a parlament alelnökéhez, s 1927-ben jelent meg az író folyóiratában. Kötetben: Kodolányi János: Baranyai utazás (Bp., 1963. 16–47.). Közleményünk címét mi adtuk; a kihagyásokat [...] jelzi. (A szerk.)

sokat lehetetlenné tesszük, sem azzal, hogy a népet a templomba kényszerítjük, eredményt elérni nem lehet.

Az önmaga kipusztítására rendelt nép megy a maga útján. A betegségek újabb betegségeket szülnek, a lelki determinánsokat támogatják gazdaságiak is, a gazdaságiakat lelkiek. A legfontosabb annak a megállapítása, hogy *az egykés nép sajátos, patológikus lelki alkattal rendelkezik, amelyet levetkőzni nem képes s aminek következménye éppen az egyke.* [...]

A láncot tehát így állíthatjuk fel: kettős élet, egy a társadalom s egy az egyén használatára, hazugság, hazug morál kialakulása; a morál teljes alárendelése anyagi érdekeknek, az etikai tudat elvesztése; a szexuális élet destruálása nemzedékeken át; az egykés pszichózis kialakulása; örökösödési és vagyoni szempontok bekapcsolódása az egykés pszichózisba; teljes szexuális destruálódás, frigiditás és patológikus nemi élet; az utódokban való továbbfolytatódás tökéletes megtagadása.

Ugyanezt a belső folyamatot látjuk a dekadens görög és római léleknél is, valamint minden hanyatló fajnál. Amiből nem következik az, hogy ma már az egész magyar nép hanyatló stádiumba jutott, csak annak egyes részei, rétegei.

Moralista s magukat keresztényeknek mondó kritikussaim évek óta a legkeményebben bunkóznak azért, mert paraszttal foglalkozó regényeim és novelláim azt az atmoszférát lehelik, amelyet fentebb jellemeztem. Ha nem tudnám, hogy paraszttárgyú írásaimat tisztára azért írtam, mert ki akartam nyitni a nép pusztulását ölbe tett kézzel nézők szemét, s mert lelkeket ábrázolni röpiratokban nem lehet, hanem csak realista irodalmi munkákban, nem szólnék ezekről a művekről s a kritikákról semmit. Túl vagyok azonban azon, hogy magamról ne beszéljek, csak hogy illedelmesnek és szerénynek tartsanak. Rá kell mutatnom arra, hogy esztendőkön át írtam az egyke lélektani és erkölcsi okairól a pszichológus szépíró módján, s könyveimben rámutattam a szülők, gyermekek, testvérek, házastársak beteg viszonyára az egykés vidékeken. Megmutattam azt is, mi a sorsa az olyan asszonynak, aki ép lelkű, és gyermeket akar (*Sötétség*, Nyugat, 1922. szeptember 1.). Ráműtattam arra, hogy tombolja ki magát a patológikus lélek a vagyonharácsolásban (*Börtön*, az Athenaeum kiadása), hogy sodródik hamis esküvésbe egy egész falu a törvény előtt (*Kántor József megdicsőülése*, Athenaeum). Írásaim nőalakjai mind neurotikus frigid nők, és férfiai beteg, visszás érzésű férfiak. Ezért nekem sok megtámadtatásban volt részem. Destruktív ember lettem, mert nem ragaszkodtam ahhoz a képhez, amelyet a parasztról mindenki elvárt volna. Most az események engem igazolnak. Sajnos túlságosan hamar.

Azért mondom ezt, hogy aki a kezébe veszi a könyveimet, *keresse meg bennük az egyke legmélyebb és értekezés keretén belül el nem mondható indítékait*, s ha valamit tehet az ügyért, úgy tegye, hogy belehatol előbb a nép lelkivilágába, felszívja magába annak érzés- és gondolateleimeit, számot vet ezer nyomorúságával, amelybe sülyedt, s ha módja van ahhoz, hogy rendszabályokat alkalmazhat, ne tegye doktrinér módon. [...]

Itt éltek előttünk

Honismereti vetélkedő középiskolásoknak a székesfehérvári Vörösmarty Mihály Könyvtárban

A székesfehérvári Vörösmarty Mihály Könyvtár és a Fejér Megyei Honismereti Egyesület az idei tanévben már hatodik alkalommal hirdette meg az *Itt éltek előttünk* elnevezésű honismereti vetélkedőt.

A verseny három online fordulóból állt, melyek során három-három megyei személyiséggel ismerkedhettek meg a versenyzők. Szóbeli döntőjének 2019. április 12-én a könyvtár Helyismereti és Digitalizálási Csoportja adott otthont.

A döntőben öt csapat mérkőzött meg egymással a dobogóra való feljutásért és az értékes nyereményekért. A diákok a megye különböző középiskoláiból érkeztek: a Chernel István Általános Iskola és Gimnáziumból Agárdról, a Petőfi Sándor Gimnáziumból Sárbogárdról, a Ciszterci Szent István Gimnáziumból és a Vasvári Pál Gimnáziumból Székesfehérvárról.

A verseny elején Buriánné Tarró Edit Erzsébet, a Vörösmarty Könyvtár igazgatója köszöntötte a résztvevőket, beszélt a helyismeret fontosságáról, majd Szőnyegi Hajnalka helyismereti könyvtáros köszönte meg a versenyre való felkészülést, a kitarató, precíz munkát és bemutatta a zsűri tagjait: Nagy Évát, a Fejér Megyei Honismereti Egyesület titkárát, Bogнар Zsuzsa helyismereti könyvtárost, illetve a zsűri elnökét, Hajdu Hajnalkát. A feladato-

Munkában a döntőbe jutott hat csapat tagjai

kat Farkas Edit játékvezető ismertette, aki szintén a könyvtár Helyismereti és Digitalizálási Csoportjának a munkatársa.

A versenyzőknek különféle érdekes és elgondolkodtató feladatok megoldásával kellett bizonyítaniuk felkészültségüket. Találkoztak dalszöveg-kiegészítéssel, totóval, furfangos apróhirdetéssel, képeslapkirakóval. Vaktérképen jelölték meg az egyes, versenyhez kötődő Fejér megyei településeket, illetve tanulmányozták egy képzületbeli újság címlapját, hibákat, oda nem illő információkat keresve.

A döntő jó hangulatban zajlott és a következő eredménnyel zárult: I. *Törítalálat* – Chernel István Általános Iskola és Gimnázium (Agárd); II. *AVE* – Vasvári Pál Gimnázium (Székesfehérvár); III. *Cisz-csajok* – Ciszterci Szent István Gimnázium (Székesfehérvár).

Az első helyezett csapat és felkészítő pedagógusa a könyvjutalom mellett ingyenes részvételi lehetőséget kapott a 2019. július 30. és augusztus 4. között Kőszegen megrendezésre kerülő Országos Ifjúsági Honismereti Akadémián való részvételre. A második helyezett csapat tagjai e-book olvasót, a harmadik helyezettek könyvutalványt kaptak. A döntőben szereplő csapatok versenyzői könyvjutalomban részesültek. Természetesen a sikeres szereplés fontos résztvevői a háttérben segítő, felkészítő pedagógusok, nekik a Vörösmarty Mihály Könyvtár 125 éves évfordulójára készült albummal köszönték meg a munkájukat.

Minden versenyzőnek és felkészítő tanáraiknak szívből gratulálunk!

Találkozunk jövőre, a 2019/2020-as tanévben!

Csehné Rákos Judit

HÍREK

Jeles honismerők kitüntetése. A közelmúltban a következő jeles honismerők kitüntetéséről szereztünk tudomást.

Ormos Zsuzsanna
pedagógus, képzőművész
(Hódmezővásárhely)
Pro Urbe díj

*

Somfai Tiborné
nyugalmozott pedagógus (Parád)
Parád díszpolgára

Bugyi László Guriga
fotográfus (Jászberény)
Jászságért Díj

*

Dr. Cséby Géza
irodalomtörténész, műfordító,
helytörténész (Keszthely)
Keszthely díszpolgára

*

Dr. Gelencsér József
jogász, etnográfus (Székesfehérvár)
Sárkeresztes díszpolgára

A kitüntetetteknek gratulálunk és további eredményes munkát kívánunk!

(Az elnökség)

A Jászkunság 1699-ben

Egy történelmi munkáról – kritikával

Egy sokak által hasznosítható, a helytörténeti kutatók és a nagyközönség számára egyaránt jelentős kiadványt jelentetett meg a kiskunhalasi Thorma János Múzeum 2017-ben (*A Jászkunság 1699-ben. A Pentz-féle összeírás*. Szerk.: Szakál Aurél. Tanulmány és ford.: Cseh Géza. MNL Országos Levéltár, Budapest, 2017. 152 old.). A Pentz-féle összeírásról Cseh Géza írt sokoldalú forrásjegyzéket használó tanulmányt, előszóként. A borítón Bedekovich Lőrinc 1782-ben készült térképe látható, amelyből fogalmat alkothatunk a sok darabra tagolt Jászkunság térbeli elhelyezkedéséről. Igencsak működnie kell a fantáziánknak, ha a Jászkunság 1720-ban készült első térképén szeretnénk eligazodni, amit illusztrációként látunk a kötetben. Bedekovichnak a kötetben is szereplő munkája mellett, talán helyett, az egyszerűbb tájékozódást segítve elfért volna a nagykun utód, Karacs Ferenc 1802-ben datált térképe.

A karlócai békével Magyarország a Temesköz kivételével a Habsburgok kezébe került. Megszervezték a Neoacquistica Commissiot, mely a birtokosokat tulajdonjoguk igazolására kényszerítette. A Jászkunságot egyszerűen kamarai birtoknak nyilvánították, nem ismerték el kiváltságaikat és az államadósság csökkentése miatt elhatározták eladását, hiába állt ki mellettük Sötér Ferenc jászkun alkapitány, sőt, a nádor utasította a terület gazdasági felmérését szolgáló összeírásra. Kétlem, hogy emiatt ellentmondásosnak kellene ítélnünk a szerepét, hiszen később is kiállt a jászkunok kiváltságainak megtartása mellett, amiért megrovásban részesítették. Akármi is volt az összeírás célja, felbecsülhetetlen értéket kaptunk a Jászkunság török uralom alóli felszabadulás utáni állapotáról. Cseh Géza megjegyzi: „*A történészek, néprajzosok és családja kutatók számára kiemelkedően értékes a jászkun lakosok származási helyeinek feltüntetése*”, amit itt e kötetben Szikszai Mihály nem tartott érdemesnek közölni. Helyette, kevés sikerrel a családnevek rekonstruálásával bajlódik, sajnos nem egy esetben hibázik a nevek betű szerinti átmásolása a régi kézírásokból. A lektor sem tévedhetetlen. Lehetnek eltérések az egyes betűk értelmezésénél. Az összeírás bemutatja a helységek gazdasági állapotát, részletezi az állatállományt, a szemes terményt, megbecsülték a várható jövedelmet. Szívesen láttuk volna ezeket a sokoldalú táblázatokat a kiadványban.

Éppen másfélszáz éve jelent Gyárfás István nagylélegzetű tanulmánya a Pentz-féle összeírásról *A Jászkunság történetéhez a XVI. és XVII. századból* címmel a *Győri Történelmi és Régészeti Füzetek* 1868. évfolyamában. Ebben a szerző megjegyzi: „*Végül az egyes jászkun községek egyénenkénti összeírásából hangzásuk után öskun maradványoknak tekintendő 145 régi kun családneveket elősorolni nem leend érdektelen.*” A hosszú sorban családunk nevét is megtaláltam. Ennek nyomán a hatvanas évek közepén kézbe vehettem a Jászberényből már az Országos Levéltárba került Pentz-féle összeírást. Igyekeztem betű szerint kiírni a neveket, természetesen nem vagyok felvértezve a tévedés ellen. A valamikori német nyelvű összeíró néha nagyon elferdítette a számára érthetetlen neveket, nemegyszer

további romlást érünk tetten e kötet lapjain. Elővéve jegyzeteimet, a meglepetések sora ért az összehasonlításkor.

Most csak az engem leginkább érintő nagykunsági Karcagújszállás családneveit veszem górcső alá és színesítem, Cseh Géza történeti tanulmányát kiegészítendő, egy apró histori-ai betéttel. Ajánlom, a kötetet felhasználók igyekezzenek eljárni a saját kutatási területükön hasonló módon.

A XVI–XVII. század fordulóján a jászkunok ismételten menekülőben voltak, a jászok Fülekre és a Mátrába, „*a nagykunok Bajomba valónak kénytelenek családjaikkal elmene-külni*”. A sok futó elkeseredett emberből verbuválódott Bocskai hadinépe, amint Györffy István megállapítja. 1608-ban Kistrábén kapott címeres nemeslevelet Báthory Gábor fejedelemtől Karacs Péter, Karcagra visszatelepedve ő lett a bíró. 1649-ben a 10 népes nagykun szállás nevében járt Pálffy nádornál Pozsonyban Vörös Mihály, Karach Jakab és Juhos István. Majd Karacz Jakab 1654-ben kért újabb címereslevelét Füleken hirdették ki. 1658 ismét pusztulást hozott a Nagykunságra, tíz év múltán, 1669-ben még ilyen körülmények között volt Karacs Gábor Nagykun Kerületi kapitány. 1675-ben Heves vármegye összeírásában három nemes szerepel Karcagon: Karacs Jakab, Pap Ambrus és Kemény Pál. 1683-ban a tatárok 800 embert hurcoltak el Karcagról, 1686 elején ismét elpusztították a települést. A megmaradtak közül 1692-től Karacs Pál két testvérével Földesen élt. Karacs Ferenc pedig 1696-ban átmenetileg Nádudvaron, ő visszatért Karcagra, 1699-ben szerepel a Pentz-féle összeírásban. A Rákóczi-szabadságharc idején a rácok elől menekültek a Felső-Tisza vidékére, ez a Karacs Ferenc 1711-ben tért haza, majd látjuk az 1715. évi összeírásban, róla írja Györffy István a *Nagykunsági krónikában* 1716-ból: „*Szaporodván a nép, a német lovagrend uralma alatt megbóvította napkelet felől való végében szűknek bizonyult, egész égetett téglából épült kis templomot néhai nemes Karacs Ferenc főbírótságában.*”

Ezek után, kiemelve néhány nevet a Pentz-féle összeírásból, párhuzamba állítom az 1715. és 1720. évi összeírásokban található nevekkal.

1699	1715	1720
2. Andreas Haida	–	27. Hajdú András
6. Michael Kabaj	15. Kabay Mihály	99. Kabay Mihály
7. Paulus Gurdagh	7. Gazdag Pál	–
20. Matthias Agason	–	50. Ágoston György
21. Stephanus Lapos	6. Lapos János	4. Laposy János
22. Joannes Magyar	1. Magyar János	79. Magyar János
26. N. Joannes Antal	20. Antal György	127. Antal István
28. Andreas Illjés	–	6. Illés András
37. Paulus Vitanius	–	12. N. Vitalis János
44. Franciscus Dosi	–	78. Désy Ferenc
46. Casparus Corvendi	–	9. Eörvendy Gáspár
48. Stephanus Keridinsi	39. Kenderesi István	–
49. Stephanus Juhacz	44. Juhos István	47. Juhos István
54. Michael Erdeti	19. Erdéli Mihály	33. Erdélyi Mihály
62. Stephanus Marchi	–	61. Márky István
65. Stephanus Mandok	–	62. Mándoky János
70. Franciscus Karacs	37. Karacs Ferenc	105. Karacs Gáspár

Még néhány név, amely az én olvasatom szerint tévesen szerepel ebben a kötetben, ezek megfelelőit nem találtam az 1715. és 1720. évi összeírásokban:

3. Petrus Kalmann
4. Mathias Egri
29. Georgius Cseh
56. Mathias Hehotes

Ha a Pentz-féle összeírás családneveit végignézzük, az országosan sok helyen megtalálható neveket kevésbé eltorzíthatóan látjuk. Több településen az egyes nevek előtti N. rövidítés a nobilis, azaz nemesség jelzője. Ez 1699-ben jó néhány család neve elől elmaradt. Az 1720-as években kezdődő, a Helytartótanács által kezdeményezett nemesi vizsgálatok után, az adófizetők számának növelése érdekében nem mindenkinek ismerték el a nemességét.

Némelyik egyszerű névnel is, de főleg a bonyolultabbaknál találunk nehezen kezelhető azonosítási nehézséget a valódi alak visszaállításához. Ilyenkor szükségünk lehet egy névkutatásban jártas nyelvész segítségére. Jelen esetben az 1715. és 1720. évekbeli országos összeírásnak a kutatott helységünket illető névsoraira is támaszkodhatunk az azonosításban. A Rákóczi-szabadságharc idején a rácok dúlásai újból menekülésre kényszerítették a föld népét. A túlélők nagyobb része a békésebb idők beköszöntével előbb-utóbb igyekezett visszaköltözni elhagyott lakóhelyére. Már 1699-ben is felfigyelhetünk e jelenségre, amikor Karcagra nyolc család érkezett, akiknek a neve nem került összeírásra.

Az elmondottakat figyelembe véve a kiadónak érdemes volna egy javított közreadáson gondolkodni.

Karacs Zsigmond

Közművelődés és honismeret a módosított kulturális törvény tükrében

A közművelődés (hasonlóan a közgyűjteményi intézményekhez) mindig is támogató, helyszínt, szakmai segítséget, humánerőforrást, intézményi háttérrel biztosító partnere volt a hazai honismereti mozgalomnak. Így volt ez már a rendszerváltás előtt is,¹ illetve azt követően, napjainkban is így van.

A közkulturális intézményrendszert szabályozó 1997. évi CXL. törvényt (továbbiakban törvény) 2017-ben több ponton módosította az országgyűlés. A módosított törvény új kereteket és feladatokat jelöl ki a közművelődés számára, melyet egy minisztériumi végrehajtási rendelet tovább pontosít. A jogszabályok számos ponton érintik a honismereti tevékenységet, érdemes tehát összegzést adni annak érdekében, hogy az ilyen tevékenységet folytató civil szervezetek, magánszemélyek is pontosan tisztában legyenek azzal: a művelődési intézmények milyen módon segíthetik munkájukat.

Már az eredeti törvény² is fontos feladatot szab az önkormányzatoknak a közművelődési tevékenységgel kapcsolatban (76. §) a helyi („a település környezeti, szellemi, művészeti értékeinek, hagyományainak feltárása, megismertetése”), valamint kevésbé konkrétan a nemzeti („a nemzeti, a nemzetiségi és más kisebbségi kultúra értékeinek megismertetése, a

1 Kanyar József (1983): Honismeret és közművelődés. Honismeret XI. 3. sz. 6–9.

2 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. Kihirdetve: 1997. XII. 15.

megértés, a befogadás elősegítése, az ünnepek kultúrájának gondozása”) honismereti törekvések támogatására. A közművelődés feladata tehát minden olyan törekvés segítése, amely nemcsak hagyományaink felkutatását, de azok élővé tételét is jelentik.

A törvény módosítása³ a közművelődési alapszolgáltatásokat újrafogalmazza, és hét alapfeladatot jelöl ki, melyek közül az egyik „a hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítése feltételeinek biztosítása”. Az alapszolgáltatást az Emberi Erőforrások Minisztériuma a 20/2018. (VII.9.) számú rendelete⁴ (továbbiakban rendelet) értelmezi és bontja ki (8. §), mely szerint a szakmai feladat többek között a helytörténettel, valamint a település szellemi kulturális örökségével foglalkozó csoport, szakkör, klub működtetését jelenti, vagy akár művelődési közösségek (például bejegyzett honismereti egyesület) ezirányú munkájának támogatását. A fentiekén túl a hazai, vagy külföldi nemzetrészek kulturális értékeinek megismertetésére, illetve azok támogatására is lehetőséget ad. Amíg tehát a közgyűteményi intézmények (levéltár, könyvtár, múzeum) kutatási helyet, addig a közművelődés életteret kell hogy biztosítson a honismereti mozgalom számára is. Olyan infrastrukturális hátteret, amely a honismereti civil szervezetek és egyéb közösségek összefüveteleinek, működésének, vagy programjaihoz teret biztosít, információkhoz segíti, szakmai tanácsokkal látja el őket.

A törvény szerint a közművelődési tevékenységet az adott település nagyságától és a működés elsődleges céljától függően nyolcfajta intézménytípus láthatja el. A művelődési ház, a művelődési központ, a kulturális központ vagy a többfunkciós közművelődési intézmény a fent leírtak szerint általános segítséget nyújt a honismeret számára. Érdekesebbek a speciális területekre fókuszáló közművelődési intézmények. Témánk szempontjából talán a művelődés és az aktív rekreáció határterületén álló szabadidőközpontok kevésbé relevánsak. A gyermek, illetve ifjúsági házak viszont annál inkább. Ezen intézmények célcsoportját a fiatal korosztályok adják, tevékenységük során elsősorban a gyermekekre fókuszálnak. Nem véletlen, hogy a mozgalom kiemelten foglalkozik a hon- és népismeret közoktatásban való minél hangsúlyosabb megjelenésével,⁵ hiszen a téma iránti érzékenységet, érdeklődést gyermekkorban érdemes megalapozni. A közoktatáson kívüli művelődési tevékenységnek is fontos feladata ez. A még megmaradt kevés számú ifjúsági ház a generációs problémákra való koncentráció mellett a honismereti szakköri és klubéleti lehetőségekkel tud segíteni.

A törvény közművelődési intézményként határozza meg a népfőiskolákat is. A népfőiskolák hagyományosan a fiatal felnőttek továbbképzésével foglalkoznak, bár mára a teljes felnőtt korosztályra kiterjesztették a tevékenységüket.⁶ A XIX. század közepén megjelent iskolán kívüli oktatási forma elsősorban a kevésbé képzett agrárrétegek szakmai ismereteit kívánta bővíteni, ám kezdetektől általános műveltségi ismereteket is adott. Egyrészt egyházi, másrészt viszont népismereti vonatkozásban. A népfőiskolák tanrendjükben foglalkoztak a nemzeti történelem, irodalom, nyelv, földrajz, népdalkincs kérdéskörével. Bár mára a népfőiskolák is átalakultak, szerepük továbbra is fontos a honismeret számára, hiszen a profitorientált felnőttképzések mellett ez az az intézményi forma, amely nemcsak a

3 2017. évi LXVII. törvény A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról. Magyar Közlöny 2017. 85. sz.

4 Az emberi erőforrások minisztere 20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelete a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi szintek követelményeiről. Magyar Közlöny 2018. 107. sz.

5 Faragó Anna Angelika (2017): A hon- és népismeret oktatás kérdései. Honismeret XLVII. 2. sz. Interneten: <https://honismeret.hu/honismeret-folyoirat/a-hon-es-nepismeret-oktatas-kerdesei> (Letöltve: 2019. április 23.)

6 Horváth Zoltán (2019): Népfőiskolák Magyarországon. Honismeret XLVII. 2. sz. 5–9.

munkaerőpiaci elvárások alapján alakítja ki képzési rendjét, de továbbra is figyelmet fordít a hely- és hontörténeti ismeretekre is.

A honismereti mozgalom számára az utolsó közművelődési intézménytípus, a népi kézműves alkotóház is fontos lehet, amely a törvény előírása szerint (78/E. §) a hazai magyar, nemzetiségi és határon túli magyar tárgyalkotó népművészeti tevékenység színtere. Feladata tehát a népi ismeretek élővé tétele, a tudományos igényű feltáró munka során keletkezett tudás gyakorlatban történő továbbadása, átörökítése. A honismereti munka nem szorítkozhat csupán a gyökereink megismerésére, akkor érünk el igazi eredményt, ha hétköznapijaink részévé is válik mindaz a tudás, amely egy nemzetben felgyülemlik. A közművelődési intézmények törvény által is elrendelt feladata ez, melyre a civil mozgalom is támaszkodhat. A honismeret közösségi és a közművelődés intézményesült formája együtt, egymás erősségeit kihasználva juthat hatékonyan előre céljai elérése érdekében.

Horváth Zoltán

„Őshonos albertfalvai vagyok...”

Beszélgetés Sümegh László történésszel,
albertfalvai lokálpatriótával

– Ön már két terjedelmes, közel 300 oldalas könyvet is írt Albertfalváról: 2013-ban „Albertfalvi történetek”, 2018-ban pedig „Albertfalvi emlékképek” címmel. Mi a kötődése a városrészhez, korábban önálló településhez?

– Őshonos albertfalvai vagyok, szinte minden rokonomnak, barátomnak volt egy kedves apáról fiúra szálló vagy áttételesen hallott, majdnem elfeledett története, mely megérdemelte a megörökítést az utókornak. Ezen történetek megírásában édesanyám segített, aki sokat mesélt nekem szülőföldről, hogy igazi lokálpatriótává váljak. Az ő intő szavai ezek voltak: „Ne feledd, legfontosabb a hited, a családotod, a szülőföldet, a hazád, ezekhez légy mindig hűséges.” Ő lelkesen olvasta az Egyházközségi Levélben megjelent írásaimat, sajnos ezek válogatásának megjelenését már nem élhette meg, ezért könyveimet az ő emlékének is ajánlom. Édesanyám a falu 194 éves történetének második felét személyesen átélte, megtapasztalta. A XX. század közepéig mindenkit ismert a faluból, és őt is ismerte mindenki. Sajnos kétévesen árva maradt, mert tüdőbajban meghalt a nagyapám. Nagyon szép nő volt a mama, és feleségül vette Albertfalva fodrázsmestere, ahogy akkoriban neveztek borbélyá. A borbély olyan férfifodrász volt, aki borotválts is. Édesanyám nevelőapja és nagyszülei a falu ősatyái, a község történetének formálói voltak.

– Mikor kezdődik Albertfalva története?

– A régészeti feltárások kiderítették, hogy az Albertfalva területén talált első emberi kolónia nyomainak római eredetűek, Claudius császár alatt, a Kr. u. negyedik évtizedben kezdetleges palánktábor védte Pannóniát a barbárok betörései elől. Kr. u. 260 körül végül a rómaiak feladták a táborot, és megkezdődött a birodalom hanyatlása. A középkorban is kialakult itt egy település, amelyet a törökdúlás megsemmisített. A terület a török kiverése után királyi uradalom lett, később vásárlással és királyi ajándékként Savoyai Jenő tulajdonát képezte, majd az 1736-os halála után, gyermek híján unokahúga örökölte, utána pedig a földbirtok

visszaszállt a Habsburg-házra. A környék Ráckevével és Promontorral együtt 1766-ban Mária Terézia lányának, Mária Krisztina főhercegnőnek jegyajándéka lett, akinek párja, Albert Kázmér szász-tescheni herceg tulajdonába került, ő a terület császári helytartója lett. Felesége halála után, 1798-ban a ráckevei uradalmat Albert örökölte, és Albertfalva területét a promontori zsellérek használták legelőnek. A nagy népszaporulat miatt a herceg 1819. március 1-jén hirdetését jelentetett meg „Házhelyek Promontornál!” címmel 50 házból álló falu létesítéséhez. Minden házhely 16 öl széles és 24 öl hosszú volt, plusz 3 hold szántó, ezek évi bére 1 ezüst forint és 18 nap robot volt. Ezeket a házakat az 1838-as nagy dunai árvíz lerombolta. Az önálló anyakönyvezés 1823-ban indult meg.

– *Albertfalva és Budafok között régen, úgy tudom, nem volt közigazgatási kapcsolat, hanem önálló polgármestersége volt?*

– Nem azonnal. Eleinte Budafok külső telepe volt, de nagyon hamar, az 1800-as évek közepén önállósodott. Az Építész utca és a Fehérvári út sarkán volt az egyik polgármesteri hivatal. A legelső polgármesteri hivatal a Horváth henteshez közel állt. Építettek egy egyemeletes épületet.

– *Mi történt az 1970-es években lebontott házak lakóival?*

– Az akkori Fő utca – a mai Fehérvári út – házaiban fürdőszoba nélküli lakások voltak. Azok a házak lebontásra kerültek, helyükre 10 emeletes panelházakat építettek. A bontás előtt felszólították a lakókat, hogy hagyják el a lakásokat, kapnak helyette egy panellakást, és esetleg, ha nagyobb értékű volt, egy vidéki telket. Olyanok is voltak, akik valami végkielégítést is kaptak, ha értékesebb volt a házuk. Pereskedések voltak.

– *Az új, 2018-as megjelenésű „Albertfalvi emlékképek” című könyvében miről ír?*

– Az Emlékképekben leírom, hogy néztek ki a régi trafikok. Ma, ugye, nemzeti dohánybolt van, de régen hagyományos trafikok voltak, ahol sokkal több mindent lehetett kapni. Arról is írok, hogyan néztek ki régi strandok, ezekből nem maradt egy sem, pedig kettő is épült belőlük. Közülük az egyik a Fehérvári úti villamosremízzel szemben állt. Megépülésekor, az 1920-as, 1930-as években ez azért számított jó strandnak, mert az erre közlekedő HÉV áramát a Forgalmi telepnél lévő generátor gyártotta, ennek a maradék hőjével melegítették a vizet, ami így nem volt jéghideg. Később korszerűsítették a HÉV-et, majd HÉV helyett villamospálya épült, más generátor nem volt, ezért akkor már jéghideg víz volt a medencében.

– *Az Albertfalván közlekedő HÉV – zöld kocsis helyi érdekű vasút – mikor szűnt meg?*

1964-ben. 1896-ban épült meg a Szabadság híd – amit akkor Ferenc József hídnak hívtak – és a HÉV a Fővám téri Vásárcsarnoktól közlekedett a Gellért Szálló felé, amit akkoriban kezdtek el építeni. Előtte egy nagy placc volt a mai Gellért tér, ott fordult meg a HÉV, mert ott volt a végállomása, és onnan ment a mai Bartók Béla úton végig, majd a Fehérvári úton keresztül Albertfalváig és tovább.

– *A Bartók Béla út – úgy tudom – egy nagy üres terület volt, csak azután kezdett el épülni, miután megépült a déli vasút, ami a Sáfrány utca előtt jár, és amelynek végállomása Fiume volt. Ebben az időben építették fel a kelenföldi vasútállomást, és az oda vezető út mentén pedig házakat kezdtek el emelni.*

– Igen, akkoriban építették fel a Bartók Béla úton lévő polgári lakásokat, azoknak, akik a Műegyetemen oktattak. A Műegyetem már nagyon hamar, a századfordulóra elkészült. A műegyetemi tanárok gyermekeinek épültek a Villányi úti cisztercita gimnázium és Szent Margit Gimnázium. Utóbbinak én voltam az igazgatója tizenhárom évig, 1994-től 2007-ig.

– *Albertfalva híres volt a gyárakról, ezekről mit tudna mesélni?*

– Az első gyár Weissnek, egy izraelita embernek a gyára volt, aki zseniális vegyész volt. Rájött arra, hogy gyümölcsétekből különböző aromákat lehet előállítani. Hatan dolgoztak, és annyi értéket termeltek, mintha egy kétszáz fős cég lenne. New Yorktól Párizsig mindenhova szállították ezeket a mesterséges aromaanyagokat. Ma természetes, hogy vaníliaaromával, rummal vagy vilmoskörtével ízesítünk, de akkoriban ezt ők alkalmazták elsőként. A mostani CBA-val szemben, a Fonyód utca sarkán volt a Dorogi Gumigyár, ami nagyon jól működött mindaddig, míg rájöttek arra, hogy nem tudnak autógumit gyártani az akkoriban berobbanó autógyártáshoz. Ehelyett labdákat, gumibabát, gumicszámát, gumikesztyűt gyártottak. Később a gyárat eladták és helyette alakult egy cérnázógyár, ami most is megvan. A mostani LIDL helyén épült fel az LCH lakkgyár, tintagyár, Budalakk

– több neve is volt. Sajnos ez rettenetesen szennyezte a környezetet az óriási, földbe ástott tartályaival. Én 1963-tól 1964-ig egy évet dolgoztam ott, édesanyám onnan ment nyugdíjba.

– *Albertfalva híres volt a repülőgyáráról is, ami nagyon fontos volt akkoriban.*

– Erről is részletesen írok a könyvemben. Albertfalván volt az első magyar repülőgépgyár, 1800 repülőgépet csináltak az I. világháborúban. Ez volt a szerencsénk, mert először benn, a mostani Váci út környékén akartak repülőgépeket gyártani, de ott nem volt kifutópálya, nem volt repülőtér. Itt, a mostani Budafoki út környékén, egészen a budafoki patakig, a mai Auchan áruház utáinig, sima repülőtér épült. Nagyon népszerű repülőgépeket gyártottak, az I. világháborúban vitték, mint a cukrot. Készült kételtű repülőgépük is, mivel a Duna közelében voltak, 100 méterre a parttól, és így a gépek a folyóról szálltak fel. A harmincas években a Gellért térnél is épült egy dunai repülőtér, ahonnan 50 perc alatt ki lehetett érni Bécsbe, ott a bécsi Kis-Dunára szállt le a belvárosban. Nagyon szerették ezeket a gépeket, de sajnos kevés embert, 6 főt tudott szállítani, ebben benne volt a pilóta is. Tehát egyszerre egy családot tudott elrepíteni, csak a gazdagok engedhették meg maguknak.

– *Veszélyesek voltak ezek a gépek? Gyakran zuhantak le?*

– Nem, a repülőgép az mindig biztonságosabb, mint az autó, már akkoriban is így volt.

– *Egyéb gyárak is voltak még a településen?*

– Igen, volt még itt ecetgyár, volt hangyaszövetkezet, utóbbinak a Budafoki út előtt volt egy óriási nagy telepe, ahol gyártottak szappant, mustárt, fogpiszkálót, gyufát stb., mindent, amire igény volt akkoriban, azonnal gyártották. Például az 1900-as évek elején nem volt mosógép, az asszonyok mosószappannal mostak, teknőben, súrolókefével. A mosószappan nagyon fogyott.

– *Az asztalosság mellett milyen szakmák voltak még jellemzőek a régi Albertfalván?*

– Tulajdonképpen Újpest volt a pesti oldalnak, Albertfalva pedig a budainak az asztalosvára, olyannyira, hogy szinte minden házban volt egy asztalosműhely. Emellett volt 5 kocsmá, 5 hentes, kellett természetesen zöldséges, volt piac is a mostani Építész utca és Fő utca sarkán. Még az én gyermekkoromban is vidékről jöttek fel vonattal a parasztasszonyok, és hozták fel Érd környékéről a csirkét, ezt előre meg lehetett rendelni, így nem kellett potyára felhozni, sőt, egyből felvitte a lakásokba. Ne gondoljuk azt, hogy ezek az üzletek olyanok voltak, mint ma egy szupermarket. Ott bementem egy üzletbe, kérni kellett 10 dkg párizsit, 1 kg lisztet, és ekkor egy zsákból kimérte az 1 kg-ot, nem volt becsomagolva, a rizstől kezdve minden zsákban volt, nem volt fotóleolvasó sem, hanem minden rettentő lassan ment. Ha négy ember beállt a sorba, fél órát kellett várni, de nem is volt a gyorsaságra ez az igény, mint napjainkban, mivel mindent kézzel írtak, nem volt még összeadó gép se. Nemrég meséltem, hogy 1850-ben a 800 szobás Burg császári palotában, Bécsben nem volt fürdőszoba, és Sissi (Erzsébet császárné és királyné) „kiverte a balhét”, hogy szeretne egyet és emiatt haragudtak rá. A heti egyszeri, szombati fürdés volt szokásban. A Monarchia

császára egy héten egyszer beállt a dézsába, és a tisztí szolgája leöntötte hideg vízzel, azért hideggel, mert ő katonaember, bírnia kell, és lecsutakolták. Egyébként a császárnak volt egy szép kis kerámia mosdótálja, és cicamosdást csinált benne.

– *Milyen tömegközlekedés volt a településen a II. világháború előtt?*

– 1890-ig semmi sem volt, lovas kocsik jártak. A temetés is úgy ment, hogy nem volt ravatalozó, hanem ahogy meghalt valaki, a háznál felravatalozták, éjszaka virrasztottak, égették a gyertyákat, reggel kiment a budafoki Szent Lipót-templom plébánosa. A menet a Fehérvári úton ment végig, mivel mindenki mindenkit ismert, a temetésen is mindenki ott volt, az egész falu végigvonult a mai 7-es busz végállomásához a temetőbe, ott eltemették az illetőt. Nem volt temetkezési vállalat, a falusiak barátai, az elhunyt ismerősei megásták a sírt. A HÉV 1899-ben indult, ami nagyon jó közlekedésnek számított. 1861-ben megindult a vonatközlekedés a Kelenföldi pályaudvar és Budafok-Albertfalva vasútállomás között, ezzel a település az egész ország vérkeringésébe be lett kötve. Akkoriban még nem volt aszfaltos út, a Fehérvári út is köves volt. A HÉV egyik vonala régen Budaörsön keresztül kiment Törökbálintig, volt egy másik ág, ami meg Budatétényig, majd Nagytétényig járt ki.

– *Köszönöm az előadást lakóhelyünk elég ismeretlen, de érdekes múltjáról! Az utóbbi 50–80 év története már egy másik, hosszú história.*

Pálmány Lilla

HÍREK

Megkezdte működését a Magyarságkutató Intézet. Horváth-Lugossy Gábor Józsefet bízta meg a Magyarságkutató Intézet vezetésével január 1-jétől Kásler Miklós az általa létrehozott bírálóbizottság véleményét mérlegelve – közölte az Emberi Erőforrások Minisztériuma 2019. január 4-én az MTI-vel. A főigazgatói tisztségre 2018. november 16-án írtak ki pályázatot, amelynek leadási határideje december 17. volt. Az intézet január 1-jén jött létre, miután a humántárca vezetője, Kásler Miklós előterjesztésére a kormány november 10-én elfogadta a létrehozásáról szóló kormányrendeletet. Az intézet feladatai közé tartozik a honfoglalás előtti magyar történelem, a magyarság őstörténetének, a honfoglalásnak és a középkornak a kutatása, a kelet-európai térség egyes részeinek VIII–X. századi történeti-földrajzi tájrekonstrukciója, a magyarság történelméből származó levéltári forráskutatás, néprajzi és népzenei kutatások, oktatási és képzési tevékenység, részvétel a kulturális turizmus, vallás- és zarándoklatturizmus fejlesztésében, továbbá a magyar nyelv belső szerkezetének, a magyar kultúra egészével való összefüggésének kutatása és az eredmények alkalmazása a köznevelésben.

*

Pécsi lett Európa fája. A tavalyi év magyarországi fája versenyen győztes pécsi havihegyi mandulafa lett a 2019-es év európai fája – tudatta közleményében a verseny szervezéséért felelős cseh Ökotárs Alapítvány nevű szervezet. A Brüsszelben kihirdetett eredmény szerint a legtöbb, 45 132 szavazatot a pécsi fa kapta. Az online szavazáson győztes mandulafa egy csavarodott törzszű, több mint 135 éves fa, amely a Havihegy csúcsán álló pécsi Havas Boldogaszszony-templomnál fogadja az érkezőket. (MTI)

SORSKÉRDÉSEK

Szent István-i örökség az európaiság jegyében

Az első magyar király, Szent István személye mintha még egy ezredév múltán is ellentétes érzelmeket ébresztene. Az idősebb nemzedék emlékeiben ugyan makulátlan államalapítói és egyházszerző dicsősége rögződött, és kultusza olyan szorosan fonódott össze a magyarság sorsával, a magyar nemzet létével, a magyar állam megalkotásával, hogy az őrá való emlékezés mindig erőt és öntudatot adott nemcsak a Kárpát-medencében élő magyaroknak, de erőt ad a világ minden táján szétszórva élőknek is, akik magukat magyaroknak tartják.

Szent István személyes életművének felmérésekor mindig felidézünk fő jellemvonásait, államszerző képességét, törvényalkotó erejét, egyházalapító munkáját. A kép hiteles, a konklúzió helyes. De magának a személynek eleven vonásait mintha éppen a racionalista kutatás kérdőjelezné meg. Vannak, akik életének legrégebb forrásait, a legendákat úgy kezelik, mint a szentté avatást elrendelő László király parancsára létrejött, irányzatos irodalmat, amely a későbbi, XI. századbeli Hartvik-féle legendafeldolgozással a „csodatévő szentek” irreális világa felé fordította alakját. Mások viszont „sápadtnak” és „száraznak” tartják korai életrajzait a korabeli külföldi, főleg német legendairódom színes, festői leírásával összehasonlítva.

A válasz a Szent Istvánnal kapcsolatos „*ellentétes érzelmekre*” valószínűleg ott keresendő, amit egy svájci katolikus plébános (Poósz Lajos) így fogalmazott, amikor István királlyal kapcsolatosan kiemelte, hogy „*István sem született szentnek, mint ahogy senki sem születik annak. A megszentelődés fejlődési folyamat, amely minden kereszténynek célja kéne hogy legyen.*”

Nos, ki volt István király? Személyétől a válasz nem vonatkoztatható el, de ugyanakkor nem is különíthető el attól az életműtől, amely az első ezredforduló idején épült fel: a honlapítástól, az országrakástól. Éppen ezért helyesnek látszik azokat az azonossági pontokat kiválasztani, amelyek az európaiság jegyében jelentenek eligazítást, és szolgálnak tanulságul magyarságunk megélésére, nemzeti létünk folytatására.

A politikai értelemben vett Európa születése - nyilvánvalóan - nem köthető egyetlen évszámhoz vagy eseményhez. Hosszabb folyamat eredménye volt, és a folyamat maga is több szakaszra osztható. Az első kettő a Római Birodalom alakulásával, illetőleg bukásával kapcsolatos, míg a harmadik - számunkra a legérdekesebb - a Kr. utáni X-XI. századra tehető. Ugyanis ekkor dőlt el, hogy Európa nem egy vagy két birodalom földje, hanem független országok otthona lesz, amelyek sorába tartozik a továbbiakban Magyarország is. Az európai „*nemzeti államok*” keletkezése erre az időszakra, tehát a X. századra esik, ami viszont nemcsak kapcsolódott, de életfeltételként jelentkezett a kereszténység történelmébe lépéséhez. A hagyomány szerint 925-ben koronázták meg a horvátok első királyukat, 963-at tekint a lengyel történetírás az ország születési évének, 973-ban alapították a prágai püspökséget, amely a cseh államszervezés fontos dátuma. 988-ban vették fel az oroszok a kereszténységet és az 1000. év karácsonyán, vagy 1001 első napjaiban koronázták királlyá Géza fejedelem fiát, Istvánt.

A dánok, a norvégok, a svédek is ez idő tájt keresztelkedtek meg, politikai szervezeteik ekkor öltöttek állandó formát, azaz a mondák ködéből ekkor léptek ki a történelem színpadára. Még ott is, ahol az állami szervezet már nagyobb múltra tekinthetett vissza, mint pl. Angliában vagy a franciák földjén, új fejlődésnek lehetünk tanúi.

Szent István kora, a X-XI. század nem különleges érzelmek, nem kifinomult „*kultúra és civilizáció*”, de még különleges humanitás ideje sem volt Európában. A történészek a nemzetállamok kialakulása korának nevezik, mert csakugyan Európa ma is létező modern államai - változó formákban, körülményekben - lényegében ekkor jelennek meg mint nagyrészt nemzetek szerint tagolódó egységek. A történelmi kerethez legyen elégséges annyi, hogy a hajdani Frank Birodalom keleti felén a szász dinasztia kiemelkedő tagja, I. Ottó erős központi hatalmat szervezett, és 955-ben a Lech mezőn - a feltevés szerint a mai Augsburg közelében - súlyos vereséget mért egy zsákmányoló magyar seregre. Ugyanakkor az újból megerősödött Bizánc 970-ben Arkadiopolisznál megverte Szjatoszláv kijevi fejedelem hadait, amelyek között magyarok is voltak. Ottó császár ezt követően egyezett meg Bizánccal egymás császári méltóságának kölcsönös elismerésében. A két birodalom egymáshoz való közeledése a magyar törzsszövetség számára veszélyes helyzetet idézett elő. A magyar vezetők felismerték a veszélyt. A kalandozások józanító kudarcából okulva, azt a kényszerítő szükségletet, hogy a magyarság vagy beilleszkedik az európai állami életbe, kultúrába, szokásrendbe, vagy menthetetlenül elenyészik az előrehaladottabb népek zúzómalmában.

Mindazok, akik Európa független államainak megszervezésében oroszlánrészt vállaltak, nem merülhettek feledésbe. Ők lettek az utókor számára a nagy törvényhozók, akiktől az adott országok népeinek jogait és szabadságát levezették, mint az angoloknál Hitvalló Edward, Oroszországban Bölcs Jaroszláv vagy nálunk, magyaroknál István király.

A kereszténység terjesztése körüli érdemeikért fogadta őket szentjeinek sorába a katolikus egyház, akár csak Szent Olafot, a norvégok megtérítőjét vagy a mi Szent Istvánunkat. Ő a nagy országakó, politikai rendszerező, az, aki a középkori egyház számára Aquinói Szent Tamás, a teológus vagy az újkor elején a reformációt létrehozó Luther Márton. Szent István önálló személyiség. Ahogy tettei és szellemi hagyatéka mutatják, egy nagy belső lelki meggyőződés birtokában döntött az egyedül üdvözítőnek hitt keresztény Isten mellett. Természetesen volt ebben politika, okosság, diplomácia, de pusztán csak ennyi - tudniillik számítás - nem lett volna elég az 1000 éves fennmaradáshoz.

Ami István alakjában nagy, ami elsőnek tűnik fel előttünk, az a korábbi magyar életformából való kibontakozás ténye, amely együtt járt országa függetlenségének megóvásával. Ő, aki egyrészt szakított családjá hagyományával, nem mindenben követte korának szokásjogát. A fellázadt Koppány és Ajtony családját nem irtotta ki, hanem megkegyelmezett nekik. Gyula feleségét a fogságból ajándékképpen adja vissza. Thietmar merseburgi püspök, István kortársa ezt írja róla: „*Sohasem hallottam valakiről, aki így kímélte volna a legyőzöttet.*” Fia, Imre számára, akit utódjának szánt, intelmeket írat, amelyek saját gyakorlatából erednek: „*Ha a királyság tisztaságát meg akarod őrizni, légy békés. Uralkodj mindenki felett harag, gőg és gyűlölet nélkül, békésen, szelíden, emberségesen, mindig gondolva arra, hogy minden ember egyenlő helyzeten van. Más nem emel fel, csak az alázat és semmi sem alacsonyít le, csak a gőg és gyűlölet.*”

Másrészt, bár támogatta a kereskedelmet, az idegenek letelepedését, abban is első volt, hogy keményen megverte II. Konrád német császár Magyarországra behatolni akaró seregeit. Talán ebben az engedékeny keménységben mint szentistváni örökségben keresendő az oka annak, hogy sem a germánság, sem a szlávok tömegei nem tudták a magyarokat

beolvasztani. Megmaradtak különálló nyelvvel, különálló népiséggel, szigetként a Kárpát-medencében.

A mögöttünk lévő nagyon nehéz magyar múltra, az 1918-as tragikus következményű összeomlásra, majd a II. világháborúra, illetőleg az azt követő elnyomásra gondolva, hogyan látjuk nemzeti életünk megélését, annak Európa felé forduló kiteljesedését?

Ebben az összefüggésben témánkba és távlati tradíciónkba illő Antall Józsefnek, a rendszerváltozás utáni első demokratikusan választott miniszterelnöknek nyilatkozata: „... nyugodtan mondhatom, hogy ez – tudniillik a szovjet diktálta állampárti diktatúra lebontása – nem egyszerű politikai rendszerváltozás, ez jóformán egy szentistváni változás fordulatához hasonlítható”. Miért? Tovább idézek: „... én egy nemzeti elkötelezettségű, egységes Európába hívő [...] demokrata vagyok”. Erről van szó. A Szent István-i Egyensúly megtalálása azzal az erkölcsiséggel, vallásossággal párosulva, amely honalapító királyunk természetes sajátja volt.

Németh László összegyűjtött műveinek *Sorskérdések* című zárókötetében ugyancsak ebben a témakörben gondolkodik: feladatunk – szabadon idézem –, hogy kikovácsoljuk a magyarság önálló politikai jövőjét és ehhez természetesen saját gondolatrendszerünket és politikánkat. Ennek a rendszernek és politikának mindenekelőtt arra a felismérésre kell épülnie, miszerint a magyarság szinte minden tekintetben egy „köztes” világban él: nyugat és kelet között. Politikai és ideológiai imperializmusok, kultúrkörök és civilizációs rendszerek ütközési pontjain, azaz a világ egy rendkívül veszélyes helyén, ahol minden kis népnek szigorú önismeretre kell törekednie és hatékony szellemi önvédelemre kell berendezkednie.

Abban az irányban, ahogyan ezt Makkai Sándor neves református püspök, történelmi dobbantású író teszi Ady Endrére gondolva. Ő Adyt korunk legjelentősebb nemzetpedagógusának tartotta, aki szembe tudott fordulni a magyar uralkodókörök hamis ábrándjaival, délibábos hazafiságával és erkölcsi szentimentalizmusával. Való igaz: Széchenyi óta és mellett leginkább – még ma is – Adytól lehet tanulni kritikai hazaszeretetet, amely a nemzet sorsának és bajainak belső okait látja, amely a régi bűnök ellen öntudatos harcra készítet. Tudja, hogy saját nemzete vezetését csak legértékesebb szellemű fiaira lehet bízni. Erre a nemzet iránti kritikai szeretetre soha nagyobb szüksége nem volt a magyarságnak, mint ma. Jaj nekünk, ha frázisokért, görögtűzért feláldozzuk ezt a megmentő és megtartó szeretetet!

Lassan, úgy tűnik, kezdünk nemzettudatban gondolkodni. Szellemi határokat védeni. Istenadta jogot formálni az Anyaországgal és a bárhol máshol élő magyarokkal való találkozásra, kapcsolattartásra. Jogot nyelvünk ápolására, gyermekeink ilyenén való nevelésére, tanintézetek alapítására. Történelmünk, kultúránk egymással való megosztására. Nem azért, hogy a múltba meneküljünk, de azért, hogy abból a jelenre és a jövőre nézve erőt merítsünk. Mert meghal az a nép és halálra méltó az a nemzet, amely nem ápolja, óvja és vigyázza ősei emlékét. Ehhez kérjük Isten áldását és segítségét.

Pátkai J. Róbert

„Magyar gyermeknek magyar iskolában van a helye!”

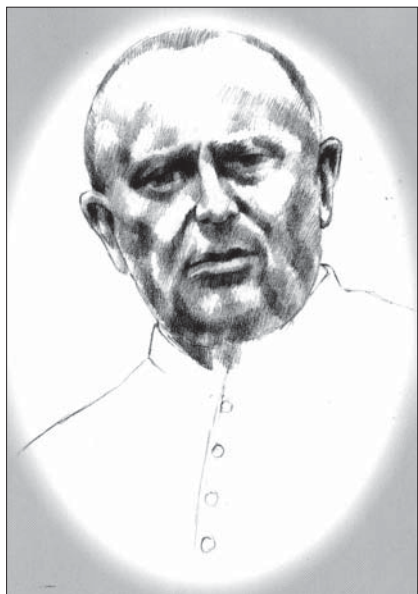
Száz esztendeje született Dani Gergely,
Gyimesbükk esperesplébánosa

Élt a magyar nyelvterület keleti szélén egy száz esztendővel ezelőtt született papi ember, aki arról lett nevezetes, hogy a legsötétebb, kettős diktatúra idején, az 1970-es években római katolikus templomot épített a Székelyföldről erőszakkal Bákó megyéhez szakított Gyimesbükk katolikus lakosainak. Ez a falu a Gyimes-völgy legkeletibb települése, innen népesült be az egész völgy a XVIII. század második felétől nagyjából a XX. század elejéig. A gyimesi tájat belakó magyarok részben a Székelyföldről húzódtak föl a Kárpátok erdővel borított, patakokkal szabdalts völgyeibe, részben pedig a 1764. évi „*madéfalvi veszedelem*” Moldvába menekültjeiből érkeztek, hogy közelebb kerülhessenek az elhagyott szülőföldre. Később aztán kelet felől moldvai pásztorok is megtelepedtek néhány völgyben; a XIX. század végén, a vasút megépülése és az erdőirtások megkezdése után pedig fakereskedéssel foglalkozó örmények, zsidók, meg cigányok is megtalálták a helyüket a *Patakország*nak becézett tájon.

A száz esztendeje bekövetkezett békediktátumig az itt élő a népek a későbbi időkhöz képest békekészen megfértek egymással, csak azt követően dűlta fel a történelem az életüket. Különösen a „*nemzeti szocializmus*”, majd a „*nemzeti kommunizmus*” borította fel a völgy természetes életrendjét, az előbbi elsősorban a zsidókat, az utóbbi a magyarokat sújtotta, legerőteljesebben azzal, hogy a völgy legnagyobb, főként magyar lakosságú települését

1951-ben átcsatolták az egykori Ó-Romániához tartozó, teljesen román közigazgatási nyelvű Bákó megyéhez, majd 1963-tól, ugyancsak erőszakos eszközökkel, megszüntették a magyar nyelvű oktatást. A magyarság számára egyetlen mentőövet az jelentett, hogy az 1968-ban egyháziilag is a Jászvásári püspökség Bákói főesperességéhez csatolt egyházközség 1976. január 1-től ismét a Felcsíki főesperességhez és a Gyulafehérvári püspökséghez tartozik.

Ide helyezte Márton Áron püspök 1972. augusztus 21-én Dani Gergely plébánost. A püspök úr döntését minden bizonnyal maga az Úristen sugallta, mert ennél alkalmasabb embert aligha találhatott volna erre a helyre. Száz esztendeje, 1919. június 14-én született az egykori Háromszék megye Szentföldnek nevezett, katolikus részén, Lemhényben. Tizenöt gyermekes édesanyja negyedik gyermekeként látta meg a napvilágot, egy fiúcskát pedig később még örökbe is fogadott a család. Kézdivásárhelyen járt középiskolába, Brassóban érettségizett, a teológiát Gyulafehérváron végezte, s 1952-ban szentelték pappá. Kovásznán, Csernátomban, Gyergyószentmiklóson és Tekerőpatakán szolgált, s

Dani Gergely

mindenhol javított, felújított, építkezett, vagyis mindig többre vállalkozott, mint a rábízott hívek lelki szolgálata. A világi hatalmak által sújtott Gyimesbükkön aztán „nem egyetlen emberre szabott feladat”-ra talált: a félbehagyottságok és a megoldatlanságok garmadája. A történelmük és földrajzuk széttagoltsága miatt a három, mintegy félszáz, falunak is tekinthető, *-patak*nak nevezett részből álló gyimesi község sajnos kevésbé összetartó közösségeit – mint a később örökébe lépő Salamon József plébánosuk írja – a hitéletet szellemének ébrentartásával, a lelki életben való elmélyülés erősítésével, az ősi imádságok fennhangon való imádkozásával, népénekeik hangos éneklésével próbálta összekovácsolni. Igyekezett ránevelni a gyimesi híveket az egymás búcsúin való részvételre, hogy ezzel is átérezzék együvé tartozásukat.

A legnagyobb hiány azonban, ha lehet egyáltalán rangsorolni, abban mutatkozott, hogy – Adyval szólva – „*még a templomot sem építettük fel*”. A mintegy 300 esztendőes Gyimesbükknek a történelmi határon volt egy korábbi épületből átalakított temploma, amit az 1882 óta plébániává szervezett egyházközségben az egykori, „ezeréves” határon lévő, főként egészségügyi szolgálatot teljesítő *vesztegár* latin neve után *kontumáci* templomnak nevezték. Maga a település azonban a XIX. század első felétől több mint egy kilométerrel nyugatabbra épült ki, így a határon lévő templom és parókia nagyon messze esett. Az új templom építésének gondolata már a XIX. század végén felmerült, de csaknem száz esztendőn keresztül vágyalom maradt. A hívek szegénysége, a papok erélytelensége, elöregedése, majd az impériumváltás és a következményeiként létrejött társadalmi és politikai bizonytalanságban a hívekre kivetett hozzájárulásból csak egy szükségtemplomot tudtak felépíteni. A kommunista hatalomátvétel után még kegyetlenebb idők következtek a katolikus egyházra és a gyimesi magyarságra. A rendkívül szétszórt településen a hívek nehezen jutottak el a templomokhoz, a község Bákóhoz csatolása pedig növelte a bizonytalanságot és az elkeseredettséget. László Sándor, aki az 1960-as évek végétől volt plébános Gyimesbükkben, az egyre nehezebb lelkipásztori munka miatt 1972-ben áthelyezését kérte Gyergyótekerőpatakra, az ott szolgáló Dani Gergely helyére, s a Főpásztor hozzájárulásával meg is történt a „helycsere”.

Tennivalók tömege várt tehát Dani Gergelyre Gyimesbükkön, ő pedig olyan ember volt, aki nem az akadályokat kereste, hanem a lehetőségeket, nem a kibúvókat, hanem a megoldásokat. Mindössze 70 ezer téglával láttak hozzá a templom építéséhez, de ennél sokkal több és nagyobb volt az elszántság és a hit, elsősorban Dani Gergely részéről. Mert ő, mint Márton Áron püspök írja az ezüstmisés plébánost köszöntő levelében: „... *fáradtságot nem ismerő munkával megvalósította azt, amiről az elődök évtizedeken át álmodtak*”. Az újonnan kinevezett *Papbácsi* természetesen nem volt kezdő az egyházi építkezésben, mint magáról mondta: „*Engem az Isten építésre hivatott!*” Már Gyergyószentmiklóson felújította a katolikus templomot, kijavíttatta a plébánia épületét és az örmények rossz állapotban lévő templomát. Az odatartozó Háromkúton templomot, Damukon kápolnát építtetett, Magyarbékáson plébániát javíttatott. Gyimesbükkön azonban minden előző meghaladó feladat várta: a hitélet és a templomépités mellett, magyar nyelvű oktatás hiányában, a hittanórák keretében betűvetésre, anyanyelven való írásra, olvasásra, a magyar irodalom és történelem elemeinek megismertetésére is vállalkoznia kellett. Mindeközben a lelket is tartotta a politika által gyakran megosztott, tévelygő híveiben.

A templom építéséhez három dolgot kellett megszerveznie: engedélyeket, pénzt és munkáskezeket. Egyik sem volt könnyű, a Ceaușescu-diktatúra tombolásának korában az elszántságon, a jó ügybe vetett hiten kívül bizonyos furfangra is szüksége volt. Számptalan szívszorító, utólag már inkább kedves, sőt, nevetséges esetet tart számon a helyi szájhagyó-

mány, vagy éppen az írásos emlékezet.¹ Néhány közülük már legendává is vált az eltelt évtizedek során. Az építési engedélyhez Bukarestben lehetett nagy keservesen – néhány demizson „okmánybélyeg” ellenében – hozzájutni, az anyagbeszerzéshez szükséges kiutalást pedig Bákóban, a megyeszékhelyen kellett volna, de azt megtagadta a megyei párttitkár – más változat szerint a községi tanácselnök – azzal, hogy amíg ő van hivatalban, nem építhetnek a megyében katolikus templomot. Dani Gergely válasza: – „*Jól van, azt a kis időt még kivárjuk!*” S mit tesz Isten? Hamarosan meghalt az eltökélt potentát, s az építkezésnek azontúl nem tett szinte senki keresztbe. Nem volt könnyebb a szükséges anyagiak előteremtése sem, bár még külföldről is érkezett segítség. Csak én magam legalább három alkalommal hoztam postásként nem is tudom mekkora összegeket, amelyek nyugat-európai országokból érkeztek Budapestre, ki tudja honnan és milyen csatornákon. Dani Gergely igyekezett azokat a pénzbeli felajánlásokat is behajtani, amelyeket elődjének ígértek a gyimesbükki hívek – papíron. Sokan emlékeznek ma is a *Papbácsi* jelszávára: „*Aki még nem adott, az adjon, de aki adott, az még adjon, mert Isten megfizeti.*” Ha pedig a nép – mert az már csak olyan – zúgolódott, az építkező plébános azt mondta: „*Engem nem érdekel, hogy az emberek mit mondanak, hanem csak az, hogy mit mond az Isten. Ő pedig azt mondja, siess Gergő, mert még sok templomot kell építs!*” Törhetetlen akaraterejével mozgósította a lelkük mélyén különben rendkívül vallásos gyimesbükki híveket is, akik 928 fuvaros és 12 690 gyalogos napot dolgoztak a templom építésén.

A gyimesbükki templom

nek ennél szebb méltatása? És lehetett-e a templomépítő Dani Gergelynek életéhez méltóbb halála, mint hogy 1983. január 5-én, a hajnali misén, az oltár mellől szólította magához az Úr?²

„*Elvek szerint élő ember volt*” – mondta róla valamelyik visszaemlékező híve. Ilyen elve volt, hogy „*Magyar gyermeknek magyar iskolában van a helye!*” S ha erre az idegen érdekeket szolgálók nem adtak lehetőséget, felvállalta az anyanyelv tanítását is a hit-tanórákon. Mert sokgyermekes édesanyja örökségként nagyon szerette a gyermekeket; amint mondogatta: „*A rosszakat a rosszágukért, a jókat a jóságukért.*”

„*Egyszóval sokat igazított rajtunk!*” – emlékezett rá egy helybéli tanítónő. Lehet-e egy építésre hivatott lelkész életé-

Halász Péter

1 *Salamon József*: Gyimes. Magánkiadás. Csíkszereda, 2014; *Salamon József* (szerk.): Dani Gergely, az Isten és Gyimesbükk szívében. Gyimesbükk, 2013.

2 A közölt képek forrásai az alábbiak. *Salamon József* i. m. 2013, borító (arckép); *Deáky András*: Szemben az árral. Élet a Gyimesekben. Státus Kiadó, Csíkszereda 2012. 149. (templom).

KÖZ-GYŰJTEMÉNYEK

„Az Év Múzeuma 2019” és „Az Év Kiállítása 2019” pályázat eredménye

AZ ÉV MÚZEUMA 2019

Az Év Múzeuma díjat 1996-ban alapította a Pulszky Társaság. Az elismerést, amelyre a múzeumok önmagukat jelölhetik, olyan intézmény kaphatja meg, amely a múzeumi munka minden területén, a gyűjteményfejlesztéstől a tudományos kutatáson át a gyűjtemények hozzáférhetővé tételéig kiegyensúlyozott és átgondolt, stratégiai alapú fejlődést mutat.

A múzeumi szakmai szervezetek és az EMMI Múzeumi Főosztály képviselőiből álló bírálóbizottság kiemelten figyel arra, hogy a pályázó muzeális intézmények fejlődését önmagukhoz, erőforrásaikhoz és lehetőségeikhez mérten értékelje. A fődíj, *Az Év Múzeuma 2019* díj mellett ezért a bizottság további okleveles elismeréseket, és a Magyar Vidéki Múzeumok Szövetsége egy különdíjat is kiad.

A fődíjas múzeum a réztábla és az oklevél mellett az Arcanum Kft. által felajánlott 500 000 Ft értékű digitalizálási szolgáltatást is nyert, a különdíjas intézmény pedig a Magyar Vidéki Múzeumok Szövetsége által felajánlott 100 000 Ft-os pénzjutalomban részesül.

2019-ben az alábbi intézmények részesültek elismerésben.

Jósa András Múzeum (Nyíregyháza), Az év Múzeuma 2019 díj. Az Év Múzeuma pályázat bírálóbizottsága döntése értelmében az intézmény helyi és nemzetközi kapcsolatainak erősítéséért, kommunikációs tevékenységének sikeres megújításáért és a múzeumalapítás 150. évfordulójának sokoldalú, tudományos és közönségkapcsolati hasznosításáért a Jósa András Múzeum kapta Az Év Múzeuma 2019 elismerést.

Kegyeleti Múzeum – Temetkezési és Kegyeleti Szakgyűjtemény (Budapest), A Magyar Vidéki Múzeumok Szövetségének különdíja. A Kegyeleti Múzeum – Temetkezési és Kegyeleti Szakgyűjtemény a rendelkezésre álló erőforrások hatékony kihasználásáért és elegáns, látogatóbarát kiállításaiért a Magyar Vidéki Múzeumok Szövetségének különdíjában részesült. A díj 100 000 Ft-os múzeumi célokra fordítható pénzjutalommal jár.

Kosztá József Múzeum (Szentés), a bírálóbizottság elismerése. A Kosztá József Múzeum a közönség megszólítására irányuló törekvéseiért és a múzeum ismertségének növelésében elért eredményeiért a bírálóbizottság elismerésében részesült.

Sziklakórház Atombunker Múzeum (Budapest), a bírálóbizottság elismerése. A bírálóbizottság a Sziklakórház Atombunker Múzeumot innovatív közönségkapcsolati tevékenységéért és a gyűjteményi és tudományos területen elért előrelépésért elismerésben részesítette.

AZ ÉV KIÁLLÍTÁSA 2019

Az Év Kiállítása kilencedik alkalommal meghirdetett pályázatára Sátoraljaújhelytől Szombathelyig tizenkét intézmény jelentkezett tárlatával. A legeredetibb, magas színvonalon

megvalósított állandó vagy időszakos kiállítást elismerő, egyben a hatékony, korszerű kiállítási kommunikációra jó példákat felmutató, és a magyarországi múzeumok közötti szakmai kapcsolatokat, együttműködést javítani szándékozó pályázat bírálóbizottsága (Bajzáth Judit, Deme Péter, Gózon Ákos, Janotka Mónika, Kalla Zsuzsa, Mányi István, Rajcsányi Gellért, Sári Zsolt, Vásárhelyi Tamás) hat kiállítást juttatott a második fordulóba.

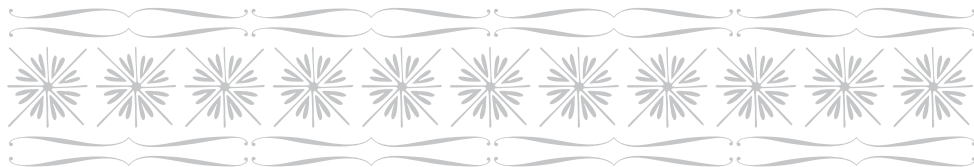
A pályázat fődíjasa az Arcanum Kft. 500 000 Ft értékű szolgáltatási csomagját is elnyerte. A fődíjas és a különdíjas számára továbbá a Múzeumdigitár elkészíti a díjazott kiállítás digitális archiválását és online publikálását.

A bírálóbizottság döntése értelmében *Az Év Kiállítása 2019* győztesei az alábbiak.

Az Év Kiállítása elismerést kapta a székesfehérvári Szent István Király Múzeum *Vonalba zárt történetek (Réber László grafikusművész kiállítása)* című, a Hetedhét Játékmúzeumban megnyílt állandó kiállításáért, amely a művész gazdag életművéből mutat be reprezentatív válogatást, felnőtt és gyermek látogatók számára különösen vonzó formában és eszközökkel. A kiállítás kurátora: Gärtner Petra, látványterv: Kemény Gyula, grafika: Mihalkov György.

A bírálóbizottság különdíját nyerte el a Gödöllői Királyi Kastély Múzeum, a *ZÁR(OL)VA – A gödöllői kastély titkos élete, 1950–1990* című, diákok felkészítésével, majd aktív részvételével készült, kiegyensúlyozott, közösséget mozgató és megszólító időszakos kiállításáért. A kiállítás alkotói: 17 gödöllői és környékbeli diák (a kiállítást létrehozó projekt tagjai), Faludi Ildikó, Kovács Éva, Kaján Marianna (kurátorok), Tóth László (grafikus).

A bírálóbizottság oklevelét kapta a Petőfi Irodalmi Múzeum budapesti Országos Színháztörténeti Intézet és Múzeuma *Mesés bábok – bábos mesék – Arany János művei és a bábtechnikák* című, a jubileumi Arany-kiállításához szervesen kapcsolódó, ám a bábművészetet önmagában is vonzóan, interaktívan bemutató időszakos kiállításáért. Alkotók: Lovas Lilla és Simándi Katalin (kurátor), Mihalkov György (látványtervező). A Petőfi Irodalmi Múzeum sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeuma, az *Újhely és a Nagy Háború* című, az országos megemlékezések jegyében, a város közösségének bevonásával készült, és a közönség figyelmét ébren tartó időszakos kiállításáért. Alkotók: Ringer István (kurátor), Kovács Judit (látványterv, grafikai terv), Vámosi Katalin (a képzőművészeti rész koncepciója), Komporday Levente. A budapesti Tomory Lajos Múzeum *Ekevasba fogott madárszárny* című, Kondor Béla helyi kötődését, és annak egész életére való hatását igényes vizuális megjelenéssel és gondos tartalmi válogatással bemutató állandó kiállításáért. Alkotók: Pápai Tamás László (helytörténet), Szabó Zsófia Lilla (kurátor), Szegediné Mucsi Eleonóra (műtárgyvédelem), Varga Tamás (installáció), Serflek Máté (grafika). A miskolci Herman Ottó Múzeum *Dinók Földjén – MezoZOOikum* című, a múzeum új épületrészébe illő, a témát kalandos kerettörténetbe ágyazó és a felfedezések izgalmát nyújtó állandó kiállításáért. Alkotók: Szolyák Péter (kurátor), a forgatókönyvet ő és Watah Veronika Edina, Mezei Tünde, Bokros György András írták.

Két kitüntetett múzeum

A Nemzeti Emlékezet Múzeuma

A budapesti Fiumei úti sírkert területén 1992 óta működik múzeum, amely idővel Magyarországon páratlan temetkezési és kegyeleti gyűjteményre tett szert. Új állandó kiállítása keretében *Ég és Föld között – A búcsútól az emlékezetig* címmel mutatja be a fővárosi gyászskultúra fénykorát. A 2016-tól a Nemzeti Örökség Intézete által működtetett intézmény időszakai kiállításai lehetőséget adnak a magyarországi nemzeti és történelmi emlékhelyek, valamint a kegyeleti tematikához kapcsolódó történelmi emlékek és művészeti alkotások bemutatására.

MÚZEUM A TEMETŐBEN

A Nemzeti Emlékezet Múzeuma, korábbi nevén Kegyeleti Múzeum – Temetkezési és Kegyeleti Szakgyűjtemény 1992-ben alakult. Az eredeti cél az volt, hogy összegyűjtsék és megmentsek a még fellelhető temetkezési kellékeket és gyászrelikviákat, emléket állítva a temetkezési szakmának. A gyűjtést Xantus Zoltán néprajzkutató kezdte meg, aki hosszú évek óta foglalkozott a temetkezési intézet történetével és a magyar temetkezéstörténettel. A gyűjtőterület eleinte a fővárosra és környékére koncentrált, később országosra bővült, idővel pedig kiterjedt a Kárpát-medence magyarok lakta területeire is. A múzeum, hivatalos besorolása szerint közérdekű muzeális gyűjtemény, első működési engedélyét 1993-ban adták ki. A tematikája miatt Magyarországon mindmáig egyedülálló muzeális intézmény történelmi, néprajzi, képző- és iparművészeti gyűjteménnyel, valamint fotó- és dokumentumtárral és iratgyűjteménnyel is rendelkezik. Elhelyezkedése is meghatározó, hiszen az ország legjelentősebb történelmi temetőjében, a Fiumei úti sírkertben található, amely 2013 óta nemzeti emlékhely.

Kezdetben a múzeum a temetkezési és gyászszokásokat az egyetemes kultúrtörténet részeként interpretálta, ugyanakkor számos szakmatörténelmi érdekességet is bemutatott. A korábban fővárosi tulajdonban lévő, a Budapesti Temetkezési Intézet által alapított intézmény a Fiumei úti sírkerttel együtt 2016-ban állami tulajdonba került, vagyonkezelője pedig a Nemzeti Örökség Intézete (NÖRI) lett. A NÖRI egyik fő feladata, hogy megjelölje az ország nemzeti és történelmi emlékhelyeit, emellett pedig növelje ismertségüket. Így vált az emlékezetápolás a legfontosabb kapocsá az intézet mint fenntartó, a sírkert mint nemzeti emlékhely és a múzeum között. A nagy történelmi temetések helyszínén működő szakgyűjtemény állandó és időszakos kiállításával eredeti karakterének megőrzése mellett a NÖRI által képviselt szellemiséget erősíti.

A múzeum látogatói között az Amerikai Egyesült Államoktól Új-Zélandig sok náció tagja megfordult. Nem véletlenül, hiszen kevés hasonló tematikájú gyűjtemény létezik. A világban működő tucatnyi temetkezéstörténetet és az emlékezet ápolását bemutató múzeum olyan hálózatot alkot, amelynek minden eleme egyedi vonásokat mutat. Bécsben a Habsburg-udvari gyászhuszárnak öltözött tárlatvezető a gyerekek kedvence, Barcelona pedig a világ legnagyobb gyászhintógyűjteményével dicsekedhet. A múzeumi kereteken belül történő gyászfeldolgozás és temetkezési múzeumpedagógia terén a legmerészebb megoldásokat a németországi Kassalban találhatjuk. A Kegyeleti Múzeumból lett Nemzeti Emlékezet Múzeuma szakmai rangját elsősorban különleges és gazdag néprajzi gyűjteményének, valamint a történelmi gyűjtemény „sztárjának”, a 2017-ben kiállított Apponyi-hintónak köszönheti.

A KEZDETEK ÉS AZ ELSŐ ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁS, 1992–2016

Az 1990-es évek elején a frissen alapított múzeum első kiállítását egy csupán néhány négyzetméteres térben rendezték be. A helyiség olyan szűk volt, hogy a látogatók csak egyszerre tudtak mozogni, ám a tárlatvezető lelkesedése és tudása minden fizikai kényelmetlenséget feledtetni tudott velük.

A gyűjtemény gyarapodásával egyidejűleg a múzeum kiállítótereinek száma is bővült, otthont adva az időközben négy tematikus egységre tagolódott állandó kiállításnak. A néprajzi részbe a falusi temetkezési és gyászszokásokhoz kötődő kellékek, gyászviseletek és egyéb használati tárgyak kerültek. Itt állították ki a Hargitai Emil, a múzeum második vezetője által gyűjtött, Európában egyedülálló „csökölyi fehér gyász”-t. Ez a honfoglalás korától megőrződött gyászviselet egészen az 1930-as évek közepéig élt a néphagyományban a Somogy megyei községben. A gyászoló asszonyok egyes vidékeken ebbe öltöztek és ebben temetkeztek még a XX. század elején is, amikor már Európa-szerte a fekete szín vált egyeduralkodóvá.

A múzeum unikális néprajzi anyaga mellett egy másik teremben a városi temetkezés és a polgári gyász kultúra kellékei kerültek kiállításra. Az uralkodói pompával megrendezett gyászünnepek fő attrakciója a temetési menet, s ezen belül a halottat szállító díszhintó és kíséretének vonulása volt. A menet a ravatalozás helyszínétől a temetőig a város fontosabb útjain haladt át, alkalmat adva az esetenként több százezres várakozó tömegnek, hogy egy pillantást vehessen valamelyik híresség koporsójára. A végső búcsú fennkölt színpassziójára titkon mindenki vágyott. A temetkezési vállalkozók különböző árkategóriák szerint ajánlották szolgáltatásaikat, amelyek közül az első világháborút követően a legtöbben már a legolcsóbbat sem tudták megfizetni. A méltatlan helyzetre a Tanácsköztársaság egyik rendelkezése jelentett megoldást, amely monopolizálta a temetkezési szolgáltatást és bevezette a szociális temetést. Ekkortól már csak a temetőn belül volt engedélyezett a ravatalozás, így a temetési menet is lerövidült. Kivételt csak a nagy állami temetések jelentettek, amelyeken a nemzet halottait középületekben ravatalozták fel, és onnan kísérték végső nyughelyükre. Egy-egy ilyen gyászcerémónia a városlakók számára az egyik legfőbb látványosságot jelentette.

A korábbi állandó kiállítás harmadik terme a gyűjtemény szakrális tárgyait mutatta be, köztük a több ezer gyöngyből fűzött kolostorkoszorút, amelyet eredetileg apácák készítettek díszként saját koporsójukra, akár több éven át. A drótszálakból hajtogatott, gyöngyös-virágos koszorú örök virágcsokorként kísérte a túlvilágra készítőjét. A barokk kortól népszerű műfaj, amelyet „apácamunká”-nak is hívnak, a puszta funkciója mellett készítőjét türelemre, alázatos, szelíd életre nevelte, segítette a lelki megtisztulásban, ezáltal pedig az örök életre készüléshben.

A negyedik tematikus egység *Az út vége* elnevezést kapta. Itt állították ki a különböző sírjeleket, urnákat, szarkofágokat, koporsókat. A feliratos sírjelek mellett a szöveges tartalom nélküli, faragott fejfák üzeneteit is itt lehetett dekódolni, amelyek egykor pontos és egyértelmű jelentéssel bírtak a közösség számára.

A múzeum korábbi állandó kiállítása az 1990-es évek óta kisebb változtatásokkal 2017-ig volt látható. Ekkor több ütemű felújítás vette kezdetét, amely végén 2018-ban nyílt meg az új állandó kiállítás. Elődjéről készült egy rövidfilm, amely a múzeumban megtekinthető. Az intézmény a közel huszonöt éven át tartó időszaknak, valamint a gyűjtemény megálmodóinak és létrehozóinak is emléket állít. Ladányi Jenő vezérigazgató – alapító, Xantus

Zoltán és Hargitai Emil – múzeumvezetők már nem élnek. Mindhárman a Fiumei úti sírkertben nyugszanak.

A múzeum élete nemcsak a kiállítótér falai között zajlott, hanem magában a sírkertben is. Évente több alkalommal, így a Múzeumok Éjszakáján is, kulturális programok sokaságával vonzotta a közönséget. A temető sötétjében kivilágított sírok mellett zenés és prózai előadásokat élvezhettek a látogatók. Az árkádsoroknál kortárs táncelőadást tartottak, Deák Ferenc mauzóleuma előtt pedig Czákó Ferenc homok-animációját csodálhatták meg egykor. A sírkertben a 2000-es évektől szokás volt megrendezni A Csend Napját, amely egész napos kulturális programjaival hívta fel a figyelmet arra, hogy a sírkert nemcsak temető, hanem kulturális és turisztikai célpont is. Ez a kezdeményezés akkor bátor vállalkozásnak számított. Bár voltak nemzetközi példák, Magyarországon eleinte szokatlan volt a sírok közé épített alkalmi színpad, amelyen nagyszámú érdeklődő előtt koncertek, tánc- és színházi előadások zajlottak.

A múzeum vendégcsalगतó sajátosságai közé tartoztak azok az előadások, amelyek szokatlan szemszögből közelítettek az elmúlással kapcsolatos tabutémákhoz. Sokan meglepődtek, amikor a sírkertben nyugvó hírességek kedvenc ételei – a Jókai-bableves, az Újházi-tyúkhúsleves, a Mikszáth-féle palóclevés vagy a Kossuth-kifli – kerültek terítékre. Kíváncsiak voltak az itt nyugvó híres írók és újságírók párbajairól szóló, vagy a sírkert bonyolult kapcsolati és szerelmi hálózatát felfejtő előadásokra is, amelyek élővé tették híres elhunytjaink emlékét.

ÚJ KORSZAK KEZDETE, 2016

A fenntartóváltást követően a múzeum a Nemzeti Örökség Intézete és a Fiumei úti sírkert nemzeti emlékhely szellemiségével összhangban az emlékezet fontosságát helyezte előtérbe. A megújulás, a koncepcióváltás új tereket és arculatot kívánt. A NÖRI égisze alatt zajló több ütemű felújítás első nagyobb szakaszát követően 2017 júniusában, a Múzeumok Éjszakáján a múzeum átmenetileg újra kinyitott. Ennek apropója az volt, hogy a több mint egy évtizedre visszanyúló előkészítés után az Apponyi-hintó – történelmi díszgyászhintó – a Fiumei úti sírkertbe került. A XIX–XX. század nagy temetéseit idéző emblemikus műtárgyat a NÖRI restauráltatta, kiállítótéréül pedig egy kültéri üvegpavilont építtetett. A szabadtéri kiállítóhely érintőképernyős terminállal és kiterjesztett valóság applikációval egészül ki, a hintó történetéről és restaurálásáról dokumentumfilm készült. A film egy rövidített változatát az interaktív érintőképernyős felületen tekinthetik meg a látogatók. A korábban a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum gyűjteményében lévő hintó 2018-ban került hivatalosan a múzeum gyűjteményébe.

A hintó bemutatásával egyidejűleg *Pompatemetések* címmel nyílt kiállítási részleg a múzeumban, ezzel egy időben pedig egy Franciaországban élő kortárs magyar festőművész-grafikus, Major Kamill válogatott alkotásaiból készült tárlat, *Marad-hatás* címmel.

2017 októberében a múzeum ismét bezárt, folytatódtak a felújítási munkák. 2018. június 23-án nyílt meg az új állandó, s vele együtt egy időszak kiállítás is.

ÉG ÉS FÖLD KÖZÖTT – AZ ÚJ ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁS

Az új állandó kiállítás *Ég és föld között – A búcsútól az emlékezetig – Gyászkultúra a 19–20. századi Budapesten* címmel a nagy fővárosi temetések időszakát mutatja be. Az előbbi, az elmúlt huszonöt évben nagyjából változatlan állandó kiállítást újragondolva, a nagy fő-

városi temetésekre és a hozzájuk kapcsolódó kellékekre, szokásokra koncentrálni készül a modern múzeumi elvárásokat szem előtt tartva. Az elődjénél ugyan kisebb térben, 183 négyzetméteren végezettel mintegy 55 leltári tétel került kiállításra.

A múzeum bejáratán túl, a lépcsőfeljáró minden felülete a ráhangolódást segíti: néhány különleges, kiemelt tárgy köszönti a látogatót, aki egy „szófelhő” segítségével töprenghet el a témához kötődő kifejezések által előhívott gondolatokról, érzelmekről, valamint megismerkedhet a sírkert történetének legfontosabb mérföldköveivel is. A kiállítóterbe lépve több vizuális meglepetés és információ vezet el a konkrét tárlatokhoz. Mielőtt elmerülünk hazánk kegyeleti és emlékezeti kultúrájának pompavilágában, lehetőségünk nyílik megismerkedni a legérdekesebb és talán legmeglepőbb temetkezési szokásokkal szerte a nagyvilágból.

A kiállítás központi installációja egy korabeli temetési menet. A terembe lépve a látogató az elvonuló menetet látja, amelyet a nagy temetések korában szokás volt az utcákra kivonulva vagy a lámpaoszlopokra kapaszkodva, esetleg az alkalomra bérbe adott utcára nyíló ablakokból és a balkonokról nézni. A vonuló gyászolókat a térbe lógatott gyászkalapok jelképezik, amelyeknek egykori viselői saját történetük révén idézik meg a reprezentatív temetések korát. Azt a kort, amikor a gyászviselőknek divatlapja volt, és nem illett kétszer ugyanazt a fekete ruhát felvenni. Minden alkalomra külön öltözetet kellett varratni a legújabb divat szerint, hozzávaló kiegészítőkkal. A polgári gyász kultúra az uralkodói temetések mintájára alakult. A kiállításon felépített gyászmenetben a hintó mellett gyászhuszár halad, a menet élén pedig a pap.

Gyászkalapok a XX. század első feléből
(Nemzeti Örökség Intézete, Budapest)

szaik alkottak, akik közül sokan szintén ebben a temetőben nyugszanak. A nemzet halottainak kijáró tisztelet és emlékeztetük ápolása már a temetésük vagy az újratemetésük kapcsán elkezdődött. Haláluk és búcsúztatásuk napokon át megtöltötte a korabeli sajtót, temetésükre pedig több százezren voltak kíváncsiak. A hatalmas pompával megrendezett állami gyászünnepek azonban nemcsak az emberek kíváncsiságát elégítették ki, hanem a nemzeti összetartozás érzését is erősítették, amely az aktuális kormányok nem titkolt célja volt.

A temetések kellékeiről és a gyászrelikviákról, a halotti maszkokról szintén sok információt nyújt a kiállítás. A szöveges és képi tartalom mellett a valóságban is meg lehet tekinteni Jászai Mari, Csontos Gyula színművészek vagy Kossuth Lajos halotti maszkját. Megismerkedhetünk olyan régmúlt, a középkort idéző színpompás hagyományokkal is, amelyek egészen a XX. század közepéig elengedhetetlen részei voltak a nagy formátumú katonák

A rendhagyó témát néhol humor oldja a kiállításban. A menet előtt a falon a régi fotómasinák mintájára fekete lepellet letakart kukucskáló dobozban francia burleszk-film látható. A közel száz éve készült alkotás egykor és ma is a határokat feszegeti.

A nagy fővárosi temetésekről készült összeállítás a sírkert és a múzeum kapcsolatát erősíti, e temetések jelentős része ugyanis a Fiumei úti sírkertben végződött. Nagyjaink közül többen grandiózus sír építmények alatt alusszák örök álmukat, amelyeket a kor legkiválóbb építészei, szobrászai

és arisztokraták temetéseinek. A páncélos lovag alakja a menetben, díszes halotti címerének hordozása, kifüggesztése templomok falain – mind olyan évszázadokról tanúskodnak, amikor a ceremóniákon nem a nyelv számított az elsődleges kommunikációs formának.

A tárlat bepillantást enged a temetkezés üzleti aspektusaiba, és meg lehet tudni, milyen praktikákkal próbálták elkerülni az orvostudomány fejletlenebb időszakában a tetszhalált – avagy élve eltemetést, amelytől jobban rettegtek a kor emberei, mint magától az elmúlástól. E célból Európában több helyen is úgynevezett Felélesztő Társaságokat hoztak létre, amelyek napokon át figyelték az elhunytak vélt személyeket.

A sírkert és a múzeum kapcsolatát erősítik a kiállítótér ablakai előtt lévő vászonrolók, amelyeken itt nyugvó hírességek portréi láthatók. Az arcképek kollázsa eleven, hiteles tükrö a modern kori magyar történelemnek. Nem ítélik meg, hanem közöl, üzen és emlékeztet. A kiállítótér egy üzenőfallyal búcsúzik a látogatótól, amelyre krétával írva tehet fel kérdést elődünknek, a múlt egy-egy jeles személyiségének, vagy akár csak kifejezheti a szeretteivel kapcsolatos emlékeit.

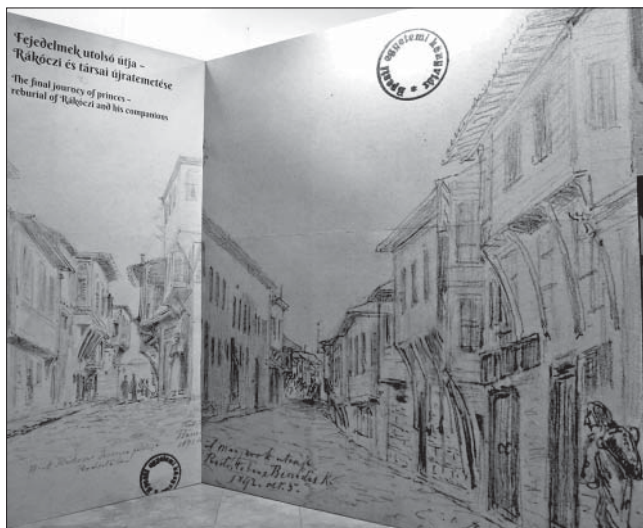
VARIÁCIÓK A MÚZEUMRA – IDŐSZAKI KIÁLLÍTÁSOK

Az időszaki kiállítások kezdettől fogva meghatározóak voltak a múzeum életében. Lehetőséget adtak arra, hogy mindig más és más aspektusból közelítsük meg az elmúlás vagy az emlékezet témáját. Nagy sikere volt a mexikói halottkultuszt bemutató tárlatnak és a nevető fejfák vidám sírfelirataival foglalkozó kiállításnak. Különleges élményben volt részük azoknak, akik ellátogattak a múzeum képzőművészeti tárlataira. Ezeken belül is a kortárs alkotók kiállításait kísérte nagy érdeklődés. Az elmúlás és emlékezet témáinak új szemléletű, filozofikus feldolgozása néha maguknak a felkért alkotóknak is meglepetést okozott az alkotási folyamat során.

2018-ban elsőként egy temetési hagyatéki anyagból nyílt időszaki kiállítás, amely *Drága Péter bácsi – nyugodjon békében...* címmel Domokos Pál Péter, a „*csángók atyja*”-ként is ismert népzene- és néprajzkutató huszonöt évvel korábbi temetésének és búcsúztatásának állított emléket.

Ugyanebben az évben még két időszaki kiállítás nyílt. *A minta parancsol – A textilbe kötött gyász* című tárlat főként a néprajzi gyűjtemény anyagából válogatott: szövött, hímzett, varrt textilnemű tárgyakat és azok történetét mutatta be. Ez az időszaki kiállítás, az állandó tárlat tematikáját mintegy kiegészítve, a népi hagyományokhoz, a kultúránk gyökereihez vezetett vissza, és a szakgyűjtemény eredeti karakterére emlékeztetett. Megismerkedhettünk a szakgyűjtemény egyedülálló néprajzi anyagának legérdekesebb és legszebb tárgyaival, amelynek vezérfonala a jelentést hordozó minta, a történetet hordozó anyag és létrehozója, a közösségi szokások parancsára alkotó ember. Tárlatunk kiemelt tematikája a textil díszítése volt, melynek történeti, esztétikai és szimbolikus csúcsa is a csipke. Éppen ezért, a funeralitás szigorúbb kereteiből kilépve, képet kaphattunk a ruházatkodást, öltözködést szabályzó első magyarországi rendeletekről, valamint betekintést nyerhettünk a bonyolultságában felszabadító csipkekészítés kulisszái mögé is.

Egy másik időszaki kiállítás már közvetlenül a Nemzeti Örökség Intézetének missziójára reflektált. *Recsk* címmel egy történelmi emlékhelyet hozott be a múzeumba. A 2012-ben az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára által rendezett kiállítást újragondolva építettük fel a múzeumban a hely adottságaihoz és a sírkerthez adaptálva. Így kapott kiemelt helyet a tárlatban a sírkertben nyugvó egykori recski rab, Faludy György költő, akinek emlékét „börtönverseivel” idéztük meg.

Rodostó, Magyarok utcája, Beszédes Kálmán rajza nyomán (Nemzeti Örökség Intézete, Budapest)

1906-os reprezentatív eseményre és annak több évtizedre visszanyúló előzményeire.

A tervek közt szerepel az állandó kiállítások bővítése, illetve az időszakos kiállítások számának növelése, a sírkerttel közös programok szervezése, és a múzeumi tematikus előadások újraindítása. Továbbra is cél a tabuk döntögetése, és – akár társadalmi szerepvállalásként – a veszteség- és gyászfeldolgozás segítése megfelelő szakmai irányítású programok keretében.

A múzeum 9 és 17 óra között látogatható. Valamennyi kiállítás megtekintése ingyenes, csoportos látogatás és tárlatvezetés kérése a muzeum@nori.gov.hu e-mail címen, illetve a +36 1 896 3792-es telefonszámon jelezhető.

Dankó Dalma–Ifj. Kovács Balázs

A Tomory Lajos Múzeum díjazott kiállításáról

A legeredetibb, magas színvonalon megvalósított állandó vagy időszakos kiállítást elismerő, egyben a hatékony, korszerű kiállítási kommunikációra jó példákat felmutató pályázaton a dokumentáció elkészítése nagy munkát jelentett. A benyújtott anyagban a tárlat teljes forgatókönyve, a kapcsolódó programtervek és megvalósításuk, a kiállítás kommunikációja és a teljes fotódokumentáció is szerepelt. Ezek áttekintése mellett a bírálóbizottság tagjai személyesen is megnézték, mit tapasztal a kiállításon egy átlagos látogató. A megmértetésre akár több száz négyzetméteres kiállítások is jelentkezhettek.

Az országos szakmai elismerésre méltán lehet büszke a múzeum és vezetője, Heilauf Zsuzsanna, hiszen ez az intézmény első komplex művészeti állandó kiállítása, amely a pá-

lyázók közül a legkisebb volt, ebben az évben a Petőfi Irodalmi Múzeum, illetve a miskolci Herman Ottó Múzeum (utóbbi tavaly összeurópai megmérettetésen is indult, előbbi számtalan szakmai díj nyertese) kiállításával azonos díjat kapott.

Új múzeum, új épület, friss szemléletű alkotók: az elismerést elnyerő csapat szakmai vezetője, Szabó Zsófia Lilla művészettörténész és a csapat két másik tagja pályafutásának első állandó kiállítása a Kondor-émlékszoba. Szabó Zsófia rendkívül alapos és sokrétű munkát fektetett az előkészítésbe és megvalósításba, a kutatástól a szakmai partnerekkel végzett egyeztetéseken át egészen a múzeumpedagógiai és kommunikációs feladatokig, a különféle kísérő programok szervezéséig. A kerületi grafikus, Serflek Máté még egyetemi hallgatóként egyedi és letisztult grafikai arculatot hozott létre, a pestszentlőrinci Karinthy Frigyes Gimnázium végzőse, Stéger Marcell pedig könnyen kezelhető multimédiás felületek kialakításával járult hozzá a kiállítás megvalósulásához. Őket a múzeum tapasztalt munkatársai segítették: a helytörténeti tartalmak Pápai Tamás László történésznek köszönhetőek, a szoba műtárgyvédelmi szempontból megfelelő kialakítását és berendezését, a műtárgyak elhelyezését Szegediné Mucsi Eleonóra és Varga Tamás végezték, a menedzseri feladatokat Heilau Zsuzsanna látta el.

Pestszentlőrinc és Budapest első Kondor Béla-émlékhelyének létrehozását széles körű összefogás kísérte, a megvalósítást EMMI-pályázat és Budapest Főváros XVIII. kerület Pestszentlőrinc-Pestszentimre Önkormányzata támogatta.

A kiállítás nem valósulhatott volna meg Kondor Béla testvére, Kondor Mária támogatása nélkül, aki a családi fotók és személyes emlékek megosztásával tette teljessé az emlékszobát. Ezenkívül köszönet illeti Nagy András grafikust, Szécsi Margit és Nagy László költőházaspár 2018-ban elhunyt fiát, aki hiánypótló segítséget nyújtott szülei Kondor Bélát érintő hagyatékának letétbe helyezésével. A múzeum ugyancsak köszönettel adózik a Kovács Gábor Művészeti Alapítvány, illetve a miskolci Herman Ottó Múzeum és a Miskolci Galéria munkatársainak, akik szakmai tudásukkal komoly segítséget jelentettek a kiállítás létrehozása során.

A legnagyobb és legismertebb szakmai díjkiosztón megszerzett elismerést valamennyi magyar múzeum büszkén teszi közzé. Ez az oklevél is méltó helyére került a Tomory Lajos Múzeum új központjának, a Herrich-Kiss villa előterének falán, közvetlenül a Kondor-émlékszoba mellett.

* * *

Szabó Zsófia kurátor az elmúlt fél évben sokféle programot szervezett a kiállítás népszerűsítésére: több egyedi szervezésű és nagyközönségnek meghirdetett tárlatvezetést, beszélgetéssel egybekötött irodalmi délutánt, szakmai találkozót és múzeumpedagógiai foglalkozást tartott, többek között a múzeum baráti körének, helyi közösségeknek és kerületi iskolai csoportoknak. A sokszínű kulturális program közül kiemelkedő volt a Kondor Béla és Miskolc kapcsolatáról szóló szakmai kerekasztal-beszélgetés.

*A Kondor Béla-émlékkiállítás egy részlete
(Ravasz Balázs felvétele)*

A Pestszentlőrincen született művész kitörölhetetlen jelet hagyott hátra nem csupán a modern magyar művészettörténetben, de a XVIII. kerület kulturális-művészeti életében is. Így válik az emlékszoba jelzésértékűvé a helyi lakosság, de a szakma számára is. Célunk kezdettől fogva Kondor Béla művészetének egyedülállóságát hirdetni helyi és országos szinten. Az érdeklődők számára rendezett sokszínű programok – mint a kurátori tárlatvezetés, irodalmi délután, vagy múzeumpedagógiai foglalkozás – mellett hangsúly kerül a háttérben zajló szakmai kommunikációra és együttműködésre, mely a célzottan erre irányuló rendezvényekkel tud megvalósulni. Erre került sor március 5-én, a 11 órakor kezdődött szakmai kerekasztal-beszélgetés keretében, melyen Kondor Béla és Miskolc kapcsolataira reflektáltunk a miskolci Herman Ottó Múzeumból érkező művészettörténész kollégák (név szerint: Kákóczi András, Hajdú Ildikó, Barkóczi Ákos) részvételével, Szabó Zsófia, a Tomory Lajos Múzeum művészettörténésze moderálásával. A vendégek között volt Kondor Mária, a művész testvére és jogutódja, valamint Kondor Béla munkásságát ismerő és kutató több művészettörténész, mint Fertőszögi Péter és Marosvölgyi Gábor a Kovács Gábor Művészeti Alapítványtól, Madár Mária a Magyar Nemzeti Galériától, a Tomory Lajos Múzeum munkatársai, illetve más művészeti területen dolgozó kerületi szakemberek.

A beszélgetés során szó esett az 1950-es évektől virágzó miskolci művészeti élet alakulásáról, a miskolci grafikuműhely és a krakkói mintára megvalósult Országos Grafikai Biennálé megalapításáról, melyekben Kondor Béla vitathatatlan szerepet játszott. Jelenléte több területen érintette a miskolci grafikusközpont átalakulását: tehetségének és elkötelezettségének köszönhetően szakmai vérpezsdítést hozott, és emellett emberileg is példakép volt az ott dolgozó művészek számára, mely határozott morális tartásában nyilvánult meg.

Kondor Béla a Képzőművészeti Főiskola befejezése után kezdett lejárni a miskolci művésztelepre. A városban olyan befogadó szakmai és baráti közeg fogadta, ahol kölcsönös szellemi és művészi támogatásban részesült. Feledy Gyula – a főiskola Grafikai Tanszékének akkori vezetője – kitartó munkája nyomán egy olyan grafikuműhely jött létre, ahol a megfelelő eszközbeli ellátottság (litográf gép vagy rézkarcnyomó prés), mely a magas színvonalú munkavégzéshez és a szabad művészi kísérletezéshez elengedhetetlen volt, arra ösztönözte a fiatal művészeket, hogy rövidebb-hosszabb ideig itt dolgozzanak. Ezek a feltételek tették lehetővé, hogy Kondor Béla az évek során rengeteg litográfiát és rézkarcot készítsen Miskolcon, melyeknek holléte további kutatásokat igényel.

Kondor Béla grafikai munkásságának kibontakozásához nagyban hozzájárult az 1961-ben elinduló (és a mai napig megrendezésre kerülő) Miskolci Országos Grafikai Biennálé, amelyen egy alkalommal akár 6–8 munkával is szerepelt. Az 1963-as biennálén elnyerte a 6000 forintos nagydíjat, melyet addigi művészeti munkásságának elismeréseként és tehetségének ápolása céljából szavazott meg a zsűri. 1969-ig minden biennálén szerepelt, még hozzá igen kvalitásos grafikai sorozatokkal, illetve önálló nyomatokkal is.

Miskolcon betöltött szerepéről tanúskodik, hogy 1993-tól a mai napig a Kondor Béláról elnevezett képzőművészeti díjat kapják a város vizuális kultúrájának fejlesztéséhez hozzájáruló művészek. Emellett a Miskolci Galéria évente rendez időszaki tematikus kiállításokat a művész tiszteletére.

A Tomory Lajos Múzeum életében első ilyen jellegű szakmai beszélgetés – mely a jelenlevők interaktív részvételével zajlott – számos érdekes, új információval szolgált. Ez a jövőben hasonló programok megszervezésére, illetve Kondor Béla tevékenységének további kutatására ösztönöz minket.

Heilauf Zsuzsanna–Szabó Zsófia Lilla

Egy Bécsben tanuló magyar diák végrendelete 1521-ből

Jelen írás Schrauf Károly¹ 1884-ben megjelent ismertetésének pontosítása, kiegészítése, valamint újabb adatokkal történő teljesebbé tétele.

A Bécsben tanuló diák végakarata többszörösen is kuriózum. Egyik fő érdeme, hogy nagyon korai, talán a legrégebb ilyen műfajú írás ez a rövid, latin nyelvű testamentum, hisz még a mohácsi csatavesztés előtt keletkezett a XVI. század első negyedében. A másik érdekessége, hogy többszörös másolatban maradt ránk. Már az eredetit sem ő írta, mivel annyira beteg volt, hanem valamely ferences rendi szerzetesnek mondta tollba. Olyan egyénnek, aki valószínűleg (a diákkal együtt) nem tudott kiválóan latin nyelven. Mivel ez nem Bécs városában íródott, a fiatal halála után elküldték oda, ahol az egyetem rektora azt jóváhagyta, érvényesíttette, majd lemásoltatta 1521. március 22-én egy Joannes Schnell nevű nótáriussal. Elképzelhető hogy mennyi elírással, hibával, pontatlansággal maradt az utókorra ez a többször átmásolt kis okmány, amely már eredetileg sem kiváló latinsággal került rögzítésre.

Schrauf Károly a maga idejében még nem tudta pontosítani, azonosítani a végrendelet íróját, pedig a második mondatban szerepel a diák neve: *Joannes Viganthj de Lindua* (olvasata: Lindva). Ő négy lehetséges diákot nevez meg, akik közül valamelyikük írhatta ezen végrendeletet. Közülük három származott Lendváról, a negyedik esetben (Joannes Begethei) feltételezi a családnév hibás leírását, másolását. Pedig a Begethei vezetéknev háttározottan a Vas megyei Bögöte községre utal.

Azóta 2008-ban megjelent a bécsi egyetemen tanult magyarországi diákok teljes feldolgozása és névsora, amely 1365-től 1526-ig nagyon pontos adatokkal (név, származási hely, ez utóbbinak a magyar és német neve, a beiratkozás éve, az ország mai neve stb.), így ezért utólag egyszerűbb a tanuló azonosítása.² (Csupán érdekességképp jegyezem meg, hogy e kicsi magyar városkából 14 diák neve olvasható a bécsi egyetem matrikulájában.) Amikor Schrauf Károly megírta ismertetését, és magyarázatokkal ellátta a végrendeletet, akkor még az a tény is megzavarhatta őt, hogy az akkori Magyarországon két Lendva nevű településünk is volt, ráadásul egymástól nem is olyan nagy távolságra. Felsőlendva³ az akkori Vas vármegyében, Muraszombattól 20 kilométerre északnyugatra található (ma Szlovénia), Alsólendva⁴ város pedig valamikor Zala vármegyéhez tartozott. Ma ez is Szlovéniában található, közvetlenül a déli magyar határ mellett, az ott élő magyarság jelenlegi kulturális központja. Mai neve Lendava, németül Limbach. Épp ez az utóbbi, a város német elnevezé-

1 Schrauf Károly: Egy tanuló végrendelete 1521-ből. Történelmi Tár 1884. 125–30.

2 Tüskés Anna: Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365 és 1526 között. ELTE Levéltára, Budapest, 2008. 319.

3 Felsőlendva korábbi szlovén neve Gornje Lendava, németül Oberlindau. Várát először 1208-ban említik, maga a település a vár körül alakult ki. Ennek 1365-ben Waraliafalu volt a neve, 1478-ban már Lyndwa néven említik. 1952-ben a nevét hivatalosan Grad alakra változtatták, hogy ezzel is megkülönböztessék a másik, hasonló nevű településtől, Alsólendvától.

4 Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. I. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 84. Első írásos említése: 1236. 1394-ben Alsulydua alakban szerepel. Muraszombattól kelet-délkeletre található.

se ad támpontot Tüskés Anna könyve alapján, hogy a diák személyét pontosítani lehessen. A bécsi egyetem anyakönyvében (Tüskés Annánál a 6675. sorszám alatt) olvasható a neve a következő megjegyzésekkel: „*Johannes Andree de Lindva*, dominus, nobilis sz. Lendva (55 Lendava Limbach Slo), tan. 1515. 10. 13., forrás: MUW II. 425, SKN 63.”⁵

Mit tudhatunk meg e néhány sorból, valamint a végrendeletből a diákról? Két keresztneve is volt, bár az Andrást a végakaratóban nem említi. Rendelkezett már önálló családnévvel (Viganthi), ami abban a korban a nem nemesi származásúaknál nem volt még szokás, általános jelenség. Vezetéknevét feltehetően a család eredeti származási helyéről vette, mégpedig egy Vigant nevű településről.⁶ Nobilis, azaz nemesi származású volt (feltehetően csak kisnemes), erre utal néhány adata is a végrendeletében, amelyre a későbbiekben még utalni fogok. A születési helye (Alsó)Lendva, amely ma Szlovéniához tartozik. Tehát a *de* prepozícióval ellátott település nem a családnévére, hanem a lakhelyére vonatkozott. Esetleg felfoghatjuk ma ezt nemesi előnévként is, ebben az esetben *lendvai Viganthi János* formában fordítanánk le azt. 515. október 13-án iratkozott be a bécsi egyetemre, vélhetően nagyon fiatalon. Nem kell csodálkoznunk, hogy a végrendeletét csak 1521. augusztus 18-án diktálta tollba. Szokás volt ugyanis, hogy a diákok a tanulmányaikat több ízben megszakították, amelynek több oka is lehetett az anyagiakon kívül. Tandíjuk megszerzéséért munkát vállaltak, esetleg családi okok miatt hosszabb időre hazautaztak, vagy elmentek más egyetemekre előadásokat hallgatni. Tudniillik abban a korban jellemző volt a peregrináció, azaz az egyes egyetemek közti vándorlás is.

Tüskés Anna gyűjteményében az Andree (André) nevet családnévnek sorolja be, s a vezetéknévnek tárában összesen 23 esetben fordul elő diákoknál ez a név. Több szempontból is problémás ez a megállapítása. A magyar névtani irodalom nem ismer André családnévet, egyetlen gyűjteményben sem olvasható ez a névalak, még Kázmér Miklós terjedelmes művében sem.⁷ Másrészt az első ilyen adatát 1388-ban rögzíti, amely szintén nem felelhet meg a névtudományi ismereteinknek, mivel hazánkban ekkor még nem alakultak ki a családnévek, mindenkinek csupán egyetlen neve volt. Legfőljbbe a legősibb nemesi családoknál olvashatunk a keresztnév (utónév) után értelmező megjegyzést, amely vagy a származási nemre/nemzetségre (*de genere*) vagy a birtok-, lakhelyre vonatkozik *de* prepozícióval. A leírtak alapján tehát ezt a megállapítását nem fogadhatjuk el.

Mint fentebb említettük, a diák nemesi származású volt. Magával a Viganthi családnévvel azonban sem Nagy Iván, sem Kempelen Béla kötetében nem találkozunk a nemesi családok ismertetésénél. Elképzelhető, hogy a köznemesi familia női ágon kihalt, vagy ahogy ők írják „*magvaszakadt lett*”. (Érdemes megjegyezni, hogy ebben az időben egy másik, Lendváról származó diák is járt a bécsi egyetemre. Ő 1513-ban iratkozott be, szerencsére neki a családnévet is följegyezték: Joannes Paham de Limbach. Ezért a kettejük összetévesztése nem kerülhet szóba.)

Mielőtt a végrendelet legérdekesebb részeit ismertetnénk, szólnunk kell Viganthi János elhalálzásának a feltételezett helyéről és okáról is. Ugyanis a nevezett diák nem Bécs-

5 Tüskés A. i. m. 319.

6 Kiss L. II. i. m. 763. A falu ma Veszprém megyében, Tapolcától északkeletre található. Mai elnevezése Vigántpetend, amely 1938-ban a két falu egyesítésekor keletkezett. A település első említése 1238-ban Wygant, amely a német Wigand személynévből eredeztethető. Kázmér Miklós: Régi magyar családnévek szótára. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1993. 1144. A kötetben az első adat a fent említett családnévre: 1503 Blasius Wýgantý.

7 Van viszont az András keresztnévnek sok becézett alakja, amely apanévként öröklődött. Ilyenek például: Anda, Andi, Andó, Andók, Andrus, Andró stb. családnévünk. Kázmér M. i. m. 38–39.

ben hunyt el. A rövid végrendeletben háromszor is szerepel a településnek a neve, kétszer Belss, egyszer pedig Beels alakban. A továbbiakhoz egyiket idézem a latin szövegből „...jn ciuitate Belss...”,⁸ azaz Belss nevű városban (településen). Maga Schraf Károly se tudta akkor a település nevét pontosan meghatározni és lokalizálni. Az biztos, hogy e helyen kellett lennie egy ferences kolostornak, még ha bármilyen kicsike és jelentéktelen volt is. Ugyanis itt ápolták a beteg diákot, mindezért, illetve a temetésére hálából előszóban és írásban is ráhagyott a rendfőnökre (gvárdián), pontosabban magára a Szent Ferenc-rendre pénzt és könyveket. Magában a kolostorban több szerzetes élhetett, ha külön rendfőnökük volt, akit általában három évre választottak. Az ő kötelessége volt a rendszabályokat ellenőrizni, és azok áthágásait megbüntetni. Az előbb leírt település nevéhez csupán egyetlen hasonlót találunk az akkori Magyarország területén, ez pedig Belesz.⁹ Arról azonban sehol sem olvashatunk, nem maradt írásbeli nyoma, hogy a faluban működött-e a XVI. század elején ferences kolostor. Tehát elhalálozásának a helyét másutt kell keresnünk – még ha messze is van az Bécsből –, de olyan helyen, amelynek neve valamiképp hasonló az akkor leírt névalakhoz, és a faluban volt a ferenceseknek kolostora. Schrauf két lehetőséget is felemlít, az egyik Somogy megye, a másik pedig a távoli Szerémség. Vizsgáljuk meg ebből a szempontból először Somogy megyét, amely viszonylag közelebb van a diák szülőhelyéhez. A valamikori Somogy vármegye területén a ferenceseknek három központja volt: Andocson csak 1725-ben épült meg a kolostoruk, Segesden pedig az első adatunk 1524-ből való – ez a konvent 1566-ban már el is pusztult. Az évszámok alapján csupán Hedrehely jöhetne szóba, ahol már 1504-ben létezett kolostor, azonban a két helység neve egyáltalán nem hasonlít egymásra.¹⁰ Hasonló hangzású települést a mai Bosznia-Hercegovinában, Szarajevótól északra, mintegy 50 kilométerre találunk. A kisváros ma Olovo, régi neve pedig Blaes volt. (A rómaiak idejében az ólombányájáról kapta a Plumbum elnevezést.¹¹) Az egyezések alapján csakis ez az egyetlen település jöhet számításba jelen esetben. Hogy hogyan kerülhetett a Bécsben tanuló magyar diák ilyen távoli kolostorba, arra utalást nem találunk, s az ott-tartózkodásának okát megfejtetni sem tudjuk.

Schrauf szerint a lendvai tanuló valamilyen járványban (epidemia) szenvedett, s már betegesen érkezett e helyre. Állítását sem igazolni, sem cáfolni nem tudjuk, mivel a végrendeletben konkrétan nincs említés semmilyen járványról. Arról azonban igen, hogy Bécsben maradt szolgálja is beteg volt. Őrá hagyott valamennyit a ruháiból, a pirosan berakott (hímzett?) posztó subáját, valamint két süveget és egy nemez kalapot. Ahogy rövid kis mondattal utal rá: feltéve, ha az még él (si vivit). Feltételezzük, hogy ez a járvány a pestis lehetett, ugyanis az egyetem jogi karának anyakönyvében 1521 októberében ez a megjegyzés szerepel.

8 A szerző megjegyzése: e háromszavas latin idézet is bizonyítja a cikkben leírt latin pontatlanságokat és helyesírást.

9 Belesz (Beless) ma Szlovákia területén található, szlovák neve: Blesovce. Nagytapolcsánytól nyugat-délnyugatra található. Első említése 1262-ben Belez. *Kiss L. I. i. m.* 189. és *Leles György: Magyar helységnévazonosító szótár.* Argumentum, Budapest, 2011. 75.

10 *Szabó Ferenc Piusz: Ferencesrendiek a magyar történelemben.* Adalékok a magyar ferencesrendiek történetéhez. Budapest, 1921. 202, 331, 263. Állítólag Segesden már a XIII. század végén volt kolostoruk, de ennek írásos bizonyítéka nincs.

11 *Szabó* szerint a bosnyák rendtartományban öt provincia volt. Blaes a Bosniae – Croatiae corbavai (Krbava) őrsgéhez tartozott. A kolostort a XIV. század második felében (1373 előtt) alapították, és templomot építettek Szűz Mária tiszteletére (Mi Asszonyunk). 1687-ben a török elől az olovoi atyáknak egy része Bajára, másik része Eszékre, a harmadik pedig a Szerém megyei Illokra (Újlak) menekült. A templom ma is az ott élő római katolikus vallású emberek hitéleti központja, s egyben búcsújáráshelye. *Szabó F. i. m.* 94, 214, 310.

Mint korábban utaltam már rá, rövid ideig tartózkodhatott a szerzetnél, s már nagy beteg diktálta le eléggé pontatlanul, sok hibával a testamentumát, amely szerkesztésében egyáltalán nem követte az akkori végrendeletek stílusát és megformázását. Valószínűleg hamarosan meg is halt, s itt temethették el a kolostorban. Feltétlenül ki kell emelnünk, hogy a szövegben megemlékezik tanáraitól, barátaitól, házigazdájáról, a szolgájáról, azonban nem esik szó a szüleitől, testvéréről, egy rokonáról sem, magát a szülőhelyét sem említi meg.

A *Történelmi Tárban* olvasható közlés három részből áll: dőlt betűs nyomtatással egy bevezetőből, magából a végrendeletből, és egy utószóként csatolt hitelesítésből.

Az első három sor, amely bevezeti a végakaratot, utólagos kiegészítés. Három lényeges információt tartalmaz. Az egyik a hagyatékozó neve (Joannis Viganthi de Lindua), a másik a testamentum írásának kelte, itt évszám nélkül (február 18-a), a harmadik pedig az, hogy a végrendelet végrehajtóját a diák értékeinek huszadrésze illeti meg mindezek teljesítéséért (ez a kitétel magában a végszövegben is megismétlődik). A szintén utólagosan hozzáírt záradék újfent más betűtípussal szedve a bécsi nótárius, Joannes Schnell feljegyzése. Ebben közli, hogy az egyetem akkori rektora (Joannes Trapp) jóváhagyta a végakaratot, s az egyetemi ülés március 22-én elfogadta. Mindezt az ügyvéd saját kezűleg aláírta. Az időpontok bizonyítják, hogy Vihanthi János élete utolsó napjaiban, óráiban végrendelkezhetett, mivel körülbelül csak egy hónap telt el annak megírása, másolása, Bécsbe vitele és az ottani jogi formaságok elintézése között.

Tekintsük át ezek után magát a végrendeletet, amely szokatlanul rövid, szinte csak felsorolásszerű, s egy mondat kivételével mellőz minden, a XVI. században megszokott cirkalmas formulát, a vallásra, az istenhitre vonatkozó hosszú felvezetést. Ez a mondat csupán egy latin nyelvű keresztvetés: Az Atya, Fiú és Szentlélek nevében – még a lezáró Ámen is hiányzik a mondat végéről. A következő gondolat máris a végrendelkező pontos neve, aki majd az alább leírtakat hagyja utódaira örökségül. Mivel maga a szöveg nem tematikusan, tárgykörönként szerkesztődött, ezért annak követésétől el kell tekintenünk. Hátrahagyott értékeit röviden csoportosítva kell összefoglalni, s mindeközben utalásokat tenni az örökséget kapó személyekre.

Elsőként meg kell jegyeznünk, hogy semmiféle ingatlanról (ház, föld, erdő stb.) nem rendelkezik. Ha élt a családja, s volt valamennyi birtoka, annak az órá eső részére nem tesz utalást. Fiatal egyénként mindezekre nem is tarthatott számot, főként hogy azt tovább örökítse a még életben lévők rovására. Csupán a kis „vagyon”, tulajdon használt dolgai, kevéske pénze fölött rendelkezik. Csak arról, amihez joga van, de mindazt tényszerűen felsorolja. Mint említettem, ruháinak nagy részét a szolgájára hagyja, ha az még „*életben van*”. Tehát valószínűleg már őt is elkaphatta a járvány Bécsben. Hogy volt szolgája, aki elvégezte helyette a mindennapi teendőket (főzés, mosás, takarítás stb.), mind azt bizonyítja, hogy valóban nemesi származású lehetett Viganthi János, aki az egyetemi tandíjon kívül meg tudott fizetni egy állandó famulust is. Bár összefoglalóan beszél a ruháiról, mégis kiemel néhány, már fent említett darabot közülük. Ezek közt szerepel még egy fekete tunika is. Hogy a diák melyik karnak volt a hallgatója, sajnos az nem derül ki az írásból. Az az esemény, hogy halála idején épp egy ferences kolostorban élt, nem jelenti feltétlenül azt, hogy teológus volt, lehetett akár bölcsészhallgató is. Erre az ellentmondásra az alábbiakban még vissza kell térnünk. Magán a tunika szón a XVI. században már nem a klasszikus római viseletet kell értenünk. Ez valami reverendaszerű, hosszú, felső öltözet lehetett (köpenyhez, kabáthoz hasonló), amely esetében e cikk szerzője valamiféle egyenruhára gondolt eredetileg. Ugyanis a korbéli híres európai egyetemeken a diákok kötelezően viseltek egyenru-

hát. Udvarhelyi Nándor írásából idézek, amely ugyan nem a bécsi, hanem a most 650 éves krakkói egyetemmel foglalkozik: „Szigorú statútum szabályozta a bentlakók viselkedését, öltözködését. Ilyen előírás volt, hogy nyilvános helyen tógában kellett megjelenniük. Ennek megszegőire pénzbüntetést róttak ki.”¹² (A szerző véleménye szerint a fent említett tunika feltehetően a krakkói tógához hasonló viselet lehetett.) A leírtaknak ellentmond Thomas Maisel¹³ írásban küldött véleménye, amelyet fordításban közlök. E szerint: „A bécsi egyetem hallgatóinak nem volt egyenruhája. A 15. század folyamán a jogi, orvosi és teológiai fakultás diákjaitól nem, csak a bölcsészeti kar hallgatóitól várták el, hogy a klerikusok öltözetét viseljék, amely hasonlított a kolduló rendekééhez.”¹⁴ A 16. század elejével ezek az öltözködési szabályok egyre több gondot okoztak, mert a diákok visszautasították. Végül ezeket a szabályokat elvetették. A diákoktól azt várták el, hogy rendesen öltözködjének, és ne viseljenek fegyvert.” Ugyanezt a gondolatsort erősíti meg egy, az egyes európai egyetemek hallgatóinak egyenruhájával foglalkozó, angol nyelven megjelent kötet Bécsről szóló fejezete.¹⁵

Mint már korábban említettem, nem tudjuk pontosan, hogy a bécsi diák melyik kar hallgatója volt. Azonban, mivel a fekete tunikáját külön kiemeli a végrendeletében, arra gyanakodhatunk, hogy bölcsész volt, bár minden más körülmény inkább a teológiai fakultás mellett szól.

Visszatérve a ruháira: volt házigazdájának a tartozása (itt a lakhatásra kell gondolnunk) fejében egy finom anyagból készült inget hagy. Ha jól értelmezzük a végrendelet egyik szavát (schubam meam), akkor egy másik subát örökít egy Scripta nevű „jeles, kiváló”, remegő kezű bécsi polgárnak.

Hagyatékának a másik nagyobb csoportját a könyvei adják. Nem szabad elfelednünk, hogy egy-egy nyomtatott könyv 1521-ben mekkora értéket képviselt. Tíz könyvről tesz említést. Ezek közül ötöt konkrétan felsorol.¹⁶ Valószínűleg a legértékesebb Ptolemaiosz *Cosmographia*-ja volt.¹⁷ Ez tartalmazta az akkor ismert világ földrajzát, a világmindenség történetét és természettudományos leírását. Amint a diák írja, a könyv be van kötve, díszített, és nagyon tiszta, csinos darab. Ezenkívül Brulifer-, Lactantius- és egy Szent Bonaventura-könyvet említ. Ezeket egészíti ki a *Mappa mundi* (az emberiség/világmindenség atlasza). Ugyanezeket olvashatjuk a Csapodi-pár által összeállított *Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt* című összefoglalásában is. Ezek valószínűleg azért szerepelnek valamilyen megnevezéssel, mivel személy szerint leírja, hogy melyiket ki örökli. Így az egyetem rektora, a soproni származású Ambrosius Salczer természetesen a Ptolemaiosz-kötetet kapja, akit rendkívüli, tekintélyes és kiváló egyetemi oktatóként ír le, valószínűleg ő taníthatta neki a teológiát. Könyveket hagy a Ferenc-rendi kolostorra, pontosabban annak gvárdiánjára, Georgius de Blessre,¹⁸ hogy egy helyen gyűjtsék össze azokat (a könyvtár szót nem említi). Meglepő, hogy még a szolgálja is kap könyvet. Felmerül az

12 Udvarhelyi Nándor: A 650 éves krakkói egyetem magyar kapcsolatai. Honismeret 2014. 4. sz. 4.

13 Thomas Maisel Magister, Leter des Archivs der Universität Wien.

14 Megjegyzés: a domonkosok öltözéke fekete köpeny, alatta fehér öltözék, a ferenceseké pedig barna volt.

15 Hargreaves-Mawdsley, W. N.: A history of academical dress in Europe until the end of the eighteenth century. Oxford, At the Glarendon Press, 1963. 152–154.

16 Csapodi Csaba-Csapodiné Gárdonyi Klára: Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt. III. Bibliotheca Hungarica. MTA Könyvtára, Budapest, 1984. 264. A 2454–2458. sorszám alatt olvashatók a könyvek.

17 Klaudiosz Ptolemaiosz görögül író, Egyiptomban élő tudós (csillagász, matematikus, geográfus, asztrológus és költő) volt. Ő alkotta meg a XVII. századig meghatározó, úgynevezett ptolemaioszi világgépet.

18 A rendfőnök pontos nevét nem ismerjük. Ugyanis a latin *de* prepozícióval ellátott településnév jelenthetett *-i* képzős magyar családnevet is, azonban utalhatott a rendház helyére is, ezáltal a Blessben élő, odaváló egyénre is, vagy az általa vezetett kolostorra. A több funkciós előljáró nem ad a névkérdésre feleletet.

olvasóban a kérdés, hogy egyáltalán tudott-e olvasni, vagy csak értékesítette azt. Mint látjuk, a könyvek egy része még Bécsben, más része itt vele, Bressenben volt. Rajtuk kívül még öt könyvről tesz említést, amelyek Váradon vannak (talán kölcsönben valamelyik ismerősénél?). Végül felemlít más, egyéb könyveket is minden konkrét utalás nélkül. Összefoglalva elmondhatjuk, hogy az akkor Bécsben tanuló magyar diáknak egész kis könyvtára volt a maga korában. Valószínűleg a pénzét főként ezekre költhette, s komolyan vette egyetemi tanulmányait.

Harmadszorra a diák hátrahagyott pénzéről kell szólnunk. Azt nem tudjuk, hogy mennyi pénz volt vele a kolostorban, amellyel vándorlása (?) során ide érkezett. Azt viszont igen, hogy három arany forintot¹⁹ hagyott a hozzá jó frátereknek a temetésére, amely a maga korában értékes pénznem volt. Sebastiano Henckel váradi kanonok úrnál, aki állítólag valamikor a jogi karra járt, volt lekötve 6 ½ florenus aranya (talán nála lehetett a már említett öt könyv is), valamint barátjánál, Petro Barbitonsorinál 2 darab aranya volt. Ez utóbbi utalásánál említ egy apró, de érdekes eseményt a magánéletéről. Csupán egy embernek volt adója (Johannes Renner), s kéri, hogy az ezüstjeiből azt fizessék ki az öltözetért, amit készített, és a fáradságáért, azaz a munkájáért.

A felsorolt ruhákon és könyveken, az összegzett pénzvagyonon kívül egyetlen személyes tárgya volt, amelyet külön kiemel, ez pedig egy kard. Tizenegy (!) aranyért vásárolta, hogy mikor és miért, sajnos nem indokolja meg a rövidke mondatban. Így tehát nem tudjuk meg, hogy mi miatt kellett egy bécsi diáknak a kard. Talán épp csak szimbólumként a nemesi származása miatt? Hisz a leírt szabályok szerint nem viselhette azt Bécsben.

A mai magyar névtani szabályok szerint leírva a nevét, tehát *lendvai Viganthi János diák* (esetleg bölcész, de feltehetően inkább teológus hallgató)²⁰ végrendeletének 1884-es ismeretéből emelek ki Schrauf Károlytól egy részt. Idézem bevezetőjének egyik gondolatát: „... azt hiszem, hogy [...] mint a magyar származású egyetemi tanulóknak tudtommal legrégebb végrendelete érdemli meg, hogy közzététessék...”

A néhai diák valóban megérdemli, hogy rövid, zaklatott, halálos ágyán íratott végakaratára alapján felidézzük életét, jellemét, emberi kapcsolatait, oktatói iránt érzett ragaszkodását. S mindazokat a pozitívumokat, amelyek alapján öregbítette minden Bécsben tanuló magyar egyetemi hallgató utókori megbecsülését.

Végrendelete ritka és értékes művelődéstörténeti hagyaték a XXI. század olvasóinak.

Fülöp László

19 Abban az időben az aranyforint (florenus) a legértékesebb pénznem volt. Már Károly Róbert a XIV. század elejétől a firenzei aranyforint képét vette át a magyar aranyakra. Később pedig a magyar aranyak Szent László és a Madonna képeit utánozták, vették át más, európai aranypénzt verő hatóságok is. A leírta alapján számított nagyon értékes pénznemnek Európa-szerte a magyar forint. A történelem segédtudományai. Szerk.: Bertényi Iván. Pannonica–Osiris, Budapest, 1998. 234.

20 Csapodi könyve szerint „ferencrendi fráter” volt 1521-ben.

A magyarországi bunyevácokról és címerükről

A címerhasználat elég korán elterjedt. Címert csak uralkodó adhatott. A ma is érvényes bunyevác címer adományozására 1605-ben került sor. Akkor közös uralkodónk volt a Magyar–Horvát állam trónján, a Habsburg-házi II. Rudolf (1576–1608) magyar király és német császár személyében. Az adománylevél szentesítette a címer használatát. Jelentős szerepet játszottak a kor szokásai, szellemisége. Ezek alapján alakult ki a heraldika (címer-tan) rendszere. A címer pajzsba foglalt színes ábra. Az alkalmazott színeket és számukat szabályozták. A címerképek művészi ábrázolása esztétikai értékén túlmenően hitelesen és részletekbe menően dokumentálják az adott kor mindennapi életét.

Feltételezem, hogy Baján és környékén nem kell az olvasóknak magyarázni, hogy a történelem mennyi népet sodor egymás mellé, mint a Duna völgyében Magyarországon. A könnyebb megértés kedvéért említem, hogy a nemzetközi tudományos berkekben a bunyevácok három nagy csoportját szokták megkülönböztetni, amelyből kettő a Balkánon él: a dalmát és délnyugat-boszniai–hercegovinai, valamint a likai és a tenger melléki területen. A harmadik pedig a Duna menti bácskai és Budapest környéki területen él.

A világ nagyon széles területén szétszóródva a bunyevácok ugyanannak a népnek azonos nevű és – a távolság ellenére – még mindig sok régi szokással bíró, igen erősen katolikus embercsoportját, a horvát nép részét alkotják. A hazai horvát nemzetiség nyolc etnikai csoportjának egyike. Talán a legnépesebb, akik diaszporában vegyesen lakott településeken élnek. Metropoliszuk a Sugovica-parti Baja város. Létszámukat illetően nagy a bizonytalanság. A népszámlálási ívekről a lokális elnevezések (bunyevác, sokác, rác) hiányoznak. Becsült számokról esik szó.

Mi, akik ma is e területen élünk, elődeinknek azokat tekintjük, akik a török hódoltság után, 1687-ben – a mai horvátországi területekről – szervezett csoportként indultak mai lakóhelyükre. Legtöbben a törökök üldöztetése miatt indultak útnak többszöri átköltözködés után, több időpontban az elnéptelenedett területekre, ritkán lakott helyekre telepedtek.

A címerről általánosságban szólva mint emlékjelről és jelképről beszélünk. Egy nép történelmi múltjára, identitásuk kifejezésére utaló, díszítő szimbólum. A saját címer az együvé tartozást, sorsközösséget is kifejező jelkép, mely büszkeséget is jelent! Egy népnek a címer mellett lehet zászlaja, jelvénye, emléktáblája, emlékműve ...

Az ősi földről, az ún. „magterület”-ről (Dinara-Zagora, Dinári-vidék) elsőként kimozdult bunyevácok voltak azok, akik elkezdték a költözködést. A likai területre vándorolt el az egyik sorsközösségben élő csoportjuk. A legnépesebb katonás, heroikus szellemű ún. „Krmpoćai népközösség” példamutató vezetőivel indult az ismeretlen likai területekre 1605-ben, ahol a Zrínyiek grófi birtokai befogadták őket. A hereljini Sv. Juraj-templom 1605. június 16. keltezésű történelmi feljegyzésből tudjuk, hogy ezt a csoportot ugyanarról a helyről egy második, illetve harmadik csoport is követte 1627-ben.

A közeleti szerepet vállaló közösség ideköltözködéskor lett címerkérő. A kérelmet írásban kellett benyújtani a királyi magyar kancelláriára. Kérték, hogy a hivatal gyakorlata szerint biztosítsák e területen a bunyevácok védelmét, garantálják szabadságukat. Az eddigi életük tükröképét, címerét kérték rajzukon. A címerkérő folyamodványban a kérelmezőnek fel kellett sorolni és indokolni a javaslatokat. A legendák szerint a címerben szereplő jeles személyiségek azonos korban éltek, s mielőtt még szentté avatták őket a bunyevác-

ság vezéregyéniségeiként voltak ismeretesek. Példamutató cselekedeteikkel a bunyevácok történelmére is hatást gyakoroltak. Nagy tekintélyű, népszerű vezetők voltak. A kérelem tartozékaként kellett a kérvény alsó sarkában elhelyezni a heraldikai szabályoknak megfelelően megrajzoltatott, kért címet. A jobb alsó sarokban volt az aláírás. A dátumot a kancellária írta rá, az engedélyezési záradékkal. Ezt a címet küldte el nekem mintául a Senji Múzeum igazgatónöje, Blaženka Ljubovi úrhölgy, akinek ezúttal is köszönetem nyilvánítom.

A címerkérő aláírók a következők voltak: Damjan Krmpotić, a bunyevác közösség vezetője, likai főkapitány mint előterjesztő, és a szintén magas rangban lévő vezetőtársai (tisztek): Tadije Krmpotić, Milašina Skorupović, Ivan Krnčević és Radoja Pečenica. Valamint a jelenlévők közül sokan mások. Mindez Hreljin városban fogalmazódott meg. A templomon kívül őrzik a világon egyetlen bunyevác múzeumban (Gradski Muzej, Sejn, Horvátország). A latin szöveget ott fordította horvátra Enver Ljubocić. A megkapott címeradományról először Károly Árpád tudósított 1890-ben.

A kerekaltpú pajzs (címer) középpütt függőlegesen képzeletben felezett kék mezejében védőszentjeik: jobbról Szent György, balról Keresztelő Szent János teljes nagyságban látható. Szent György lovagot és vitézt díszes páncélruhában ábrázolták, kardjával az oldalán. A fején sisak a díszével. Szent János a korabeli hittérítő keresztelő vörös színű ruhában (tunika), attribútumaival: bal kezében latin kereszt, jobbáiban könyv. Mindkettő glóriával ékesítve. A pajzs alsó mezeje, a pajzsláb zöld színű. Ezt a zöld mezőt egy keskeny fehér pólva vízszintesen metszi, mely a Buna folyót szimbolizálja. A felső hullámos zöld pólva az erdőt jelenti, mely e nomád pásztornépet számos költözködése során kíséri végig.

A szomszédos Szerbiában a bunyevácok önálló nemzetiségként nyertek elismerést. A fentitől eltérő címerrel és zászlóval rendelkeznek.

A magyarországi bunyevácok címere

A magyarországi bunyevácok 1879 óta a *Kolo igra...* című megzenésített dalukkal nyitják rendezvényeiket. A köztudatban himnuszukként ismert. Zászlajuk fehér-égszínkék színű kelme (140 éves). Bajaszentiváni tájházuk 1979-ben lett avatva.

Befejezésül említem, hogy a hazai bunyevátság új színfoltjaként a közelmúltban (2018 őszén) megalakult a Bunyevác Kulturális Intézet. Alapítója a bajai születésű – bunyevácságát valló – dr. Obádovics J. Gyula, a matematika emeritus professora, a város díszpolgára. Az intézet célja: a bunyevác népcsoport kultúrájának és történetének feltárása, felfrissítése, megőrzése, ápolása és bemutatása. Népszerűsítésével fennmaradása, átmentése, az élőknek emlékezetül, az utókornak megőrzése, az elhunytak tiszteletére. Iroda: Baja, Eötvös u. 6/A.

Mándics Mihály

Irodalom. *Ljubović, Blaženka:* Gradski Muzej Senj. Etnografska zbirka bunjevci. Zagreb, 2007; *Ljubović, Enver:* Grb Bunjevaca Krmpočana. Pokušaj interpretacije simbolike Bunjevač-kog grba. Zagreb, 2003; *Dr. Mándics Mihály:* A magyarországi bunyevác-horvátok története. Povijest bunjevač-kih hrvata u Mađarskoj. Kecskemét, 1989; *Nyulászné Straub Éva:* Öt évszázad címerei. A Magyar Országos Levéltár címerlevelei. Corvina, 1987; *Sokcsevits Dénes:* Képek a bajai bunyevátság múltjából In Bajai Honpolgár 2017–2018.

Ócsai Balogh Péter (1748–1818) az 1790–1812 közötti rendi országgyűlések egyik vezető elméje

I.

Az 1848 előtti évszázadok magyar nemesi–jobbágyi világának legfőbb hatalmi fórumai az országgyűlések voltak. A latin szóval diéták a franciák, majd a Napóleon által indított háborúk két évtizedében (1792–1815) Európában egyedülálló hatalmi intézménynek számítottak.

Adrien Lezay Marnesia 1802-ben tanulmányozta Napóleon számára a magyarországi helyzetet. Éles szemmel úgy tapasztalta, hogy míg más európai országokban a parlamentek sorvadoztak, mert ki voltak zárva a főtisztviselők és a közügyek fő intézői, addig a magyar diétákon hivataluk folytán tagok voltak az egyházi, törvénykezési és közigazgatási vezetők, biztosítva, hogy a tanácskozások a valóságos helyzetre koncentráljanak.¹ Valóban, a magyar diéta megőrizte kétkamarás összetételét, törvényhozó hatalmát, és jogát, hogy törvényjavaslatokat tegyen, illetve sérelmezze, ha a kormányzat megsérti az ősi alkotmányt.

1790 új korszak kezdetét képezi hazánk történetében. A magát meg sem koronáztató, abszolutisztikus hatalomgyakorló és németesítő „*kalapos király*”, II. József váratlan halála után, a francia forradalom eseményei példaként követésétől beijedt Habsburg udvar nem merete feszíteni a húrt az előjogaikat védő magyar rendekkel és 25 év szünetelés után koronázó diétát hívott össze. Az új király, II. Lipót esküt tett a magyar rendi alkotmány, így a vármegyék, kerületek, városok önkormányzatának és a nemesi privilégiumok tiszteletben tartására.

Az 1790. esztendő a nemzeti ébredés és a szükséges állami reformok kidolgozásának kezdetét is jelenti. A rendek kivívták a magyar nyelv hivatalossá tételét a diétán, továbbá kilenc rendszeres bizottságot hoztak létre. Ezek közpolitikai, adó, úrbéri, kereskedelmi, bányászati, jogi, tanulmányi, egyházi és sérelmi ügyeket voltak hivatva tárgyalni – érdemi munkájukat rövidesen beszüntették. Az ősi jog szerint újra háromévente összehívott országgyűlések fő témája e háborús korban az újoncszám, illetve a hadiadók és egyéb katonai hozzájárulások megajánlása volt. Érdekszövetség alakult ki a trónját védő udvar és a privilégiumait védő magyar fő- és köznemesség között. Utóbbiak nem álltak az önállósággal csábítgató, hódító francia császár mellé, mert tudták, ez radikális társadalmi változásokat vonna maga után és félték a polgári jogegyenlőségtől.

A magyar diéták szervezetét „*bonyolult szabályok és még kuszább hagyományok*” alakították 1848-ig. Itt csak említeni lehet, hogy a főrendi táblára 13 csoport minden születés és tisztség szerint eleve jogosult tagja (pl. nádorok, katolikus és görögkeleti főpapok, „*zászlós-urak*”, magyar és horvát főispánok, magyar és honfűsített mágnások) személyi meghívást kapott. Az alsó táblának hét, nem egyenlő szavazati jogú csoportja volt (az elnöklő személynök, a horvát követek, kanonokok, vármegyék, ill. szabad kerületek és királyi városok követei, végül legnagyobb számban a meghívott, de meg nem jelent főnemesek megbízott

1 KecsKeméti Károly–Pálmány Béla: A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja 1825–1848. I–II. Levéltári Szemle 61. 2011. 4. sz. 32.

képviselői – az „*absentium ablegatusok*”). Az 1790–1812 közti nyolc diétán ezek kb. 2750 személyt tettek ki. Egész testületük alkotja a korabeli magyar politikai elitet.

A történészek ma egyetértenek abban, hogy nagyon fontos jobban ismerni a magyar újkor első, 1790–1848 közötti bő fél évszázada országgyűlési tagsága, követői életpályáit, királyhú vagy ellenzéki mivoltát és áttekinthetőbbé tenni rokon, vallási, iskolai, munkahelyi kapcsolataikat.

Historikusi munkálkodásom két évtizedét szántam e feladat megvalósítására. Elsőként, 48 hazai és határon túli magyar történész közös munkájával, szerkesztésében 2002-ben jelent meg *Az 1848/49. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja*, közel 500 képviselő és 750 felsőházi tag életrajzával. Egyedül folytatva a munkát, 9 és fél éves kutatással, névcikkszerkesztéssel, 2011 végén látott napvilágot – ugyancsak a Magyar Országgyűlés kiadványaként és az Argumentum Kiadó gondozásában – *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja (1825–1848)*, amely mintegy 3100 személy életrajzát mutatja be a prozopográfia tudományos követelményei szerint és kézikönyvként használatos. Ezt követően, az elmúlt hét évben összeállítottam egy harmadik művet is, amelyet *A magyar rendi országgyűlések történeti almanachja (1790–1812)* címmel 2019. május 15-én mutattak be az Országházban.

Ez is bemutatja az időszak valamennyi diétai tagját, követét, a genealógia, illetve az állami, egyházi és katonai tisztségek meghatározott körét ellátók neveit és hivatali működési idejét feltáró archontológia módszereinek együttes alkalmazásával. Ezt a metódust – a történelem szereplői közös háttérrel rendelkező csoportjainak, közös jellemzők alapján való vizsgálatát – a nagy múltú brit parlament históriáját, sok-sok tagjának életútját feltáró történészek (Sir Lewis Bernstein Namier és Lawrence Stone) prozopográfiának nevezték, kiemelve, hogy nem a „*nagy emberekről*”, hanem a „*névtelen tömeg*” közös ismertetőjegyek alapján kiválasztott csoportjairól készül. Hozzáteszem: többen voltak köztük „*helyi hősök*”, akik egy szűkebb környezetben töltöttek be vezető szerepet, így nyújtva támogatást az országos politikai küzdelmeknek.²

II.

Ócsai Balogh Péter Magyarországon az 1790–1815 közötti háborús időszak nyolc diétája közül hétben vett tevékeny részt és volt a rendek egyik, kortársai által sokra becsült vezetője. Neve ma már csak a korszakkal foglalkozó történészek szűk körében ismert, pedig – remélem, pályája bővebb bemutatása ezt bizonyítja – ennél többet érdemel. Emberi és politikusi érdemeit az eddigi szakirodalom is hangsúlyozta. A teljesség igénye nélkül: Borovszky Samu vármegyemonográfiai sorozata nógrádi kötetében Reiszig Ede történész kiváló, nagy tehetségű, a vármegyében, a diétákon és az evangélikus egyházban is vezéreként szereplő férfinak nevezte.³

Ócsai Balogh Péter

2 Pálmány Béla: Új módszerek – új lehetőségek. A prozopográfia új módszerei és kapcsolata a hagyományos genealógiával, archontológiával a reformkori magyar országgyűlések almanachjai alapján. Turul 86. 2013. 2. füzet 53–59.

3 Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Nógrád vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1911. (Reprint 1987) 487, 263, 487, 492, 497.

Abafi Lajos műve⁴ Balogh szabadkőművességét, Benda Kálmán⁵ és Boreczky Beatrix⁶ jakobinusokhoz közeli protestáns ellenzéki vezérségét emelte ki. Átfogó életrajzra Horváth István vállalkozott⁷. Az alábbiakban újabb adatokkal, javításokkal is szolgálók pályája felvázolásához – amit halála közelmúltban volt 200. évfordulója is indokol.

Hősünk őse, Dániel a Pest megyei Ócsáról származott és az 1640–50-es években Balassagyarmat végvárának kapitányaként harcolt a törökkel szemben. Mivel Gyarmatot és Szécsényt 1663-ban bevették a törökök, egyes források szerint a zólyomi Véglesre tette át állomását és folytatta a vitézkedést a bányavárosok védelmében.

A klasszikus Nagy Iván genealógus – aki éppen Balassagyarmaton élt az 1850-es években – híres művében közöl egy ócsai Balogh-családfát, ám ezen éppen Pétert „*a család újabb kori culminatióját*” nem tudja elhelyezni, de életpályája egyes állomásait ismerteti.⁸

Újabban a világhálón szaporodó genealógiai adatbázisok alapján tudjuk,⁹ hogy Péter apját Józsefnek (†Bágyon, 1753. III. 22.), anyját Laszkáry Juditnak hívták és volt egy Johanna nevű, apja halála előtt hat héttel világra jött húga, aki Ambrózy Györgyhöz, majd Gyürky István torontáli főispánhoz ment nőül. Péter családfája ágait két felesége, Platthy Eszter (†1788) és szandai Sréter Éva közül utóbbi egyetlen lánnyal gyarapította, Karolinával (1780–1844, férje Géczy István zólyomi főispán), így fiúágon kihalt.

Péter egy dél-nógrádi – akkoriban magyar katolikus többségű és szlovák evangélikus kisebbségű – faluban, Bágyonban született, 1748. VIII. 14-én. Édesapját, Józsefet, mint látuk, alig ötesztendősen elvesztette, így az özvegy anyára maradt a két kis árva felnevelése. A Laszkáry család a közeli Romhányban birtokolt, klasszicista kúriájuk ma is áll – tető alatt, de üresen.

A fiúörökös fiatalon a kis birtokok ura lett. Az úrbérrendezés tabellái 1770-ben 3 nógrádi községben jelezték birtokait: Bágyonban 1 zsellér, Mátraszelen 1 1/8 telken 1 jobbágya, Pílisben 4 1/2 telken 5 jobbágy gazda szolgálta, de említik Kislibercsén is. Ez ott és akkoriban középosztályi státust jelentett.

Persze a nemes ifjúra még nem a gazdálkodás, hanem a tanulás várt. Családjá és rokonsága zöme evangélikus lévén hagyomány és kötelesség volt hitük megtartása az erővel katolizáló udvarral és érsekségekkel szemben. Hősünk 1764-től a késmárki, majd a pozsonyi evangélikus líceumokban tanult – jogot végzett. Ezzel elindulhatott a tisztviselői pályán. Kiváló képességeit hamar bizonyította. Előbb Prónay László alispán mellett gyakorolt, 1771-ben – 23 évesen – Nógrád vármegye egyik szolgabírája, 1773-ban már főszolgabíró. II. József idején, 1783-ban vármegyéje helyettes alispánja. Midőn az uralkodó megszüntette a vármegyei önkormányzatot, 1786–1788-ban a Fellebbviteli Tábla nevű bíróság tanácsosa, udvari tanácsos címmel. 1788–1790-ben már az ország legelső bírósága, a Hétszemélyes Tábla ülnöke. E minőségében is kiváló ítélő tehetséget tanúsított. A magas hivatalok nem

4 *Abafi Lajos*: A szabadkőművesség története Magyarországon. Budapest, 1900. (Reprint 2012)

5 *Benda Kálmán*: A magyar jakobinusok iratai. II. Budapest, 1957.

6 *Boreczky Beatrix*: A magyar jakobinusok. Magyar História, Gondolat, 1977.

7 *Horváth István*: Ócsai Balogh Péter (1748–1818). In *Eszmék, eszmények, magatartások. 150 év politikusai Nógrádban 1790–1940. Történelmi tanulmányok.* (Múzeumi értesítő X.) Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Salgótarján, 1995. 30–68. Továbbá: *Hajós Ágnes*: *Ellenzék vagy lojalis szolga? Köznemes főispánok politikai szerepe a felsőtáblán, 1790–1812.* In *Szijártó M. István–Szűcs Zoltán Gábor*: *Politikai elit és politikai kultúra a 18. sz. végi Magyarországon.* ELTE, Budapest, 2012. 76–97.

8 *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. I. Pest, 1857.

9 A legfontosabb, e korra kitűnő a mormonok (The Church of Jesus Christ of Latter Day Saints) világméretű anyakönyvi feldolgozása, tovább a családokat feldolgozó „geni.com” <https://www.familysearch.org/search/collection/1743180> Hungary, Croatia, Slovakia gyűjteménye <https://www.geni.com/people/I%C3%B3zsef-Balogh-%C3%B3csai/6000000016488444551>

gátolták abban, hogy tartsa magát elveihez, meggyőződéséhez és véleményének beszédeiben szabadon kifejezést is adjon. Haladást akaró sok kortársához csatlakozva a budai szabadkőműves páholy tagja volt, híve a leendő francia forradalom eszméinek, de mérsékelte a túlzókat.¹⁰

Ellenezte II. József alkotmányellenes rendeleteit, így lemondani kényszerült. A bécsi udvarban úgy tudták, hogy a II. József ellen szervezkedő magyar nemesi elégedetlenek Berlinbe II. Frigyes Vilmos porosz királyhoz járulók, a Habsburgoktól való elszakadáshoz segítséget kérő főurak közé tartozott.

Mályusz Elemér professzor szerint a „három főkolompos” egyike volt, sőt, talán a legelső, ezért a „kalapos király” a hétszemélynökségtől is megfosztotta. 1790 után visszakapta ezt az állását.¹¹

1789-ben az ország evangélikus egyháza világi főfelügyelővé választotta, a vezetés csúcsára került és nevezetes szerepet kapott. Hatalmas tetszést arattak parlamenti beszédei a protestáns vallásszabadság tárgyában és leginkább neki köszönhető annak törvényes keresztülvitele. 1791-ben elnökkölt az első egyetemes zsinaton is.¹²

Nógrád vármegye második követeként ékeszölésével szinte uralkodott az 1790/1791. évi országgyűlésen. Kéziratban országszerte terjesztett, latinul írt alkotmánytervezete a legjobban fejezte ki a nemesség politikai akaratát a függetlenségről, s a kormányzásról. Ebben kidolgozta a *filium successionis interruptum* elméletet, mely szerint II. József „törvénytelen uralmával” megszakadt a Habsburg-ház trónörökösödési joga. Ha Lipót császár a magyar trónra akar kerülni, el kell fogadnia az egyesült rendek követeléseit. Így biztosítani kell a protestánsok törvényes jogait, a polgárok és a jobbágyok személyi és vagyoni biztonságát. Magyarország ne örökös, hanem választókirályság legyen formális királyi hatalommal, a megyei nemesség szenátusa kormányzásával. A háromévenkénti adókető országgyűléseken a vármegyék és a városok népességük arányában legyenek képviselve. Már ekkor programba vette Magyarország és Erdély egyesülését.¹³

Ez a szabadkőművesek által terjesztett társadalmiszervezés-tervezet Baloghot híressé tette és a diétán a Tiszai kerület „heves vezére” lett. Beválasztották a koronázási hitlevelet fogalmazó 12 tagú bizottságba. Ez, némi vita után, az őáltala kidolgozott program szerint készült el.¹⁴ Politikai súlyát jelzi, hogy öt fontos, a törvényeket előkészítő bizottságba is beválasztották. Végül az állami reformok kidolgozását folytató, az 1791. évi LXVII. tc.-kel alakított kilenc rendszeres bizottság közül a legjelentősebbnek, a közpolitikainak is a tagja lett. Neves közjogi tudós is volt, utóbbi bizottság megbízásából két szakértői véleményt (operátumot) is készített a nádori esküről és a városok idegen polgáraitól, amelyeket 1826-ban adtak ki.¹⁵

II. Lipótnak még öt is sikerült megvásárolnia. Torontál vármegye főispánjává nevezte ki. 1791. XI. 8-án iktatták be. Ócsai Balogh ezzel páfördulást tett. Nem csak a magas tisztesség, hanem a francia helyzet radikalizálódása is közrejátszhatott ebben, mert szabadságot akart, de az anarchikus tömegdiktatúrától félt. Torontál számára messze, elég lakatlan, pa-

10 Borovszky 1911. 487.

11 Mályusz Elemér: Sándor Lipót főhg. iratai. 1790–1795. Magyarország újkortörténeli forrásai. Budapest, 1926.

12 Borovszky 1911. 263, 492, 497.

13 Benda Kálmán: Magyarország történelmi kronológiája. II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. 601.; Miskolczy Ambrus: Egy történészvita anatómiája 1790–1830/1848. Folytonosság vagy megszakítás? (Avagy „Mit üzent Kossuth Lajos?”) Aetas 2005. 1. sz. 173.

14 Boreczky 1977. 48, 50, 57.

15 Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. I. Budapest, 1891. (Balogh Péter, ócsai)

rasztias vidék volt. Hivatali működése majdnem ismeretlen, de nem is ide tartozik. 1799-ben rossz újoncozási intézkedéseket hozott, ezért a Helytartótanács élesen megintette. 1802 elején folyamodott a zólyomi főispánságért. A kinevezésben döntő szerepű József főhg. nádor jellemzése szerint volt tudása és alkalmassága, de protestáns és politikailag konvertita (1790-ben még ellenzéki vezér) volt. A király 1802. V. 21-én kinevezte, VIII. 21.-én pedig beiktatták a felvidéki vármegye élére, e tisztét haláláig megtartotta.

Az 1792., 1796., 1802., 1805., 1807. és 1811/1812. évi pozsonyi diétákon magas tisztsége folytán a Felső Táblán nyert helyet és többször lett fontos közös, törvényeket szerkesztő bizottságok tagja. 1807-ben a Habsburgok számára bizonytalan helyzetben a nádor többször kérte a véleményét. Ugyanakkor vonakodott Bécsbe menni kihallgatásra, és a nádor érzékelte vele, hogy kegyvesztett lett.¹⁶

Így az 1808. évi diétán személyesen nem jelent meg – hanem nemes Freyseisen Dániel (1786–1849) körnöcbányai (persze evangélikus) ifjúval képviseltette magát. Úgy tűnik, maga sem látta jónak, ha felszólalásai – aligha tudta volna türtöztetni magát – további haragot váltanak ki a magyarokat lázadó alattvalóknak tartó I. Ferencben.

Az 1811/1812. évi országgyűlésen a zólyomi főispán újra a főrendi tábla legkiválóbb tagjai közé tartozott. Bay József, az ellenzék vezére minden kezdeményezése előtt vele tárgyalta meg az ügyeket. Tapasztalt, megfontolt emberként belátta, hogy az ellenzék törekvései az adott viszonyok között végzetes kalandokra vezethetnek. Igyekezett mérsékelően hatni. Nem látott esélyt az ország teljes függetlenségére, bár szívvel-lélekkel maga is azt áhította.¹⁷

1812 után a „régikor vezérérfia” – végig megtartva zólyomi főispáni méltóságát és evangélikus egyházi országos főtisztségét – Bágyonban élt. Háza haláláig (†1818. X. 16.) találkozóhelye volt a vármegyei nemesség színe-javának, tovább éltetve a magyar függetlenség és vallásszabadság eszméit. Sziráki díszes temetésén tömegesen búcsúztatták.

Méltó, hogy 200 év múltán az utókor is emlékezzék rá.

Pálmány Béla

Emlékezés gróf Sigray Antalra

A Sigray család a XVII. században tűnt fel Vas vármegyében, előbb a felsősurányi, majd később az ivánci uradalom birtokosaként. 1650-ben az Iváncy család birtokát Pálffy Pál nádor adományozta. Az ivánci kastélyt Sigray Károly építtette 1744-ben, apja híres kastélyának a mintájára. A barokk épületet a Rábához közeli erdős magaslaton emelték, húsz katesztrális hold gyönyörű park övezi, jó néhány kocsányos tölgygel. A táj szépsége, érdekessége, a falu fekvése, bizonyára ezek az értékek is mind amellet szóltak, hogy ide építse a kastélyát. Az apa halála után két fia közül József vitte tovább a szellemi örökséget, mert Jakab fiának más sors jutott. A család „mártírja” lett, 1795-ben a Martinovics-féle összeszűrésben a Vérmezőn kivégezték. Emlékoszlopuk ma is ott áll a Vérmező parkjában.

A család utolsó neves sarja, gróf Sigray Antal Iváncon született, később aktív szerepet vállalt az országos politikai életében. Példaképeket látott elődeiben és tisztában volt

16 *Domanovszky Sándor*: József nádor iratai. I. 1792–1804. Budapest, 1925. 283, 477–479.; II. 1805–1807. 57, 300, 450, 829.

17 *Wertheimer Ede*: Az 1811/12. évi országgyűlés. Budapesti Szemle 1899. 267–269.

Az iváncsi Sigray-kastély

A Sigrayak címere

Külföldi tanulmányútjai alkalmával bejárta Európát, Észak-Amerikát és megfordult Afrikában is. 1904-ben New Yorkban nőül vette miss Harriot Holmes Dalyt. A házasságból 1912-ben született meg Margit nevű lányuk. 1904-től tagja volt a Főrendi Háznak. Az I. világháborút mint főhadnagy, majd mint százados harcolta végig.

Mint katonának előtte volt nagyapja példája, aki a napóleoni háborúban kiváló magatartást tanúsított hazája iránt. Önként jelentkezett a gróf Nádasdy huszárezredbe. Katonai pályafutása során Győrben, Aradon és Linzben állomásozott. 1915 telén Lengyelországban és Galíciában harcolt. A zászlóaljja Nagyváradról indult a román frontra, majd a Csíki

családja ősi, eredeti értékeivel, ő is vallotta, amit Horváth J. Elek költő is vallott: „Ivádékai sok századok lefo-lyása alatt, derék hősöket, nagy szent életű jámbor papokat és munkás jeles érdemű polgárokat nemzettek. Ha-zánknak, mint azt számtalan okleve-lek bizonyítják.”

Gróf Sigray Antal 1879. május 17-én gróf Sigray Fülöp és báró Agusz Klára utolsó, negyedik gyermeke-ként látta meg a napvilágot az iváncsi kastélyban. Egyetemi tanulmányait a budapesti tudományegyetem jogi és bölcsészeti karán végezte, majd pedig az angliai Stony Hurst Collé-ge-ben egészítette ki az ismereteit.

havasokba vetette be magát. 1916 decemberében egy nagyon nehéz hadműveletet kellett végrehajtaniuk. Sigray katonái ki voltak téve az aknavető- és a géppuskatűznek. Ő végülis kihozta embereit, akikkel sikerült visszatérni a magyar állásokhoz. A róluk szóló jelentés külön is kiemeli Sigray egyéni példamutató szerepét és bátorságát, továbbá a zászlóalj minden egyéb bevetésének alkalmával tanúsított kiemelkedő teljesítményét.

1916. december 20-a IV. Károly király koronázásának a napja. Sigray érezte, hogy neki ott kell lennie. És egyenesen a harctérről érkezett meg és vehetett részt a koronázási rendezvényen.

1919-ben a Tanácsköztársaság idején az Antibolsevista Comité bécsi tagja lett. Hazaérve a kormány nyugat-magyarországi kormánybiztosává nevezte ki és elérte, hogy a rend helyre álljon. Előzetesen is sorozatosan sokat tárgyalt Svájcban az Antant diplomatáival, hogy kedvező elbírálást kapjon Magyarország. A trianoni békediktátum után Sopron hovatartozásáról népszavazást tartottak. A népszavazás Magyarország sikerét hozta meg. *„Ezzel az aktussal sikerült egy kisebb-nagyobb rést ütni a trianoni békediktátum falain”* – mondta ekkor Sigray.

Az 1920. januári parlamenti választásokon a körmendi választótókerületben a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának programjával képviselővé választották. A második nemzetgyűlésen, melynek az egyik legtevékenyebb tagja volt, köszönetet mondott választóinak az eddigi támogatásukért. Beszédében a kormány gazdaságpolitikáját elemezte. Továbbá hozzászólásában a mezőgazdaság helyzetével is foglalkozott. 1937. április 28-án az európai helyzettel foglalkozott, arra hívta fel a figyelmet, hogy megindult a fegyverkezési verseny, amelynek nem lehet más vége, mint a világháború. Sigray kiállt a zsidótörvény elfogadása ellen is.

1939. február 16-án Teleki Pált újra kinevezte a kormányzó miniszterelnöknek. Telekit közeli barátság fűzött gróf Sigrayhoz, mert külpolitikájában magáévá tette a Sigray által is vallott semlegességi politikát. Teleki az első miniszterelnökségének idején ellátogatott Ivánra a húsvéti ünnepekre, baráti látogatásra.

1944-ben Sigray napja is „meg voltak számlálva”. Március 19-én Magyarországot megszállták a német csapatok és mintegy háromezer embert letartóztatottak. Sigrayt a legelső között vették őrizetbe budai otthonában, az Uri utca 60.-ban. A letartóztatottak között volt többek között Apponyi György, Rassay Károly és Bajcsy-Zsilinszky Endre. A letartóztatott politikusokat pincebörtönökbe szállították, majd onnét az ausztriai mauthauseni lágerbe. Sigray a táborban súlyosan megbetegedett. A kiszabadulás után Svájcba került, majd onnan feleségével és leányával az Egyesült Államokba költözött. 1947. december 26-án, 68 éves korában New Yorkban halt meg. Egy rövid hír jelent meg róla a *New York Times*-ban: *„Az elmúlt korszak közéletének egy tiszta és lélekben is nemes alakja tűnt el.”*

Sigray Antal

Sigray Antal a XX. századi magyar történelemnek egyik kiemelkedő alakja volt. Hazafiságát, igaz emberségét és politikusi nézeteit senki sem vonhatja kétségbe. Elsősorban a külpolitikai helyzet foglalkoztatta, e tekintetben is hazája iránti szeretete vezérelte leginkább.

Emléke elhalványult és feledésbe merült, de nemzetünk három évtizedének egyik legmarkánsabb személyisége volt. Dr. Vígh Károly történész az ivánci Sigray-emlékünnepeken a Sigray-szobor és -park avatásán a következőket mondta: *„Végre ideje volna, hogy Sigray emlékét ne csak Iváncon őrizzék kegyelettel, hanem az egész ország tisztelettel övezzé történelmi alakját.”* Az emlékünnepekre Habsburg Ottót is meghívtuk. Ő levélben válaszolt a meghívásra, többek között a következőket írta: *„Ha valaki megérdemli, hogy személyére emlékezzenek, akkor az Gróf Sigray Antal. Újabb történelmünk egyik nagy személyisége, akinek sokat köszönhetünk. Számomra ezért is Ivánc sokat jelent. Emlékszem Sigray Antal és a falu között fennálló jó kapcsolatra. Sigray sokáig képviselt engem Magyarországon. Nagyon tiszteltem és tisztelem most is, mert tiszta lelkű, jó magyar volt, szenvedett a hazáért és bátran kiállt elveiért.”**

Gyarmati Tiborné

HÍREK

Eötvös Loránd egyetemi jegyzetei. A közelmúltban vásárlás útján az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) birtokába került báró Eötvös Loránd 1880–1881. tanévi bekötött jegyzetkönyvének könyvatos kézírata. A tudós előadásairól készített jegyzeteket az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár feldogozta és digitalizálta, így az iratanyag a nagyközönségnek is hozzáférhetővé vált, és mind természettudományos, mind nyelvi, mind pedig didaktikai szempontból kutatható – olvasható az egyetem honlapján. Az ismertetés szerint az előadásjegyzetek különleges értékét emeli, hogy Eötvös élete során soha nem írt tankönyvet. Az idő hiányán túl a tankönyvírás feltehetőleg azért maradt el, mert a munkájára jellemző műgond és lelkiismeretesség mellett nem érezte előadásainak tartalmát kellően kiforrottnak. (MTI)

*

A PIM-ben is látható a film Ady temetéséről. A Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) Ady Endre halálának 100. évfordulója alkalmából rendezett emlékkiállításán megtekinthetők azok az elveszettnek hitt filmfelvételek, amelyeket a Magyar Nemzeti Filmalap Filmarchívuma publikált a gyászszertartás századik évfordulóján. Az 1919-es filmrészleten látható, ahogy Budapest búcsúztatja Ady Endrét. A *föltámadás szomorúsága* című emlékkiállításán is felhasználtak filmrészletet az 1919-es tudósításból, de a 2019. január 29-én közzétett felvétel hosszabb és jobb minőségű, ezért ez is bekerült a tárlat anyagába – mondta Hegyi Katalin irodalmi muzeológus. A filmen látható Schöpflin Aladár, Csinszka, mellette áll a Nemzeti Múzeum akkori igazgatója, valamint Török Károly festőművész, de a felvételeken szerepel Babits és Hatvany Lajos is. Az Arany János-szobor környékén lévő társaságban pedig ott van a tizenhat éves Illyés Gyula. (MTI)

* Írásom a *Templomépítő Sigrayak* (Ivánc, 2014) című könyvem alapján készült.

KRÓNIKA

A LXVII. Országos Honismereti Akadémia

Nyíregyháza, 2019. július 7. – július 12.

A nemesség kötelez

Ünnepi megnyitó

Tisztelt Államtitkár Asszony, Képviselő Úr, Elnök Urak!
Kedves Honismerők!

Sok szeretettel üdvözlöm a XLVII. Országos Honismereti Akadémia résztvevőit, a határon inneni és túli területeinkről érkezőket, a vendéglátó megyei honismereti egyesület tagjait, a szervezésben résztvevőket és különös örömmel azokat, akik először vesznek részt éves találkozókon, amely az 1970-es évek óta a legnagyobb honismereti, helytörténeti konferenciája a Kárpát-medencének. És itt, Nyíregyházán, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében azzal kell kezdenem, hogy felhívom a figyelmet: a honismereti akadémia hazatért, hiszen 1973-ban itt határozták el a honismereti szakkörvezetői országos konferencián, hogy legyen egy nyári szabadakadémiája a honismereti mozgalomnak, amely az akkori remények szerint „a mozgalomnak egyik nagyhatású formájává lehet”.¹ Úgy hiszem, hogy ez a remény az elmúlt közel fél évszázadban beteljesedett. A javaslat utáni évben az első akadémiát is Nyíregyházán tartották meg és azután még többet is (sőt, a legtöbbet a megyék, illetve a helyszínek közül), a legutóbbit 2003-ban, a Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulóján. Számomra az a konferencia ma is nagyon kedves emlék, hiszen akkor voltam először résztvevője az ötnapos honismereti akadémiának. És rohan az idő, immár ez a mostani a 10. akadémia, amelyen szövetségünk elnökeként lehetek jelen! De ennél fontosabb, hogy Halász Péter örökös tiszteletbeli elnökünk, amikor a minap egy rövid levelezést váltottunk a hamarosan elkezdődő akadémia kapcsán, megemlítette, hogy ő jelen volt 1974-ben és úgy fogalmazott, hogy „Az elsőnek tekinthető nagy, ugyancsak Nyíregyházán rendezett honismereti seregszemlét tartom a mozgalommal való eljegyződésem alkalmának.” Mindnyájunknak hasznos tanácskozást, kellemes beszélgetéseket és a lehető legjobb időjárást kívánva még azt kérte tőlem, hogy említsem meg: a Nyíregyházához alig több mint 100 km-re lévő Szatmárnémetiben született a honismereti mozgalom két kiváló, egykori vezető személyisége, Morvay Péter és Töltési Imre.²

A Honismereti Szövetség örökös tiszteletbeli elnöke tehát lélekben velünk van, de olyan örökös tiszteletbeli elnök is van, akit nagy örömünkre testi valójában is itt tudhatunk sorainkban, megnyitóünnepségünkön: Szabó Gézáról van persze szó, aki bő fél éve adta

1 Tóth László: Országos honismereti szakkörvezetői konferencia Nyíregyháza-Sóstón. Honismeret 1973/3-4. [28–31.] 31.

2 Részletesen erről lásd: Halász Péter: Szatmárnémeti – A honismereti mozgalom szellemi vezetőinek termőhelye. In: A helytörténeti kutatás és a honismeret nyomában. 25 éves a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság. Szerk.: Dukrét Géza. Nagyvárad, 2018. 391–397.

át a stafétabotot Bene Jánosnak, miután majd két évtizedig vezette a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Egyesületet. Hogy mi minden történt ezalatt, azt ő maga foglalta össze a *Honismeret* 3., „akadémiai” számában, amelyet a regisztráció alkalmával minden résztvevő kézhez kaphatott.³ Nagyon sok munka, küzdelem van a sokszor csak felsorolásszerű összefoglaló mögött, amit olvashatunk benne, én csak egyet emelnék ki ezek közül: a határon túli kapcsolatokat, a szoros együttműködést Kárpátalja, különösen Beregszász magyarságával. Eddig nem tudtam, de jó volt olvasni, hogy a Beregszászi Honismereti Egyesülethez nemcsak együttműködési megállapodás köti a megyei egyesületet, hanem a beregszásziak egyenesen biztatásukra, „inspirációjukra” alakították meg honismereti szervezetüket. Azt hiszem, hogy nem csak nekik nyújtott példát a Szabó Géza vezette Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Egyesület sokrétű működése. Nagyszerű alkalom ez a mai ünnepi megnyitó, hogy megköszönhessem egész honismereti közösségünk nevében örökös tiszteletbeli elnök úrnak mindazt, amit közvetlenül a megyei honismereti élet és amit közvetve egész honismereti mozgalmunk érdekében tett. Megtiszteltetés számomra, hogy a díjátadó alkalmával, a *Bél Mátyás Emlékéremmel* plasztikusan is tolmácsolhatom szövetségünk elismerését. Isten éltesen Géza, jó egészséget és még nagyon sok tevékeny, eredményes esztendő-t kívánunk Neked!

Debreczeni-Droppán Béla
a megnyitóbeszédét tartja
(Mándli Gyula felvétele)

A megyei egyesület szoros együttműködésben volt és van az egyetemmel (a korábbi főiskolával), a megyei közintézményekkel, közgyűjteményekkel, utóbbiak közül a Jó(z)sa András Múzeumot említeném, amely konferenciánk egyik helyszíne és biztos háttérháza. Megdobogtatta szívünket májusban az örömhír, hogy idén az országos alelnökünk, Rémiás Tibor vezette, tavaly alapításának 150. évfordulóját ünneplő intézményt választották *Az Év Múzeumává*. Gratulálunk az intézmény egész közösségének és már most köszönöm a segítséget nekik, amit kaphattunk e konferencia megszervezéséhez.

Akadémiánk idén a nemesség magyarországi szerepével foglalkozik. Fontos és alapvető téma ez, de korántsem mondható – elnézésért a kifejezésért – „lerágottnak”. Az 1945 utáni években, évtizedekben nemcsak egzisztenciájukban és létükben semmisítették meg a korábbi világ elitjét, illetve annak jelentős részét kitevő nemességet, hanem visszamenőleg is felelőssé tették őket minden rosszért, vagy máshogy fogalmazva: az akkori jelenben megalázták és meghurcolták őket, jövőjüket determinálva, múltjukat, családjaik több évszázados teljesítményét pedig jobb esetben elhallgatták,

de még inkább hamisan, rossz fényben feltüntetve mutatták be a következő nemzedékeknek. A nemesség szimplán elnyomóvá, sanyargatóvá vált a tankönyvekben, „*a bús ezer év*” letéteményesévé, felelőségévé. A történelem oktatásánál persze nem tudtak mindenkit

³ Szabó Géza: A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Egyesület két évtizede. *Honismeret* 2019/3. 71–76.

fekete báránnyá tenni, ilyenkor elhallgatták, hogy az illető arisztokrata (elhagyva a nevek mellől a főnemesi címet) vagy nemes. Később, az úgynevezett gulyáskommunizmus idején a történettudományban javult a helyzet, de a nemességet megbélyegző ideológia átította a magyar társadalmat. A rendszerváltoztatás után, az elmúlt harminc évben ez a helyzet gyökeresen megváltozott, de közel sem mondhatjuk azt, hogy rendbe tettük a fejekben, társadalmi szinten ezt a kérdést. Nagyon sok családtörténeti kötet látott ugyan napvilágot nemesi familiáinkról, bennük érintőlegesen vagy alaposan taglalva országos vagy helyi értékű szerepüket, átfogó, szintetizáló monografikus művek terén azonban még igen rosszul állunk.

Ha valahol megtörtént vagy érzékelhetővé vált a történelmi igazságtétel, akkor azt a mi világunkban kapta meg először a magyar nemesi társadalom, hiszen a honismereti, helytörténeti irodalom mikro szinten képes bemutatni a nemesség valós teljesítményét. A sok ezer megszületett helytörténeti munka pedig jól bemutatta, hogy milyen sokat is köszönhetünk a nemességnek az ország fejlődését, az egyes helységek kialakulását illetően. Azt hiszem, ezt itt, Nyíregyházán, ahol egy gróf Károlyi volt az alapító, nem kell különösebben hangsúlyoznunk (gyorsan hozzáteszem, hogy ahonnan én jöttem, azt a települést – Újpestet – is egy Károlyi alapította). A honismereti mozgalom tagjainak, a helytörténeti kutatóknak, úgy gondolom, továbbra is fontos feladata kell hogy legyen bemutatni a valós történéseket és benne a nemesség szerepét, egyre inkább összegezve is azt, nem csak egyszerűen, leíró módon. Természetesen a ló másik oldalára sem kell átesnünk: nyilván nem minden nemes volt pozitív szereplője történelmünknek. Ez evidens. De azt hiszem, ki mondhatjuk immár: a nemességnek döntő szerepe volt abban, hogy a magyarság, hogy az országunk fennmaradt. Nem kezdeném most taglalni, de még felsorolásszerűen sem megemlíteni, hogy mi mindent köszönhetünk a honvédelem, illetve a kultúra és az élet más területein a magyar nemességnek, ezt majd a következő napokban megteszik a téma kiváló szakértői. Csak azt említem, ami ebben a körben persze köztudott, de nemzetünk jelenlegi (és ez igaz az elmúlt három évtizedre is) gondolkodásában sajnos még nincs hangsúlyosan meg: a modern Magyarországot a reformkorban a magyar köz- és főnemesség haladó rétege, nagyszerű személyiségei teremtették meg. Csak egyet említek, Kölcsey Ferencet, aki e megyéből, szűkebben Szatmárból indult a pozsonyi országgyűlésbe „*A haza minden előtt*” jelszavával, hozzáállásával. Az itt ülők hosszan tudnák sorolni a nemesi neveket, akiknek hálásak lehetünk még a 21. században is. Persze vannak olyanok is bőven, akiknek a szerepe elhalványodott, és akikre ezért újra fel kell hívnunk a figyelmet: ilyen nagy magyar volt pl. gróf Teleki László, aki a leghatározottabban képviselte a magyar reformprogramot az 1840-es években. De ő sem csak úgy kinőtt a földből, ott volt egy csodálatos család mögötte – időben és térben. 25 éves volt, amikor egyik legjobb barátja, Dessewffy József a következőket írta neki: „*Tőled Laczim! sokat vár a' haza és méltán. Én részemről egyetlen kevélységet engednék meg Neked, melly arról való emlékezetben állana, hogy Teleky vagy, nevezetes hazafiak, tudósok és írók szakadatlan sorába való.*”⁴ Igen, Teleki László tudta, hogy mit jelent a „*Noblesse oblige*”, hogy a nemessége, származása mire kötelezi őt. Már generációk óta úgy tanították ekkor a Telekiek utódaikat, hogy azok a nemzeti közösség hasznára váljanak. Teleki László édesapja volt az egyik legkorábbi kezdeményezője egy Magyar Tudományos Akadémia létrehozásának, és amikor végül már halála után létrejött, első elnöke, József fia lett, akinek egyébként azt is köszönhetjük, hogy a Hunyadi-kort először ő dolgozta fel tudományos szintű nagy monografikus sorozatában. Ő és testvérei

4 *Iványi Béla: A római szent birodalmi széki gróf Teleki család gyömrői levéltára. Szeged, 1931. 428.*

*Az akadémia megnyitóünnepségének elnöksége; balról jobbra:
dr. Bene János megyei egyesületi elnök, Seszták Oszkár, a megyei közgyűlés elnöke,
dr. Vinnai Győző országgyűlési képviselő, dr. Horváth Zita felsőoktatásért felelős
helyettes államtitkár, Debreczeni-Droppán Béla, a Honismeretei Szövetség elnöke
(Mándli Gyula felvétele)*

*Dr. Horváth Zita felsőoktatásért felelős helyettes államtitkár köszönti az akadémia
résztevőit (Mándli Gyula felvétele)*

– köztük az említett László – voltak azok, akik a gazdag családi könyvtárat a nemzetnek adományozták. Ez jelentette a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának a megalapítását. De rögtön eszébe juthat mindenkinek a marosvásárhelyi híres Teleki Téka vagy a Széchényiek alapította intézmények sora.

És még két dolgot említenék: ha olyan nagy elnyomók, sanyargatók voltak főuraink, nemeseink, akkor az 1940-es, 1950-es években miért vittek oly sokan nekik ételmezt és minden szükségeset, persze titokban; miért fogadták őket nagyon sok helyen – már 1989 előtt is –, amikor hazalátogattak, olyan nagy tisztelettel és örömmel még élő öreg szolgálok vagy gyermekeik? A válasz persze egyértelmű.

Bár a történelem úgy hozta, hogy most már a nemesség nem jelenik meg Magyarországon külön társadalmi réteggént, mégis egyre több helyen mecénásként, a jó ügy kezdeményezőjeként és megvalósítójaként tűnnek fel, leginkább úgy, hogy csak a nevük jelzi, milyen származásúak. Ők azok, akik még ma is tudják, hogy mit jelent az, hogy „*A nemesség kötelez*”, hogy az ősök példáját követni kell, szolgálva legjobb tudásuk szerint közösségüket. Az utolsó nap meg is ismerhetünk majd egy ilyen mai fiatal földbirtokos nemest, Bánffy Farkas személyében.

Végül szeretném megköszönni a vendéglátó megye és város kézzel is fogható támogatását, csakúgy a Nemzeti Kulturális Alapét is és mindazokét, akiket a meghívón is feltüntettünk. Köszönöm fővédnökeinknek és védnökeinknek, hogy elfogadták a felkérésünket. Bár más irányú elfoglaltsága miatt nem tud itt lenni körünkben, de azt gondolom, így is nagy megtiszteltetés, hogy elfogadta akadémiánk fővédnökségét nagykárolyi gróf Károlyi László, aki egyenes ági leszármazottja a Nyíregyházát alapító, újrateremtő gróf Károlyi Ferencnek. Nagyon sajnálta, hogy nem tud eljönni, mert nagyon tetszett neki konferenciánk programja. Köszönöm, hogy másik fővédnökünket, az emberi erőforrások miniszterét képviseli helyettes államtitkár asszony, tudom, hogy számára honismereti közösségünk, főként a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei, nem ismeretlen világ.

Ezennel megnyitom a XLVII. Országos Honismereti Akadémiát, kívánva minden résztvevőnek tartalmas együttlétet, szellemi feltöltődést és lelki nemesedést!

Debreczeni-Droppán Béla

A Honismereti Akadémia kitüntetettjei

**BÉL MÁTYÁS – NOTITIA HUNGARIAE EMLÉKÉREM KITÜNTETÉSBN
RÉSZESÜLTEK**

BÁNDI LÁSZLÓ

Bándi László Hajós községben (ma: Bács-Kiskun m.) született 1942-ben. Családjával 1953-ban Bódéra, majd Padragra költözött (ma Ajka városrészei). 1964-től Veszprémben él. Végzettségei: elektroműszerész szakmunkás (Ajka, 1962), magyar-történelem szakos tanár (Pécs, 1975). Pályafutása során megyei ifjúsági szervezeti vezető (1964–1972), idegenforgalmi hivatali vezetőhelyettes, majd kirendeltségvezető (1972–1976), utána a nevelésügyben

tevékenykedett (nevelőtanár, járási tanulmányi felügyelő, majd a megyei Gyermek- és Ifjúságvédő Intézetnek 1984–1993 közt igazgatója), végül különböző vállalkozásoknál ügyvezető, illetve oktatási referens volt. 2004 óta nyugállományban van.

Kulturális téren már diákkora óta igen aktívan tevékenykedett, mivel jó szervezőképesség, segítőkészség, kitartás és praktikum jellemzi. Helyismereti aktivitása során foglalkozott a veszprémi közterületnevek rendezésével, emblematisz veszprémi helyszínek (Várkút, Komakút, szentmiklós-szegi romok) felújításával, történelmi személyek (Eötvös Károly, Óvári Ferenc) sírhelyének megújításával, illetve ilyen irányú társadalmi ihletésű munkák sikeres szervezésével, melyekről számos hírlapi cikk és általában kiadvány is született. Érdeklődési körébe tartozó fontosabb témák: Veszprém megyei helytörténet, eseménytörténet, oktatási-nevelési intézetek története, nyomdászati- és sajtótörténet. Kiemelkedő az emlékezetkultúrával kapcsolatos kutató-, gyűjtő-, szervezőmunkája: a Veszprém megyei emlékhelyek, emlékjelek tárgykörében szakértővé nőtte ki magát, eddig két megyei kötetet is szerkesztett (1980, 1996). Emellett értő szorgalmazója az emlékállításnak és -ápolásnak is. Gyűjtéseiből már eddig is számos honismereti értékű anyagot beadott a megyei levéltárba. Tagja a *Veszprémi Szemle* című évnegyedes várostörténeti folyóirat alapítványa kuratóriumának, valamint a honismereti mozgalomban különösen aktív Sziklay János Asztaltársaságnak (Veszprém).

Ismert vezetőként, városi tanácstagként és más tisztségek viselőjeként jelentős közéleti pályát futott be. Nem véletlen tehát, hogy a honismereti mozgalom helyi erői 2002-ben őt kérték fel a megyei egyesület elnökének, amivé 2002. november 11-én meg is választották. E tisztséget négy cikluson át, egészen 2018. november 9-ig viselte. Az új elnök nagy lendülettel látott hozzá az egyesület munkájának megújításához, a tagság gyarapításához, korszerű eszközök alkalmazásához, széles kapcsolati hálózata mozgósításához a honismeret érdekében. Szorgalmazta a különféle pénzügyi pályázatokat és az egyesület arculati megújítását is. Az ő idejéhez kötődik a területi koordinációs kapcsolatok megerősítése, belépés a Honismereti Nap és a veszprémi Civil Napok rendezvényeibe. Számunkra kivételes megtiszteltetésként 16 éve alatt 7 tagunk részesült a *Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékéremben*, továbbá szorgalmazására is került sor a megyei honismereti kortárslexikonnak (2014) és még 5 neves megyénkbeli honismertető személyiség jubileumán 5 gyűjteményes kiadványnak a megjelentetésére, valamint a *Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok XXI.* kötetének kiadására. Sor került 3 ifjúsági területi honismereti vetélkedőre, és az ő idejéhez kötődik a 35. Országos Honismereti Akadémia (2007), a 14. kiadványszerkesztői konferencia (2012), az első Hon- és Népismereti Konferencia (2014) és a 22. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémia (2017) megyénkbeli lebonyolítása.

A fentiek alapján Bándi László megyei egyesülete a *Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérem* kitüntetésre javasolja.

DR. KOCZÓ JÓZSEF

Dr. Koczó József 1950-ben, a Börzsöny szívében, a szép nevű Peröcsényben született. Foglalkozására nézve filozófia–történelem–magyar szakos tanár. A váci középiskola után az ELTE Bölcsészettudományi és az ELTE Tanárképző Főiskolai Karán szerzett diplomákat és itt szerzett bölcsészdoktori címet is.

Pedagógus pályáját a vámosmikolai általános iskolában töltötte előbb tanárként, később igazgatóként. Itt tanított történelmet, magyar nyelv- és irodalmat, hon- és népismeretet, ember- és társadalomismeret, etikát. 2001-ben ösztöndíjat nyert a Közoktatási Modernizá-

ciós Közalapítványnál a *Tantárgyi program és tankönyv a hon- és népismeret oktatásához* című pályázatának megírásához. Ennek kapcsán 2002-ben készült el a *Tantárgyi program hon- és népismeret moduljának „B” változata az észak-magyarországi alsó-Ipoly-völgyi iskolák számára, bővített tanmenettel* című dolgozata, melyből 10 magyar és 3 határon túli magyar tannyelvű iskolában tanítottak. 2005-től közoktatási szakértő a pedagógiai értékelés és szaktárgyi oktatás magyar nyelv és irodalom, történelem és állampolgári ismeretek, etika, valamint hon- és népismeret, ember- és társadalomismeret témában, továbbá tankönyv és taneszköz akkreditáció szakterületeken. 2007-től szakértőként közreműködik a magyar nyelv és irodalom, történelem, társadalmi ismeretek, etika, hon- és népismeret tantárgyak közoktatási tankönyveiben alkalmazott taneszközök véleményezésében, továbbá szakértői feladatokat látott el e könyvek tankönyvvé nyilvánítási eljárásban. 2010-től nyugdíjas.

A helytörténeti és honismereti tevékenységének egyik részét az évtizeden át mintaszereően vezetett helytörténeti szakkör jelenti. Koczó József és szakköre alapító tagja volt a Pest megyei Érdy János Honismereti Egyesületnek. A helytörténeti szakkör Vámosmikola és a tágabb környezet történetének, hagyományainak feldolgozásával foglalkozott. A szakkörrel a Börzsönyi és a felvidéki kirándulások, honismereti táborok mellett részt vettek a vámosmikolai közelet eseményeiben, a községi zászló- és címer-, valamint hősiemlékmű-avatásban, a lengyel menekültek emlékének ápolásában és kiállításokat is rendeztek. A szakkör rendszeres résztvevője volt a megyei és országos történeti, millecentenáriumi és millenniumi, valamint a szlovákiai Hont megyei honismereti vetélkedőknek, vezetésével helytörténeti pályamunkákat készítettek. A szakkör különlegessége volt, hogy nem szakadt meg a kapcsolata a középiskolába, főiskolára és egyetemre került tagjaival sem.

Munkásságának másik felét írói és kutatói munkássága teszi ki. A történelmi múlt iránt érdeklődő diákok, pedagógusok és közemberek számára készült számtalan népszerű-tudományos írásában mutatta be az egykori Dél-Hont helytörténetének fontos dokumentumait, eseményeit, érdekességeit. A szakköri, illetve egyéni gyűjtő- és kutatómunkájának gyümölcseként megjelent kiadványok közül legjelentősebbek a *Honti Füzetek*, valamint az önkormányzatok megbízásából és támogatásával készített feldolgozások, melyek a lakosság helyismeretének gazdagítását célozták. Megjelent köteteinek száma 20. Ezek Vámosmikola, az Ipoly mente és a Börzsönyi helytörténetével foglalkoznak. Tanulmányai és cikkei is ebben a témában készültek, melyek 17 folyóiratban, napi- és hetilapban jelentek meg. Számtalan cikke közül csak a *Honismeret*ben közel 20 látott napvilágot. 2011-től a *Börzsönyi Helikon* című internetes folyóirat (<http://retsag.net/helikon/index.html>) közli hely- és társadalomtörténeti írásait. 2015-től a Vámosmikola Értéktár Bizottságának elnöki tisztét látja el. A gyűjtő- és kutatómunka eredményeiről az utóbbi 10–15 évben rendszeresen tart előadásokat az Ipoly magyar és szlovákiai oldalán, továbbá a Pest Megyei Honismereti Egyesület helytörténeti felolvasóülésein, vagy Szlovákiában az ipolysági Ipoly Napokon. Alapító tagja az Érdy János Honismereti Egyesületnek, tagja a Magyar Történelmi Társulatnak.

Honismereti, helytörténeti tevékenységéért, a II. világháború alatti magyarországi lengyel menekültek emlékének ápolásáért a *Lengyel Köztársaság Budapesti Nagykövetségének Emlékplakettjét*, a községben és a környező településeken végzett kiemelkedő helytörténeti munkájáért *Vámosmikola díszpolgára* címet kapott, illetve a honismereti mozgalomban végzett kiemelkedő munkájáért a Honismereti Szövetség *Honismereti Emléklapját* érdemelte ki.

Kitartó és kiemelkedő helytörténeti-irodalmi és a honismereti mozgalomban végzett lelkiismeretes és lelkes munkájáért számára az Érdy János Honismereti Egyesület a *Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérem* odaítélését javasolja.

DR. SZABÓ GÉZA

Dr. Szabó Géza történész, a Nyíregyházi Főiskola ny. főiskolai főtktára, a Hungarológiai Intézet vezetője, igazgató, Nyíregyháza város díszpolgára, a honismereti mozgalomban az 1960-as évek közepétől vesz részt. Az 1970-es években az első nyíregyházi honismereti akadémiák szervezésében tevékenyen részt vett. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Egyesületnek egyik alapítója, csaknem két évtizeden keresztül elnöke, majd tiszteletbeli örökös elnöke. Egyesületi elnökként szerepe volt abban, hogy a város honismereti munkát is végző intézményei és az egyesület között mindvégig kedvező együttműködés valósult meg. Az egyesület irányításán túl, többek között tevékeny része volt a 2003-as, XXXI. Országos Honismereti Akadémia, a 2008-as határokon átívelő országos honismereti konferencia megszervezésében. Több mint tíz éve az egyesület ifjúsági taborának programszervezője és egyik vezetője.

Szabó Géza 1970-től tanít a főiskola Történelem Tanszékén, majd az intézmény főiskolai főtktára. Főtktári feladatkörében a rektor igazgatási helyettese. Közben a tanszéki oktatómunkában is folyamatosan részt vett. 1984-ben megvédte doktori disszertációját. Publikációs tevékenységet is folytat oktatási és hivatali feladatainak magas színvonalú ellátása mellett. Fő kutatási területe a magyarországi dualizmus korának politikatörténete. Száznál több publikációja jelent meg, önálló kötetben, könyvek társszerzőjeként, folyóiratok tanulmányainak szerzőjeként. Több város dualizmus kori történetéről jelent meg tanulmánya. Kidolgozta a helytörténetírás speciál kollégium programját és vezette a foglalkozásokat. Kiadványa jelent meg az üzemtörténet-írás módszertanáról, és vezetett üzemtörténet-író tábort. 1993-ban megalapítója és vezetője, majd igazgatója az intézmény Hungarológiai Intézetének. Egyik elindítója és vezetője a BGYTF speciális beregszászi tanárképzésének, amelyből kinőtt a beregszászi főiskola. A Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Alapítvány Kuratóriumának elnöke. Munkásságával hozzájárult ahhoz, hogy a nyíregyházi és a beregszászi oktatási és kulturális intézmények között tartalmas kapcsolat alakuljon ki, a honismereti munka vonatkozásában is. A Határon Túli Magyar Tanárok továbbképzésének 13 évig volt a vezetője. 2007-ben megszervezte és vezetője volt a főiskola Lónyay Menyhért Szakkollégiumának. Több nemzetközi és hazai szakmai konferenciát szervezett, előadásokat tartott, kiállításokat nyitott meg, megyei, városi és vidéki nemzeti ünnepeken tartott ünnepi beszédeket.

Több szakmai, társadalmi, közéleti társaságnak, egyesületnek, bizottságnak tagja, vezetőségi tagja, mindenütt munkálkodik a honismereti, helytörténeti munka összehangolásának, szakmai igényességének megalapozásán.

Mindezek alapján a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Egyesület dr. Szabó Gézának a *Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérem* odaítélését javasolja.

HONISMERETI MUNKÁÉRT EMLÉKÉREMMELEL KITÜNTETETTEK

DR. BODNÁR MÓNKA

Dr. Bodnár Mónika 2013 óta egyesületünk titkára. Meghatározó személyisége, fő mozgatórugója közösségünknek. Kiváló szervezőképességgel, nagy szakmai tudással rendelkezik. Egyesületünk konferenciáit ő szervezi, irányítja. A *Szülőföldünk* megyei honismereti folyóirat főszerkesztője. Rendszeresen tart nagy sikerű előadásokat honismereti rendezvényeken. A sárospataki Országos Honismereti Akadémia egyik fő szervezője volt.

1961-ben született Kassán. 1979-ben csehszlovák állami ösztöndíjasként került Debrecenbe a Kossuth Lajos Tudományegyetemre, ahol 1984-ben végzett magyar-néprajz szakon. 1995-ben egyetemi doktori címet, majd PhD-fokozatot szerzett. 1986–2007 között a putnoki Gömöri Múzeum vezetője volt. 2008-tól a Herman Ottó Múzeum muzeológusa.

1993–2006 között szerkesztette a Gömöri Múzeum és Baráti Körének kiadványsorozatát, a *Múzeumi Könyvtár*at. 1987–2007 között mintegy 70 időszaki kiállítást készített elő, illetve rendezett. Az egyesületünk 20 éves történetét feldolgozó tablókat is ő szerkesztette.

Egyetemista kora óta tartja a kapcsolatot a szlovákiai kollégákkal. Tagja a Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaságnak és a Gömör-Kishonti Múzeumi Egyesületnek, ahol 2002-től alelnök. Részt vesz az egyesület által kiadott *Gömörország* periodika szerkesztőbizottságának munkájában.

Kiemelkedő tevékenysége alapján a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Honismereti Egyesület őszinte szívvel javasolja dr. Bodnár Mónikát *Honismereti Munkáért Emlékéremre*.

DR. GESZTESI ENIKŐ

Dr. Gesztesi Enikő 1990-től a Szekszárdi Garay János Gimnáziumban történelem–latin–ógörög szakos tanárként dolgozik. Emellett a JATE BTK-n is tanított. 2007-ben doktorált az ELTE-n (doktori értekezésének címe: *A görög történetírás fejlődése Akusilaostól Hekataioson át Hérodotosig*). 2008-ban szakvizsgát szerzett, mindemellett szakértőként dolgozott. Mentorként tevékenykedik a KutDiák Mozgalomban, 2015 januárjától mesterpedagógus és történelem szaktanácsadó. Tudományos és ismeretterjesztő előadásokat tart, rendszeresen publikál (több tucat tudományos és módszertani cikk, könyvrészlet szerzője).

A tanári pályáján kutatói irányultsága mellett kiemelt figyelmet fordít a szülőföld történetére is. Ebben külön motiválja, hogy tanítványait bevonja az ezzel kapcsolatos kutatómunkába. Ennek jegyében a HSZ Pedagógiai Munkabizottságának elnöke. Iskolájában 11 éve szakkört vezet, diákjai rendszeres résztvevői a szövetség kiemelt rendezvényeinek.

A TMEAHE-nek 2009 óta titkára, 2013 óta elnöke. Fő szervezője volt két országos rendezvénynek: OHA 2015, IV. Országos Hon- és Népismeret Konferencia 2017.

2018-ban az egyesület és az elnök munkáját Tolna Megye Önkormányzata *Az Év Tolna Megyei Civil Szervezete* díjjal, Szekszárd MJV Önkormányzata pedig *Szekszárd javáért* kitüntető címmel jutalmazta. 2018-ban a város kérésére nagy sikerű munkafüzetet készített a *Szekszárd, ahol élünk* című várostörténeti könyvhöz.

Tanári és kutatói munkáját többször elismerték, pl. *Felsőoktatási Emlékérem*, az Országos Széchenyi Kör kitüntetése, az OKTV Bizottság díja, *Faludy Szilárd-díj*, *Létay Menyhért-díj*, *Bonis Bona Díj* kitüntetésekkel.

A megyei honismereti tevékenység értékeit megtartó, megújító, széles szakmai bázisra épülő 100 fős egyesület elismert vezetője. Ötleteivel gazdagítja a honismereti napok témavá-

lasztását, az emlékezésprogramokba a vidéki bázisokat eredményesen vonja be. Szponzor-szerző tevékenysége átlagon felüli, amely munkáját és az egyesület elismertségét is fémjelzi.

A fentiek alapján a Tolna Megyei Egyed Antal Honismereti Egyesület dr. Gesztesi Enikőt a *Honismereti Munkáért Emlékérem* kitüntetésre javasolja.

DR. KISS KÁLMÁN

Dr. Kiss Kálmán egyetemi tanár 1959. július 12-én született Nagyaron. A debreceni Kosuth Lajos Tudományegyetemen magyar–oros–német szakos középiskolai tanári diplomát szerzett. 1984-től a Bessenyei György Tanárképző Főiskola (2000-től Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyházi Egyetem) idegen nyelvi Oktató és Vizsgáztató Központjának német nyelvet oktató tanára. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Honismereti Egyesületnek és elnökségének 2003-tól a tagja. Kiemelkedő tevékenységét öt területen kamatoztatta.

I. A szatmári térség múltja, hagyományainak kutatása, kultúrájának őrzése terén végzett honismereti munkája. Létrehozta a Nagyari Tájházat, a Nagyari Kulturális és Polgári Kör Egyesületet, megszervezte a Luby és a Petőfi Emlékkonferenciát, a szatmári népi temetkezési hagyományokat őrző fejfák rekonstrukcióját, létrehozta a Nagyari Galéria nevű kiállítóhelyet, az ő kezdeményezésére alakult meg a Luby Társaság (székhely: Mátészalka, fióktelephely: Nyáry, háttérintézménye a mátészalkai Szatmári Múzeum). A szatmári értékek őrzését célul kitűző civil kulturális egyesület alelnökeként tevékenykedik.

II. Egyéni honismereti kutatások és ezek kapcsán előadások tartása. Az egyesület nyári ifjúsági táborában négy alkalommal tartott előadást egyéni eredményeiről irodalmi, nyelvészeti, helyismereti, valamint a szatmári Petőfi-tematikában. Legfontosabb kutatásai: *Kemecse a publicisztikában, Nyáry és a Luby család, Petőfi a Szatmári-Tiszaháton, A Luby család szatmári vonatkozásai, Újabb nyelvi adatok az Árpád-kori gyepük történetéhez, Luby Lajos önéletírása.*

III. A hon- és helyismereti tematikában megjelent publikációi: *Nagyari Hívogató, A Luby család, Az -ar alaptag etimológiája Nyáry és Kisar települések nevében, Fogadj bé, temető... – Nagyari fejfaversek, Kisar földrajzi neveinek legkorábbi rétegeiről.*

IV. Pályázatokon való részvétel. A Luby Társaság a 2013–14-re elnyert pályázati támogatásból az ő javaslatai és szakmai felügyelete alapján számos, szatmári vonatkozású programot valósított meg. Kiemelkedett közülük *A Petőfi-titok* című nagyszínpadi musical elkészítése, bemutatójának megszervezése.

Az elnökségben ellátandó feladatát 16. éve nagy hozzáértéssel és szakmai tapasztalattal segíti, a szatmári térség honismereti referenseként jelentősen emeli egyesületünk megyei munkáját.

Fentiek alapján a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Egyesület javasolja dr. Kiss Kálmánnak a *Honismereti Munkáért Emlékérem* kitüntetés odaítélését.

SZÖLLŐSY MARIANNE

Budapesten, 1957-ben született. Az ELTE BTK történelem–népművelés szakán 1985-ben szerzett diplomát, 1996-tól az Újpesti Neogrády László Helytörténeti Gyűjtemény vezetője.

2001-től az *Újpesti Helytörténeti Értesítő* szerkesztőbizottsági tagja, 2002–2017 között a Fóti Károlyiak Alapítvány alelnöke, 2009-től az Újpesti Helytörténeti Alapítvány kuratóriumának tagja. 2014-től az Újpesti Városvédő Egyesület elnöke. Szakmai publikációi tanulmánygyűjteményekben (*Újpest 1907–2007; A fóti templom és a romantika építészeté;*

*Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékéremmel kitüntetettek; balról jobbra:
dr. Szabó Géza, Bándi László és dr. Koczó József (Mándli Gyula felvétele)*

*Honismereti Munkáért Emlékéremmel kitüntetettek; balról jobbra:
Szöllősy Marianne, dr. Kiss Kálmán és dr. Gesztesi Enikő (Mándli Gyula felvétele)*

A *közművelődés házai* 8.), fóti és újpesti periodikákban, valamint az *Újpesti Helytörténeti Értesítő*ben kerültek közlésre. Az *Újpest lexikon*ban az ipartörténeti szócikkek szerzője. Önálló kötete az *Újpestről jöttünk*. Több újpesti helytörténeti kiadvány lektora, társszerzője. Tagja az újpesti diákok helytörténeti vetélkedőit előkészítő csoportnak, a kerületi pedagógusoknak helyismereti továbbképzéseket tart, évtizedes sikeres helytörténeti sorozata van a helyi televízióban. Újpesti konferenciák, megemlékezések szervezője.

1997-től a Budapesti Honismereti Társaság tagja, 2003-tól az elnökség választott tagja, önkéntes munkában 2014-ig végezte egyesületünk könyvelését, ma házi pénztárunkat kezeli. A *Városunk* közli írásait, a Budapesti Históriaikon többször előadott.

Munkásságáért a Honismereti Szövetség *Honismereti Munkáért Emléklappal* (2000), Újpest önkormányzata a helyi írott sajtó különdíjával (2002), majd 2011-ben *Újpestért* díjjal tüntette ki.

A Budapesti Honismereti Társaság Szöllősy Mariannét a *Honismereti Munkáért Emlékérem* kitüntetésre javasolja.

SZIGETVÁRI VÁRBARÁTI KÖR

Az idei évben 60. évfordulóját ünneplő Szigetvári Várbaráti Kör az országban a várbaráti körök közül másodikként, 1959. október 29-én alakult meg 163 alapító taggal, Molnár Imre gimnáziumi tanár vezetésével.

Az alapítók célkitűzéseinek megfelelően Zrínyi Miklós és hős bajtársai emlékének ápolása, Szigetvár és a Zrínyiek történelmi szerepének minél szélesebb körben való ismertetése, a Zrínyi-vár gondozása, Szigetvár műemlékeinek védelme jegyében telt el az elmúlt 60 esztendő. A körnek jelenleg 300 tagja van, akik a fenti célok megvalósításán dolgoznak: minden évben megemlékezést szerveznek a töröktől való felszabadulás évfordulóján, a költő-hadvezér születésnapjához kapcsolódóan szavalóversenyt rendeznek, szeptember 7-én pedig megrendezik a kegyeleti ünnepséget. Zrínyi Miklós születésének évfordulóján évenként történeti konferencia szervezésére kerül sor.

A kör jelentős könyvtárral és archívummal rendelkezik, amely a kutatók munkáját is segíti.

A Zrínyi-hagyományok ápolásán túl a város és a járás helytörténeti kutatásai is a kör keretében folynak. Jelentős kiadói tevékenységet folytatnak, eddig önerőből 40 kötet jelent meg, melyek közül a legjelentősebb a 2006-ban kiadott *Szigetvár története* című tanulmánykötet. Nagy gondot fordítanak az ifjúság nevelésére: évenként szavalóversenyt, vetélkedőket, túrát rendeznek fiataloknak.

Jelentős szerepet vállalt az egyesület 2018-ban az Országos Ifjúsági Honismereti Akadémia Szigetváron történt lebonyolításában.

HONISMERETI EMLÉKLAPPAL KITÜNTETETTEK

Budapest: Benyóné dr. Mojzsis Dóra, Buzinkay Géza, Lukács Emília; *Bács-Kiskun megye:* Horák Béla, dr. Székely Gábor, Papné Csaplár Krisztina, Tajti Erzsébet, Varga-Sabján Gyula, Végső István; *Baranya megye:* Kollárné Horváth Gyöngyi, Sarlós Endre; *Borsod-Abaúj-Zemplén megye:* Bánfalvi László, Benyhe László, Elek Éva és az ózdi SZIKSZI diákjai, Kopasz József, Nyíri Péter, Perecsényi Mihály, Szabó Ferencné, dr. Szedresi István, Szlovák Sándor, Tóth Mihály, Zolenszky Gabriella; *Csongrád megye:* Deli Albin, Dobayné Deák Éva, id. Pintér István; *Fejér megye:* Csillag Hajnalka, Kardos Gábor, Kiszlné Simon Andrea,

Az akadémia megnyitóünnepségének résztvevői (Mándli Gyula felvétele)

Kertész Fruzsina, a megyei egyesület tagja az akadémia kopjafájára feltűzött nyíregyházi díszszalaggal (Bárány Tibor felvétele)

Rideg Imre, Sárobovárdi Múzeum Egyesület; *Heves megye*: Pogonyi Lászlóné, Nagy Sándor Gáborné; *Jász-Nagykun-Szolnok megye*: Banka Csaba, Bognár Mária, Kövér István, Mihályi József, dr. Suba Györgyné, Szikszainé Gál Ildikó, Terjékiné Kisnémet Ágnes, Tóth László; *Komárom-Esztergom megye*: Gergely Endre, dr. Osvai László, Peragovics Ferenc, dr. Pifkó Péterné, Sárosi Attila; *Somogy megye*: Balla Mária, dr. Bogdán Tibor, Deák Varga József, Fonyódi Múzeumi és Helytörténeti Egyesület, Varga Róbert, Witt Lászlóné; *Tolna megye*: Baka Zsuzsanna, Csupaj Tünde, Móser Zoltán, Naszladi Judit, Orbán György; *Vas megye*: Prófusz György; *Veszprém megye*: Fehér Mária, Jákló Tivadar, Kádár István, Petrovics László, Szegedi József. *Támogatói*. *Bács-Kiskun megye*: Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár és Ramháb Mária főtanácsos, könyvtárigazgató, a Katona József Könyvtár Helyismereti Gyűjteménye és Egyediné Gál Erika gyűjteményvezető, Sebestyén Hajnalka; *Jász-Nagykun-Szolnok megye*: Lóczi Miklós; *Tolna megye*: Szekszárdi Garay János Gimnázium; *Vas megye*: Németh Tibor, Bognár Miklósné.

A szekcióülések beszámolóí

1. SZEKCIÓ

A NEMESSÉG MECÉNÁS TEVÉKENYSÉGE

Rómában az idősámítás előtti első évszázadban élt Gaius Clinius Maecenas művészetpártoló tevékenysége példa és követendő minta volt a magyar nemesség számára is. A hosszú idón át tartó, nagy összegű, főként a művészetet és a tudományt pártoló mecénásság mellett azonban figyelemre méltóak a kisebb támogatást vagy egyszeri segítséget jelentő jótétemények is.

A magyar nemesség szűk rétegéhez tartozó, jelentős vagyonnal rendelkezők közül több bőkezű mecénásról is köztudott, hogy híres művészek, tudósok köszönhetik nekik a gondtalan alkotás lehetőségét. Ismertek az Akadémia alapítását pénzzel támogatók, a különböző jelentős egyesületek, társaságok, alapítványok létrehozóinak, működtetőinek nevei is. Róluk gyakrabban szólnak a krónikák, de a közép- és kisnemességhez tartozók kisebb-nagyobb támogatását sem szabad elfelejteni. (Főként ez utóbbit mint a helytörténet szempontjából fontos ismereteket osztották meg a szekcióülés résztvevői egymással.)

Az elmondottakból is kirajzolódott, hogy a települések birtokosai között szinte mindenhol voltak olyanok, akik akár helyben lakásuk miatt, akár szociális érzékenységüknek köszönhetően a kisközösség életének segítésére, jobbítására törekedtek és egyéni érdeklődésüktől, képzettségüktől, hitvallásuktól, valamint vagyoni képességüktől függően nyújtottak támogatást a vallásgyakorláshoz, a művelődéshez, a mindennapi élet könnyebbé tételéhez, a közösségi vagy egyéni csapások, tragédiák feldolgozásához, túléléséhez.

A leggyakoribb a templomépítés vagy annak segítése, a klenódiumok gyarapítása, a harangadományozás, továbbá a lelkész fizetésének kiegészítése, sőt, néhol a honorálás teljes átvállalása volt. Az ország minden részén fellelhető az iskolalapítás vagy -támogatás, a tanítók segítése, valamint a tankönyvek vásárlása, íratása és fordíttatása, ami azonban már nem igazán közismert. Mint ahogy az sem, hogy számos nemesi végrendelet, alapítvány tartotta fontosnak a szegény gyermekek iskoláztatásának támogatását, a tehetséges tanu-

lók kiemelt segítségét, a falusi iskolák fenntartásán túl a régió szellemi életének pezsgését is biztosító kollégiumok, gimnáziumok működését, tudós tanárainak megbecsülését, diákjainak ellátását, sőt, akár külföldi tanulmányainak támogatását.

A kultúra-, művészet- és tudománypártoló tevékenység kiterjedt a nyomdaalapításra, a könyvgyűjtésre és -adományozásra, a művészeket, tudósokat támogató pénzügyi segítségre és jótékonyági bálókra, az elkészült képzőművészeti alkotások megvásárlására, az irodalmi művek megjelenésének minél szélesebb körben való megismertetésére és ajánlására. A kastélyszínházak története mellett érdemes lenne figyelmet szentelni annak is, hogy sokan voltak lelkes pártfogói Thália papjainak és művésztüknek.

A nemesség élet- és gondolkodásmódjának fontos eleme volt a karitativitás. A legkisebb faluban élő, alig valamivel bíró nemes is rangjából adódó kötelességének érezte a szegények segítségét. A falu koldusairól, a közösség nincstelenjeiről való gondoskodás mellett több helyen is felbukkan az ispotályalapítás, a vakok intézetének támogatása, valamint a különböző csapást (tűz, víz, járvány stb.) szenvedettek kárenyhítése. Voltak azonban olyanok is, akik a saját rendjükbe tartozó, az életben nehezen boldoguló, vagy szegénységük miatt megélhetési gondokkal küzdő nemesek számára hoztak létre „szociális hálót”. Mások a helység fejlődésének adtak irányt azzal, hogy kastélyt, udvarházat építettek, vagy majorságuk, uradalmuk központjává tették a települést. Többen elnéptelenedett birtokaikra új lakosokat telepítettek le, akik új szemléletmódot, tudást hoztak magukkal, és ezzel hozzájárultak a vidék fejlődéséhez. De az is jobbat tett a közösség életét, ha a földesúr jogi és gazdasági kiváltságokban részesítette az ott lakókat, vagy községházát építtet az előjárók számára.

A jobban ismert mecenatúra mellett főként a még ismeretlen, helyi jótéteményekre hoztak példákat a különböző megyékből érkezett felszólalók (Karacs Zsigmond, Mecseriné Doktor Rozália, Tóthné Ungy Ilona, Nagy Éva, Róbert Péter, Borbély Balázs, Ádám András, Nagy Sándorné).

A szekció résztvevői láthatták először azt a filmet, amely remélhetőleg hamarosan nyilvánossá válik, és sokak számára nemcsak félórás kellemes időtöltést jelent majd, hanem motivációt is a családkutatásra, a szatmári vidék megismerésére, Magyar meglátogatására, a Luby család iránti érdeklődés felkeltésére és Luby Margit néprajzkutató munkáinak kézbevétele. A lelkes lokálpatrióta, Kiss Kálmán nyelvész, a Nyíregyházi Egyetem tanára a szülőfalujában és más szatmári településeken is birtokos Luby családnak a bemutatására vállalkozott. Forgatókönyvének megfilmesítéséhez Kéry Péter operatőr, rendező személyében a vidék és a múlt iránt elkötelezett alkotótársat talált. A film ötlete magával ragadta a Luby Társaság tagjait és a Szatmárt szerető helyi embereket, akik szereplőként szívesen vállaltak részt a történelem rekonstrukciójában és annak bemutatásában, hogy milyen hatással volt Szatmár településeinek életére a Luby család, amelynek néhány tagja a vármegegyei köztörténetbe, illetve nemzeti művelődéstörténetünkbe is beírta nevét. A jelenlévők, gratulálva az alkotóknak, hangsúlyozták, hogy a filmnek a helytörténetírásba és a történelem oktatásába való bevonásával milyen fontos lenne a példaadó nemesi jótétemények megismertetése.

A szekció munkájának zárásaként azt állapítottuk meg, hogy bár egy-egy monográfiában, életrajzban felbukkannak a nemesi családok vagy tagjaik kultúrát, művészetet, települést, illetve egyéneket támogató cselekedetei, ugyanakkor hasznos és a mai társadalom számára is viselkedési mintát adó lehetne egy olyan átfogó kutatás, amely a helytörténetre alapozva tudományos összefoglalását adná a magyar nemesség különböző korszakokban jellemző segítő és támogató tevékenységének.

Kujbusné Mecsei Éva

2. SZEKCIÓ

A NEMESSÉG ÉS A JOBBÁGYSÁG

Az akadémia szervezői részéről Lucza János, a megyei honismereti egyesület titkára volt jelen. A nemesség és jobbágyság történeti létének megvitatására az akadémiára jelentkezők közül negyvenen vállalkoztak. A témát dr. Takács Péter vezette fel. Az alábbi kérdéskörök megvitatását javasolta. A jobbágyság kialakulása, tekintettel a regionális tájföldrajzi viszonyokra. A jobbágy lakhelye (falu, mezőváros). Munkahelye: belső telek, szántóhatár, rét, kert, erdő, irtásra kijelölt határrész. Földesurának a kúriája, kastélya, kertje, majorsága, allódiума. Közmunkák: út, híd, várak, erősségek karbantartása, üzenet- és levélhordás, közfuvar, katonák elszállásolása, élelmezése. Egymásért, a faluért, egyházáért, földesuráért szervezett kalákák. A földesurak és szolgálnépeik közös találkozó-, és együtt tartózkodási helye a köztulajdonban lévő, de az egyházi szervezet gondozására bízott templom. Ismétlődő gyakorisága a vásár- és ünnepnapokon.

A jobbágytartó arisztokrácia és nemesség viszonyát szolgálnépeihez helytörténeti kutatók véleményei, hozzászólásai (nyolc kutató) nyomán bogoztuk az elválhatatlan összetartozás és az akarva felvállalt, sokszor erőltetett szigorú elkülönüléssel együtt.

Az örökös jobbágyság előnye és hátránya: beneficiumait és maleficiumait, adósságait is öröklik vér szerinti leszármazottai; hosszú távú helyhez kötöttség érdekeltté teszi belső telke gondozásában, ház körüli majorság, zöldségeskert, kisállatok tartásában. Falutársaival szolidáris lesz, a közösségért végzett kalákák rendszeres tagja. Érdeke a templom, a községi és határbeli úthálózat gondozása, zöldséges-, gyümölcsös-, szőlőskertek „építése”. Az általa használt szántóföld javítása, külső járandóságainak nagyobbítása irtásokkal.

A szabad menetelű zsellért jöttment emberként kezelik. Sem a társas kapcsolat megsziárdításában, sem a lokális viszonyok javításában nem érdekelt.

A szolgálnépek e két rétegének létét és különbségeit Szilágyi Ferencet követve Egyed Ákos kolozsvári történész tanulmányozta behatóbban.

A fő- és köznemesek patriarkális mentalitására – különösen a korosabb helytörténészek – a példák sokaságát emlegették. Ugyanakkor tapasztalati példák sorával erősítették meg a rendiség korát messze túlélő családalapítási, házasságkötési szokások merevségét, a rendek szerinti elkülönülést.

Külön vita témáját képezte az országon belüli regionális tagozódás. A Tisza, a Szamos, a Kraszna, a Bodrog, a Maros és a Berettyó folyók Rétközt, Bodrogtözt, Ér-melléket, Sárrétet, Ecsedi-lápot kialakító, gazdag zsákmányolási lehetőséget biztosító, ugyanakkor a termelő munkát hátráltató természetföldrajzi adottságaival szemben a dunántúli dombvidék árutermelő jobbágyságai más mentalitást mutatnak. A Felső-Tisza-vidéken lazább a munkafegyelem. A rendtartás szigora is. A hosszú távon fennmaradt zsákmányolási lehetőségek és kényszerek a konyhájukon, táplálkozásukon is máig megtapasztalható karakterisztikus nyomot hagytak.

A vita és beszélgetés során sikerült kibontani azt is, hogy a Felső-Tisza-vidékének partiumi, illetve Erdélyhez közeli léte, a természetföldrajzi sajátosságaival együtt a társadalom tagoltságára, rétegződésére is hatással volt. Ehhez hozzájárult természetesen az is, hogy a protestáns Erdélyi Fejedelemség másfél százados élet-halál harcot folytatott a katolikus Habsburg dinasztia mindenkori uralkodójával.

Nem lévén a mindenkori fejedelemnek elegendő pénze zsoldos katonák fogadására, fegyverben tartására, rákényszerült egyrészt a székelyek, másrészt a hajdúk katonásko-

dó fegyveres támogatását kérni, elfogadni és használni. Különösen a 15 éves hazai és a 30 éves európai háborúba bekapcsolódó Bocskai, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György szaporította a kiváltságosok, az armálissal megajándékozott nemesek számát. A címeres levelek mellől hiányoztak azonban a birtokadományok. A háborúk is elmúltak. Az armálissal büszkélkedők tömegesen éltek zselléri sorban, gazdagabb adománybirtokosok földjén. Két út állt nyitva előttük, ha ki akartak lábalni a szabad menetelű zsellérállapotbeli sorsból: szakmát elsajátítani, népi mesterséget űzni vagy iskolai műveltség szerzésével honorációri munkát és megbecsülést élvezni (pap, tanító, katonatiszti rang, jegyzői, gazdatiszti megbízás, kincstári hivatalnokoskodás stb.). Ehhez társadalmi struktúraváltáshoz, az úrbéres szolgálonépek közüli tömeges kiemelkedéshez segítette őket a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcban szerzett katonai érdemhez társuló nemesedés. A szabadságharcot lezáró szatmári béke azon pontja, mely szerint I. József, majd a halálával őt váltó III. Károly megerősítette Rákóczi Ferenc 8-9 éven át a kurucoknak adományozott nemesi kiváltságait. Mint a pelyva cséplés után, annyi volt itt, e mocsaras térségben a hadi érdemekért adományozott armális, majd a kincstár bevételeit növelő pénzen vásárolt nemesség.

Ritkábban földbirtokosok is jártak ki nemességet parasztoktól kért és kapott kölcsön, zálogösszeg honorálásaként.

Helytörténeti kutatások végzése, dolgozatok tanulmányozása okán vitát váltott ki Mária Terézia urbáriuma, és II. József jobbágyrendelete, az örökös jobbágyság eltörlése, a jobbágy szó használatának tiltása.

Varga János nagyon értékes tanulmányai felidézésével jutottunk el a jobbágy-költözések, -szökések témaköréhez, majd a Kölcsey szorgalmazta önkéntes örökváltsághoz, végül az 1848-as jobbágyfelszabadításhoz.

A vitában, családi, történeti szituációkból, emlékezésekből és forrásokból szerzett ismeretek alapján számosan hallatták véleményüket.

Alapos történeti jártasságról, kutatási tapasztalatokról tettek tanúbizonyságot Kátai István Budapestről, Gubicza Ilona Veszprémből, Minzinger Katalin Somogy megyéből, dr. Bodnár Mónika BAZ megyéből, Lucza János Szabolcs megyéből, Somfai Tiborné Heves megyéből, dr. Szinku Mihály Zalából.

Mellettük említtem meg Fábry Bálintot Tiszadobról, aki tudta, hogy anno 1846-ban az akkori falujuk határában kezdődött el az a vízszabályozási munka, amelynek következményeként régi népi mesterségek: nád- és vesszőszövés, gyékényfonás, csónak-, ladikfaragás, dereglye- és tutajkészítés készsége és tapasztalata, a síkvidéki vízi közlekedés merült feledésbe. A madarak seregének lépre, törbe csalásának tudományát adták át az elmúlásnak a családok százezrei. A férfiak megtanultak talicskát tolni maguk előtt, hogy kubikolással, földmunkákkal, Amerikába költözéssel pótolják kiüresedett élelemraktáiraik kincseit. A csíkászat, halászat, madarászat örömeivel együtt elfeledkeztek lassan a jobbágylét keserveiről, s azokról a tévelygésekről is, amiket a történelem szakos tanáraik – a valóságismeret hiányában – rájuk kívántak erőltetni az osztályharcos jobbágylét olykor valóban nyomorúságos világából.

Takács Péter

Debreczeni-Droppán Béla Bánffy Farkassal az egykori erdélyi magyar arisztokrácia mai életéről beszélget (Mándli Gyula felvétele)

A szatmári tanulmányúton résztvevők a mátészalkai Szatmári Múzeum udvarában (Végső István felvétele)

3. SEKCIÓ

A NEMESSÉG ÉPÍTETT ÖRÖKSÉGE

A magyar nemesség által épített örökség rendkívül nagy állományt jelent és kötődik az egyes korok társadalmi viszonyaihoz.

A bevezető előadás, amelyet Szatmári István műemlékvédelmi szakmérnök állított össze, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén található és műemléki védelem alatt álló várkastélyokat, kastélyokat és kúriákat mutatta be. Ezek az utóbbi időszakban kerültek helyreállításra.

Az előadás lényege az volt, hogy az egyes családok a gazdasági és társadalmi fejlődés folyamán milyen épületeket építettek. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye a nagy létszámú nemesség ellenére az ország szegényebb részéhez tartozott. Ezért az itt emelt épületek szerényebbek és kisebbek voltak, de szépségükben nem maradtak el az ország más területein épült kastélyoktól, kúriáktól. Ennek egyik oka az volt, hogy nagyon erős volt Erdély kisugárzása, ahol viszonylag hamar kialakultak azok a épületstílusok, amelyek meghatározók voltak a nemesi építészet alapjaira.

Az előadás kapcsán számtalan kérdés merült fel, amelyek egy része a tiszadobi Andrássy-kastély legutóbbi felújításához kapcsolódott. Ki a kastély jelenlegi tulajdonosa és ki üzemelteti azt? Milyen programok vannak a kastélyban, amelyekre érdeklődést mutat a látogató közönség? Elhangzott, hogy a kastély a magyar állam tulajdona. Üzemeltetője a Nemzeti Örökségvédelmi Fejlesztési Nonprofit Kft., aki kiképzett helyi embereket alkalmaz ehhez a munkához. A kastélyban különböző kulturális és zenei programok zajlanak, amelyek magas színvonalon vannak előkészítve. Persze nagy divat az esküvők megrendezése is, mert ilyen helyszín nem sok van az országban. Milyen szakmák vettek részt a felújításban és volt-e elegendő szakember? Elmondható, hogy a festőrestaurátortól kezdve üvegművészek, faszobrászok, kőszobrászok stb. dolgoztak a házban és a különleges helyszín miatt mindig megfelelő mennyiségű szakember volt jelen. Egyáltalán nem okozott problémát az, hogy ebben az időszakban sokan külföldön dolgoztak. Rendkívül érdekes volt az a történet, amelyet a kastély egykori gondozottja mondott el abból az időszakról, amikor az épület még gyermekotthonként működött. Más világ volt az, mégis tartogatott örömeket, huncutságokat.

Ehhez a részhez kapcsolható az Ikerváron lévő Batthyány-Zichy-kastély pozitív helyreállításával kapcsolatos ismertető. Ez a vár-kastély-templom együttes felújítását foglalja magában, jelentősnek és sikeresnek tekinthető.

Hasonló ismertető hangzott el Arad városáról és a Bohus család pozitív tevékenységéről.

A vajai várkastély felújítása előtti időkről szólt a konferencia egyik résztvevője. Jó színnel emlékezett vissza arra, hogy a korábbi időkben a praktikum és a kényelem volt a fontos az épületnél. A válaszból megtudtuk, hogy ma a műemléki értékek megőrzése és feltárása mellett a kastély otthonossága megmaradt, jól érzékelhető a családi hangulat. Minde mellett látványos a kiállítási anyag is, főleg a II. Rákóczi Ferenc látogatásaihoz, a szabadságharchoz kötődő bemutatók.

Hogyan lehet szakszerűen, eredeti szépségükben visszaállítani a kastélyokat, kúriákat, amikor azoknak ma más a funkciójuk, mint eredetileg voltak? A műemléki védelem milyen védelmet jelent az épületek vonatkozásában? A válaszban az fogalmazódott meg, hogy a helyreállítást megelőzi egy mindenre kiterjedő tudományos munka, amely feltárja azokat a fontos ismereteket, amelyekkel közelebb lehet jutni az épület eredeti állapotához. De ez

nem minden, mert a szakmai irányítás és hozzáértés jelenti a jó döntések által létrejött sikeres felújítást. A mai műemlékvédelem adminisztrációs rendszere azonban eltolódott a hatósági munka irányába, amely kevesebb hozzáférést jelent az egyes munkáknál.

A felújítások financiális kérdései is napirendre kerültek, de ebben a kérdésben nem tudunk érdemi információkat adni. Az azonban leszögeződött, hogy manapság sok pénz áll a műemlékvédelem rendelkezésére.

Szatmári István

Kopjafát avattak Lápafőn Sobri Jóska emlékére

Az 1800-as évek első felében sok betyár élt és fosztogatott a Dunántúlon is, különösen délen, Somogyban, Tolnában és Baranyában.

A leghíresebb Sobri Jóska volt, akit itt fogtak el a császáriak, de ő fejbe lőtte magát. Életrajzával most nem kívánok foglalkozni, csupán azt jegyzem meg, hogy 1810-ben Pap József néven született a Vas megyei Erdőd majorjában. Apja, Pap István a Sopron vármegyei Sabor faluból került Vas megyébe, innét a felvett Sobri név.

Gönczi Ferenc *A somogyi betyárvilág* (1944) című könyvében olvashatjuk, hogy Somogyban is több helyen megfordult Sobri Jóska, a híres bakonyi betyár, társaival együtt. A zimányi számadó birkás, akinél Sobri hattagú bandájával másfél napig tartózkodott, a következő jellemzést adta róla: „Magas sudár termetű, barnás képű, vékony pödrött bajszú, fái pofabőrű, egyszóval a hét közül a legszebb, ruházata pedig a legcifrább.”¹ Azt is tudjuk, hogy átvonulva Somogy megyén, sehol sem rabolt. A Bakonyból menekülve Milfait és Sobri végleg kettéváltak. Sobri Somogyon át Tolna megye felé vette útját. Több feljegyzés is tanúskodik a Balatonon való átkelésről. Gönczi Ferenc könyvében egy visszaemlékező a tihanyi lakodalmas menetről nyilatkozik, hogy közöttük elvegyülve mentek át a somogyi oldalra. De minden valószínűség szerint nem érintkeztek emberekkel és a Balaton jegén keltek át. Még hozzá Balatongyörök és Balatonberény között. Innen Nagyszakácsiba mentek. Ott a Dombai nevű kovácsnál szállt meg hetedmagával. Nagyszakácsiból a Gamás határában fekvő Gárdonypusztát érintve délkelet felé fordultak Zimány irányába. Itt az említett uradalmi birkás gazdánál szálltak meg. Majd pár nap múlva Tolna megye felé távoztak. A feljegyzések szerint Libickozmán, Toponáron (Betérítő csárda), Kzsokban, Büssüben (Kolompos csárda) és Gyalánban, de az ún. Hársasi csárdában, illetve Somogyzilben is jártak.

Útközben a betyárok egyike mindig bement valahova, kenyeret, bort vagy vizet vitt a banda tagjai számára. Közben a lápafői erdőbe értek. „Itt egy Jancsi nevű somogyi ember, ki ismert valami Ádám nevű juhászbojtárt, elvitte őket hozzá a lápafői hegyen lévő majorba, mely Takács Pál birtokos tulajdona volt. Itt mind a heten meghúzták magukat.”²

A lápafői lakosok szimpatizáltak a betyárokkal, mert többen vittek nekik élelmet, bort, sőt a lovaknak szénát. Ezek közé tartozott Parrag Mihály juhászbojtár, aki már az erdőbe

1 Gönczi Ferenc: *A somogyi betyárvilág*. Kaposvár, 1944. 247.

2 Gönczi F. i. m. 247.

is vitt élelmet és italt, de a szőlőhegyi pincéknél is vendégül látta őket. Erre bizonyíték egy zöld színű boroskancsó, melyből ittak a betyárok, így Sobri Jóska is. E kancsó a mai napig megvan Kardos László dombóvári lakosnál. Édesapja, id. Kardos László (1912–1998) elmondása szerint az ő dédszüleinek préházában többször is jártak a betyárok. A kancsót *Sobri-kancsó*ként őrizték és őrzik a mai napig is a család tagjai. 2019. május 15-én este beszélgettem a Kanadában élő Kovács Irénnel (1931–), aki többek között elmondta, hogy üknagyapja, Kovács Mihály is vitt szénát a betyárok lovainak. Amikor ezt a pandúrok megtudták, elfogták, majd 3 napi elzárásra ítélték. *„Bognár József nevű, Lápafőn ma is élő ember közlése szerint az ő dédöreganyja, Bognár Ferencné Sobri emberei az ebédvívésnél egyik öreghegyi tanyánál leállították s a tanyában, furulyaszó mellett jól megtáncoltatták, mely után Bognárné folytathatta útját. Sütő Sándor lápafői reformátustanító közlése, Bognár József bemondása alapján.”*³

A Sobrit és társait üldöző pandúrok és császári katonák a betyárok hollétéről valószínűleg Takács Páltól szereztek tudomást, akinek a birtokán tanyáztak. Elsőként a szakcsi pandúrok kapták az értesítést. Tanyázó helyüket Németh István vincellér mutatta meg a császári katonáknak, akik két tiszt, egy őrmester, két káplár vezetésével és 25 közlegénnyel keresték fel Sobriékat, akiket azonnal megtámadtak. A lápafői szájhagyomány szerint a harc helyéről három betyárt vittek be saroglyán a községbe, akiket az éj leple alatt a lápafői temető sáncába földeltek el.

Kovács Irén elmondása szerint viszont a Lápafőt Váronggal összekötő út nyugati oldalán ma is megtalálható réten, egy forrás mellett temették el a híres betyárt. Mindezt édesapjától, Kovács Istvántól (1894–1972) hallotta. Persze voltak országosan is elterjedt mondák, amelyek szerint például Amerikába ment, és ott lett sikeres üzletember. Így valószínű, hogy az előző monda sem felel meg a valóságnak, mert tudjuk, hogy a bűnözőket és az öngyilkosokat, a keresztény vallás szerint, a temető árkába temették el.

A *„lápafői csata”* néven ismert eseményt (1837. február 17.) követően többen elmenekültek. Ezt bizonyítja Liliom Peti esete, aki a közelben lévő Nagykönyiben húzta meg magát. Később benősült egy jobbágycsaládba. Késői leszármazottja, Liliom Gyula Dombóváron él és elmondta, hogy Liliom Peti a nagykönyi temetőben pihen. A többiek Tamási felé menekültek, majd elfogták őket, és később ítéleztek felettük.

Sobri betyárfejedeleme a „gálánsan” viselkedő betyárok közé tartozott. Gyilkosságokkal nem szennyezte be a kezét. Társai, bandatagjai előtt nagy tekintélye volt, köztük erős fegyelmet tartott.

2019. május 18-án Lápafő község önkormányzata, Kirtyán Károly polgármester vezetésével egy kopjafát állított a temető kerítése mellett. Így már a betyár életét kutatók és az iránta érdeklődők felkereshetik az új Sobri-emlékhelyet.

Bodó Imre

Bodó Imre a betyárra emlékezik Sobri Jóska kopjafájának avatásán

3 Gönczi F. i. m. 154.

Petőfi Sándor oldalági rokonainak második találkozója

(Kiskunfélegyháza, 2019. május 18.)

Petőfi Sándor egyetlen gyermeke, Zoltán fiatalon és utód nélkül hunyt el. Öccsének, Istvánnak sem volt gyermeke. Mivel azonban Hruz Máriának, a „*legszeretőbb anyá*”-nak 7 (?), Petrovics Istvánnak, a „*jó öreg kocsmáros*”-nak 8 (vagy 9?, vagy 10?) testvére volt, még a XVIII. és a XIX. századi magas gyermekhalandóságot figyelembe véve sem volt merész Borzák Tibor kecskeméti újságíró feltételezése, hogy unokatestvéri ágon elég sok olyan rokona lehetett Petőfinek, akiknek leszármazottai közöttünk élnek, s remélhetőleg tudnak is a rokonságról.

Borzák Tibor az előadását tartja
(Gulyás Sándor felvétele)

Dr. Andrásfalvy Bertalan és dr. Petheő Judit a találkozón (Gulyás Sándor felvétele)

Borzák Tibor kitarató kutatómunkája eredményeként a Petőfi-emlékévben, 2008-ban Kecskeméten Petrovicsok és Hruzok emlékezhetek költőóriás rokonukra, találkozhattak, ismerkedhettek, rácsodálkozhattak egymásra, illetve a több méter hosszú családfakígyóra. (Egyébként a rokonok közt alig van olyan, akinek a családneve Hruz vagy Petrovics.)

A kecskeméti összejövetel után is folytatódott a kutatás: levéltárakban megőrződött titkokra derült fény, családi visszaemlékezések, legendák szolgáltak újabb érdekességekkel, s új rokonok is jelentkeztek.

Tíz év elteltével sor kerülhetett a Petőfi-rokonok második találkozására, ezúttal Kiskunfélegyházán. Borzák Tibor beszámolóján kívül a konferenciának négy felkért előadója is volt. Dr. Petrovics István történész, c. egyetemi tanár *A bólyi Petrovicsok*, dr. Petheő Judit ny. közgazdász, tanár *Herpay Gábor helytállása*, dr. Bognár Zoltán történész, egyetemi docens *A Petrovics–Petőváry család*, dr. Andrásfalvy Bertalan, néprajzkutató, professor emeritus pedig *Közös őseinkről (A Hruz–Hruz rokonság emlékei)* címmel tartott vetített képes előadást.

A konferencián 50 regisztrált rokon vett részt, legalább ugyanennyi velük érkező családtaggal, vendéggel együtt. Az előadá-

A rendezvényen résztvevők egy csoportja (Gulyás Sándor felvétele)

sok után Dinnyés József „*daltulajdonos*” megzenésített Petőfi-versekkel örvendeztette meg a népes társaságot. A helyszínen az érdeklődők megvásárolhatták Borzák Tibor 2016-ban megjelent, *Rokonom, Petőfi* című, igen érdekes és szép kivitelű könyvét.

A délutáni programban leleplezték a Kiskunfélegyháza nevezetes Hattyúházán (ebben bérelt annak idején mézsárszéket Petrovics István) lévő, a Petőfi-szülők tiszteletére elhelyezett emléktáblát, megkoszorúzták a Petőfi Sándor Emlékház emléktábláját és az udvarában lévő Petőfi-szobrot. A rendezvény befejezésékként itt nyílt lehetőség ismerkedésre, kötetlen beszélgetésre, riportok készítésére, s természetesen magát a múzeumot is mindenki – szakemberű vezetéssel – megismerhette.

Petheő Judit

In memoriam

Búcsú dr. Gulyás Éva néprajzkutatótól **(1946–2019)**

Földi pályafutásunk véges, ezt jól tudjuk mindnyájan. S mégis, ha eltávozik közülünk egy számunkra kedves személy, végtelen szomorúság tölti el szívünket, s ha lehetne, visszafordítanánk az idő kerekét.

Fájó szívvel vettük a hírt, hogy dr. Gulyás Éva néprajzkutató, a szolnoki Damjanich János Múzeum egykori munkatársa 2019. január 8-án, életének 73. évében befejezte földi életét.

Gulyás Éva a Tisza-parti városban, Szolnokon született 1946. december 25-én, s egész életén át hűséges maradt szülővárosához. Eredetileg nem néprajzosnak készült. Magyarlatin szakon tanult a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen, a néprajz egyetemi éve alatt került a látókörébe, de egész életére megbabonázta. Tanulmányai befejeztével egy évet ugyan Békéscsabán töltött, de hamarosan visszakerült Szolnokra, ahol a Damjanich János Múzeumban kapott állást mint néprajzos muzeológus. Munkáját nagy lelkesedéssel, kitartással és elkötelezettséggel végezte. Folyamatosan gyűjtött terepen és bekapcsolódott a jársági, kiskunsági, szigetközi, Tisza II., a palóc és a gömöri kutatásokba.

Dr. Gulyás Éva

Gulyás Éva meghatározó személyisége volt nemcsak a Damjanich János Múzeumnak, de a magyar néprajznak is. Munkássága rendkívül sokoldalú és gazdag volt.

Már pályája elején tiszteletre méltó néphitgyűjteménnyel tette le névjegyét a szakma előtt. 1976-ban a Folklór Archívum 4. kötetében jelent meg a *Jászdózsai hiedelmek* című munkája, amelyben teljes képét tárja elénk a több irányú palóc kapcsolatot is mutató jászsági falu hiedelemvilágának. Másik kiemelkedő munkája a doktori értekezése volt, amely *Egy őszi pásztorünnep és európai párhuzamai – Adatok a Vendel-kultusz magyarországi kutatásához* címmel 1986-ban jelent meg. E kötet a szakmában előzmény nélküli. Rendszerét, szempontjait maga a szerző alakította ki, s ma már az ehhez hasonló feldolgozások alapjául szolgál.

A Vendel-kultusz után kezdett foglalkozni Szent György alakjával, de előszeretettel kutatta az ünnepi szokásokat és az emberi élet fordulóinak szokáskörét.

Kitűnő cikkeket, tanulmányokat írt a betlehemezésről, a karácsonyi és húsvéti szokásokról, az ostyahordásról, a májusfa-állításról, a lakodalmi és a temetkezési szokásokról, a temetők népművészetéről, a jász viseletről és a szücsmesterségről. Figyelme nemcsak a katolikus vallási élet felé fordult, hanem a megyében gyakorolt református szokások is foglalkoztatták.

Gulyás Éva aktívan részt vett a *Szolnok megye népművészete* és a *Szolnok megyei néprajzi atlasz* munkálataiban, de az ő nevéhez fűződik a nagy hírű Fazekas Triennálé pályázattal és kiállítással egybekötött sorozatának beindítása is.

Gulyás Éva folklorista portréjához hozzátartozik a népzenevel való foglalkozás is. Legjelentősebb vállalkozása volt a Szabó Lászlóval önálló munkaként megjelentetett *Túl a Tiszán a szendrei határban...* című kötet, amelyben a megyében élő, kiadott és korábban gyűjtött népballadákat és históriás énekeket adta közre. A táncos-énekes népszokások dalamai mellett saját gyűjtésű népdalokat is publikált, és a *Múzeumi Levelek* című sorozatban több népzenei számot szerkesztett meg.

Gulyás Éva muzeológiai munkásságának igen komoly pillére volt a kiállítások rendezése. Több nagy sikerű állandó és időszakos kiállítás rendezésében működött közre vagy éppen rendezte ő maga.

Nagy sikerrel szerepelt hazai és külföldi konferenciákon, melyek alkalmat adtak neki a megmérettetésre, tájékozódásra, szellemi felfrissülésre. Megadatott neki az is, hogy taníthasson. A jászberényi Tanítóképző Főiskolán 10 éven át tanított folklórt és muzeológiát a lelkes hallgatónak. S nemcsak a családi életben, de tudományos és muzeológiai munkájában is kezdettől fogva a legfőbb segítője, támasza, a férje, Dr. Szabó László volt.

Az itt leírtak Gulyás Éva munkásságának csupán legfontosabb állomásait körvonalazták, de talán mégis jól kirajzolódott előttünk egy erős akaratú, a megszállottságig a munkájának elkötelezett tudós nő képe, aki egész életét a néprajz szolgálatába állította.

Szakmai elképzeléseinek, terveinek a váratlanul érkező és gyorsan elhatalmasodó betegsége vetett gátat, de Éva továbbra sem adta meg magát, rendíthetetlenül kutatott, publikált, s szembeszállt a tehetetlenség erőivel. Mintegy két évtizeden át küzdött a testét béklyóba

szorító betegséggel. Férje halálával a sors újabb csapást mért rá, de élni akarása megerősítette lelkét. Decemberben még örülhetett legkisebb unokája megszületésének, de január 8-án élete gyertyájának lángja utolsót lobbant. Családtagjai, egykori kollégái, barátai, ismerősei február 15-én (pénteken) kísérték őt utolsó földi útjára a szolnoki Körösi úti temetőben.

Kedves Éva! Bár elmentél abba a messzi, titokzatos égi világba, de szakmai örökséged és közös emlékeink révén Te örökre velünk maradsz. Isten veled! Nyugodj békében!

Hortiné Bathó Edit

Elhunyt Vecsernyés János, Újszentiván helytörténésze

2019. április 10-én elhunyt Vecsernyés János tanár, helytörténész, levéltári kutató, *Újszentiván díszpolgára*, a település több mint hétszáz oldalnyi terjedelmű monográfiájának szerzője.

1928. május 28-án született Újszentivánon. Elemi iskolai tanulmányait szülőfalujában végezte, majd Szegedre járt polgári, illetve kereskedelmi iskolába. A szegedi egyetem bölcsészkarán magyar-történelem szakos tanári diplomát szerzett. Ezt követően egy évig tanársegéd volt az egyetem Nyelvtudományi Intézetében. Megnősült, két leánya született. 1960 és 1970 között a Csongrád Megyei Tanács Művelődésügyi Osztályán dolgozott, később a Pedagógus Szakszervezet, majd a Csongrád Megyei Továbbképzési és Módszertani Intézet munkatársa volt. Az 1970-es években csatlakozott a lokális történeti, néprajzi és kulturális örökséget óvó és továbbadó honismereti mozgalomhoz. Ennek keretében a *Csongrád Megyei Honismereti Híradó* című kiadványsorozat szerkesztője volt. A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület titkári teendőit 1991 és 1994 között látta el, de tagja volt a Honismereti Szövetség országos elnökségének is. 1998-ban *Újszentiván díszpolgára* lett.

Vecsernyés János

Újszentiván múltjának föltárása volt a szűkebb kutatási területe. Ennek szellemében évtizedeken keresztül búvárolta a falu történetének régi dokumentumait a levéltárakban. De összegyűjtötte az újszentiváni jellegzetes tájszavakat is, amelyeket a szegedi nagytáj legjelentősebb kutatója, Bálint Sándor is közölt – Vecsernyés János kutatásaira hivatkozva – a *Szegedi szótár* (1957) című gyűjteményében. Bár számos tanulmánya és cikke jelent meg – köztük a *Honismeret* hasábjain –, legfontosabb és legnagyobb szabású munkája az *Újszentiván története* (2006) című monográfia, amely a község történetének alapos és hiánypótló összefoglalása.

Vecsernyés János alázatos és elkötelezett kutatója volt szülőföldje, Újszentiván történetének. Elhunytá nem pusztán a Csongrád megyei helytörténeti kutatásoknak, de az országos honismereti mozgalomnak is nagy vesztesége. Emlékét őrizzük meg kegyelettel, Újszentivánról szóló munkáit pedig olvassuk tisztelettel!

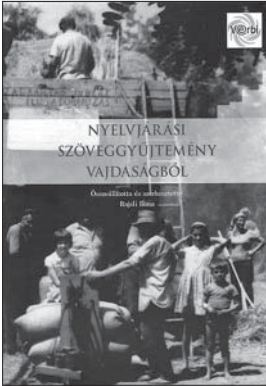
Miklós Péter

KÖNYVESPOLC

KORSZERŰ NYELVJÁRÁSI ÉRTÉKTÁR A VAJDASÁGBÓL

A rendszeres vajdasági magyar dialektológiai kutatások kezdetét az 1960-as évekre tehetjük, amikor Penavin Olga, az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének tanára az akkori Jugoszláviában élő magyarok között nyelvjárási és egyben néprajzi felfedezőútra indult. Munkálkodásának eredményét fémjelzik az akkori ország minden, magyarok által is lakott területén készült

nyelvjárási atlaszok, amelyek felhívták a hazai és az anyaországi nyelvészek, valamint más országokban tevékenykedő kollégái, a nyelvjárástan iránt érdeklődő szakemberek figyelmét az itteni magyar nyelvhasználat sajátosságaira. Az ő kutatásával egy időben történtek *A magyar nyelvjárások*

atlaszának gyűjtései, köteteinek kiadásai. A muravidéki, a szerémségi, a baranyai, a bánáti székely, a bácskai, a horvátországi (szlavóniai) és a bánáti nyelvatlaszok, valamint a háromkötetes *Szlavóniai (kórógyi) szótár* lettek a mi nyelvjárástudományunk alappillérei. Ezekhez igazodva, ezt a munkát folytatva nőttek/nőttünk fel mi, a tanárnő tanítványai, akik a magunk szűkebb hazájában, avagy szülőföldünkön vállaltuk a munka további részét (Matijevids Lajos, Pénovázt Antal, Markovics Radmila, Silling István, Rajzli Ilona és mások). E sorok írója munkálkodásának eredményeként készült el a *Nyugat-bácskai magyar nyelv-atlasz* (2012) és a *Vajdasági magyar nyelv-*

járás olvasókönyv (2010) is. Ez utóbbi már egyetemi segédletként, hiszen az újvidéki Magyar Tanszék idevágó tárgyai mellett a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karon is megjelent – fakultatív tárgyként – a nyelvjárástudomány. Az említett olvasókönyv anyagának összegyűjtésében az a cél vezérelt, hogy a Vajdaság minél több településéről kapjunk a XXI. század elejéről való élőnyelvi vajdasági magyar nyelvjárási szöveget, s így dokumentálhassuk a magyar nyelvhasználat recens állapotát. Az említett könyv a tartomány mintegy 90 településéről tartalmaz anyagot.

A vajdasági nyelvjáráskutatás újabb, igen impozáns eredménye az újvidéki Magyar Tanszéken dialektológiát is oktató dr. Rajzli Ilona hallgatói által gyűjtött és lejegyzett jelen kiadvány, melyben ugyan kevesebb anyag szerepel (22 településről 32 szöveg), s amelyet a tanárnő szerkesztett hallgatói részére és honi tudományosságunk gazdagítására. A 141 oldalas kéziratban 16 bácskai és 6 bánáti szöveg található. A Bevezetőben kellő információkat kapunk a gyűjtés módszertanáról, a témák szabadon történő kiválasztásáról, majd egy-egy résztema lejegyzéséről. A hallgatók a népelet több területéről is gyűjtöttek élőnyelvi szöveget, pl. a lakodalomról, a népviseletről, az állattartásról (birka, disznó, nyúl, selyemhernyó), a falusi életéről, a szokásokról és hiedelmekről, a település történetéről stb. Sok értékes anyag található a könyvben „*általában a folklór, illetve a népi foglalkozások*” területéről, többek között a néprajzkutatók számára is, amit nagyban segít a szövegek előtti ún. *fejben* jelzett témamegjelölés. A sokrétű anyagban így könnyebben eligazodik az olyan olvasó, aki nemcsak magára a nyelvjárási anyagra kíváncsi. Az adatközlők nevét, az aktuális szociolingvisztikai elvárásoknak megfelelően, nem közli a

gyűjtemény, pusztán nevük iniciáléit, valamint születési évüket és foglalkozásukat. Azonban ezekből az adatokból és magukból a szövegekből is majdnem pontosan ki lehet deríteni, hogy jóval több nőt sikerült kikérdezniük (17 nőt és 10 férfit tudunk beazonosítani), akik közül a legidősebb 1928-ban született háziasszony, míg a legfiatalabb 1968-ban született kupuszinai mesemondó, akit Vajdaság-szerte ismernek. A legtöbb adatközlő az 1930-as években született (14 személy), őket pedig az 1940-es években születettek követik (9 személy). Megállapíthatjuk tehát, hogy az idős generációhoz tartozók vállalták a beszélgetést, s így a szövegek is még jobban őrzik az adott település máig élő nyelvjárási sajátosságait.

Sokszor azt hinné akár egy kutató is, hogy legnehezebb a nyelvjárási szöveget gyűjteni. Személyes tapasztalatból írom, hogy ez nem így van. Ugyanis a nyelvjárási anyag hallás utáni lejegyzése sokkal több odafigyelést, jó hallást és jól elsajátított lejegyzési módot igényel még akkor is, ha anyanyelvjárásán elmondott szöveget kellett lejegyeznie a gyűjtőnek. Ennek kitűnő példáját látjuk az új *Nyelvjárási szöveggyűjtemény Vajdaságból* könyvben. A fonetikus lejegyzést a szerkesztő elnagyolt fonetikus átírásnak nevezi, de ennél jobbat és a mi nyomdatechnikánk ismeretében tökéletesebbet nem is várhatunk. A hangzashű árnyalatok lejegyzését, avagy a „*fonetikai pozitívizmust*” nem tekinthetjük negatív előjelű minősítésnek, ugyanis sokszor ezek a jelenségek a nyelvi megjelenés attitűdjét is tükrözik, s így nem csupán a téma iránt érdeklődők, hanem éppen akiknek készült, a nyelvhasználat életét, a vajdasági magyar nyelv változásait is vizsgáló és tanulmányozó nyelvészhallgatóknak jelentik a legfontosabb elemzési anyagot. A lejegyzés, avagy átírás a hangzó anyag minden rezzenését jegyzi (szünet, közbeszólás, torokköszörülés, ööö-zés, magyarázatra szoruló szó), s jólesik látni, hogy a félhangok, a diftongusok, a nazálisok, az ejtéskönnyítők, a zön-

gétlenné vált zöngések is jól látható módon kerültek az olvasó elé.

Nagy örömünkre szolgál a könyv mellékleteként kiadott hangzóanyag is, amely hi-telessé teszi a szövegeket, és jól illusztrálja a vajdasági magyarok körében gyűjtött és átírt élő nyelvjárási korpuszt. A vajdasági magyar nyelvtudomány hasznára, a hasonló vagy társtudományok művelőinek kedvé-re válik majd a Rajzli Ilona által összeállított és szerkesztett igényes nyelvjárási szöveggyűjtemény.

(Korszerű vajdasági nyelvjárási értéktár. Nyelvjárási szöveggyűjtemény Vajdaságból. Összeállította és szerkesztette: *Rajzli Ilona*. Verbi Nyelvi Kutatóműhely, Szabadka, 2017) *Silling István*

RÉTGAZDÁLKODÁS A NAGYKUNSÁGBAN

Köztudott, bár sokszor megfélekedünk róla, hogy a tudomány nem egyenes vonalban halad. Érvényes ez a történettudományra, a néprajzra, illetve a történeti ökológiára is. A kisebb-nagyobb kitérők, sőt, zsákutcák nemcsak a história, etnográfia stb. művelőinek hibái, hanem sokszor a „korszellem”, a családi indíttatás, esetleg a szponzori elvárás nehezíti a tisztánlátást. Mégis: a felhalmozott források, az időnkénti újraértelmezések, főleg pedig az új források felkutatása, közzététele a feltételezett, majd tényleg megvalósuló haladást, árnyalást, legfőképpen pedig új irányok felfedezését szolgálják.

A most megjelent mű előzményei a Györffy István és Szűcs Sándor által mintegy idealizált „*pusztai szabadok*”, a rétből, legelőből hasznot húzó, ott gazdálkodó emberek valódi szerepét, világát árnyalja, ismerteti meg. A Nagykunság, elsősorban Karcag egykori gazdálkodásáról, főleg szabályozott földműveléséről, majd részben – szintén szabályozott – állattenyésztéséről Bellon Tibor írt meggyőző dolgozatokat.

Bebizonyította: a megfelelő határhasználat, a gazdálkodás a városi tanács(ok) mindent látó szeme előtt folyt, a szabad, jobbágyi köztéttséggel nem bajlódó nagykunok gazdasági eredményeiket a XVIII–XIX. században is egy nagyobb, mindenkire kötelezően előírt rendszerben érték el. Elek György most arra vállalkozott, hogy a vízrendezésekkel összefüggésben megváltozó táj, elsősorban Karcag határa „rétes világának” szabályozottságát, a jövővel is törődő, főleg pedig a közösség érdekeit szem előtt tartó hasznosítását vázolja fel, majd pedig bizonyítja

be. Azaz: az említett „pusztai szabadok”, a „rétes emberek” nem egy elhanyagolt, sőt, elhagyott, ha úgy tesszük, isten háta mögötti tájon, tájban éltek, hanem a rét, a folyó és a mocsárvilág hasznosítása ugyanolyan rendszer szerint folyt, mint más tevékenység. Természetesen nem cáfolható, hogy voltak akár legények, akár öregek, akik elragadtatták magukat, így „talpuk alatt

fütyült a szél” (lásd Szomjas György filmjét), de a lakosok többsége a nagykun tanács, a közösség elvárásainak megfelelően vágott nádat, halászott, madarászott, netalán csikászott, rákászott.

A könyv eme legfontosabb eredményén túl jelentős hozzávéka a karcagi, csaknem 40 ezer hektáros határ földrajzi neveinek rögzítése, megmagyarázása, egyszer-egyszer a továbbélés lehetőségeinek megfogalmazása. Szintén erénye a lecsapolások, vízrendezések közelebbi és távolabbi hatásainak elemzése. Ez egy kistájon, városhatáron belül legalább olyan fontos, mint az egész Alföldet illetően. S akkor még nem szóltunk a tájtalakítás olyan elemeiről, mint a tanyásodás, erdő- és kertlétesítések, az egykori

csárdák és környékük változása, netalán a (csak érintett) nagyüzemi gazdálkodás témájáról.

Egy könyvismertető természetesen nem mehet el azok mellet a hiányosságok, hibák mellet sem, amelyek nemcsak a recenzort, hanem esetleg más olvasókat is zavarhatnak. Így a régi térképek nem következetes (észak–dél, felülről lefelé vagy balról jobbra történő) elhelyezése, vagy az itt-ott megjelenő ismétlések (például a Kungát utca esete) mellett. Hiba a Huba határnév Kunhegyesre helyezése, vagy a hivatkozott S. Püske Anikó Anna „variációja” stb. Végül mint egykori múzeumi dolgozó felhívom a szerző figyelmét arra, hogy a régészeti leletek – bármikor kerültek is elő – állami közösségi tulajdont képviselnek.

Az említett hibák szerkesztő, illetve lektor felkérésével, alkalmazásával kiküszöbölhetőek lettek volna, s úgy általában a kidolgozottság értékét emelik. Ugyanez vonatkozik egy esetleges nyelvi lektorra vagy olvasószervezőre is.

Végül visszatérek a könyv legfőbb mondanivalójára, a réti világra, a rétből élő emberekre. Az egykori karcagi orvos, dr. Kiss Mihály 1946-ban megjelent művében (*A betevő falat. A magyar néptáplálkozás könyve*) hívja fel a figyelmet arra, hogy a századforduló, majd a XX. század első felének emberei nem, vagy alig nőttek fel a földművelő élethez. A „még részben gyűjtögető gazdálkodásból élők – írja – dédunokáit célirányos földművelő életmódra, okszerű gazdálkodásra” meg kell tanítani. S akkor a szerteterjedt ösztönös védekezés, az egykésés, a gyenge, ráadásul rossz táplálékon tengődés stb. nem a „rég jó világ” (értsd: rétes világ) visszasírását, hanem akár a dán parasztok jólétét fogja eredményezni.

(Elek György: *Vízi munkálatok és rétgazdálkodás a Nagykun kerületben a 18–19. században*. Alföldkutatásért Alapítvány, Kisújszállás, 2018. 170 oldal)

Oroszi Sándor

CIVILIZÁCIÓS KÁROK A HAZAI ÉLŐVILÁGBAN

A Szegedi Tudományegyetem Tanárképző Főiskolájának Biológia Tanszékén felmerült, hogy az egyik tantárgyban össze kéne foglalni azokat az eseteket, amikor az ember civilizációs tevékenysége közben bármely okból, akarva vagy akaratlanul érzékeny károkat okoz az élővilágban. Irodalmi adatok alapján sokféle eset merül fel, az olajszállítótankhajó-katasztrófától az erdőirtásokon át a klímaváltozásig. Viszont a világban előfordult történetek helyett célszerűen a hazai, valóban megtörtént eseteket kellene megírni, okulásul a jövőre nézve. Előre látható volt, hogy élővilágunk a mi tevékenységünk hatására annyiféleképpen sérül, hogy nem is gondolnánk, milyen furcsa esetek fordulnak elő. Mivel tisztán látszott, hogy ez nem egyemberes feladat, ezért hosszú levelezésbe kezdtünk olyan biológusokkal, természetvédelemben jártas személyekkel, akik ilyen esetekkel találkozhattak munkájuk során. Ilyenek voltak ökológusok, terepbiológusok, a nemzeti parkoknál tevékenykedő szakemberek, elsősorban az őrszolgálat tagjai, civil természetvédők, például a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület terepvezetői, a CSEMETE Egyesület vagy a NIMFEA Egyesület aktív tagjai és más civil természet- és környezetvédők. Mivel az is kiderült, hogy minden civilizációs hatásról konkrét esetet nem fogunk tudni prezentálni, bevontuk a folyamatba Andrési Pál erdő- és természetvédelmi mérnököt, aki az egyes kimaradt problémákat fejezetekbe foglalva irodalmi adatok alapján megírta. Megnyertük az ügynek dr. Kalotás Zsoltot, aki a szakmai felügyeletet látta el, lektorálta az írásokat és a fejezeteket egyaránt.

A könyv tehát mintegy 300 oldalon megtörtént eseteket dolgoz fel, így esettanulmány-kötetként is felfogható, mindez 154 színes helyszíni fotóval illusztrálva 54 szerzőtől. Úgy gondoltuk, hogy egy kvázi sok-

koló hatás jobban elérhető a könyvvel, ha az adott esetet látó-megtaláló szerző nevével és fotójával ellátott megtörtént eseteket mutatunk be, mintha csak felsorolnánk, hogy milyen káros hatással vagyunk mi emberek környezetünk élőlényekre. Mivel minden élőlényre nem koncentrálnánk, így csak *a védett és fokozottan védett fajokat, és/vagy területeket* vettük figyelembe, beleértve a Natura 2000 területeken történeteket is.

Kiket érdekelhet ez a könyv? Minden jó szándékú embert, aki napjaink természeti környezetére odafigyel, látja, hogyan változnak negatívan kisebb-nagyobb, növényekkel vagy fákkal borított területeink, és velük együtt az állatvilág is, vagy csak azt látja, hogy nincs annyi fecske, mint amennyi volt.

Minden biológust vagy környezettant végzett szakembert, biológiához, környezetvédelemhez, természetvédelemhez foglalkozásában érintettet, szakértőket, hasonló szakos főiskolásokat, egyetemistákat. Ökológusokat, természetvédelmi biológusokkal foglalkozó szakembereket. Érdekelheti a könyv a tanárokat, felső tagozattól a középiskolákon át az egyetemi oktatókig mindenkit, aki ezek oktatásával foglalkozik. A téma iránt érdeklődő diákokat (netán a környezet-tan tantárgyon belül kiegészítő olvasmányként), civil természet- és környezetvédő egyesületek tagjait. A természetfotósokat. És nem utolsósorban Nemzeti Parkjaink dolgozóit, akiket arra sarkallhat a könyv, hogy napi munkájuk során mérjék fel és dokumentálják a hasonló eseteket.

Reméljük, hogy könyvünkre sokan kíváncsiak lesznek, még ha mondanivalója kényes, netán húsbavágó témákat is érint!

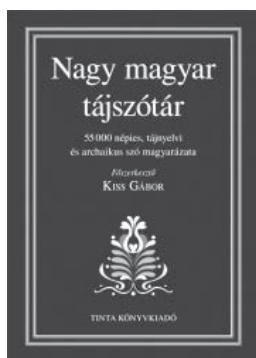

A könyv megrendelhető: molnargyula44@gmail.com, 30/9252671

(*Molnár Gyula–Andrés Pál: A civilizáció káros hatásai az élővilágra Magyarországon.* Typotex Kiadó, [Budapest], 2019. 297 oldal)

Molnár Gyula–Andrés Pál

LEGÚJABB TÁJSZÓTÁRUNK

A népnyelv közismert sajtósága táji tagoltsága, dialektusokra osztódása. A tájnyelv tükrözi egy-egy „tájhaza” népének történeti sorsát, hagyományos kultúráját. A tájszavak hozzátartoznak egy-egy vidék népének jellegéhez, mint azt *A moldvai magyar tájnyelv szótárának* 2018-

ban kiadott kötetei is igazolják. Kiss Gábor és a Tinta Kiadó *Nagy magyar tájszótár* című műve 2019-ben korábbi lokális és regionális keretű tájszótárak anyaga alapján készült összegzés, mely a széles nagyközönség érdeklődését kívánja kielégíteni. A szótár címe jogosan utal a mű méretére, nagy terjedelmére és tartalmi gazdagságára. Az 1008 oldalas kötet forrásbázisát 2 általános magyar tájszótár, 20 regionális tájszótár, egy nyelvatlasz és 2 magyar értelmező szótár képezi. Ezekből gyűjtötték össze 55 000 valódi, jelentésbeli és alaki tájszónak több mint 70 000 jelentését.

Sok ez vagy kevés? – kérdezheti az olvasó. A kérdés megválaszolása akkor sem egyszerű, ha más nagy vállalkozások statisztikai adatainak összevetésével próbálkozunk. Az 1979 és 2010 között megjelent ötkötetes *Új magyar tájszótár* (ÚMTSz) mintegy 120 000 szócikkben rendezte el több mint félmillió adatát. Egy-egy kötetre ebből kb. 24 000 szócikk jutott.

A *Nagy magyar tájszótár* felvállalta az 1960-as évek óta szinte teljesen eltűnt pa-

raszti világot, pl. a hagyományos gazdálkodás jellemző munkafolyamatait, tárgyait, tevékenységeit leíró szavak bemutatását. A szókincs tükrében láttatja a hajdani népelet mindennapjait, a falusi foglalkozásokat, munkálatokat, s a hozzájuk fűződő szakszavakat, tájszavakat. A köznyelvtől eltérő tájszavak, szaknyelvi kifejezések szókészlete különösen gazdag, mint azt Frecksay János *Mesterségek szótára* című kötete már 1912-ben sejtetni engedte. Az 1970–80-as években Hajdú Mihály névtani sorozatában aztán programszerűen megjelentek a mesterségek, foglalkozások leírásai, szakszógyűjteményei is. Elmondható, hogy Csúry Bálint tanítványai, követői az 1930-as évek óta igen kiterjedt terepmunkát folytattak a népi foglalkozások és szókészletük feltárása terén is. A népnyelv és a népelet kutatásában igen szoros kapcsolat alakult ki, amit nem csupán a *Nép és Nyelv*, a *Népiünk és Nyelvünk*, a *Néprajz és Nyelvtudomány* folyóiratok címadásában nyilvánult meg. Bálint Sándor, Balassa Iván, Imre Samu, Végh József és sokan mások kapcsolták össze a két szakot, istápolták közösen az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők számára a Magyar Néprajzi Társaság égisze alatt évente meghirdetett „néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat” mozgalmát.

Ennek a szoros kooperációnak köszönhetően a budapesti Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma ma a népnyelv kutatói számára is nélkülözhetetlen, kimeríthetetlen kincsesbánya. Ezt az ÚMTSz szerkesztői, munkatársai is jól tudták, s az 1960-ig beletárolt kéziratok tájszavait be is dolgozták a szótárba. (Erről bárki meggyőződhet, ha fellelőzi az I. kötet végén elhelyezett forrásjegyzéket.) A tájszótárak szerzői között régtől megtaláljuk a néprajz képviselőit, gondoljunk Bálint Sándor *Szegedi szótár* című művére, s az újabbak közül olyanokra, mint Silling István *A kupuszinai nyelvjárás szótára* (Bp., 2007) vagy Eperjessy Ernő *Zselici tájszótár* (Bp., 2010) című kötete. Itt kell megegyeznem, hogy a jelesebb néprajzi

tárgymonográfiák szómutatót is tartalmaznak, ami megkönnyíti az adott tárgykör magyar szókészletének áttekintését.

Bátky Zsigmond, a tárgyi néprajz hazai atyamestere, a Néprajzi Múzeum egykori igazgatója 1938-ban írta Gunda Bélának a következő sorokat: „*A tegnapi és a mai napom azzal telt el, hogy átolvastam – talán már negyedszer – Szinnyi Tájszótárát. 1901-el zárul. Azóta!!!! Magyar tájszótárt kérünk!!!*” 1935-ben megjelent Csűry Bálint Szamosháti szótára, amelyet Bátky is forgatott, de új, átfogó tájszótár terve akkoriban fel sem merülhetett. Kiss Gábor előszava joggal említi ezt a hiányt. Írja, hogy „*E kornak a nép és a népnyelv felé fordulásának irodalmi lecsapódása MÓRICZ Zsigmond Rózsa Sándor című regénye, amelyben a szereplők ö-ző nyelvjárásban, »szögediesen« beszélnek. A legenda szerint Móricz kéziratában a párbeszédet Bálint Sándor néprajzkutató ellenőrizte.*” Nos, ez esetben nem hagyatkozhatunk a szájhagyományra, minthogy Bálint Sándor megírta ennek a kooperációnak a hiteles történetét *Móricz Zsigmond a „Rózsa Sándor” írása közben* címen közölt emlékezésében (Kortárs, 1967, 1398–1401. Utánközlés: Bálint Sándor: *A hagyomány szolgálatában. Összeüjtött dolgozatok.* Bp., 1981. 191–201. Móra Kiadó). Ebben leírja 1940-ben történt megismerkedésük, Móricz szegedi látogatásainak, terpebejárásainak, adatgyűjtéseinek hiteles történetét. Szól a nagy író Bálint Sándor kaulazolásával tett útjairól, látogatásáról Szeged-Alsóvárosban, jegyzeteléseiről, majd megállapodásukról, hogy a regénynek ama részeit, ahol szegediek, főleg Rózsa Sándorék beszélnek, szegedi tájszólásra írják át. „*Ez Zsiga bácsinak nagyon tetszett.*” (Móricz és Bálint Sándor találkozásának talán még a *Szegedi szótár* megszületésében is volt némi inspiráló szerepe.)

A *Nagy magyar tájszótár* előszava megadja forrásait és közöl egy kis térképvázlatot a tájhoz, lokalitáshoz kapcsolódó szótárakról. Igaz, a térképről lemaradt Tóth Imre *Palóc*

tájszótár című műve, ami 2 oldallal előbb a szövegben „*véletlenszerűen kiragadva*” említést kap. A Bernecebaráti tájszókészletét bemutató kötet ugyan nem érdemli meg a „*palóc tájszótár*” címet. Valódi palóc tájszótár sajnos eddig nem készült, noha égetően nagy szükség lenne rá. Imre Samu erre a hiányra és kutatási feladatra már 1967-ben, az ún. „*palóc kutatás*”-t kezdeményező konferencián felhívta a jelenlevők figyelmét. Arra figyelmeztetett bennünket, hogy a „*palóc nyelvjárás*” határainak kijelölése mindössze két fonéma, az illabiális *ā* és a labiális, hosszú *ā* hang alapján történik. Felvetette egy „*középpalóc*” tájszótár összeállításának feladatát, de vállalkozó azóta sem akadt a szótár elkészítésére. Viszont Penavin Olga jóvoltából az 1980-as években elkészült és megjelent a *Szlavóniai (kórógyi) tájszótár* három kötete, amit szívesen látnék a *Nagy magyar tájszótár* forrásai között.

A hajdani hiedelmek, babonák szóanyagának beválogatására a kiadó külön is felhívja a figyelmet. A hiedelemlények, a természetfölötti képességekkel rendelkező démonok és a velük kapcsolatban álló emberek, állatok alakjai, a velük kapcsolatos hiedelemmondák a mai nemzedékek számára már ismeretlenek, jó esetben hallottak már valamit a Luca székéről, a lidércről, a boszorkányokról vagy a szomjas bányatörpéről (Bergmandli). A most tárgyalt szótár terjedelmes szócikket közöl az alföldi magyar néphitben és népmeséink legrégebbi rétegében sokat emlegetett *táltos*ról, s közli a szó négy idevonható jelentését (bűbajos ember, garabonciás, foggal született gyermek, csodaparipa). Rövidebben tárgyalja a *lidércet*, bár nem mondja meg, hogyan lehet megszabadulni tőle, pedig az is fontos. Éppen csak említi az erdélyi néphitben ismert *prikulics*ot mint ártó szellemet. Középpalóc tájszótár, valamint abaúji, zempléni tájszótár mint forrás hiányában, érthető módon nem említi a *barboncás*, a *nora* alakját, s a *markoláb* jelentését is elnagyoltan adja meg. Ugyanis a palóc–barkó néphitben a *marko-*

láb nem egyszerűen 'képzletbeli gonosz lény', hanem egész konkrétan az, aki a Hold alakváltozásait előidézi (kutya, farkas alakjában eszi a Holdat). A *barboncás* a palócok garabonciása, aki diák alakjában jár e földön, tejet kér és a „*vihart kiolvassa a könyvéből*”, a sárkányt előhívja barlangjából és hátára pattanva röpül a viharban. A *nora* a vérszívó vámpír szelídebb változata az aba-úji, zempléni magyar néphitben. Voltaképpen éjszakai „nyomódémon”, aki nemcsak nők, de férfiak mellét is szívja éjszakai álmukban, amiről megduzzadt mellbimbójuk szokott tanúskodni. A *permónyik* 'kis termetű ember' meghatározása kis kiegészítésre szorul. Ezen a néven főként a gömöri bányavidéken ismerik, forrása a Bergmandl, ami a magyarban alakult, Felismerni benne a 'manó' jelentésű magyar *monyók* szó, a *monyók* is mesealak. Az apró *permónyikok* éjszaka apró fényt adnak, folyókba, vizekbe vezetnek az eltévedt embereket. A *tüzesember* nem egyszerűen 'megszemélyesített lidérc', ahogy a szótárban olvassuk az MTSz és az *Ormánysági szótár* nyomán, hanem a gonosz földmérők elátkozott lelke, kísértete a palócok, barkók hiedelem-világában.

Hosszasan elemezgethetnénk még a népelet egyes fogalmaköréibe vonható szócikkeket. Azt remélem, hogy az említett példákban is nyilvánvaló, milyen gazdag ismeretanyag tükröződik a *Nagy magyar tájszótár* által felölelt népi nyelvi szókészletben. Bízom benne, hogy sokak érdeklődését felkelti és nyelvünk egyedülálló gazdagsága mellett, a magyar néphagyományok gazdagságára is felhívja az olvasók figyelmét. Végül megismétlem, amit 2010-ben, az ÚMTSz ötödik kötetének bemutatóján is elmondtam: „*Sürgősen el kell kezdeni a Legújabb Magyar Tájszótár munkálatait. Az 1960 és 2010 között eltelt félszázadban minden korábbinál több és értékesebb anyag gyűlt össze mind a publikációkban, mind az archívumokban szerte az országban és a határon túl is. Ennek az adattömegnek a pusztá felmérése, mértékadó megbecsülése*

is alapos körütekintést kíván. [...] sokak óhaját fejezem ki azzal a kéréssel, hogy a dialektológusok, lexikográfusok ne túl sokáig pihenjenek jól megérdemelt babérjaikon.”

(Kiss Gábor [főszerk.]: Nagy magyar tájszótár. 55000 népies, tájnyelvi és archaikus szó magyarázata. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2019. 1008 oldal)

Paládi-Kovács Attila

KÖNYV SZIRMÁRÓL ÉS KASTÉLYÁRÓL

A szerzők magánkiadásában jelent meg ez a tetszetős kis kiadvány, melynek címlapján egy régi képeslap látható, ami egy impozáns kastélyt ábrázol. Az érdeklődők számára rögtön érdemes leszögezni: ma már sem Szirmát, sem a szirmai kastélyt ne keressék. Vagyis Szirmát megtalálják, de 1950-től már nem önálló településként, hanem Miskolc részeként, egyik külső kertvárosi kerületeként. A kastély viszont már csak régi fotókon, képeslapokon, egyéb dokumentumokon, valamint kevés számú helyi lakos emlékezetében érhető el.

Hideg Ágnes, a miskolci Herman Ottó Múzeum nyugalmazott könyvtáros osztályvezetője, számos helyismereti munka szerzője arra vállalkozott, hogy feltárja az immár nyomokban sem létező szirmai kastély, valamint az azt építtető Klein család történetét. Szerzőtársa, Csáki Tamás történész, művészettörténész, a Kiscelli Múzeum főosztályvezető-helyettese pedig a kastély építészeti és művészeti értékeit mutatja be, valamint elhelyezi a kastélyt tervező két jeles építész egyéb alkotásainak sorában. Megállapítja, hogy a szirmai kastély legközelebbi párhuzamának a zentai tűzoltólak-tanya épülete tekinthető.

Mint kutatásaikból megtudjuk, Klein Mór jenkei földbirtokos a XIX–XX. század fordulóján vásárolta meg a Szirmay családtól a gróf Szirmay Alfréd hagyatékát képező 1600 holdas szirmai birtokot, melyen

1902–1903 körül egy nem nagy, mindössze 12 szobás, de mégis igazán figyelemreméltó kastélyt építtetett. Az építés körülményeiről a szerzők nem találtak adatokat, de azt tudjuk, hogy az épület tervezői Lechner Ödön és Lajta Béla voltak.

A birtokon a kastély mellett természetesen megépültek a cselédházak és a gazdasági épületek is, valamint egy iparvasút, amelyen a megtermelt zöldséget, gyümölcsöt, cukorrépat szállították a miskolci rendező-pályaudvarra, majd onnan tovább a fogyasztókhoz. Klein Mór birtokán mintagazdaságot szervezett, majd őt követve fia, Klein Sándor vette át a gazdaság irányítását. Birtokán szántógép-kiállítást és traktorversenyt szervezett, hogy népszerűsítse a gazdaságok korszerű gépesítésének gondolatát. A tulajdonos nagy gondot fordított kastélyának berendezésére, értékes festményekkel és egyéb műtárgyakkal ékesítette a belső tereket. Izraelita származása mellett rendkívül erős magyarságtudattal bírt, ennek egyik megnyilatkozásaként tekinthetünk arra, hogy kastélyának egyik szobáját II. Rákóczi Ferenc emlékének szentelte. A kastély történetének érdekes epizódja, hogy 1938-ban a tulajdonos meghívására tíz napig vendégeskedett a birtokon a szintén zsidó származású, akkoriban irodalmi-művészeti körökben már ismert költő és műfordító, Faludy György és felesége. Az író később önéletrajzi regényében (*Pokolbéli víg napjaim*) és egy Szirmáról szóló versében is megemlékezett a látogatásról.

A kastély és a körülötte felépített gazdaság az 1920–30-as években élte fénykorát. Klein Mór 98 éves korában, 1934-ben hunyt el. Fia a rövidesen életbe lépő és egyre szigorodó zsidótörvények következtében fokozatosan elvesztette birtokát. Ő maga pedig a halálba menekült. Örökösei testvérei lettek volna, de őket elhurcolták Auschwitzba. A vézskorszakot munkaszolgálatosként túlélő unokaöcs 1946-ban hozzájutott az örökség egy részéhez, viszont a romladozó kastély néhány évtized alatt az enyészeté lett.

Pedig nagy kár, mert ez az épület a magyar kastélyépítészet egy különös darabja, a XX. század eleji magyar építészettörténet egyik fontos emléke volt. Néhány alkalmazott építészeti megoldás a népi építészeti elemek áttemelésére utal. S mint Csáki Tamás kihangsúlyozza, mostani ismeretei szerint ez volt a lechneri nemzeti szecessziós stílustörekvések egyetlen megvalósult alkotása, ugyanakkor annak is bizonyítéka, hogy az autochton nemzeti műformákat elsőként nem Kós Károly és társai kezdték el alkalmazni 1906 körül, hanem ezt megelőzően, 1902 körül már Lechner Ödön és közvetlen környezete is kísérletezett vele.

A kötet fotóanyaga jórészt közgyűjtemények archívumaiból és magánszemélyek fényképgyűjteményeiből került felhasználásra; a függelékben eredeti dokumentumok átirata olvasható, az utolsó fejezet pedig egy Szirmáról szóló bibliográfiát tartalmaz, mely a további kutatásokat hivatott segíteni.

Jó szívvel ajánlom e kiadványt a helytörténeti, illetve a művészettörténeti kérdések iránt érdeklődő közönségnek, de azok is haszonnal forgathatják, akiknek figyelme a XX. század első felének magyar társadalmára fordul!

(Hideg Ágnes–Csáki Tamás: Szirma és kastélya. Magánkiadás, Miskolc, 2019. 69 oldal)

Bodnár Mónika

A BÁNKI HANG SZÓTÁRRA „ÁTÜLTETVE”

Katona József nemzeti drámájának, a *Bánk bán*nak szerző által véglegesített változata 1819-ben készült el, bicentenáriumához érkezett. Ebből az alkalomból vállalta fel az Anyanyelvápolók Szövetsége és a Ma-

gyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport (Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ), hogy Beke József 1991-es *Bánk bán szótárának* második, átdolgozott kiadását (a továbbiakban rövidítve: *BBSz.*²⁾. A *Bánk bánt* érdemes újra és újra levenni a polcról, és „leporolva” újra értelmezni – hiszen mindig időszerű marad. Egy ilyen olvasói felfedezésben segítheti a befogadót a dráma szókincsét feldolgozó *Bánk bán szótár*.

Beke József kecskeméti nyugalmazott magyartanár huszonnyolc éve szerkesztette meg a *Bánk bán szótárt* (1991). Az írói szótárak hazai előzményei ekkor már több mint száz évre nyúltak vissza: Arany János *Toldi-ját* Lehr Albert középiskolai tanár 1880-ban látta el magyarázatokkal. A *Toldi-szótár* viszont csak száz évvel később, Pásztor Emil munkájaként született meg (1986). A *Toldi-szótárt* Petőfi Sándor, Juhász Gyula, Balassi Bálint, Csokonai Vitéz Mihály, Zrínyi Miklós és Radnóti Miklós költői szókincsét feldolgozó szótárak követték, majd e sort egé-

szítette ki a legnagyobb terjedelmű (háromkötetes) *Arany-szótár*, a nagy költőnk születésének 200. évfordulójára – szintén az Anyanyelvpolók Szövetségének gondozásában. A fentiek közül a *Bánk bán szótár* mellett a *Zrínyi-*, a *Radnóti-* és az *Arany-szótár* is Beke

József munkája. Talán nem túlzás azt mondani, hogy Beke József a nagy magyar írói szótár-készítő. Arra, hogy mi egyáltalán az írói szótár célja, a szerző így válaszol: „[az írói szótár feladata, hogy] *sajátos eszközeivel közelebb hozza sokat vitatott nagy nemzeti drámánkat a kései olvasókhöz, nézőkhöz: a művet elemeire, szavakra bontva segítse a régies kifejezésmód megértését, s egyben adatokat szolgáltatson a dráma szókincséről*” (17).

A második kiadás szükségességét egyrészt az adta, hogy beszerezhetetlenné

váltak az első kiadás példányai. Másrészt az, hogy Beke József elvégezhetette a kívánt javításokat, egyes helyeken pedig bővebb, a dráma egészére kitekintő szóértelmezéseket és több idézetet találhatunk. A két kiadás szerkesztésében jelentős technikai különbség van: az első kiadás még cédu-lázással, míg a második gépi megoldással készült. Megtörtént a kötet anyagának a helyesírás jelenlegi szabályaihoz való igazítása is (30–31).

A szótár korpuszát az Orosz László által sajtó alá rendezett kritikai kiadás adja (1983). Összesen 2900 címszót tartalmaz, amelyből 395 (azaz a címszavak 13%-a) nem szerepel *A magyar nyelv értelmező kéziszótárában* (21), ezek, mondhatni, kikoptak a nyelvünk-ből, így valóban értelmezési segítségre szorulnak. Más szavaknál viszont a megértést a sok jelentésváltozat nehezíti. Erre egy példát emelek ki: a *köntös* címszó-nál a hét előforduláshoz öt jelentésváltozat társul.

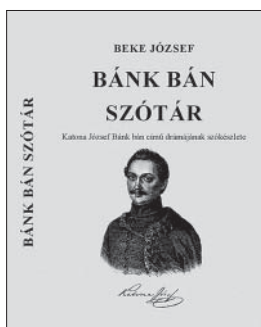
köntös ~ Köntös 7 fn /6~1/

*₁ (rég, vál) ’kabátszerű felsőruha’ Hogy állá ottan Endre, hátul egyj / szegletben ... ’s te Bánk / a’ köntösét rántád, hogy előbb-re mennyen **P** 2:175; ... nekünk pedig nincs egyj jó köntösünk, / mellyben magát az ember egyj becses / Véd-szent előtt mutat-hatná-meg a’ / templomban **T** 3:210 // Oh / a’ *Nemzet!* – a’ hány Fő, szint’annyi Ész. – / Kényes Becsülete, mint a’ Köntöse (hsl, gúny) **P** 1:136;

*₂ (átv) ’ruházat mint a vallási hovatartozás jele’: – no mennyetek haza / tehát, ’s vegyétek fel magatokra a’ / Töredelmeseknek köntösét, ha ez vétek... (gúny) **P** a Bleneknek 2:56 Vö. töredelmes

*₃ (átv) ’ruházat mint a nemzeti hovatartozás jele’ [**P**] nem gonoszságért gyűlöl; hanem / azért, mivel Más más köntöst visel **B** 2:308

*₄ (átv, ritk) ’vmely gondolat megfogalmazása, formája’: Saját Eszünket, ’s Akaratunkat, a’ / legostobább köntösben is annyira /

szenté teremteni, hogy azt egyj egész / ország imádjá... G 4:108

*5 (átv, ritk) *vki halandóságának ~e*: ’testi valósága; földi léte’: Egyj / ménkő csapás ugyan letépheti / róllam Halandóságom’ köntösét; de / Jóhíremet ki nem törölheti (metaf) B 1:593 Vö. álköntös.

(Rövidítések jelentése: B = Bánk; G = Gertrudis; P = Petur; T = Tiborc.)

A szótár utolsó oldalain pontos statisztikai adatokat vonultat fel a szerző. Megmutatja például a szavak gyakorisági sorrendjét (345). Ebből kiderül, hogy az alapszófajok közül a *Melinda* szerepel elsőként (a 12. helyen), majd igeként a létige követi (meglepően hátul, a 15. helyen). Beke József a címszavak számát kezdőbetűjük és szófajuk szerint is összegyűjtötte (375): a 962 főnév, a 780 ige és a 364 igenév áll elől a rangsorban. A kezdőbetűk közül az E, É 340, az M 324 és a K 291 címszóval vezeti a sort (375).

Az Anyanyelv-ápolók Szövetsége és a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport „nyelvstratégiai” céllal jelentette meg a *Bánk bán szótárt*, amely a magyar nyelv írói szókészletének egy jelentős darabját tárja fel. A dráma utolsó változatának 200. születésnapjára készült kötet fontos segédeszközzé válhat a befogadóközpontú magyaróráknak. Emellett a *Bánk bán* (újra-) olvasni vágyóknak is újszerű olvasmányélményben lehet részük, ha a művet a szótár segítségével értelmezik. A *Bánk bán szótár* tehát nélkülözhetetlen lesz a korunk és a jövő irodalmárai, magyartanárai számára, és talán bízhatunk abban, hogy egy olyan világban – amikor már a dráma kötelező olvasmányi létének megszüntetése is felmerül – közelebb hozza a mai és holnapi diákokhoz is egyik legszebb nemzeti drámánkat.

(Beke József: *Bánk bán szótár*. Katona József Bánk bán című drámájának szókészlete. Szerk.: Balázs Géza. Anyanyelv-ápolók Szövetsége–Inter, Budapest, 2019. 375 oldal)

Blankó Miklós

2019 nyarán egy szép kis könyv jelent meg Bátyán. Ennek ellenére nem Bátyáról szól, hanem, mint alcíme mondja: a Bácsalmási tanyavilágról. Szerzője, mint e recenzió írója, nem született bátyai, hanem, mint itt mondják: „*lúd tojta, víz hozta*”, vagyis máshonnan került a „*legöregebb falu*”-ba. Máshonnan, mégpedig a Trianon óta „*déli végek*”-nek nevezett Kétfolyó-közi Észak-Bácskából, ebből a magyar–bunyevác–sváb–tót lakosságú, török után benépesült tájról. Nyilván a kontinuitás hiánya miatt ez a táj jóval kisebb érdeklődést keltett a magyar néprajzosok részéről, bár a neves néprajzkutató, Bárh János szintén innen származik.

A szerző, Harangozóné Tordi Mária élelmiszermérnök, a Bányai Savanyító Kft. tulajdonosa. Az üzem, férje, Harangozó János kertészmérnök mezőgazdasági vállalkozásával együtt, sok bátyai embernek ad munkát, s termékeiket külföldön is ismerik. Harangozóné Tordi Mária nem csak a falu gazdasági életében megkerülhetetlen személyiség, hanem kulturális-szellemi életében is. Ilyen emberek biztosítják a vidék – a magyar falu – megmaradását-felzárkózását. Tordi Mária önzetlen anyagi támogatása nélkül sok helyi kulturális rendezvény nem valósulhatott volna meg. Egyebek mellett ő volt az, aki két bátyai néprajzi könyvem (*A bátyai nemesek és a nemesi közbirtokosság* [2013], *Bátya települése és népi építésze* [2017]) megjelenését úgy segítette, hogy megszervezte a helyi vállalkozókat azoknak anyagi támogatására, s a könyvbemutatókat is ő finanszírozta.

Tordi Mária évtizedek óta Bátyán lakik, de soha sem felejtí szülőföldjét, a Teleki szőlőket. S bár nem a humán tudományokat műveli, képes volt néprajzosokat, szociológusokat megszegyenítő alaposággal bemutatni a kibocsátó családi fészket adó szűkebb pátriáját. Engem mint nyomdász leszármazottat, a könyvecske kezembe ke-

rülésekor, tipográfiai igényessége ragadott meg. A 169 oldalas, puha kötésű kiadványt sok archív fekete-fehér és még több újabb színes kép (térkép) gazdagítja.

A kötet az igényes tudományos ismeretterjesztő műfajt képviseli, erre utal az alcímben szereplő „visszaemlékezés” szó is. Ezt olvasva szubjektív-lírai stílust várnánk a szövegtől, de ehelyett egy tényeken alapuló, lélettől duzzadó, logikusan tagolt esszét kapunk. Ezt úgy kell érteni, hogy a szerző csak elvétve alkalmaz lábjegyzetet (néha a szövegben utal forrására), de irodalomjegyzéket közöl a kötet végén. Mivel a könyv magánkiadásban látott napvilágot, mindössze 150 példányban jelent meg. Így jóformán csak azokhoz jut el, akik szerepelnek a szövegben, illetve azok utódaihoz. Jó volna pedig, ha a „szakma” is megismerné, hiszen nem csak településtörténeti, de iskolatörténeti szempontból is érdekes, sőt, a tanyasi életmód, a szocialista gazdaságok és az utóparasztság helyzetének változásait is megismerhetjük belőle. A bevezetésében ezt írja: „1950-ben a Bácsalmási tanyákhoz tartozó szőlők egyik budár házában születtem és éltem 13 éves koromig. Nagy-nagy szeretettel emlékszem vissza a sűrűn lakott dűlők fehérre meszelt házaira, a köztük lévő gondozott szőlőtáblák kékjére, a bővizű Kígyós-csatornára és a mellette lévő dús legelőkre, ahol teheneket, kecskéket, disznókat őriztünk, és sokat játszottunk.” A budár szó sokunknak Nagy Czirok László *Budár tüzek mellett* című, a kiskunhalasi pásztorvilágot bemutató könyvéből ismert. Ott szőlőpászort (csösz), Bácsalmáson szőlőmunkást jelent.

A szerző tehát a „fordulat éve”, a nyílt kommunista hatalomátvétel után született, a Rákosi-korszak „fénykorában”, amikor a parasztság már kétségbeesett utóvédharcát vívta az őt felszámolni akaró kommunista hatalommal szemben. De még volt magyar parasztság, volt paraszti életmód és mentalitás. Ugyanakkor már jelentkeztek a polgárosodás, vagy inkább a kispolgáro-

sodás jelei. Az egyre szaporodó kiskereskedők (szatócsok), a kisiparosok, a helyi értelmiségiek ennek a folyamatnak a jellegzetes képviselői voltak éppen úgy, mint a nagyvárosból feleségként ide, az isten háta mögé került színésznő, aki itt rövidesen a Baromfityénészeti Szakosztály elnöke lett. Hőnigh Magdolna (1912–1996) vagy Ulrich József (1899–1983) életsorsa ugyancsak a polgárosodás példái. Látjuk aztán ennek a spontán társadalmi folyamatnak a megtorpanását, majd pusztulását a háború és a szocializmus következtében. A szerző, évtizedek múlva visszatérve, a gazzal benőtt vasúti átjáróban már hiába keresi gyermekkorának világát. „Szomorúan tapasztaltam, hogy mennyire megváltozott a táj. A megműveletlen homokot lassan visszaveszi a természet. Az egykor példásan rendben tartott szőlők helyén nyárfás, akácós, de leginkább átjárhatatlan bozótos van. A Kígyós kiszáradva, alig találtam meg a medrét.”

Már az egyoldalas *Bevezetés* releváns főnevei (főképpen személy- és helynevei) megteremtik az írás hangulatát, de egyúttal egy tartalomjegyzéket is rejtenek. Mint például a hatgyermekes Tordi család, meg a Sárközi nevű tanyasi tanító házaspár említése. (Érdekes, hogy a XVIII. században a Sárközben fekvő Bányának is volt egy Sárközi nevű nemes földesura. Hogy a bácsalmási tanító házaspárnak van-e köze a bátyai Sárközyekhez, nem tudható.) A helynevekből is sok tanulságot vonhatnánk le, például Bácsalmási tanyák, Teleki szőlők, Kígyós-csatorna, Tímár-sor, Bundula-tó, Bácsalmás, Szabadka, Csikéria, szőlők, legelők, Teleki iskola, irodaház, vasútállomás, vasútvonal, szeszfőzde, futóhomok, a gazdaság központja, bolt, kocsmá, pékség, tanyaközpont.

Van persze egy nagyon logikus tartalomjegyzéke is a kötetnek. A kezdő *Bevezetés* és a záró *Utószó* között három nagy rész található. Mindegyikben számozott fejezetek és alfejezetek. 1. rész: *A tanyavilág kialakulása, benépesülése*; 2. rész: *Bácsalmás külterületi határrészei*; 3. rész: *A Kunbajai Állami Gazdaság*.

Az 1. rész bemutatja azt a természeti környezetet, a futóhomokos, bozótos, mocsaras őstájat, amely az emberi beavatkozás által lakhatóvá vált. Erre a területre spon-tán módon és földesúri telepítéssel érkeztek délszlávok, szlovákok, majd németek. 1786-ban (Bács)Almás lakossága: 46% német, 38% bunyevác, 12% magyar és 4% szlovák. (A magyarok talán az őslakosság mara-dékai voltak?) A Teleki szőlők utcasoros tanyaközpontjának térképéhez a szerző az egykori tanyatulajdonosok neveit is köz-li. A táj betelepítésében nagy szerepe volt a délszláv Rudics és a magyar Teleki nemes családoknak.

Igen tanulságos a *Szőlőtermesztés elterjedése a tanyavilágban* című alfejezet. Hat-talmas csapás volt ugyanis az európai, így a magyar szőlőtermelésre is, amikor a XIX. században megjelent az Amerikából érkező filoxéra. Emiatt kipusztult az ősfajok nagy része. Először ellenálló direkttermő fajta-kat ültettek helyettük, majd rájöttek, hogy az eddig semmire való futóhomokban nem ér-vényesül a filoxéra kártevése, s egyszeriben a homok a szőlőtermelés kedvelt talaja lett. A szőlő vegyszeres védelme és nemesítése érdekében Miklós Gyula szőlész kormány-biztos tett sokat.

Ahogy Bátya települését, gazdálko-dását, társadalmát, faluképét, mentalitását a fűszerpaprika alakította a maga képére, ugyanúgy a bácsalmási tanyavilágnak is egy növénykultúra, a szőlő teremtette meg sajátos arculatát. „Házat, pincét építettek a szőlőjük mellé, és kiköltöztek a tanyára.” A szőlő a helyi társadalom szerkezetére is ha-tással volt. Szükség volt napszámosokra, a *budárokra*. A bor értékesítése létrehozta a borkereskedőket, akik az újonnan megépült vasúton messzi földre szállíthatták árujukat.

A településképet – nemzetiségtől függet-lenül – az alföldi típusú nyeregvetős, vá-lyogfalú, tornácos parasztházak határozták meg, ám a falu belterületén elszaporodtak a városias, polgári jellegű épületek, s akadt néhány villa vagy kastélyszerű épület is.

Az *Élet a tanyán* című fejezet elsősorban a szerző gyermekkorának emlékeire épül. A szocializmus erőszakos társadalomátalakí-tását különösen a tanyasiak sínylették meg.

Fontos adatokat tartalmaz az iskolákról, főleg a tanyasi Klebelsberg-iskolákról szóló fejezet. Ezek az iskolák a két világháború között végleg felszámolták az analfabetiz-must, s a helyi közösségek vallási-kulturális központjai is voltak. Bennük lángeleklű nép-tanítók voltak az igazi „lámpás”-ok.

A Kunbajai Állami Gazdaság nagyszerű szőlőgazdaság volt. Fénykora a „fényes sze-lek” nemzedéke egyik tagjának, Czeglédi Jánosnak köszönhető. Itt modern technoló-giával valósították meg a nagyüzemi termelést és értékesítést. A sze-rencsétlen privatizáció aztán tönkretette.

Tordi Mária a könyv *Utószavában* így ír: „Eredetig gyermekeim és unokáim részére ter-veztem leírni gyermek-korom helyszínének, a Teleki szőlőknek a tör-ténetét [...]. Azután [...] rájöttem, mennyi fontos esemény járult hoz-zá a tanyavilág fénykorához, majd hanyat-lásához.”

Délvidéki eredetű családja az idegenek között is mindent elkövetett, hogy magyar maradhasson. „Anyai nagyszüleim 25-ször költöztek, míg Románia, Jugoszlávia után Magyarországon találták meg azt a helyet, ahol üldöztetés nélkül beszélhették a magyar nyelvet.”

Ez az ősköztől örökölt izzó elkötelezettség hozta létre ezt a nagyszerű, a nagyközön-ségnek és a szakmabelieknek is tanulságos munkát.

(*Harangozóné Tordi Mária*: Szülőföldem, a Teleki szőlők. Visszaemlékezés a Bácsalmási tanyavilágra. Bályai Savanyító Kft., Bátya, 2019. 169 oldal)

Fehér Zoltán

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA

Abaúji Hírharang. Szerk.: *dr. Nagy László – Rácz Lászlóné.* Kiadja az Abaúji Honismereti és Helytörténeti Egyesület. Encs 2018. 1. 10 old. – A tartalomról: *Horváth Csabáné:* Rákóczi és Kassa: könyvbemutató és konferencia Encsen; *Rácz Lászlóné:* Nemzeti Összetartozás Napja: Tornynosnémeti 2018. június 3.; *Rácz Lászlóné:* Országos honismereti tanulmányi verseny; *Szabó Sándorné:* Encsi történet; *Rácz Lászlóné:* Tíz-éves a Magyar Nyelv Múzeuma.

Barabás László: Ünnepeink népi színháza. Erdélyi játékos népszokások karácsonytól pünkösdig. Mentor Könyvek. Marosvásárhely 2017.

Barna Gábor – Gyöngyössy Orsolya (szerk.): Különvontan. A vasút szerepe a vallási életben és a turizmusban. MTA-SZTE Vallási Kultúra-kutató Csoport. Szeged 2017.

Barna Gábor – Zágorhidi Czigány Balázs: (szerk.): A 800 éves domonkos rend Magyarországon. A középkori provincia felbomlásától a közelmúltig. Szent István Tudományos Akadémia – Domokos Rendtörténeti Gyűjtemény. Bp–Vasvár 2017. 227 old.

Bárth János: Bácskai magyar reformátusok a XIX. szd. elején. *Vajdasági helytörténeti adattár I.* Kiadja a Vajdasági Magyar Helytörténeti Egyesület. Topolya 2017. 88 old.

Bárth János: Jankováci levelek. Jobbágyvayon és örökösödés a bácskai Jankovácon a XIX. század első felében. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára. Kecskemét 2018. 363 old.

Bednarik János: A csodatévő tölgy őrzői. Trinitárius kéziratok a XVIII. szd-i Makkosmáriáról. Budakeszi Helytörténeti Egyesület. Budakeszi 2018.

Benedek Elek: Édes anyaföldem I-II. *Székely Könyvtár 52-53.* Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2017. 300+300 old.

Berekméri Árpád-Róbert: „Lesz még kikelet!” A marosvásárhelyi magyar királyi 27. székely honvéd könnyű hadosztály a második világháborúban (1940–1945). Lector Kiadó – Erdélyi

Múzeum-Egyesület. Marosvásárhely – Kolozsvár 2015. 463 old.

Bécsi Napló. Az ausztriai magyarok lapja. Főszerk.: *Deák Ernő.* Bécs 2018. 4. 12 old. – A tartalomról: *Varga Sándor:* Szimpózium az 1868-as nemzetiségi törvényről Bécsben; *Nardai:* Horvát sikertörténet a dualizmus korában Nyugat-Magyarországon; Az emberré válás évtizedei – Beszélgetés Szakály Sándorral; *Csapody Miklós:* Jakabffy és Bánffy – Párhuzamos életrajzok; *Grunda Marcell:* Zrínyi, Zriny, Zrinski – Szigetvár német–magyar emlékezete.

Bécsi Napló. Az ausztriai magyarok lapja. Főszerk.: *Deák Ernő.* Bécs 2018. 5. 12 old. – A tartalomról: *Unterberger, Andreas:* Az EU nem Magyarország, hanem a saját sírját ásta meg; *deák:* „Itt élned s halnod kell”; *VaSa:* Történelmi (fél)fordulat Prágában Magyarországgal szemben; 15. „Kufstein” Tanácskozás Felsőpulyán; *Turai Kamil:* A Magyarok Istene”; *dr. Birtalan Iván:* 200 éve született Semmelweis, az anyák megmentője; *dr. Fekete Gyula:* „Vállunkra kell venni a hazát!” – Hűszéves a Százak Tanácsa; *Paládi Renáta:* Demográfiai felmérés Kárpátalján; *Száraz Pál:* Két nemzet [hely]történetírója [Matunák Mihály]; *Pilinszky Katalin:* Hatvanéves a zürichi magyar cserkészlet; Magyarország új Nemzeti Atlasza; *Pállinkás Patrícia Zita:* Erzsébet királyné halálának 120. évfordulója kapcsán; *dr. Tóth Gergely:* Magyarok a kanadai prérin; *Fried István:* A naplóíró Márai Sándor.

Bécsi Napló. Az ausztriai magyarok lapja. Főszerk.: *Deák Ernő.* Bécs 2018. 6. 12 old. – A tartalomról: *M. P.:* Az ingázók nem migránsok; *Pathy Livia:* A magyar nyelvoktatás sorsa Burgenlandban; *Kalmár Eszter:* Szimpózium a horvát–magyar kiegyezés 150. évfordulójára; *dr. Szili Katalin:* Kisebbségvédelmi jelentéskörkép; *Fóthy János:* Diszkrimináció igen! Kollektív jog nem? [a Beneš-dekrétumról]; *Balla Tibor:* A Nagy Háború vége és Magyarország; „Értjük egymást?” – dr. Bodó Barna politológussal beszélget *Simon Eszter;* *dr. Vilisics Ferenc:* 25 éves a Finnországi Magyarok Egyesülete; *Paládi Renáta:* Az ukrán–magyar viszály fordulói; *Fehér Márta:* A vajdasági magyarok az összefogásra és az építkezésre szavaztak; *Amicus:* Bakos István lobogó magyarsága; *Kalmár Eszter:* XX. Bécsi

Magyar Tánccházatalálkozó; *Žigo, Pavol*: Magyar elemek a Szláv Nyelvatlaszban; *Kókai Károly*: József Attila bécsi éve.

Bécsi Napló. Az ausztriai magyarok lapja. Főszerk.: *Deák Ernő*. Bécs 2019. 1. 12 old. – A tartalomról: *Olt, Reinhard*: Európa Magyarországon köszörüli karmait; *Ress Imre*: A horvát–magyar kiegyezés alternatívái 1861–1868; „Román – magyar kapcsolatok: hogyan tovább?” – dr. *Bodó Barnával* beszélget *Simon Eszter*; A kulcsszó: bizalmi minimum – *Pásztor Istvánnal* beszélget *Fehér Márta*; *Gömöri György*: Kortársunk, *Ady Endre*;

Buzás Márta: Csatak, amelyek összekötnek / Bitke koje nas povezuju - A nándorfehérvári diadal és a péterváradai csata. Fórum Könyvkiadó. Szabadka 2017. 192 old.

Csángó Tükör. Moldvai Magyar Kulturális folyóirat. Főszerk.: *Tampu (Compoly) Stelian*. Kiadja a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület. Bp. 2018. 50. sz. 28 old. – A tartalomról: *Tampu Compoly Stelian*: Az elindulás; *Iancu Laura*: József Attila-i kilátás; 10 év a moldvai gyermekekért – *Borbáth Erzsébet*tel beszélget *Tampu (Compoly) Sztelián*; *Iancu Laura*: Tisztelt Egybegyűltek! Kedves Erzsike néni!; *Iancu Laura*: Jó estét kívánok!; *Borbáth Erzsébet*: Válasz a Petrás-díjhoz; *Gábor Felícia*: Csángó vagyok (részlet); *Gábor Felícia*: Szárelem; *Bálint Mózes*: Testvérmentő

Csángó Tükör. Moldvai Magyar Kulturális folyóirat. Főszerk.: *Tampu (Compoly) Stelian*. Kiadja a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület. Bp. 2018. 51. sz. 28 old. – A tartalomról: *Tampu Stelian*: Színes világ; *Iancu Laura*: Láblógotás; *Halász Péter*: „Erőtlen szavaimmal próbáltam láttatni a csángómagyar sors keserű képét...” – *Domokos Pál Péter* moldvai útjai; *Iancu Laura*: Tudománnyal a művelődés szolgálatában *Halász Péter*: „Cserefának füstje hozta ki könnyemet...”; *Cs. Bogdán Tibor*: Miért pont Csángóföld?; *Gábor Felícia*: Csángósság; *Ábrahám Judit*: Iduka II.; *Iancu Laura*: Cantionale; *Tampu Ferenc*: James Kapalo: The Moldavian Csángósz: National Minority’ or ‘Local Ethnie’? 1996; *Iancu Laura*: Anyámnak fáj a lába; *Lakatos Demeter*: Egy zavaros tenger a világ; *Tampu Krisztián*: A moldvai csángók székelvöldi iskoláztatása a rendszerváltás utáni években; *Bálint Mózes*: Testvérmentő.

Csángó Tükör. Moldvai Magyar Kulturális folyóirat. Főszerk.: *Tampu (Compoly) Stelian*.

Kiadja a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület. Bp. 2018. 52. sz. 28 old. – A tartalomról: *Tampu (Compoly) Stelian*: 15 éves a Csángó Tükör; *Iancu Laura*: Háló, gyufaszál, Elemér bácsi, ámen; *Lakatos Demeter*: 1972-nek; *Lakatos Demeter*: Kívánság új esztendődtől; *Ábrahám Judit*: A Csángó Tükör tükrében; *Keöves Ferenc*: Moldvai utunkról; *Lakatos Demeter*: Szeretném; *Gyöngyössi Lajos*: Szamosi Elemér köszöntése; *Lakatos Demeter*: Úgy kéne; *Keöves Ferenc*: Deáky András köszöntése; *Kóka Rozália*: Salamon József gyimesbükki plébános; *Halász Péter*: Mirk Szidónia-Kata laudációja; *Lakatos Demeter*: Csángú strófák; *Gábor Felícia*: Szabad Urálni? *Bálint Mózes* Naplójából.

Csíki Tamás: Eltűnt falusi világok. A 20. századi paraszti társadalom az egyéni emlékezetekben. L’Harmattan. Bp. 2018.

Csurgai Horváth József (szerk.): Az első 300 év Magyarországon és Európában. A Domoikos-rend a középkorban. Alba Civitas Történeti Alapítvány. Székesfehérvár 2017. 355 old.

A dal vándora. Szvorák Katalin Kossuth-díjas népdalénekesessel beszélget *Simon Erika*. Kariosz Kiadó 2016. 130 old.

Déavári Zoltán – Kajdi József: A kormányzás fókuszában. Iratok a Miniszterelnöki Hivatal történetéhez (1990–1993). Veritas Történetkutató Intézet. Bp. 2018.

Dindi István: Nagytétény az 1950. évi városerősítés után. Az egykori nagyközség a főváros XXII. kerületében. Bp. 2018.

A dombóvári Fekete István Kulturális Egyesület Emlékkönyve, 2017. Szerk.: *Bodó Imre*. Dombóvár 2017. 214 old.

Dúdoló verset – Kobzos Kiss Tamás emlékezte. Szerk.: *Csörsz Rumen István – Szerényi Béla*. Magyar Hangszerműves Céh. Bp. 2018.

„Egy kicsi mindig hiányzott.” Varga Gyula élete és munkássága. Szerk.: *Solymos József*. *A Debreceni Déri Múzeum Közleményei 1.* Déri Múzeum. Debrecen 2016. 175 old.

Encsi Hírek. A város polgárainak lapja. Főszerk. *Radeczki Éva*. 2018. 3. Encs 35 old. – A tartalomról: *Buchala István*: A Nemzeti Összetartozás Napja; Abaúji föld és bor – *Zsiga László* szikszói néprajzi hitvallása; *Rákóczi és Kassa*; *Szabó Sándorné*: Encsi történet; *Rác Lászlóné*:

Tízéves a Magyar Nyelv Múzeuma; *Krusóczki Ferenc*: Az uradalmi kastély; *Füköh Dániel*: Későbronz-kori temető Encs határában; *Kércsi*: Abaúji értékek hétvégéje; *Takács István*: Tantesületi zárandoklat Csíksomlyóra; *Vargáné Czap Zita*: Szent László szavalóverseny; *Paláncz Panna* és *Parai Simon*: Határtalanul Erdélyben 2018.

Encsi Hírek. A város polgárainak lapja. Főszerk. *Radeczki Éva*. 2018. 4. Encs 35 old. – A tartalomról: *Dömény József*: Arad a magyar Golgota.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-Egyesület folyóirata. Fel. szerk.: *Deák László*. Kolozsvár 2018. 5. 44 old. – A tartalomról: *dr. Kovács Lehel István*: EKE Vándortáborok hozadéka; *Balázs Katalin*: Feketehalom: az EKE megújulásának helyszíne; *Szabó Katalin*: Egy hét a Kotla alatt, de a magasban is – Beszámoló a XXVII. EKE Vándortáboráról; *Pál Gyöngyi*: EKE-Kolozsvár 1891; *Balázs Katalin*: EKE Gyergyó; *Kimczel Ferenc*: EKE Gutin Osztálya Nagybánya; *Ősz István Béla – Dósa László – Gáspár András – Unger Zsombor – Kocsis András – Szilágyi Eszter*: EKE Marosvásárhely; *Tordai Jenő*: Verespatak-utazás a múltba és a Detonáta bazaltcsodái; *Török Albert*: Úton, útszélen; *Péterffy Ágnes-Katalin*: Csíkszéki EKE; *dr. Kovács Lehel István*: EKE Brassó; *Kinda Tibor*: A Bulba-barlang; *Bartha Éva*: Barangolás az Erdélyi-szigethegységben; *Kovács-Kendi Lehel*: EKE Székelyudvarhely; *Böloni Sándor*: Kialakulóban a CsEKE-vár; *Unger Zsombor – Pethő-Dévay Ildikó*: EKE Marosvásárhely; *Gáspár László Zsolt*: Háromszéki EKE; *Kenyeres Oszkár*: Hazajárás Erdélybe – a Csindreltől a Bekecsig; *dr. Kovács Lehel István*: Erdődök és bölények Bodzavámoson (1.); *dr. Kovács Lehel István*: Egy huszonnégyes a huszonkettőből (a 32-es határvadászok emléktúrája); *Balázs Katalin*: Kicsi magyar világ után életrajz született; *Deák László*: Az Eke Múzeum értesítője; *Jánosi Csaba*: A csikmenasági Vigaszófürdő; *dr. Rusz Ottilia*: A Medárd-napi népi időjóslásról; *Bélfenyéri Gábor*: A korallgombák rejtélyes világa.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-Egyesület folyóirata. Fel. szerk.: *Deák László*. Kolozsvár 2018. 6. 44 old. – A tartalomról: *dr. Kovács Lehel István*: Az EKE mint érdekvédelmi szövetség; *Veres Ágnes*: Negyvenen a várfalvi közmunkán; *dr. Kovács Lehel István*: EKE Bál rusztikus környezetben; *Veres Ágnes*: Rendhagyó földrajzórák; *Kovács-Kendi Lehel*: EKE Székelyudvarhely; *Balázs Katalin*: EKE Gyergyó; *Miklós Melinda*: EKE Négyfalu; *Gáspár László Zsolt*: EKE Háromszék; *Szilágyi Eszter – Ősz István Béla – Német József Levente – Dósa László – Ko-*

csis András: EKE Marosvásárhely; *dr. Kovács Lehel István – Nádudvary György*: EKE Brassó; *Péterffy Ágnes-Katalin*: Csíkszéki EKE; *Laczkó-Szentmiklósi Endre*: Sissi-émlékek Székelyföldön; *Pál Gyöngyi*: EKE-Kolozsvár 1891; *Kenyeres Oszkár*: Hazajárás Erdélybe 2014 tavasza: fókuszban Gyergyószék; *Balázs Katalin*: Ciuc [Csík] a téli sportok hazája; *dr. Kovács Lehel István*: Erdődök és bölények Bodzavámoson (2.); *Deák László*: Az EKE Múzeum értesítője; *Jánosi Csaba*: A székelyudvarhelyi borvízmúzeum; *Bélfenyéri Gábor*: Késő őszi gombásztúra.

Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata Fel. szerk.: *Viga Gyula*. 2018. 2. 183–366. old. – A tartalomról: *Petercsák Tivadar*: Egy új szőlővédő szent kultusza Tokaj-Hegyalján – Szent Orbán tisztelete a 21. szd-ban; *Reich Szabina*: Kora újkori kegyérmék; *Koudela Pál – Yoo Jimil*: Kertvárosi erődítmény Törökbálinton: területi különbségek a társadalmi térkonstrukcióban; *Gyöngyössi Orsolya*: A „két nemes ember”: Mátyus János plébános Csépan (1792–1802); *Küllös Imola*: „Forrás”-kutatásaim: lírai pályakép; *Hála József*: A magyar néprajztudomány „közkatona”-ról.

Édes Anyanyelvünk. Fel szerk.: *Grétsy László*. Kiadja az Anyanyelvpolók Szövetsége. 2018. 4. 24 old. – A tartalomról: „Egy trianoni könny” – Bogdán Zoltalt, a Kolozsvári Magyar Színház színészével találkozott *Balázs Géza*; *Balázs Géza*: Az állatok „beszéde” (1); *Kemény Gábor*: Új szavakat tanulok: Blog, vlog, sitcom, elhíresült; *Horváth László*: Menedékes; *Victor András*: Tegezés kontra magázás; *Reményfy László*: Sziszifuszi munka; *Kanán Annamária*: Emlékezés Kányádi Sándorra, a magyar vers utazó nagykövetére; *Mózes Huba*: Valaki jár a fák hegyén – Kányádi Sándor verse; *Sólyom Réka*: Szóalkotás elvonással: ’munkamegbeszél’ és más ilyenek; *Nemolvasás, nembeszélgetés, nemírás* – Honthy Kingával beszélget *Balázs Géza*; *Zimányi Árpád*: Kis közlekedéstörténet a velocipéd-től a légdeszékáig; *Mészáros Márton*: „Az író nem önmagának ír” – beszélgetés Sántha Attilával; *Svindt Veronika*: Az ironia, mint nyelvhasználati jelenség a pragmatika szemszögéből; *Grétsy László*: Halmai Tamás korrektorglosszái.

Édes Anyanyelvünk. Fel szerk.: *Grétsy László*. Kiadja az Anyanyelvpolók Szövetsége. 2018. 40. 5. 24 old. – A tartalomról: *Balázs Géza*: 150 év, 150 vonatnév; *Balogh Judit*: Tárgy vagy határozó?; *Balázs Géza*: Az állatok „beszéde” (2); *Kemény Gábor*: Új szavakat tanulok – Coach, coaching; *Dóra Zoltán*: Amúgy; *Minya Károly*:

Nyelvtantúra; *Geréczi-Zsoldos Enikő*: „A nyelvet nem dirigáljuk, hanem magyarulzunk”; *Bincze Diána*: Tájékoztató a kertekben; Reménytelen ügyek szószólója – Pusztay Jánossal beszélget *Balázs Géza*; *Mészáros Márton*: Madárhangok nyomában; *Holczer József*: Friss internetes „melléolvasásaim”; Sz. *Györffy Sarolta*: „Rakásozható székét kérekl”; *Elek Lenke*: Énidő – az anyák új menedéke; *Kohári Anna*: A dajkanyelv hangzásvilága; *Grétsy László*: Nyelvünk és kultúránk – Gondolatok egy hasznos nyelvművelő könyvsorozatról.

Értékekre hangolódva. A nemzeti értékgyűjtés módszertani kézikönyve. Nemzeti Művelődési Intézet. Bp. 2016. 120 old.

Faggyas Sándor (szerk.): Protestáns hősök 3. Félézred portré az elmúlt fél évezred történelméből. Press-Pannonica-Média. Bp. 2018.

Farkas Aladár: Fürdőkultúra és gyógyturizmus Borszéken. Magánkiadás. Borszék 2018.

Földesi Ferenc (összeáll.): A veszprémi hetes tüzerek. A m. kir. 7. honvéd táborigádó ágóúszezred és utódalakulata a 41. Honvéd tüzezred első világháborús története. *Veszprémi Szemle Könyvek 11*. Kiadja Veszprémi Szemle Várostörténeti Közhasznú Alapítvány. Veszprém 2018. 336 old.

Füredi história. Helytörténeti folyóirat. Fel. szerk.: *dr. Rácz János*. Kiadja a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület. XV. 2018. 2. 40 old. – A tartalomról: *Rácz János*: Szomszédaink helynevei VII. [Veszprémfajsz]; *Tóth-Bencze Tamás*: Báltörténet – kicsit másképp; *Rácz János*: Vitorlásversenyek Balatonfüreden 1894-ben; *Egervölgyi Dezső*: Balatonfüredhez kapcsolódó numizmatikai emlékek 2.; *Rácz János*: A legnépszerűbb „balatoni” hal nevei; *Féja Endre*: A Cholnokjak.

Gazda Klára: Nyiss kaput új bíról! Népi játékok szimbolikus üzenete. Szerk.: *Jakab Albert Zsolt*. *Kriza Könyvek*, 42. Kolozsvár 2017.

Gyarmati Tiborné: A küzdelmes XX. század egy falu [Ivánc] életében. Ivánc 2018. 244 old.

Gyulai Éva: Régi diárium. Clementis János fanciesali evangélikus lelkész naplója 1719–1760. *Officina Musei* 25. Herman Ottó Múzeum. Miskolc 2018.

„**Hagyomány – Tisztelet**” Válogatás Mezősi József helytörténeti, néprajzi és népi építészeti

munkáiból. Összeáll.: *Mezősi Kamilla*. Kiadja a Mészáros Károly Városi Könyvtár. Hajdúdorog. 2018. 204 old.

A házsongárdi temetőben nyugvó EKE-személyiségek. Összeáll.: *Lőrinczi István* és *Sáska Pál*. Kiadja az Erdélyi Kárpát Egyesület. Kolozsvár 2018.

A helytörténeti kutatás és a honismeret nyomában. 25 éves a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság. Szerk: *Dukrét Géza*. Kiadja a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság és a Varadinum Script Kiadó. Nagyvárad 2018. 420 old. – Az Egyesület története: Elindulás, Alapító tagok, Elnökség története, Könyvkiadásunkról, Fényes Elek-díjazottjaink és laudációik, Hazai és határon túli kapcsolataink; *Olasz Angéla*: A diadalmas Mátyás király és kora; *Fazekas Loránd*: Száz éve történt – Trianon mentette meg az élő Túrt; *Homonnai Gábor*: Élesd grófjai: A Batthyányiak és Bethlen Aladár; *Péter I. Zoltán*: A váradi vár építészettörténete; *Berecz Gábor*: A Kölcsey Egyesület rövid története; *Makai Zoltán*: 110 éve született Teller Ede, a világhírű atomfizikus; *Ujj János*: Az aradi magyar színjátszás utóbbi száz éve; *Tácsi Erika*: A Bartók Béla Vegyeskar 47 esztendősz szolgálata; *Pásztai Ottó*: A Nagyvárad Atlétikai Club rövid története; *Dukrét Géza*: Szólészet az Érmelléken; *Kovács Rozália*: Az Érmellék festője: Fekete Károly; *Matekovits Mihály*: Október 6. emlékezete az aradi Minorita templomban; *dr. Vajda Sándor*: Kétszáz éve született Semmelweis Ignác, az anyák megmentője; *Wanek Ferenc*: A székelyek nyomában a középkori Bihar vármegye keleti szögletében (mai Kalotaszegen) a helynevek tükrében; *Dovin Irma*: A népi díszítőművészet; *Erdei János*: A szilágysomlyói római katolikus temető; *Halász Péter*: Szatmárnémeti – a honismereti mozgalom szellemi vezetőinek termőhelye; A 26 álltaluk elhelyezett emléktábla szövege; A tagság névsora: 222 fő.

Hermann Attila – Szanyi Miklós: „Csak előre édes fiam...” A magyar Szent Korona országából sorozott gyaloghadosztályok, ezredek és zászlóaljok jelvényei a Nagy Háborúban. Nemzeti Művelődési Intézet. Bp. 2015.

Hincz Hilda: Magyar Bukarest. Magyar Napló Kiadó. Bp. 2016. 361 old.

Huszonöt éves a Farkas Sándor Egylet, 1993–2018. Összeáll.: *Sági Ferenc* és *Sudár Lászlóné*. Kiadja a Farkas Sándor Egylet. Csepreg 2018. 19 old.

- Kaczián János:** Múltidő – avagy összeszedegedett históriák kis gyűjteményes könyve. Magánkiadás. Szekszárd 2018. 339 old. – Honismereti írások három fejezetben: Adatok Szekszárd ott-honismeretéhez, Jeles személyek és kötődésük Tolna megyéhez, Helytörténeti adatok Tolna megyéről.
- Kálmán István:** Sóskaadomb – történetek, emlékek Bucsuról. Szerzői Kiad. Szombathely 2018. 232 old.
- Keményfi Róbert – Bartha Elek** (szerk.): Táj és kultúra 2. Néprajzi tanulmányok a történeti Bihar megyéből. *Studia Folkloristica et Ethnographica* 64. Debreceni Egyetemi Néprajzi Tanszék. Debrecen 2016. 294 old.
- Kinda István:** Homokkőbe faragott múlt – Havadtó régi sírkövei. Székely Nemzeti Múzeum – Pro Havadtó Egyesület. Sepsiszentgyörgy 2016. 147 old.
- Király István:** Napló 1956–1989. Szerk.: *Soltész Márton*, valamint *Agárdi Péter*, *Babus Antal*, *Katona Ferenc*, *Király Júlia*. Bp. 2017.
- Kiss Dávid:** A magyar haderő átalakítása 1987 és 1992 között. Veritas Történetkutató Intézet. Bp. 2018.
- Könczei Csongor** (szerk.): A 40 éves kolozsvári táncház sajtókronológiája II. (1990–2017) *Kriza Könyvek*, 44. Kolozsvár 2018.
- Ludányi András:** Jaffás. Bíró József koszorú. Szabolcs Néptánc Egyesület. Nyíregyháza 2018. 412 old.
- Lukács László:** A káli-medencei lakóház a Dunántúl népi építészetében. *Szent István Király Múzeum Közleményei* 52. Székesfehérvár 2017. 367 old.
- Marinka Melinda:** Sváb visszatérők. Újjáéledő hagyomány és lokális kötődés a szatmári svábok körében. *Studia Folkloristica et Ethnographica* 66. Debrecen 2016. 278 old.
- Marossy Endre dr.:** Mecseri János ezredes és ötvenegy katonájának hadbíróági pere 1958. Magyar Napló. Bp. 2018. 400 old.
- Máthé Kriszta:** Apróka eszponka. Europrint – Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetsége Kiadója. Nagyvárad 2017. 186 old. – Frumószában magyar nyelven tanító pedagógus által lejegyzett „tények és hangulatfoszlányok”.
- Merklin Tímea:** Sempervivum Savariense – szombathelyi temetők és kripták. Szülőföld Könyvkiadó. Szombathely 2018. 318 old.
- Miklós Alpár:** Idegen utazók Erdély és Máramaros sóbányáiban (18-19. szd.) Erdélyi Múzeum Egyesület. Kolozsvár 2017. 428 old.
- Minden értéknek legyen közössége!** Értékfeltáró jó gyakorlatok. Szerk.: *dr. Horváth Zsolt*. Kiadja az Nemzeti Művelődési Intézet Nonprofit Kft. Bp. 2018. 211 old.
- Moldvai Magyarság.** Fel. szerk.: *Mirk Szidónia-Kata*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2018. 3. 30 old. – A tartalomról: *Duma-István András:* Én országom Moldova; *Halász Péter:* „E klézsei nagy hegy alatt, van egy forrás titok alatt...” – Klézse, az egyik legnagyobb moldvai magyar település; *Halász Péter:* „La Cleja, sub dealul mare, un izvor tainic răsare” – Cleja, una dintre cele mai mari localități maghiare moldovene; *Mirk Szidónia-Kata:* Látogatóban Klézsen; *Mirk Szidónia-Kata:* „Hiszem, hogy nyelven és kultúrán keresztül kell megmaradnunk erősnek” – Interjú Duma István-Andrással; *Duma-István András:* Moldvai magyar hírek – Múlt évi programok, amelyek a moldvai magyar nyelvű oktatást érintik. Az új oktatási év megkezdése Moldvában; Magyar Örökség-díjat kapott Lőrinc Celesztin – Pásztor Zoltán rádiós újságíró laudációja; *Oláh-Gál Elvira:* Gyimesi táj kaktuszokkal – beszélgetés Halász Péter néprajzkutatóval.
- Moldvai Magyarság.** Fel. szerk.: *Mirk Szidónia-Kata*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2018. 4. 30 old. – A tartalomról: Paradicsom kőkerthéjében; *Halász Péter:* Somoska történelme és kulturális élete; *Halász Péter:* Istoria și viața culturală satului Șomușca; *Petres László:* Somoska helynevei; *Mirk Szidónia-Kata:* „Csak később tudtuk meg, milyen kincseket őrzünk!” – Interjú Benke Paulinával és Pávellal; *Mirk Szidónia-Kata:* Hogyan tovább? – Interjú Demse Mártonnal; *Mirk Szidónia-Kata:* Csángó Nap Csíkszeredában; *Borbáth Erzsébet:* Köszönőlevél San Franciscóba.
- Móricz Péter:** A vitéz Batthyányiak fegyvertára. Körmenyi Kulturális Központ Múzeum és Könyvtár. Körmeny 2018. 47 old.
- Nagy Margit** (szerk.): Megtört nád. Interjúk az délvidéki református egyház történetéből. Kiadja a Szerbiai Református Keresztény Egyház Újvidéki Egyházközség. Újvidék 2017. 242 old.

Puskás Lajos: Szamosújvári börtönnapló (1947). Országút Kiadó. Bp. 2018.

Pusztai Gabriella: Az agyag művésze. Bozsik Kálmán kunszentmártoni fazekasmester. Kunszentmárton. 2015. 95 old.

Rác János: Több oldalról szorongatva közepen. A médiacsata néhány ütközete (1990-1993). Veritas Történetkutató Intézet. Bp. 2018.

Redemptio. A jász és a kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2018. 3. 32 old. – A tartalomról: *dr. Selmeczi László:* A jászok fővárosának társadalmilag jelentősebb családjai a török hódoltság utolsó évtizedeiben; *Metykó Béla:* Jászberényi tudósok – Banner János; *Sánta István:* Ültess egy fát; *Fülöpszállási Székely Gábor:* A „Kun Miatyánk” fülöpszállási változatai; *Durbints sógor:* A számok és szövegek útvesztőjében; *Török békedíjat* kapott dr. Bartha Júlia; *Csörgő Terézia:* Emlékezés régi jászberényi tanárookra VIII. – Kalkbrenner Antal és Ivánfi János; *Iris:* A Jászkun Redemptiora emlékeztek – Bugyi Gábor képes riportjával; Átdták a Jászkunság hagyományörzéséért díjakat dr. Selmeczi László régésznek, dr. Barna Gábor néprajzkutatónak és Hofmaiszter Anikó néptáncpedagógusnak; *Sárközi-Ufer Ágnes – Sárközi Mária:* Emlékezés bethlenfalvy Simon Ferenc festőművészre I.; *Simai Ágnes:* A kun örökség napja; *Molnárné Szikszai Klára:* Pálinkás Béla festő- és iparművész; *Becses ajándék* Nagy Ferenc ötvösművészről Jászkisér Város Önkormányzatának; *Lukácsi László:* Harangszentelés Jászalsószentgyörgyön; *Víg Márta:* Redemptios vetélkedők Kunhegyesen; *Iris:* Jászkapitányok tanácskozása Jászladányon; *Kárpáti Márta:* Isteni szólások a tánc nyelvén; *Fodor István Ferenc:* Két generáció két háborúja fényképeken; *Hortiné dr. Bathó Edit:* A jánoshidai színjátások sikere Jászboldogházán.

Redemptio. A jász és a kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2018. 4. 32 old. – A tartalomról: *Csörgő Teréz:* Emlékezés régi jászberényi tanárookra – Sajó Sándor; *Fülöpszállási Székely Gábor:* Branyiszko hős papja – Erdősi Imre; *dr. Körei Nagy Katalin:* Jászok Ópusztaszeren; *Metykó Béla:* Komáromy Márton jászberényi sütőmester, a „magyar kalácsfonás atyamestere”; *Bán Andrea:* IV. Kutatótábor a Nagykunságért; *Bognár Mária:* XXIV: Jász Világtalálkozó Jászfényszarun; *Bognár Mária – Bugyi Gábor:* Képes riport a XXIV. Jász Világtá-

lálkozóról; *Tóth Tibor Jászságért Díjas; Pálinkás István:* Birkás István festőművészre emlékezve; *Iris:* Jászkapitány választás 1998–2018; *dr. Nagymolnár Miklós:* Búcsú dr. Fazekas Mihály tanár úrtól; *Sárközi-Ufer Ágnes – Sárközi Mária:* Emlékezés bethlenfalvy Simon Ferenc festőművészre II.; *Kiss Henrietta:* Harmincéves a „The Árpád Darázs Singers”; *Varga Imre:* Redemptio Himnusz; *Iris:* XIV. Jászkun Hármaskerületi kézi aratóverseny Jásziványban – képes riporttal; *Iris:* XXXI. Nemzetközi Mézvásár Jászberényben; Dr. Gubicza András Zsidoi Barnabás-díjas; *Fodor István Ferenc:* 777 éve zajlott a „félegyházi csata”; *dr. Körei Nagy Katalin:* Bevették a jászok a hollókői várat.

RUBICON. Történelmi Magazin. Főszerk.: *Rác Árpád.* Kiadja a Rubicon-ház. 2016. 5–6. 162 old. – A tartalomról: *Bagi Dániel:* Nagy Lajos – Magyar király a lengyel trónon; *Bagi Dániel:* Hedvig királynő – Az Anjou-ház trónöröklése Lengyelországban; *Neumann Tibor:* Trónharcok Mátyás király halála után – Corvin János és Jagelló Ulászló küzdelme a hatalomért; *Szende László:* Jagelló II. Ulászló; *Oborni Teréz:* A Jagelló-sas árnyékában; *Gebei Sándor:* Báthori István – A lengyel-litván nemesi köztársaság királya; *Petneki Áron:* A Piłsudski-kultusz és Magyarország – „A testvér lengyel nemzet halhatatlan vezére”; *Murádin János Kristóf:* „A magyarokat meg kell büntetni” – Elmondhatatlan történet, az erdélyi magyarok és németek deportálása a Szovjetunióba, 1944–1953.; *Simon Attila:* Hazatérésük nem kívánatos – Málenkij robot a szlovákiai magyarok között; *Ablonczy Balázs:* Gróf Teleki Pál; *Ablonczy Balázs:* Teleki a világháború viharában; *Ablonczy Balázs:* A forradalmaktól a békaszerződésig; *Ablonczy Balázs:* Az ország élén – Teleki első kormánya; *Ablonczy Balázs:* Küldetés Moszulba; *Ablonczy Balázs:* A cserkészmozgalom élén; *Kubassek János:* Teleki, a földrajztudós; *Ablonczy Balázs:* Teleki személyisége; *Szabó Péter:* Teleki és Werth; *Nyári Gábor:* A Washingtoni vonal – Teleki Pál kísérlete egy emigráns kormány létrehozására; *Kubassek János:* Teleki kapcsolatrendszere – tanárok, munkatársak, tanítványok; *Csapodi Csaba:* Teleki Pál „búcsúlevele”; *Ablonczy Balázs:* Öngyilkosság vagy gyilkosság; Jellem és viszonyok – kortársak Teleki Pálról; *Fodor Pál – Pap Norbert – Katanics Máté:* Szulejmán szultán elveszett zarándokvárosa.

RUBICON. Történelmi Magazin. Főszerk.: *Rác Árpád.* Kiadja a Rubicon-ház. 2017. 7-8. 82 old. – A tartalomról: *Ablonczy Balázs:* Rettentetes év – A párizsi békekonferencia és Magyaror-

szág 1919–1920; *Révész Tamás*: 1918: az erőszak éve; *Ablonczy Balázs – Zahorán Csaba*: Rúzs és bocsor – román-magyar történetek; *Ablonczy Balázs*: Mária királyné – Románia „titkos fegyvere”; *Bódy Zsombor*: Vér és kenyér – gabonaelállítás 1919-ban a megszállt Magyarországon; *Ablonczy Balázs*: Vörös ország – az antant képviselői a Magyar Tanácsköztársaságról; *Nagy Szabolcs*: A székely hadosztály; Kratochwill Károly, a Székely Hadosztály parancsnoka; *Szűts István Gergely*: Elűztek – menekültek, optánsok és vagonlakók; *Győri Norbert*: A területi revízió tudományos érvei; *Estók János*: Mi veszett oda a nagy háborúval és Trianonnal?; *Kubassek János*: Mit vesztett Magyarország Trianonban; *Fodor János*: Impériumváltozás Erdélyben; *Sebők László*: Kettévágtott települések; *Krisch András*: Az elveszett Őrvidék; Válogatás a két háború közötti magyarországi pártok programjaiból; *Ujváry Gábor*: A békekötés és a magyar történetírás; *Gali Máté*: Berzeviczy Albert és a revízió; *Hahner Péter*: A bécsi kongresszus (1814); *Magyarics Tamás*: Háború és béke – fordulatok Woodrowe Wilson amerikai elnök gondolkodásában; *Németh István*: Versailles – a diktált béke; *Kövecsi-Oláh Péter*: Sèvres-től Lausanne-ig – Törökország harca a békediktátum ellen; *Jeszenszky Géza*: Elmaradt lehetőségek 1943 őszén.

RUBICON. Történelmi Magazin. Főszerk.: *Rác Árpád*. Kiadja a Rubicon-ház. 2017. 9. 82 old. – A tartalomról: *Szabados György*: Szent László élete és országlása; *Thoroczkay Gábor*: Az első szentté avatások Magyarországon; *Solymosi László*: Szent László király a temetéstől a szentté avatásig; *Zsoldos Attila*: A Magyar Királyság Szent László korában; *Orosz István*: Változó világ – Európa Szent László korában; *Sághy Marianna*: A lovagkirály felesége Adelheid királyné; *Szovák Kornél*: László-legendák – a csodás történetek háttere; *Jánó Mihály*: Szent László a lovagkirály – Falképek a székelyföldi templomokban; *Prokopp Mária*: Szent László-ábrázolások a Felvidéken, Gömörben és Szepességben; *Máthé Áron*: Magyar református lelkész Goli Otokon – Keck Zsigmond a Jugoszláv büntetőlégerben.

RUBICON. Történelmi Magazin. Főszerk.: *Rác Árpád*. Kiadja a Rubicon-ház. 2018. 1. 82 old. – A tartalomról: *Egyed Ákos – Kántor Lajos*: Kincses Kolozsvár; *Lupescu, Radu*: Mátyás király szülőháza; *Csetri Elek*: Kolozsvár népessége; *Asztalos Lajos*: Kolozsmonostor; *Sipos Gábor*: A reformáció Kolozsvárott; *Murádin Jenő*: A Szent György-szobor Kolozsváron; *Jeney-Tóth Annamária*: A gyarapodó Kolozsvár – Kézművesek a 16–17. századi kincses városban; *Kovács Kiss*

Gyöngy: Pletyka, pletykázkodás – becsületértés, rágalmazás a fejedelemség kori Kolozsváron; *Pakó László*: Igazságszolgáltatás Kolozsvárt a 16. szd. végéig; *Kiss András*: Bocskai és a kolozsvári hóstátiak; *Mihály Melinda*: Kolozsvár főtere; *Lupescu, Radu*: A Mátyás-szobor; *Egyed Ákos*: A modern Kolozsvár születése; *Gaal György*: Egyetem Kolozsvárt; *Hámori Péter*: Trianon után – a megfélemlített város; *Szabó Dezső*: Búcsú Kolozsvártól; *Gaal György*: Házsongárdi évszázadok; *Bottoni, Stefano*: Az elveszett centrum – Kolozsvár a második világháború után.

Sáringer János: Iratok az Antall kormány külpolitikájához és diplomáciájához II. (1991. január – december) Veritas Történetkutató Intézet. Bp. 2018.

Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle. A megye önkormányzatának folyóirata. Főszerk.: *Karádi Zsolt*. Kiadja: a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár. Nyíregyháza 2018. 3. 136 old. – A tartalomról: *Godzsák Attila*: A turista összefogás iskolapéldája: Nyíregyháza és Sátoraljaúj hely; *Szilágyi László*: Azt hittük, szabadság – az iskolák államosításának akcióterve: Nyíregyháza, 1948; *Babosi László*: Egy „illékony” folyóirat: a *Hangsúly* története (1983–1987); *Fábián Gergely – Huszti Éva – Hüse Lajos – Takács Péter*: Az életminőség Nyíregyházán; *Tanyák: tutajok* – *Ratkó József* beszélgetése Szöllősi Zoltánnal (1984).

Szabó József dr.: Ismeretlen Érmellék – írásban és képen. Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság – Varadinum Script Kiadó. Nagyvárad 2018. 361 old.

Szabó Tamás – Vincze Szabolcs: Kalotaszegi végeken. Templom- és életképek Magyargyerőmosnoston. Duanan’s kiadó. Nagyvárad 2016. 96 old.

Szacsavay Imre: Az 1848-1849. évi országgyűlés mártírjai. Szerk: *Kedves Gyula, Pelyach István*. Bp. 2018. 194 old.

Szarvas Zsuzsa: Zsidó tárgyak. A Néprijzi Múzeum Tárgykatalógusai 24. Néprijzi Múzeum. Bp. 2017. 160 old.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk: *Lővétei Lázár László*. Csikszereda. 2018. 6. 194 old. – A tartalomról: *Keszeg István*: Gondolatok a gyermekkorról és a hagyományokról; *Kádár Annamária*: A mese szerepe a gyermek olvasóvá nevelésében.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk: *Lövétei Lázár László*. Csíkszereda. 2018. 7. 194 old. – A tartalomból: *Szabó Csongor*: Választások és parlamenti elit a két világháború közötti Székelyföldön; *Puskás-Kolozsvári Frideric*: Néhány megjegyzés a székelységgel és a kabarokkal kapcsolatban; *Kolunbán-Antal József*: Székelyföld kialakulásának történelméhez.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk: *Lövétei Lázár László*. Csíkszereda. 2018. 8. 194 old. – A tartalomból: *Obrusánszky Borbála*: A tatárjárás utójátéka; *Törvénykező székelyek és örmények* – Garda Dezső történnel beszélget *Székely Ferenc*; *Garda Dezső*: Gyergyó az 1562 és az 1648 közötti időszakban.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk: *Lövétei Lázár László*. Csíkszereda. 2018. 9. 194 old. – A tartalomból: *Szabó Rita*: Változások egy székelyföldi településen [Balánbánya] a szocialista iparosítás és urbanizáció következtében.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk: *Lövétei Lázár László*. Csíkszereda. 2018. 10. 194 old. – A tartalomból: A Tisza név még a vályogkunyhóban is veszélyes volt a kommunizmusban – a borosjenői és szegedi gróf Tisza család marosvásárhelyi leszármazottjával, gróf Tisza Kálmánnal beszélget *Oláh-Gál Elvira*.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk: *Lövétei Lázár László*. Csíkszereda. 2018. 11. 194 old. – A tartalomból: *Benkő Levente*: „A vesztesek csak mi, magyarok leszünk...” – Szemelvények Tulics Kálmán csendőrorrmester galíciai naplójából; *Magyarosi Sándor*: A Magyar Királyi 38. honvéd gyaloghadosztály katonái az 1918. június 15-i csatában; *Gottfried Barna*: A M. Kir. 10. honvéd gyalogezrede hattyúdala – olasz front, 1918; *Oláh Sándor*: „Francia harcztér” – homoródalmási Pap János visszaemlékezése az 1918. novemberi leszerelésről; *Mihály János*: Kolozsvár 1918 utolsó negyedében – Részlet Ajtay János (1898–1985) hadnagy első világháborús naplójából; *Garda Dezső*: Magyar forradalmi megmozdulások és a román katona-politikai hatalomátvételhez vezető események 100 évvel ezelőtt, Gyergyószentmiklóson; *Gazda József*: 1918 – vég és kezdet.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk: *Lövétei Lázár László*. Csíkszereda. 2018.12. 194 old. – A tartalomból: *Ferenczes István*: Egy vers viszontagságai; *Czakó Gábor*: A pozsonyi csata; *Nagy Lajos*: Kőrösi Csoma Sándor halálának

vitáiról; *Sándor Cecília*: Helyi vallásosság kutatása Csíkszentsimonban.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk: *Lövétei Lázár László*. Csíkszereda. 2019. 1. 194 old. – A tartalomból: Ruszok Csíkszentkirályon?; *Csáky Zoltán*: Nyomomban két farkasok – Besúgók, ügynökök, informátorok: A „Costică” 2215. számú megfigyelési és követési dosszié titkai; Minden pedagógus a gyermek szemében követendő példa kellene legyen – Borsodi László nyugdíjas tanárral beszélget *Sarány István*.

SZÍN – Közösségi Művelődés. A Nemzeti Művelődési Intézet folyóirata. Főszerk.: *Polyák Albert*. 2015. 1. 88 old. – A tartalomból: *Beke Pál*: A közösségfejlesztésről; *Lipp Márta*: Az érdeklődni tudás képessége; „...jó, érdemes, és szükséges itt élni” – Patkós Zsolt, Szank polgármesterével beszélget *Mátyus Aliz*; *Bukor Irén*: Háztáji klubok megalakítása Jász-Nagykun-Szolnok megyében, 2013; *Szabó László*: Kapunyitogató Gáborjánban; *Szanyiné Szabó Katalin*: A mi falunk Csátalja; A jász identitás, a jász hagyomány, a jász hagyományörzés jelentősége a XXI. században; *Vigula Hajnalka*: Csala [Császártöltés egyik pusztájának művelődéstörténete]; *Torjáné Nyegota Alexandra*: Ifjúsági klubok Nógrád megyében; Az élet szele fűjt oda.... – Dr. Széman Péterrel, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület elnökével beszélget *Kálóczy Katalin*; *Debreczeni Tibor* laudációja Kósa Vilmárról; Így éltünk mi a sűrűdülő iskolában – Hajnal József né tanítónő visszaemlékezései: Képek az iskola történetéből 1958-tól 1968-ig; *Takács Géza*: A cigányok (iskolai) integrációjáról.

SZÍN – Közösségi Művelődés. A Nemzeti Művelődési Intézet folyóirata. Főszerk.: *Polyák Albert*. 2015. 2. 88 old. – A tartalomból: *Lezsák Sándor*: „Csak tiszta forrásból” – magyar értékek egyetemes jelentősége; *Bíró Zoltán*: „A szellem napvilága” – A népi írók szerepe a modern magyarságkép kialakulásában; *Mátyus Aliz*: Beszélgetés Bíró Zoltán irodalomtörténésszel, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum főigazgatójával; *Brézai Zoltán*: Cigándon az értékből lendület született; *Fekete Katalin*: Szabó Pál, Biharuga öröksége; *Spirk Nikoletta*: Megújulások Martonfán; *Lágler Péter*: Hagyomány és újítás; *Józsa Viktória* – *Máté Lászlóné*: Bodor Pálné Bozsik Lídia a kazári viseletről; *Dombi Alajosné*: [Felpécen] A tájház az egyetlen...; *Baloghné Uracs Marianna* – *Kemendy Zsuzsanna*: SZÍN aranyos Pápan [az Országos Weöres Sándor Gyermekszínház Találkozóán]; *Máté Lászlóné*: A „jó élet

kulcsai”; *Gökhan, Ayhan*: Beszélgetés Mátyus Aliz felelős szerkesztővel, állami kitüntetését követően; Egy nagyközség motorja – Hévízi Róberttel beszélget Békésszentandráson *Fekete Kata*; *Kemecsi Lajos*: A borszónyi palócoktól a moldvai csángókig – Halász Péter néprajzi munkássága; *Medgyesy S. Norbert*: „Kívül aranyos, belül kegyelmes” – Hálátelt sorok Erdélyi Zsuzsanna néprajztudós életéért; Atyafiságos üdvözléssel – a Cece társadalmi keresztmetszetét vizsgáló könyv szerzőjével (*Menyhárt Ferenc és Zsiros Mária*) beszélget *Mátyus Aliz és Pordány Sarolta*; *B. Gelencsér Katalin*: Élet, életmód, élettelen, életöröm, életszerű, életritmus, életút; Kulturális utak, kulturális hidak: Európai Zsidó Kulturális Útvonal – Deák Andreával beszélget *Szabó Judit Nikoletta*; *Takács Géza*: Ötödik-hatodik mélypont – részlet az „Osztyárharc” című pedagógiai szociográfiából.

SZÍN – Közösségi Művelődés. A Nemzeti Művelődési Intézet folyóirata. Főszerk.: *Polyák Albert*. 2015. 3. 88 old. – A tartalomról: *Józsa István*: Az Eger-patak völgyében megvalósuló pedagógiai program; *Berlik Mária*: A Kapunyitogató, mint a közösségi élet „kovásza” Somogyban; „Nem bezárkóznunk kell, arra inkább lehet építeni, hogy van egy igény szintünk” – Müller Anitával beszélget *Mátyus Aliz*; *Szalay Lilla*: Kórusmozgalom napjainkban – egy karvezetői tábor tapasztalatai; *Lágler Péter*: Hagyomány és újítás – Adalékok a képfestés régebbi kultúrtörténetéhez; *Baloghné Uracs Marianna*: Kovász emberek – kulcsfigura program; A hetedik fiú – Born Miklós Életfa díjas koreográfussal beszélget *Dombi Ildikó*; *Ambrus Lajos*: Kovács Gyula tündérkertje; *Várnai Jakab*: Nemeshegyi Péter jezsuita szerzetes életműve; *Vetési László*: „... az arra méltó Vasárnapi Iskola Alapítvány önkéntes szórványmentő szolgálata Magyar Örökség.”; *Pomogáts Béla*: Németh László küzdelme a magyar jövőért; *Tömöry Márta*: „... Hanem vagyok Üristen követje...” – A téli ünnepkör dramatikus szokásaiból: Nemzetközi Betlehemes Találkozók játékszövegei.

SZÍN – Közösségi Művelődés. A Nemzeti Művelődési Intézet folyóirata. Főszerk.: *Polyák Albert*. 2015. 4. 88 old. – A tartalomról: „A kulturális esélyteremtés egyfajta szellemi akadálymentesítés” – Hoppál Péter kultúráért felelős államtitkárral beszélget *Hegedűs Katalin*; *Juhász Erika–Novák Erzsébet*: A kulturális közfoglalkoztatásról; *Imre Károly*: Kulturális közfoglalkoztatott képzése Baján; *Bartos Andrea*: Önismerettől az élő közösségig; *Czink Judit*: Nagyszékely, a megújulásra képes falu;

„Magyarul vagy cigányul mondjam?” – Bogdán Lászlónéval, a nagybajomi Roma Kisebbségi Önkormányzat elnökével beszélget *Szalay Lilla*; „Új látásmód, fiatalos szemlélet” – Zeleiné Papp Bernadettel, a Matyó Népművészeti Egyesület elnökségi tagjával beszélget *Kovács Anikó*; Máté Szabolcs atyával, a Szabolcsveresmarti Görög-katolikus Egyházközség vezetőjével beszélget *Máté Krisztina*; *R. Simon Katalin*: A néptáncról a népművelésig; Tatabánya múltját kutatva, lennyel szívvel – Falusiné Bukowska Marzenával beszélget *Szépvolgyi Nóra*.

SZÍN – Közösségi Művelődés. A Nemzeti Művelődési Intézet folyóirata. Főszerk.: *Polyák Albert*. 2015. 5. 88 old. – A tartalomról: *Závogyán Magdolna*: A többcélú közösségi tereink szerepe a kulturális alapellátásban; *Filep Antal*: Györffy István élő öröksége; *Szente Béla*: Agórák Magyarországon – Terek, emberek, közösségek; *Mátyus Aliz*: Beszélgetés Orbán Hedviggel, a szegedi Szent-Györgyi Albert Agóra [tér] igazgatójával; Több, mint tánc – Pánderiné Dézsán Évával, a mezőberényi cigányokról beszélget *Fekete Katalin*; *Dombi Lajosné*: Felpéc, ahol így ünnepezték augusztus 20-át; Párbeszéd a tűzzel – Szendrei Judit tűzzománcalkotó-művészpedagógussal, a Pestújhelyi Közösségi Ház Tűzvirág alkotóköreinek vezetőjével beszélget *Kálóczy Katalin*.

SZÍN – Közösségi Művelődés. A Nemzeti Művelődési Intézet folyóirata. Főszerk.: *Polyák Albert*. 2015. 6. 88 old. – A tartalomról: A Magyar Nemzeti Értékek Védelméről és a Hungarikumokról szóló törvényről, az értéktárakról és az örökről Horváth Zsolttal beszélget *Baloghné Uracs Marianna*; Sváb hét után beszélget Molnár Lászlóné iskolaigazgatóval *Mátyus Aliz*; *Matyasovszky Margit*: Zalai méhészekkel a falvakért; *Kurucz Ildikó*: Beszélgetés a 90 éves Keszler Máriával; *Hudi József*: A Pápai Kaszinó és vendégei a reformkorban; *Szabó Judit Nikoletta*: Történelmi fürdővárosok Európában – Czinege Szilviával, a Budapest Gyógyfürdői és Hévízei Zrt. Marketing igazgatójával beszélget *Szabó Judit Nikoletta*; *Bakos István*: A Honismeret folyóirat Bethlen Gábor-díjas.

A Szombathelyi Székesegyház toronyórái. Írta: *Kapui Gyula, Lendvai Rezső, Vas Csaba*. Kiadja a Székesegyházi Főplébániai Egyházközség Tanácsadó Testülete és a Szombathelyi Székesegyházért Alapítvány. Szombathely 2017. 98 old.

A Szombathelyi Szépművészeti Egyesület története, 1885–2015. Szerk.: *Mayer László, Melega Miklós*.

Az Egyesület kiadványa. Szülőföld Kvk. Szombathely 2018. 255 old.

Torma Attila: Győr városa az I. világháború alatt. Kiadja a Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtár és Közösségi Tér. Győr 2016. 336 old.

Tóth Ferenc – Zágorhidi Czigány Balázs (szerk.): A szentgotthárdi csata és a vasvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. Bp. 2017. 387 old.

Török István az 1956-os győri forradalmi események mártírja. Szerk.: *Bana József.* Győr Megyei Jogú Város Levéltára. *Győri Tanulmányok Füzetek 18.* Győr 2016. 64 old. és 19 kép – *Tatai Zsuzsanna:* Török István az 1956-os győri forradalom mártírja; *Nagy Róbert:* Az elfelejtett forradalmár, Török István szerepe a győri forradalmi eseményekben.

Újpesti Helytörténeti Értesítő. Kiadja Újpest Önkormányzata. Szerkeszti: *Rojkó Annamária.* Bp. 2018. 2. 32 old. – A tartalomról: *Szöllősy Marianne:* Piaci ügyek és egy megvalósítatlan álmom 1921-ből...; *Laszip Gábor:* Az első újpesti labdarúgók, 1.; *dr. Udvarvölgyi Zsolt:* Az újpesti ONCSA-telep nyomában, 2.; *Lőrincz Róbert:* Az iskolai oktatás kezdetei Újpesten; *Debreczeni-Droppán Béla:* Az újpesti piac története 2. – Az 1890-es évektől az első világháború végéig; *dr. Szerényi Mária:* Móricz Zsigmond: Az újpesti bútor, 1.; *Kadlecovits Géza:* Egy világhírű márkánév; *Rojkó Annamária:* Prém Margit, az adományozó, 10.; *Krizsán Sándor:* Újpesti úttörténet: A Vasút utcától a Görgey Artúr utcáig, 12.; *Iványi János:* Volt egyszer egy uszoda; *Cserteg István – Hargitai Miklós:* A Tunggram SC Tájékoztató Futó Szakosztályának története, 3.; *Hirrmann László:* A grófné emlékiratai; *Windich-Graetz Mária:* Feljegyzések és életképek; *Hirrmann László:* Windich-Graetz Mária Magdolna; *Szöllősy Marianne:* Életük [dr. Márkus Ágnes orr- fül- gégész szakorvos] az orvoslás körül forgott.

Újpesti Helytörténeti Értesítő. Kiadja Újpest Önkormányzata. Szerkeszti: *Rojkó Annamária.* Bp. 2018. 3. 32 old. – A tartalomról: *Szöllősy Marianne:* Újpest „mintaszerű” tűzoltóságáról; *dr. Udvarvölgyi Zsolt:* Az újpesti ONCSA-telep nyomában, 3.; *Laszip Gábor:* Az első újpesti labdarúgók, 2.; *Lőrincz Róbert:* Újpesti gyártüzek, 1.; *dr. Szerényi Mária:* Móricz Zsigmond: Az újpesti bútor, 2.; *Szöllősy Marianne:* 110 éve épült Újpest első filmszínháza; 90 éves a Krisz-

tus Király plébániatemplom; *Rojkó Annamária:* Prém Margit, az adományozó, 11.; *Krizsán Sándor:* Újpesti úttörténet: A Vasút utcától a Görgey Artúr utcáig, 13.; *dr. Kovács Ivánné:* A „Violába” jártam iskolába; *Cserteg István – Hargitai Miklós:* A Tunggram SC Tájékoztató Futó Szakosztályának története, 4.; *Hirrmann László:* Wlassics Gyula; *Szöllősy Marianne:* Többször kaptunk választási lehetőséget a sorstól.

Ungváry Krisztián – Meruk József: Rákosi Mátyás eltitkolt szolgálatai – Egy sztálinista diktátor börtönben, jólétben és száműzetésben. Jaffa Kiadó. Bp. 2018. 338 old.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Főszerk. *Gyurácz Ferenc.* Vas Megyei Közgyűlése. Szombathely 2018. 3. 259–384. old. – A tartalomról: *Balázs Dániel:* Vas megye nemzetiségei; *Balló László:* Régi Vas megyei órák, vasi órák III.; *Lócsei Péter:* „Furcsa barátság ez...” – Weöres Sándor és Pálffy István kapcsolatának további részletei; *Tóth Csaba:* A csempekopácsi templom képzőművészeti ábrázolásai; *Polák István:* Egy evangélikus kántortanító a XX. században; *Gáspár Gabriella:* Taródháza birtokosai a XV. századtól a XIX. század elejéig; *Bajzik Zsolt:* Az egykori szombathelyi Práter – ma Gáyer és Brenner – park története I.; *M. Kozár Mária – Nagy Ferenc:* A Götz család és vendégeik Alsószőlőnőkön (1924–1946); *Fülöp László:* Négy Vas megyei hallgató az olmtüzi egyetemen a XVII. szd. elején.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Főszerk. *Gyurácz Ferenc.* Vas Megyei Közgyűlése. Szombathely 2018. 4. 387–512. old. – A tartalomról: *Bajzik Zsolt:* Az egykori szombathelyi Práter – ma Gáyer és Brenner – park története II.; *Göncz László:* Nagyon megszerette Pártosfalva szép vidékét – Koltay Annának, a környék első gyártulajdonosa feleségének emlékei; *Tóth Csaba:* „A Balatonnak nincs hétköznapja...” – A Balaton és a vasi képzőművészek I.; *Kisörsi Zsófia:* Savaria Karneval – az államszocializmusban; *Tóthárpád Ferenc:* Ahogy műveled kerted, úgy terem – adalékok a községi művelődési házak történetéből; *Pál Ferenc:* Kresznerics és a bobai nemesi közbirtokosság.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Főszerk. *Gyurácz Ferenc.* Vas Megyei Közgyűlése. Szombathely 2018. 5. 515–640. old. – A tartalomról: *Sujánszky Jenő:* Kommunizmus és kapitalizmus felett.

1976-os emlékezésed Párizsban; *Biernaczky Szilárd*: Magyar László szellemi hagyatékáról – Az elvégzett és az el nem végzett kutatási feladatokról, születése 200. évfordulóján; *Bariska István*: Kőszeg felekezeti válsága, 1627–1635; *Baló László*: Szombathely újkori városfejlődésének kezdeteiről; *Tóth Csaba*: „A Balaton és a vasi képzőművészek II.; *Lócsei Péter*: „Te hogyan állsz a múzsával?” – Weöres Sándor és Pálffy István kapcsolatának dokumentumaiból.

Változások vonzásában I. A Nemzeti Művelődési Intézet létrehozása és a magyar közművelődés átalakulása 2011–2015 között. Kiadja az Intézet 2016. 192 old.

Városunk. Budapesti Honismereti Társaság Híradója. Fel. szerk.: *Gábrriel Tibor*. Bp. 2018. 3. sz. 20 old. – A tartalomból: *gábrriel*: Bajza utcai titkok – Epreskert, Feszti Árpád és Jókai Mór; *Molnár Krisztián*: Tájház Csepelen – Megnyílt a Királyerdei Tájház; *Kacs Kovics Fruzsina*: Ismerik-e városunkat unokáink? – A Kincses Belváros Egyesület vetélkedőjéről; *Sándor Tibor*: Webprojekt a Gellért fürdő vendégeiről; *Umbrai Laura*: A budapesti köztisztaság története a második világháborúig; *Garami Erika*: Piknik a Teve utcában – Budapest Főváros Levéltára; *Nagy Tamás*: A Wekerletelep mindenese – Győri Ottmár mérnökre emlékezve; *V. L.*: Aranytíz helytörténeti klubja; *Róbert Péter*: Gárdonyi teréztörténeti vállalkozása – Pokol a Városliget fásor végén; *Vízny László*: Vajdahunyad a Lipótvárosban; *S. Zs.*: Üllői út, ami összeköt – három városrész vándorkiállítás; *Rojkó A.*: Budavári Madonna – Hatszáz éves gótikus szobor; Budapesti Honismereti Társaságról; Budapest és nemzetiségei; *Siklós Zsuzsa*: Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény; *G. T.*: Zugliger közlekedéstörténete; *Mayerné Lendvária Mária*: Ávilai Nagy Szent Teréz Plébániatemplom; *gáti*: Budavári séták; *Horváth Péterné*: Teleki Blanka és iskolája; *g. t.*: Kétezer év emlékei – Belvárosi Nagyboldogasszony Főplébánia-templom; *Ybl Miklós* és az építészek.

Városunk. Budapesti Honismereti Társaság Híradója. Fel. szerk.: *Gábrriel Tibor*. Bp. 2018. 4. sz. 20 old. – A tartalomból: *Szöllősy Marianne*: Újpest színházai; *Róbert Péter*: Telefon Hírmondó – Világelsőként Budapesten működött a rádió őse; *Verrasztó Gábor*: Lövészárók Pasaréten; *róbert*: Erzsébetváros első gyára; Két angyal között Magyarország címe; *Kárbin Ákos*: Wekerle Sándor; A 170 éves Péterffy; *Verrasztó*: Hat emelet 71 négyszögölön – A Víziváros elegáns, modern épülete; *TLM*: A lőrinci Múzeumkertben; *Debreczeni-Droppán Béla*: Az újpesti piac kialakulása; Emlékmű a Széna téren; *szm*: „Ne menj el mellette! – Ifjú örökségvédők Újpesten; *Lefkóvics Zsófia*: Erzsébetvárosi Zsidó Történeti Tár; Országos Honismereti Akadémia; *gábrriel*: Honunkban otthontalanok – 1951-es budapesti kitelepítésekről; *Rojkó A.*: Újpest múltjának tragikus fejezete; *Fricsán Kálmán*: A legeredményesebb magyar atléta; Zsivóczy Gyula; *Róbert*: Orczy-háztól a Madách-házakig; *Kőrösné dr. Mikis Márta*: Újpesti tükröcserepek – Harminc visszaemlékezés '56-ra; *Vízny László*: Pesthidegkúti mozaikok – Árkok, hidak, hősi emlékmű; Bartók Béla Emlékház a Csalán úton.

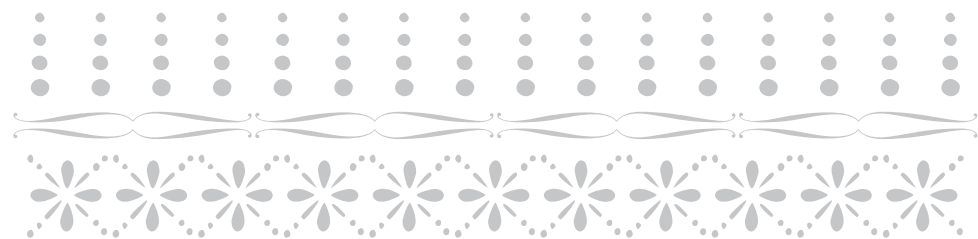
Vázsonyi Csilla: A magyarkanizsai Népkert és Vigadó. Egy kisvárosi közpark társadalmi szerepe (1850–1950). Fórum. Újvidék 2017. 89 old.

Virt László: Mindszenty és alternatívái. Szubjektív irat. Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó. Bp. 2016. 448 old.

Wenzel Robert: Magyar szón a rábaközi Mihályiban. (Nyári jegyzetek 1946–1948.) Szerk.: *Kiss Jenő*. Szerzői kiadás Ruszt 2018. 56 old.

Woki Zoltán: 15 év csatafutás. Szülőföld Kvk. Szombathely 2018. 120 old. – Az 1664. évi szentgotthárdi csatáról, a csatafutás létrejöttéről és a 2005-ben megalakult Vossen Szentgotthárd Futószakosztályról.

Összeállította: *Halász Péter*

Elkészült a Szent István-bazilika legrégebbi szakrális tere. Felújították a budapesti Szent István-bazilika Szent Jobb-kápolnáját – közölték a kivitelezők 2019. március 16-án. Az épület szentélye mögött húzódó, félköríves kápolna a templom elsőként megépült, 1861-ben felszentelt szakrális tere, amely a bazilika 1905-ös felszenteléséig a lipótvárosi hívek plébániatemplomaként működött. A munkálatok során restaurálták a kápolna Bajcsy-Zsilinszky útra néző üvegablakait, a főoltárt, a keresztelőkutat, a díszítő festést, a fabútorokat és az orgonát, megújították a padló solnhofeni mészke burkolatát. Mindemellett elkészült az apszis négy szintje közötti akadálymentes közlekedést biztosító, üvegfalú lift is. (MTI)

*

Ezerötszáz éves titok. Adakozással szeretnék összegyűjteni a szakemberek a Nagyvázszy határában azonosított római sírpítmény immár teljes feltárásának költségét. Tavaly a sírkamra valószínűleg ezerötszáz éve elzárt bejáratában fejték be ideiglenesen a kutatást. Péterváry Tamás, a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum régésze, a feltárás vezetője a Múemlékem.hu portálnak elmondta, hogy a Nemzeti Kulturális Alap és az önkormányzat segítségével tárták fel az egyik épületmaradványt, munkájukat folytatnák. Az épület pusztulási rétegét IV. század végi érmék keltezték, ám a szórványleletek alapján egy évszázaddal korábban is építhették.

*

Régészeti leletek a szentesi színház alagsorában. A kora újkorra keltezhető régészeti leleteket találtak a Koszta József Múzeum munkatársai a szentesi Tóth József Színház alagsorában. Leginkább a XVII–XVIII. századra keltezhető kerámiatöredékeket és néhány állatcsontot találtak. A leletek két csoportra oszthatók: megtalálhatók köztük a különféle főzőedények szép darabjai, valamint korsók mutatós töredékei. A feltáró régészeti munkálatok során további leletek előkerülése várható, melyek segítségével pontosíthatók a korszakkal, Szentes történetével kapcsolatos ismeretek. (MTI)

*

Megújul a legősibb kegyhely Bodajkon. Másfél milliárd forintból megújul Magyarország legősibb kegyhelye a Fejér megyei Bodajkon, és zarándokház is épül a közelében. A projektnyitó rendezvényen Soltész Miklós, a Miniszterelnökség egyházi és nemzetiségi kapcsolatokért felelős államtitkára emlékeztetett arra, hogy az ezeréves kegyhelyen olyan történelmi személyiségek fordultak meg és imádkoztak, mint Szent István, Szent Imre, Szent Brindisi Lőrinc és Mindszenty József. Megjegyezte, hogy Fejérben nemcsak a bodajki kegyhely újul meg, hanem az ercsi templom és az alsószentiváni zarándokhely is. (MTI)

*

Köszegi szőlőjövés, kékfestés – Bővült a Magyar Értéktár. A Hungarikum Bizottság 2019. április 8-i döntése értelmében a köszegi szőlőjövés ünnepével és a magyarországi kékfestés hagyományával bővült a Magyar Értéktár. A köszegi szőlőjövés, a szőlőhajtások megörökítésének rítusa már a XVI. századtól hagyomány. Minden évben Szent György napján mutatták be és rajzolták le a hajtásokat, ezen a napon választották meg a hegybíró, a hegy mestereket, a városi tisztségviselőket, mindezek dokumentálását, a *Szőlő Jövésnek Könyvét* 1740 óta vezetik. A magyarországi kékfestés közösségét napjainkban még meglévő, családi alapon működő kékfestőműhelyek alkotják. A bővítéssel 163-ra emelkedett a Magyar Értéktárban szereplő elemek száma. (MTI)

Kokonyaszentelés székely módra. Bukovinai székely szokás szerinti kokonyaszentelést, azaz húsvéti ételszentelést tartottak a nagyszombati szentmise után a Tolna megyei Kismányokon, a Bukovinai Székelyek Országos Szövetségének szervezésében. „*Egyre inkább tartalommal töltjük meg ünnepeinket, mindennapjainkat*” – mondta Potápi Árpád János, a Miniszterelnökség nemzetpolitikáért felelős államtitkára a Székely Porta udvarán rendezett eseményen. A húsvéti ünnepkörre térve a térség fideszes országgyűlési képviselője arról is beszélt, ha népszokásaikat sikerül életképessé tenni, akkor a népcsoport is tovább él. Emlékeztetett arra, hogy az idén lesz harmincéves a „*bukovinai székelység Csík-somlyójaként is szolgáló*” kismányoki római katolikus templom, és ugyancsak májusban lesz harminc esztendeje, hogy megalakították a Bukovinai Székelyek Országos Szövetségét. (MTI)

*

Hagyományaink digitális alkalmazásokban. A húsvéti szokások a termékenység és a feltámadás szimbólumait hordozzák – mondta április 21-én Tátrai Zsuzsanna néprajzkutató az M1-en. A feltámadás keresztény gondolköre és a népi hagyományok tavaszváró jelentései összefonódnak ezekben a szimbólumokban. A tojás egyaránt jelképezi Krisztus feltámadását és a termékenységet, a piros pöttyök a tojáson pedig egyesek szerint Krisztus véréért. A piros szín emellett a szerelemre is utal – mondta a szakember. Amikor a kiöltözött fiúk és lányok a népszokásoknak megfelelően bevonulnak a faluba, a tavasz megérkezését jelenítik meg – tette hozzá a néprajzkutató. Kollégája, Barna Gábor, aki 22-én nyilatkozott ugyancsak az M1-en, mindehhez azt tette hozzá, hogy az ünnepi hagyományok az internetnek és a digitális eszközöknek köszönhetően sokszor a virtuális világban élnek tovább, virtuális alkalmazásokra helyeződnek át. (Magyar Nemzet)

*

Műemlékvédelmi díjakat adtak át. A műemléki világnaphoz kapcsolódó ünnepi rendezvényen, Orzórán adták át 2019. április 25-én az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság műemlékek felújításáért és gondozásáért odaítélt díjait. Az UNESCO műemlékvédelmi szervezetének magyar bizottsága hat elismerést ítél oda: *ICOMOS-díjat* kapott a balatonfüredi Zsidó Kiválóságok Háza, a budajenői magtár, a budapesti I. kerületi, egykori budai városháza és a gacsályi református templom felújítása. *Példaadó műemlékgondozásért díjat* vehetett át Rédei Zsolt, a füzérradványi kastély gondnoka, valamint Hajtó Géza és a nagylőzsi egyházközség a nagylőzsi templom tíz éven át tartó helyreállításáért. Az orzói várban rendezett eseményen Tuzson Bence, a Miniszterelnökség közszolgálatért felelős államtitkára hangsúlyozta: „*A műemlékek hidat jelentenek a múlt és a jövő magyarsága között.*” (MTI)

*

Százötven éves az első postai levelezőlap. A világ első hivatalos postai levelezőlapja megjelenésének 150. évfordulója alkalmából kiállítás nyílt a budapesti Bélyegmúzeumban május 9-én. A Magyar Posta a rendezvényen bocsátotta ki a 200 éve született *Gervay Mihály – 150 éve jelent meg a világ első hivatalos postai levelezőlapja* elnevezésű bélyegblokkját, amelyet Forrai Péter, a Magyar Posta vezérigazgató-helyettese helyezett forgalomba a kiállítás megnyitóján. A világ első hivatalos postai levelezőlapja 150 éve, 1869. október 1-jén az Osztrák–Magyar Monarchiából indult útnak. Az október végéig látogatható kiállításon mintegy 270 levelezőlap látható. (MTI)

*

Azopan – erdélyi és romániai fotótár. Székely góbék, falusi leányok, városi polgárok a régi idők Erdélyéből – és még sok minden más. Az Azopan erdélyi és romániai Fortepan-

ként működve a régi idők kallódó fotográfiáit menti meg néhány lelkes aktivista ingyen végzett munkájával. Ugyan Erdélyből indultak, de kifejezett céljuk egész Románia lefedése, és várják folyamatosan a felajánlásokat, a régi családi fotók megosztásait – hogy aztán az Azopan (https://www.azopan.ro/?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201905?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201905) a nyilvánosság elé tárja azokat. Részletesebben lásd: https://mandiner.hu/cikk/20190429_azopan

*

Feltárják Baglyaskő várát Salgótarjában. Az 1200-as években épült Baglyaskő várának feltárásán dolgozik a Bükki Nemzeti Park Igazgatóság (BNPI) Salgótarjában, a leleteket kiállításon mutatják majd be. A hiánypótló munkát az Interreg VA Szlovákia–Magyarország együttműködési program *Élő örökség* elnevezésű projektjéből finanszírozzák – közölte Nagy Júlia, a BNPI Kommunikációs és Ökoturisztikai Osztályának vezetője, hozzátéve: a salgótarjáni Baglyaskő Árpád-kori vára eddig csak írásos forrásokból volt ismert, terepi kutatások nem folytak a területen. Az ásásokat a salgótarjáni Dornay Múzeum irányítja. (MTI)

*

Pihenőtavat alakítanak ki Dunaalmáson. A római korban is meglévő, újrakavart források vizéből megkezdték egy pihenőtő kialakítását Dunaalmáson, a Bécs és Budapest közötti kerékpárút szomszédságában – tájékoztatott a település polgármestere. Ollé Árpád elmondta, hogy a tavat tápláló forráskút 23,4 fokos, hozama akár az ezer litert is eléri percenként. A víz iható tisztaságú, páratlanul magas szulfidtartalmú, reumatikus panaszokra is ajánlott. Jelentős a szulfát-, kalcium- és magnéziumtartalma is. A pihenőtő 1800 négyzetméteres lesz, mélysége két és fél méter. Az egyik partot fövenyessé alakítják, a tő körül sétányt építenek. A beruházás költsége meghaladja a 23 millió forintot, ebből tízmillió forintot várhatóan pályázatokból kap meg a település, a fennmaradó összeget az önkormányzat saját költségvetéséből gazdálkodta ki. (MTI)

*

Látogatóközpont létesül a Recski Nemzeti Emlékhelyen. A Recski Nemzeti Emlékhelyen látogatóközpontot hoznak létre, a 2022-re elkészülő kiállítást és annak előkészületeit 558 millió forinttal támogatja a kormány – közölte Latorcai Csaba, az Emberi Erőforrások Minisztériumának közigazgatási államtitkára. A beruházás célja, hogy egy XXI. századi kihívásoknak megfelelő emlékhelyet alakítsanak ki, ahol a következő generációk megismerhetik a kommunista terror igazi arcát. A kormány a beruházás előkészítésével a kiemelt kormányzati beruházások központját jelölte meg, amelynek feladata lesz, hogy kiválassza azt a műhelyt, amely a Recski Szövetség Egyesülettel szorosan együttműködve, a fiatalok véleményét is meghallgatva kidolgozza a kiállítás koncepcióját. (MTI)

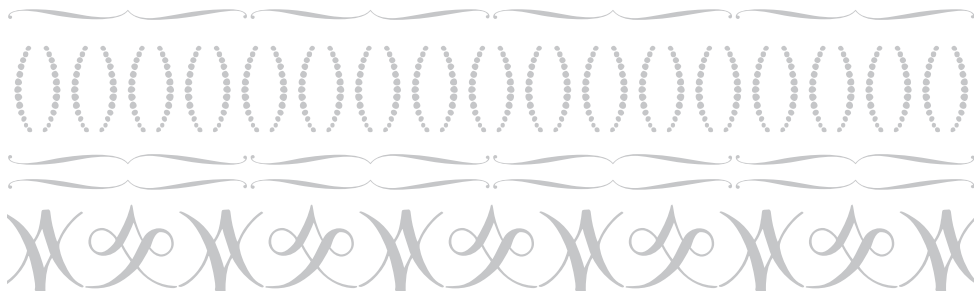
*

A limest kutatják. A Római Birodalom egykori határvonala, a dunai limes lelőhelyeivel foglalkozó kutatóközpontot adtak át 2019. június 11-én Pécsen. A Pécsi Tudományegyetem, a Miniszterelnökség és a Magyar Tudományos Akadémia Pécsi Akadémiai Bizottsága együttműködésében létrejött központ a Római Birodalom egykori Duna menti határain, a dunai limes 1500 kilométeres szakaszán húzódó 98 részhelyszínt fogja kutatni. A Corpus Limitum Imperii Romani Nemzetközi Akadémiai Kutatóközpont szoros kapcsolatot ápol majd az egykori római birodalmi határvonal keleti szakaszának folyamatban lévő világorökségi nevezését végző országok munkatársaival is. (MTI)

Megújult a kiskunhalasi Csipkemúzeum. Divatbemutatóval és fotókiállítással nyitotta meg kapuit a megújult kiskunhalasi Csipkeház és Csipkemúzeum 2019. június 21-én. A múzeumban a bemutatószekrényeket cserélték újakra, korszerűsítették a világítást és interaktív digitális eszközöket szereztek be. Ezek segítségével a korábbiaknál bővebb információkhoz juthatnak a látogatók. A műhelyben jelenleg tíz csipkevarró dolgozik, itt ugyanis készítik is a csipkét, de az érdeklődők is próbára tehetik magukat. Maga a kész csipke és a készítés technikája is védett, csak Kiskunhalason tanulható. (MTI)

*

Elkészül a Magyar Szent Család zarándokút. Új látogatóközpont, turisztikai fejlesztések, zarándokház építése is szerepel a Magyar Szent Család tematikus zarándokút projektben, amely a tervek szerint 2020 júniusára készül el. A székesfehérvári önkormányzat 2019. június 21-i közleménye idézte Spányi Antal megyés püspököt, aki szerint a 2017-ben elnyert másfélmilliárd forintos támogatásból megvalósuló fejlesztések révén Székesfehérvár és Bodajk a Magyar Szent Család tisztelőinek zarándokhelyévé válhat. Hozzátette: a tematikus út innovatív eszközökkel járul hozzá a keresztény magyar zarándoklatok bölcsőjének megismeréséhez. (MTI)

Megrendelőlap

Megrendelem a Honismeret című folyóiratot példányban.

Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:

Név: irányítószám:

Cím:

Az előfizetés díja egy évre: 2520,-Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismeret Szövetség címére visszaküldeni:

1370 Budapest, Pf. 364. Tel./fax:327-77-61

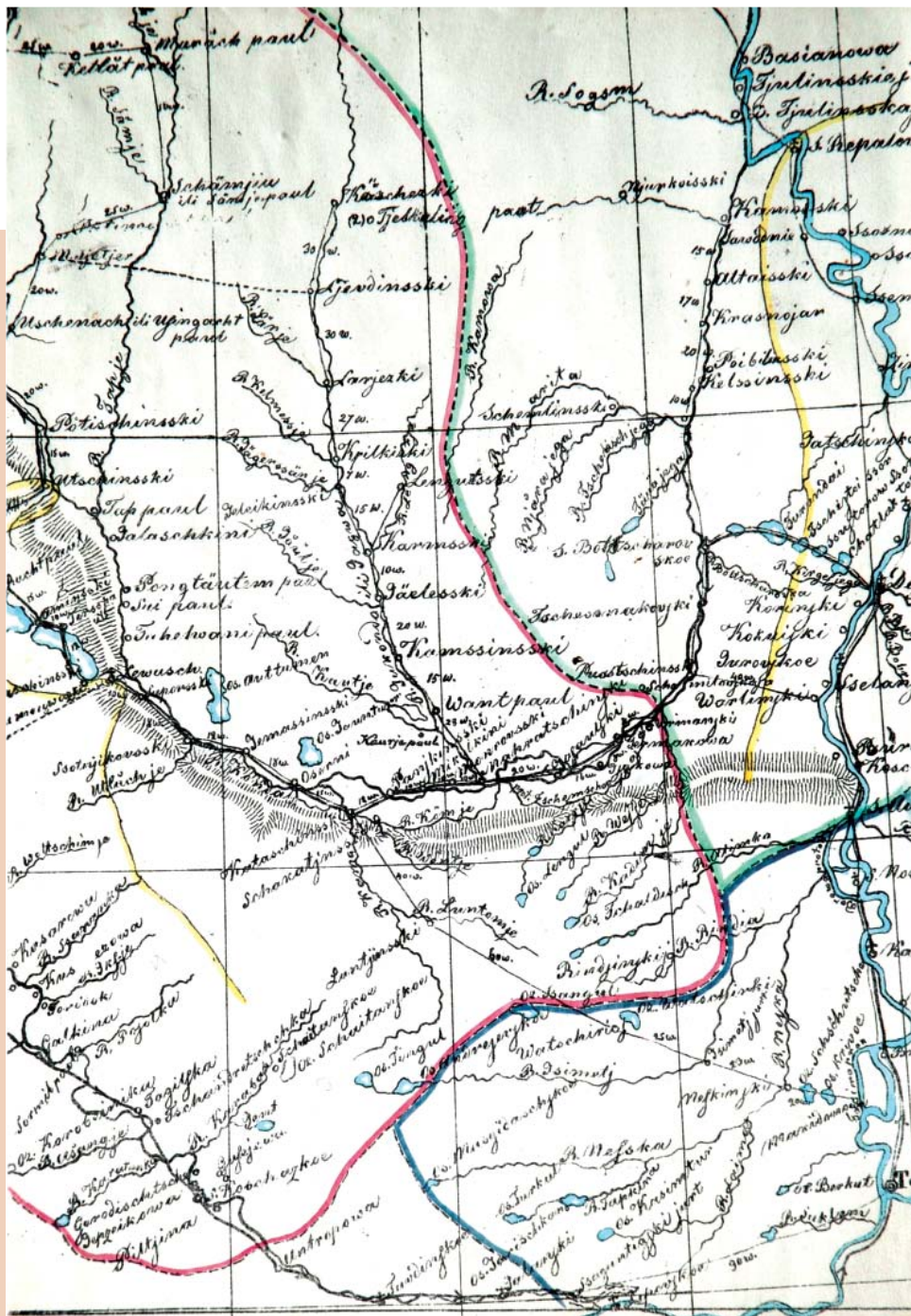
Dátum:

.....

aláírás

Burgenlandi gyászhuszár viselet a XX. század első feléből
(Nemzeti Örökség Intézete, Budapest; Dankó Dalma és Ifj. Kovács Balázs cikkéhez)

Reguly Antal Urál-térképének részlete (A Reguly Antalról megemlékező cikkekhez)